

СВЕТОВНИ БЕСТСЕЛЪРИ

Войната в света на изкуството понякога е много по-жестока и кръвопролитна от политическата война...

КЕЛИ
ДЖОУНС
ЖЕНАТА, КОЯТО
ЧУВАШЕ ЦВЕТОВЕТЕ

Журнал за женото

КЕЛИ ДЖОУНС
ЖЕНАТА, КОЯТО ЧУВАШЕ
ЦВЕТОВЕ

Превод: Боряна Даракчиева

chitanka.info

Детектив Лорън О'Фаръл, занимаващ се с произведения на изкуството, превръща в своя мисия издирването на безценни екземпляри, откраднати от нацистите през най-мрачните дни на Втората световна война. Начинанието ѝ я отвежда в Манхатън, в апартамента на застаряващата Изабела Флечър, която живее в сянката на ужасна история — носят се слухове, че преди десетилетия майка ѝ е работила за нацистите. Докато Изабела разкрива ключови събития от живота на майка си, Лорън се потапя все по-цялостно в тази пленителна история за смелост и тайни и разкрива необикновената истина за едно безценно произведение на изкуството, преживяло войната благодарение на силната връзка между майка и дъщеря.

Пленителна човешка история, историческа мистерия и очарователен стил, на които ще се насладите и които ще помните дълго след последната страница.

Booklist

ГЛАВА 1

Лорън и Изабела

Ню Йорк

Август 2009 г.

Докато бързаше от метрото към дома на Изабела Флечър, Лорън О'Фаръл знаеше, че влагата, която бе избила под блузата ѝ, по яката и на петна по гърдите ѝ, се дължи не само на жегата, нападнала града през последните няколко дни, но и на напрежение. Никога не беше правила подобно нещо. Понякога събираше информация с не съвсем открити средства, но никога не беше лъгала, за да се добере до нечий дом. Смяташе, че е крайно невероятно, дори невъзможно, госпожа Флечър да се съгласи да я приеме, ако ѝ каже, че според нея майка ѝ е сътрудничила на нацистите, че е помагала на Хитлер при прочистването на държавните галерии от така нареченото „упадъчно изкуство“, а после е гледала как картини, гравюри и скици, сметнати за лишени от стойност, са унищожавани, докато по-ценните творби са били разнасяни насам-натам като политически пешки в игра, която явно е водела към война и към окончателното решение. Жена, която вероятно беше напълнила собствените си джобове с пари, придобити при „ликвидиране“ на изкуството, и която най-вероятно бе запазила една-две картини за собствената си колекция.

Госпожа Флечър звучеше скептично, когато тази сутрин Лорън ѝ се обади и обясни, че е наета да проведе частно разследване във връзка с дело по задължения на собственика на сградата и иска да разговаря с наемателите, за да събере информация. Все лъжи. Когато жената попита за подробности около делото, Лорън отвърна, че няма право да го обсъжда, защото така може да попречи на обективността на разговорите. Даде номера на разрешителното си за следовател, което притежаваше съвсем законно, но усети колебанието в гласа на госпожа Флечър, когато тя отвърна, че би искала да помисли и ще се обади по-късно. Изминаха два часа, в които Лорън не спря да се упреква, задето си е въобразила, че жената ще се хване на толкова нелепа история.

Тогава телефонът иззвъня и без да си направи труда да попита дали графикът ѝ позволява, Изабела Флечър я информира, че могат да се срещнат този следобед в два.

Портиерът на сградата, която се намиреше само на няколко пресечки от Сентрал Парк, беше здравеняк с груб глас, който поздрави Лорън с докосване на шапката си, поиска личната ѝ карта и я прегледа най-внимателно. После я покани с думите:

— Госпожа Флечър ви очаква.

Докато влизаше, Лорън усети онази внезапна, последна гореща вълна, която често я обливаше в горещ летен ден, когато пристъпваше в климатизирано помещение. Фоайето беше пусто. Мъж и жена излязоха от асансьора и Лорън влезе в кабината. Тя се издигна и стомахът ѝ се сви. Отново си каза, че действията ѝ са напълно оправдани.

Една възрастна жена отвори вратата, без да сваля веригата, надникна с ясносини очи под строго смръщени вежди и попита със също толкова строг глас:

— *Вие* ли сте следователят, госпожица О'Фаръл? — Изабела Флечър говореше без никакъв акцент, Лорън бе забелязала това още при телефонния им разговор.

— Да, много се радвам да се запознаем, госпожо Флечър.

Изабела Флечър огледа подозрително младата жена, после поиска да види разрешителното ѝ, както и шофьорската ѝ книжка, които Лорън веднага представи. За миг беше сигурна, че госпожа Флечър просто ще затръшне вратата, но тя каза безизразно:

— Определено не сте каквато очаквах.

Беше го чувала и преди, в най-различни варианти. Обикновено беше: *Много по-ниска сте, отколкото очаквах*, сякаш гласът ѝ по телефона бе с няколко сантиметра по-висок от нейните метър петдесет и шест. Или пък беше по-млада от очакваното, макар че наскоро навърши трийсет и шест, което се смяташе за доста зряла възраст. Или пък: *Мислех, че сте ирландка*. Толкова ли е трудно да се досетиш, че просто се е омъжила за американец с ирландски произход? Чудеше се защо хората са сякаш неспособни сами да си вадят заключения. Често, когато клиент, музеен служител или пък собственикът на спорно произведение на изкуството се срещаха с нея, тя виждаше позната реакция, рядко придружена от думи, но лесна за разгадаване. Имаше

фигурата и профила на майка си и баба си от рода Голдман; баба ѝ от страната на Розентал притежаваше пронизващи тъмни очи и гъста къдрава черна коса. Или поне баща ѝ така твърдеше. Тя не познаваше баба си и дядо си по бащина линия.

Вратата бавно се отвори.

— Влезте — рече госпожа Флечър, като направи жест с отворена длан, макар че тонът ѝ не бе много гостоприемен. Беше с красив бледосин ленен костюм и перлена огърлица. Сребристите ѝ коса бе фризирана, сякаш току-що е излязла от „салона за красота“, както се изразяваше бабата на Патрик от рода О'Фаръл.

Щом влязоха в преддверието, от кухнята засвири чайник.

— Ще желаете ли чай? — предложи Изабела Флечър. Лорън се запита дали не е нагласила нещата така, че чайникът да изсвири точно когато влизат във всекидневната. Зарадва се, че е дошла навреме — макар че по принцип никога не закъсняваше — защото това явно нямаше да се приеме добре тук.

— Да, благодаря ви, би било чудесно — каза тя на госпожа Флечър, но ако зависеше от нея, не би избрала точно чай.

Изабела посочи дивана и излезе от стаята да донесе чая. Лорън се настани, остави в краката си голямата чанта, която ѝ служеше и за куфарче, и огледа набързо обстановката. Стаята миришеше на свежи цветя — на масичка до вратата имаше кристална ваза с жълти рози — и на още нещо, което не успя да определи, смесица от полир за мебели с лимонов аромат и друга, позната, но неназовима миризма, смътно медицинска, която често долавяше при посещенията си при възрастни клиенти. Завесите бяха леко отворени, а стаята бе тиха и слабо осветена. Очите ѝ бързо обходиха всичко, мраморната камина и вградените лавици, пълни с книги с твърди корици. Красив мек диван и кресла с копринени и бродирани възглавници бяха разположени върху дървен под, покрит с ориенталски килими, които изглеждаха протрити точно колкото да покажат автентичността си. Мебелите бяха традиционни, но изкуството по стените — многобройни картини, скици и офорти, макар че не се виждаха добре на смътната светлина — беше модерно. Творби на експресионисти. Импресионисти. Абстрактни картини. Бързи, небрежни скици с молив и мастило. Сърцето на Лорън прескочи удар. Възможно ли беше да са оригинали?

Тя забеляза над камината нещо, което приличаше на Франц Марк, една от пъстрите му картини на животни. Габриел Мюнтер, ярък селски пейзаж от Мурнау. Може би офорт от Ото Дикс, макар че беше твърде далече, за да види подробностите. Все немски художници. Все художници, които явно са били обявени за упадъчни. Тъкмо щеше да стане и да се приближи до картините, когато госпожа Флечър се върна с поднос. В тази жена имаше някаква старомодна, добре шлифована елегантност, макар че маниерите ѝ бяха твърде сковани и официални. Лорън предположи, че е в края на седемдесетте или в началото на осемдесетте си години.

— Много мило от ваша страна, госпожо Флечър — каза тя, когато жената остави подноса на масата. Бисквити бяха наредени в малка чинийка, поставена до чайник, порцеланови чашки, ленени салфетки, малки лъжички и захар. Бисквитките бяха съвършено кръгли, явно от магазина.

— Вече рядко приготвям бисквити — каза госпожа Флечър с лека извинителна нотка. Тя наля по чаша чай, предложи захар, която Лорън отказа, и после ѝ поднесе чинията с бисквити. Лорън бе обядвала късно и не беше гладна, но взе една от любезност и я сложи на салфетката си.

Тогавя госпожа Флечър се настани в голямо кресло, обърнато така, че да може да разговаря с Лорън, която от своя страна установи, че диванът е твърде мек, за да е удобен. Госпожа Флечър се намести и изправи гръб, дискретно подпъхвайки една от безбройните възглавници зад себе си. Сложи миниатюрно количество захар в чая си, разбърка го и остави лъжичката на чинийката.

— Тези картини — каза небрежно Лорън, сякаш започваше просто любезен разговор, преди да премине към предполагаемото разследване — са много красиви.

Изабела кимна.

— Много са модерни и пъстри — добави Лорън, все едно не разбираше нищо от изкуство. — Истински ли са?

— Модерни — изсмя се жената. — Те са по-стари от мен. А аз не съм първа младост. Много от тези картини са на повече от сто години.

Лорън поклати глава в престолено смайване.

— Имате ли представа колко щяха да струват, ако бяха оригинали? — отвърна с въпрос госпожа Флечър, явно избягвайки

прекия отговор.

Лорън сви рамене, сякаш нямаше представа, после изчака малко с надеждата, че госпожа Флечър ще продължи и може би ще каже още нещо за картините. Вече почти си представяше разговора с Патрик тази вечер.

— Е... — каза накрая госпожа Флечър, приглаждайки полата си с ръка. Изглежда очакваше Лорън да продължи. Взе бисквитка и я сложи в чинийката си.

Лорън извади от чантата си химикалка и бележник, готова да говори за претекста, под който бе дошла тук. В метрото беше намислила няколко въпроса, като: „От колко време живеете в сградата?“ И много се надяваше това да доведе до разговор за миналото на госпожа Флечър. Усмихна ѝ се, но изражението на възрастната жена остана сериозно.

— Знам защо сте тук — каза Изабела Флечър без предисловия.

Лорън се втренчи в бележника си, за да не я поглежда в очите, като се чудеше възможно ли е наистина да знае защо е тук.

— О? — рече тя, прибира кичур коса зад ухото си и вдигна глава.

— Предпочитам да не си водите записки — каза госпожа Флечър. Погледна към чантата ѝ. — Имате ли записващо устройство?

Лорън поклати глава и плъзна бележника и химикалката в чантата си.

— Заради Кандински е — каза Изабела.

Лорън мълчеше, беше така изненадана от думите ѝ, че не намери какво да отвърне.

— Кандински ли? — попита накрая и очите ѝ неволно се извърнаха пак към стената.

— Не, не — изсмя се тихо Изабела Флечър. — Не е тук. Твърде голяма е за стаята. — И преди Лорън да отговори, добави: — Вие сте художествен детектив. Издирвате произведения на изкуството.

Лорън усети как по нея се разлива тръпката на напрежение при това изявление, и то си беше точно такава. Изявление. Мълчаха, но се спогледаха за миг. Възрастната жена беше наясно, че е взела превес — личеше по стиснатите ѝ устни — и оставяше на по-младата достатъчно време да разбере това.

Художествен детектив? Лорън осъзна, че има само едно място, откъдето може да е изтекла тази информация. Малка статия, появила

се в списанието на нейния университет преди две години, в която се обясняваше как тя помага да се издирят изгубени през войната произведения на изкуството, особено картини, отнети от еврейски семейства. Нейните проучвания включваха разследване на частни колекции и дори на уважавани музеи. Понякога музеите я наемаха да проучи придобивки със съмнителен произход.

Лорън никога не се беше наричала художествен детектив, но статията бе озаглавена именно така.

След като защити доктората си, работи като стажант в музей и преподава един семестър на вечерен курс в университета, тя прие поста помощник-куратор на съвременно изкуство в художествената галерия на Кливланд. Задълженията ѝ включваха каталогизирането на колекцията и проучването на новите придобивки. Докато разследва историята на една картина, установи, че от гърба на платното можеш да научиш не по-малко, отколкото от самата картина. Откри печати, цифри, клейма, надписи и инвентарни номера. Установи, че нацистите са били особено вещи във воденето на подробни досиета.

Бременността ѝ — непланирана, но посрещната с радост от нея и съпруга ѝ — бе последвана от предложение за работа в Ню Йорк за Патрик и Лорън реши, че ще започне бизнес сама, като използва уменията си, за да открива изгубени произведения на изкуството. Това ѝ позволяваше да избира работното си време така, че да бъде по-често с детето си. След като Адам се роди, тя почти не смогваше, но не се отказа и успя да намери баланс между работата и майчинството. Адам беше вече на три години, умно, щастливо дете, а тя беше успешна в професията си и вече бе открила много изгубени произведения на изкуството. За други се водеха съдебни дела.

— Щом сте следовател — рече накрая Изабела Флечър, — би трябвало да проверявате добре фактите. Изглежда, с вас сме учили в един и същ университет. — Изречените любезно, с прецизен тон думи бяха обрамчени от самодоволство. Тя взе бисквитката, отхапа мъничко, и я остави пак на чинийката си. Избърса устни със салфетката и по белия лен остана петънце от розово червило.

Лорън усещаше пулса си точно над лявото си око и се питаше дали госпожа Флечър вижда потрепващата вена.

— Василий Кандински, руснакът? — попита тя, за да запълни някак отворилата се бездна в разговора.

— Да, руснак е, но е учил в Мюнхен. Нарисувал е някои от най-значимите си картини в Германия. Ако човек проучи творбите му, ще установи, че Германия има големи заслуги за ранното му обучение и вдъхновение.

Лорън се питаше защо госпожа Флечър предполага, че е дошла заради Кандински. Тя не знаеше нищо за картина на Кандински. Нима тя бе сред конфискуваните от Хитлер творби? В описите от Берлин имаше огромни празнини, все свързани с картини, отнесени в Люцерн. Или може би госпожа Флечър си мислеше, че е дошла да търси откраднатата картина? Нали за това ставаше дума в университетския вестник — за усилията на Лорън да открие отнетите от еврейски семейства произведения на изкуството през Втората световна война.

— Семейството ви от Мюнхен ли е? — попита тя, защото предположи, че госпожа Флечър я е поканила, за да защити собствеността си над картина, за която тя дори не подозираше.

— Баща ми е роден там — каза госпожа Флечър. — Там се е запознал с майка ми.

— А тя? — попита Лорън. — Тя къде е родена?

— В Бавария. Семейството на майка ми имаше ферма в район, наречен Алгой.

Именно за майка ѝ Лорън искаше да научи повече. Дали Изабела Флечър щеше да ѝ разкрие някаква информация за нея, без да съзнава каква точно е целта ѝ? Подходи внимателно, каза си тя.

— В този регион още правят прекрасно сирене — каза Изабела. — Леля ми и чичо ми продължиха бизнеса тук, в Щатите. Мандра „Кьоблер“?

— О, да — усмихна се бързо Лорън. — Правят прекрасен сладолед. — Именно чрез семейство Кьоблер бе успяла да стигне до майката на Изабела, Хана Шмид, починала преди повече от шейсет години и която, според Лорън, беше опитала да скрие истинската си самоличност, докато бе живяла в Америка.

— Кандински е собственост на семейството ми от много години — каза Изабела.

— Купен в Германия? — попита Лорън.

Изабела примигна веднъж, два пъти, после погледна към една снимка в края на масата до нея.

— С Андрю нямахме деца. — Красив мъж, на снимката изглеждаше петдесетинагодишен. Андрю Флечър, предположи Лорън.

Очите на възрастната жена блеснаха от влага.

— Никой не остана от моите близки. Брат ми, сестра ми — полусестра, всъщност — починаха. Преди много, много години. Всичките ми братовчеди, и тези в Германия, и тук, в Америка. Всички са покойници. Сестрата на Андрю е още сред нас, но не е много добре. — Гласът ѝ омекна. — По-младите племенници на Флечър... не знам какво става с тях сега. Те никога не са виждали картината на Кандински, никога не са идвали дори на гости — добави тя и поклати глава с безразличие. — Бизнесът ще бъде наследен от тях. Но картината... — гласът ѝ затихна.

Лорън разсеяно си играеше с ръба на една копринена възглавница, мека и успокояваща, като сатененото ръбче на бебешко одеяло. Нервите ѝ бяха изпънати до крайност. Вълнението заради възможно откритие се смесваше с тревога и смущение. Беше изненадана, че Изабела Флечър споделя тази информация с нея.

— Вярвам, че намеренията ви са почтени, но ви уверявам, че тази картина е придобита съвсем законно — каза госпожа Флечър и Лорън усети лек трепет в гласа ѝ. Кимна окуражително, за да я накара да продължи.

— Много добре знам за кражбите на произведения на изкуството по време на войната. Все още излизат такива истории. — Гласът на госпожа Флечър вече беше спокоен, макар че тя потупваше нервно гърдите си и прокарваше пръсти по перлите. — Ценни произведения, които са изчезнали по време на войната и се е предполагало, че са унищожени при бомбардировките или задигнати от нацистите, се появяват и внезапно изникват семейства, които твърдят, че са собственици на картини, чиито сегашни притежатели смятат за съвсем законно придобити. Ето, онзи ден видях статия за картина на Ван Гог, купена от прочута киноактриса. Изглежда е придобита незаконно, но ви уверявам, че този случай не е такъв. Нашият Кандински е купен съвсем законно от семейството ми. Не могат да се предявяват никакви претенции, които вероятно са и повод за посещението ви.

След миг Лорън попита предпазливо:

— А семейството ви къде е купило картината, в Мюнхен ли?

Изабела кимна.

Лорън отново се вгледа в картините по стената.

— Може ли да я видя?

Изабела се засмя, всъщност издаде кикот, който премина в не особено женствено изсумтяване. Тя отново избърса уста с ленената салфетка.

— Не, не мисля, че съм готова за това. — Прокашля се, преди да продължи: — Няма да стана по-млада, макар че още съм в отлично здраве. Но скоро трябва да реша какво да правя с картината. Бих могла да я продам и да разделя парите между членовете на семейството, но целият свят мисли, че тази картина вече не съществува. — Тя се вгледа в Лорън, явно в очакване на друг въпрос.

Лорън се опита да запази спокойствие и да слуша спокойно, без да издава нетърпението си. Имаше толкова много въпроси, но не искаше да каже нещо погрешно, което може да сложи край на този поток от информация. Взе си бисквитка и отхапа, после отпи от чая. Какъв фин порцелан... Надяваше се госпожа Флечър да продължи да говори, но тя мълчеше.

— Трябва да уредя този въпрос, преди да си ида — каза най-сетне възрастната жена, — или, пази боже — добави с небрежен жест, — преди да изгубя паметта и разсъдъка си. Никой не знае историята на тази картина. Трудно ще я продам, ако произходът ѝ бъде схванат погрешно. — Внезапно стана, приближи се до прозореца и отвори още малко завесите, за да пусне повече светлина. За миг се вгледа надолу, сякаш видя нещо на улицата.

— На никого не съм разказвала цялата история — каза тя, когато отново седна на мястото си. — Вероятно е време.

Лорън беше смаяна от това и се запита дали Изабела наистина възнамерява да сподели с нея нещо, което не е казвала на никого. Защо ще се доверява на непозната, влязла в дома ѝ под фалшив претекст?

— Разкажете ми за тази картина — каза Лорън, гласът ѝ бе спокоен, макар и леко напрегнат.

— Това е една от по-ранните му творби, не е така геометрична... — Изабела замълча и поклати глава, сякаш си представи нещо неприятно. — Късните му творби, от периода в „Баухаус“^[1], са само кръгове и квадрати. Не ми харесват особено. Определено предпочитам картините, които е рисувал в Мюнхен. — Тя се изсмя тихо. — Но всеки с вкуса си, както би казал баща ми. Майка ми също. Всеки

трябва да има свободата да реши какво му харесва и какво не. Нашият Кандински е нарисуван към деветстотин и десета, много преди аз да се появя на този свят.

Лорън пак зачака, надяваше се госпожа Флечър да добави още нещо, но тя мълчеше. Накрая Лорън попита:

— Ще ми кажете ли как тази картина се е озовала във вашето семейство? Кога са я купили?

— Първия път в годината, когато е роден брат ми, хиляда деветстотин и единадесета. Баща ми я подарил на майка ми по случай раждането на брат ми. Беше окачена в музикалния ни салон. Наричахме я „Цветове на Вили“. Той я обожаваше.

— Вили? Брат ви?

Изабела кимна.

— Вилхелм. Почина преди много години.

— Но защо *първия* път?

— Защото всъщност са я купили два пъти.

„Два пъти?“, зачуди се Лорън. Какво означаваше това?

— И вие сте наследили картината от родителите си?

— Да.

— С тях ли дойдохте в Америка? — попита Лорън само колкото да види какво ще ѝ отговори.

— Баща ми умря в Германия.

— А майка ви?

— Тя избяга.

— Избягала е? — Интересен избор на дума. По-точно бе да се каже, че е напуснала нелегално, с фалшиви документи, с пълни с пари джобове и куфари — натъпкани с произведения на изкуството. — Избягала е с картината?

— Тя дойде по-късно.

Отговорите ѝ ставаха по-лаконични. В един момент госпожа Флечър изглеждаше готова да споделя, а после се затвори като лишено от светлина цвете. Лорън зачака търпеливо, като не спираше да прокарва ръце по ръба на възглавницата.

— За да разберете историята на тази картина, трябва да разберете историята на моите родители — каза Изабела. — Историята на майка ми. Да... — Пак се засмя тихо. — Мама винаги е смятала Кандински за *нейния* художник. — Прикова поглед в Лорън, примигна

веднъж, после отново и сбръчканите ѝ клепачи обраха влагата от сините очи. — Истината трябва да се знае.

— Нямам нищо против истината — отвърна Лорън. Гласът ѝ прозвуча малко по-рязко, отколкото бе възнамерявала, почти като предизвикателство.

Госпожа Флечър кимна, без да откъсва очи от нея. Здравостиснатите устни и леко вирнатата брадичка показваха, че приема предизвикателството.

— Картините на Кандински — каза Изабела, — както и творбите на други прогресивни художници, бяха смятани от Хитлер за елитарно изкуство, сякаш човек трябва да е от благородно потекло, за да може да ги разбере. Неговата теория беше, че ако обикновеният човек от улицата не ги разбира, значи са пълен шит.

Лорън преглътна смеха си, изненадана от избора на дума. Възрастната жена се изсмя изискано, сякаш и тя бе изненадана от себе си.

— Той често свързваше понятието „елитаризъм“ с еврейската раса — продължи тя.

Лорън посегна към все още почти пълната чаша с чай и прокара пръсти по финия ѝ крехък ръб. Усещаше как дъхът ѝ излиза учестено и накъсано.

— Майка ми — каза госпожа Флечър — определено не беше с елитно потекло и все пак много обичаше този вид изкуство.

— Казахте, че е родена в провинцията, във ферма. Защо се е озовала в Мюнхен?

Изабела се замисли, сякаш се чудеше какво да отговори.

— Защото е била нещастна. Предполагам, че е търсила нещо.

— Например?

— Независимост. Вълнения. По-хубав живот. Какво търсим всички?

— А намерила ли го е?

— Мисля, че понякога е била истински щастлива. — Лека усмивка премина по лицето ѝ. — Израснала е в голямо семейство със строг баща. Докато майка ѝ била още жива, тя била много щастлива. След смъртта на майка ѝ баща ѝ се оженил повторно. Знам, че мама ненавиждаше мащехата си, макар че по-късно може би съжаляваше, че така и не бяха установили истински отношения.

— През коя година е било това? — попита Лорън. — Кога е отишла в Мюнхен?

— Била е на шестнайсет. — Изабела се замисли за миг. — Хиляда и деветстотната.

— В началото на века. Била е само на шестнайсет? И е тръгнала сама?

Изабела кимна.

— Да. Е, не, не точно. Леля ми Кати тогава вече работела в Мюнхен. Майка ми също се надявала да си намери работа в къщата, където по-голямата ѝ сестра била наета като готвачка. Тя често ѝ пишела и били много близки. Домът им в Бавария се намирал в една от най-красивите местности на света. Като дете често гостувах на чичо и братовчедите във фермата. Виждали ли сте Баварските Алпи, госпожице О'Фаръл?

— Да. Красиви са. — Беше прекарала един семестър в Европа, изучаваше изкуство и се възползваше от всяка възможност да пътува. После се върна още два пъти в Германия, за да рови из архивите на нацистите.

— Къщата в Мюнхен беше красива — каза госпожа Флечър. — Доста екзотична, особено за момиче от провинцията, но бе по-характерна за Средиземноморието, отколкото за сърцето на германски град. С червени керемиди на покрива. Мраморен под. Ръчно тъкани килими. Гладки орехови перила.

Изабела затвори очи, сякаш си представяше къщата и мислено се завръщаше в родината си. После ги отвори широко и пак погледна право към Лорън.

— Тази история трябва да бъде разказана. Истинската история. — В думите ѝ имаше някаква тежест, която Лорън почувства съвсем осезаемо. Сякаш възрастната жена щеше да сподели нещо изключително важно, сякаш сега Изабела Флечър отправяше предизвикателство.

---

[1] Художествена школа в Германия, която съществува от 1919 до 1933 година. — Бел.прев. ↑

ГЛАВА 2

Хана

Мюнхен, Германия

Септември 1900 г.

Яркочервено, после приглушени сини нюанси проблясваха пред очите на Хана — влакът спря със скърцане, пътниците се разшаваха, за да вземат багажа си. Мъжът до нея се изправи, вдигна малко куфарче над главата си, подаде го на жена си и кимна за довиждане на Хана, която нямаше багаж.

— Приятно гостуване, скъпа — каза ѝ мило жената и я докосна по ръката.

Пътниците се наредиха по тясната пътека на вагона. Хана остана на мястото си, притиснала пръсти към ушите си, затворила очи, търсейки защита в приглушената светлина зад клепачите си. Когато отвори очи, във вагона беше останала само една млада майка с дете. Жената стискаше чанта в ръката си и дърпаше малката си дъщеря по пътеката. Момиченцето се обърна към Хана с широко отворени от тревога очи, сякаш да попита: *Ти няма ли да слезеш?*

Хана се принуди да се усмихне, кимна, стана от мястото си и тръгна по пътеката, после през вратата, по стъпалата и отпусна първо единия си треперещ крак, а после и другия на дървения перон на мюнхенската гара.

„Какво направих?“ — питаше се, докато вървеше с тълпата към гарата. Вдигна очи към огромния таван и едва не се препъна в малко момченце, спряло да вземе монета от земята.

— *Entschuldigen Sie, bitte*^[1] — каза тя и погали детето по главата. Мина покрай пейка, на която едно семейство си поделеше наденици и хляб, после покрай мъж и жена, потънали в оживен разговор, и продължи с хората, които излизаха от гарата срещу поток забързани пътници. Някои бяха облечени като нея, с баварски дрехи: жени с надиплени поли и селски обувки; мъже с кожени панталони, жакети,

дебели вълнени чорапи и алпийски шапки с пера. Повечето обаче бяха с тъмни градски дрехи.

Тя излезе от гарата на оживения Банхофплац. Светлината се отразяваше в прозорците на високите каменни сгради около площада. От комините се виеше дим. Подкованите коне трополяха тежко по калдъръма, пръскайки струи от цветовете.

Въздухът бе натезал от влага, облаци затулваха бледосиньото небе. Хана посегна нагоре и плъзна ръка по едната си плитка, а после и по другата, като ги подръпна леко, за да приглади кичурчетата. Както винаги, и тази сутрин бе сплела косата си, след като помогна на Дора, а после и на Лени да сплетат своите. За разлика от сестра си и доведената си сестра, които имаха хубави прави коси, нейната бе гъста и къдрава и дори сплетена като че ли не мирясваше. Във влажен ден ставаше още по-непокорна и червените спирали и кичурчета винаги правеха опит за бягство.

Тръгна сред каретите от другата страна на улицата. Беше идвала само веднъж в този град, преди четири години, когато беше на дванайсет и бе с баща си, с майка си и с по-голямата си сестра Кати. Майка им представи това пътуване до Мюнхен като невероятно приключение за момичетата, но Хана нямаше много спомени от града, освен че беше голям и шумен, звучен и пъстър. Тогава бе погълната от страх за майка си и най-яркият ѝ спомен беше за миризмата в лекарския кабинет, а после и дългото мълчание във влака към дома.

Пъхна ръка в левия си джоб и напипа останалите монети. След като плати за билета, все още имаше достатъчно пари, за да си купи нещо за ядене. Представяше си как семейството ѝ сяда на обяд. Баща ѝ и по-големите ѝ братя, Фридрих и Карл, сигурно вече се бяха върнали от пасището, където бяха отишли да нагледат добитъка. Матехата ѝ, Герта, сигурно се беше върнала от Вайтнау, а платовете и другите покупки от галантерията вероятно бяха в кошницата ѝ за пазар. Дали Лени щеше да им каже, когато попитат — защото със сигурност щяха да забележат празното място на масата — че Хана просто е излязла от къщи и ги е напуснала? Тя потрепери при мисълта за стореното.

Посегна към другия си джоб за писмото от Кати. Вероятно и тя можеше да си намери работа в Мюнхен. После се упрекна за тези мисли. Не беше дошла да търси работа, а на кратко гостуване.

Продължи, взирайки се във витрините на магазините, и накрая спря пред една пекарна. Празният ѝ стомах къркореше, докато оглеждаше сладкишите, хлебчетата и плодовите пити зад стъклото. От отворената врата лъхаше на масло, канела и ябълки.

— Добър ден — каза жената зад щанда и кръглите ѝ бузи се издуха още повече от усмивка.

— Добър ден — отвърна Хана, без да откъсва очи от пресните лакомства. Купи си пай с малинов мармалад и го изяде права. Облиза сладкото от пръстите си, извади пак писмото от джоба си, показа го на жената и я попита как да намери улицата от адреса на плика.

— Сестра ми Кати Шмид работи при господин Мозес Флайшман — обясни гордо Хана.

— Евреинът. Галерията му е на Театинерщрасе — отвърна жената и махна с ръка, сякаш галерията бе малко по-надолу по улицата.

Хана кимна.

— Да, но тя работи в дома му, като готвачка. — Отново посочи адреса на плика и после го прочете на глас, защото жената го беше погледнала само за миг с присвити очи, и тя реши, че не го е прочела добре.

Жената ѝ каза да отиде до Мариенплац, който тя описа с широки жестове.

— Хващаш трамвая, на който пише номер сто осемдесет и седем, после слизаш на петата спирка и вървиш наляво, около две пресечки.

— Благодаря — отвърна Хана и излезе пак на улицата. Тръгна според инструкциите на жената, докато не стигна до голям площад. Там главата ѝ направо се замая, първо заради огромната сграда на кметството с островърхите кули, а после и заради прекрасната златна статуя на Девата върху висок пиедестал в центъра на площада. Мариенплац бе посветен на майката на Исус. Хората минаваха забързани по него, изискани дами с тъмни поли и тесни жакети, с фризири в сложни кокове коси; мъже с дълги панталони и високи градски шапки спираха карети или поздравяваха познатите си. Заети хора, които бързаха за някъде — за събития, визити, делови срещи. Хана почувства прилив на въодушевление. Сигурно за това приключение бе говорила майка ѝ, когато тръгна за Мюнхен.

През едната страна на площада минаваха релси, а няколко свързани вагончета, закачени за жици отгоре, спираха и после тръгваха, след като пътниците слизаха или се качваха. Хана тръгна между редица конски карети и трамваите, докато забеляза трамвая, на който жената ѝ бе казала да се качи. Плати за място с последните си монети, седна и се загледа в уличните табели, покрай които минаваха, стиснала писмото на Кати в ръка. На петата спирка слезе, както я бе посъветвала жената от пекарната. После измина две пресечки и усети лека, но нарастваща тръпка в корема, която като че ли избута срама и тревогата, които се бяха настанили като два камъка в нея още когато се качи във влака в Кемптен.

Когато наближи голямата къща с червен керемиден покрив, тя разбра, че е открила дома на Флайшман. Изглеждаше точно както Кати ѝ го бе описала. Фонтан с русалки и изящни крилати коне, изваяни в основата му, се издигаше в градината пред къщата. От устите на конете шуртеше вода, която създаваше красив дъгоцветен ритъм. В края на лятото в градината все още имаше цветя.

Хана си помисли за по-ранните писма на Кати, в които разказваше за модерната кухня с най-съвременно оборудване, за стаите с електрическо осветление, за копринените завеси, изрисуваните тапети, за вратите с мраморни и резбовани дървени каси, за меките мебели, за красивите картини и скици по стените. Писмата ѝ преливаха от подробности за красивите рокли и бижута на съпругата на изтъкнатия господин Флайшман, за вечерите и приемите, за забавленията на богатите и прочути гости, които оставаха до късно, ядяха и пиеха, разговаряха за най-интересни неща, играеха игри и слушаха музика. Писмата на Кати бяха така живописни, че Хана можеше да усети аромата на кнедлите и щруделите и да чуе музиката, която госпожа Флайшман свиреше на пианото си. Сега, когато вървеше по улицата към къщата, се опита да отгатне през кой прозорец може да надникне в кухнята, в трапезарията, в салона, музикалната стая. Къщата беше огромна, с много, много прозорци.

Тя заобиколи до страничната стена и се вгледа нагоре. Надяваше се да зърне лицето на сестра си. Една жена се появи на балкон, погледна надолу и пак се прибра. Накрая Хана реши, че трябва да мине отзад, към входа за прислугата.

Почука няколко пъти и ѝ отвори възрастна жена.

— Добър ден — усмихна се тя на Хана.

— Бог да ви поживи — отвърна Хана.

— Работа ли търсите? — попита жената.

— Дойдох да посетя сестра си Кати.

На лицето на жената бавно се разля усмивка.

— Да, личи си, че сте ѝ сестра. Моля, влезте. — Тя отстъпи назад и задържа вратата отворена. Хана влезе в тесен коридор с две стълбища — едното нагоре, а другото надолу. Жената ѝ даде знак да я последва и се спуснаха по второто стълбище. Във въздуха се носеше аромат на печено месо и Хана си представи как Кати приготвя някое от разкошните ястия, които описваше в писмата си.

Жената я покани да седне в стая, която явно бе трапезарията за прислугата, защото изглеждаше съвсем обикновена. В средата ѝ се намираха дълги дървени маси с грубо одялани пейки. На едната стена имаше огнище, а на другата — врата. Жената излезе през тази врата и приятните аромати нахлуха с по-голяма сила.

След секунди Кати се появи, бършеше ръце в престилката си и изтупваше брашно от бузите си, а на кръглото ѝ красиво лице имаше широка, изненадана усмивка.

Хана — извика тя и прегърна сестра си.

— Какво правиш в Мюнхен?

— Дойдох да те посетя.

— Пораснала си! — възкликна Кати, все още усмихната, сякаш това бе нещо хубаво.

Хана осъзна, че вече е по-висока от сестра си. И по-едра, във всяко отношение. През последните месеци гърдите ѝ бяха наедрели, бедрата също и тя бе започнала да се пита дали изобщо някога ще спре да расте.

Усмивката на Кати се смени с угрижено изражение.

— Всичко наред ли е у дома?

— Наред ли? — отвърна рязко Хана. Чудеше се как така Кати не разбира, че откакто баща им се ожени за Грета, вдовицата на шивач от Кемптен, с нейните команди, претенции и ревлива малка дъщеря Дора, вече нищо не е наред.

— Трябваше да ми пишеш, че идваш — каза Кати.

— Аз самата не знаех — отвърна Хана, думите засядаха в гърлото ѝ, — че... — Как да обясни, че просто си беше тръгнала? Без

да каже на никого, дори на Лени. Не бе планирала това гостуване, затова и не беше писала на Кати.

И сама не можеше да повярва, че едва тази сутрин, докато вадеше картофи, печеше хляб с Лени, опитваше се да накара Дора да донесе дърва за печката и проклинаше Петер заради безполезността му, в ума си виждаше само едно — как мащехата ѝ седи в някое кафене във Вайтнау, отпива хубав топъл чай и си хапва сладкиш. Хана беше казала на Лени, че отива до тоалетната, но вместо това изтича горе в стаята, която делеше със сестрите си, зарови в средното чекмедже на общата им тоалетка, пхна монетите — спестени от яйцата и скрити под кюлотите ѝ — в джоба си, сложи там и последното писмо от Кати, а после слезе на пръсти по стълбите, излезе от къщата и забърза по алеята към пътя, където се качи в каруцата на съседа Хинкел. Каза му, че баща ѝ я изпраща да свърши нещо в Кемптен.

— Татко добре ли е? — попита тихо Кати.

Хана кимна.

— А другите? Децата?

— Лени е добре. — Лени беше на десет, още малко момиченце, послушната дъщеря. Хана се съмняваше, че тя някога би искала да върши друго, освен да се грижи за кухнята и децата, да бели картофи, да наглежда по-малките и да прави точно каквото ѝ казва Грета. — Петер е сладък, както винаги.

Кати се усмихна. На пет години Петер беше истински сладкиш. Беше още съвсем малък, когато майка им се разболя, затова бе отгледан предимно от сестрите си.

— Дора е разглезена, както винаги — добави Хана. Доведената ѝ сестра беше с два месеца по-малка от Петер, но хленчеше като бебе. — Карл е висок почти колкото татко, а Фридрих е влюбен в Хелга Меркел.

Кати кимна разбиращо. Тя беше романтичка. После въздъхна, може би с носталгия. И двете не споменаха мащехата си.

— Толкова е хубаво да те видя и да ми донесеш новини от дома, но не си избрала най-подходящото време за посещението си. — Тя хвана Хана за ръката и я поведе по коридора. — Госпожата — прошепна, когато влязоха в малка като монашеска килия стая, една от многото по дългия тесен коридор — не е добре. — Тя потупа

покривката на тясното легло до стената и двете седнаха. После взе ръцете на Хана и попита: — Нищо ли не носиш?

Хана поклати глава и я сведе, вълнението от голямото приключение отново бе потушено от мисълта за стореното безумие.

— Татко не знае — каза тя тихо.

Внезапно Кати пусна ръцете ѝ, вдигна длан към устата си и с това ѝ напомни каква голяма драматичка е. Хана се питаше дали животът в домакинството на Флайшман наистина е толкова вълнуващ и красив, както тя го описваше в писмата си, и дали сестра ѝ, която със сигурност бе затворена в кухнята, наистина е виждала събитията в трапезарията, салона и музикалния салон, които описваше.

— О, Хана, не си избягала, нали? — изписка ужасена Кати.

Хана кимна.

— Татко много ще се разтревожи.

— Ако изобщо забележи, че ме няма... — Хана се изкикоти нервно, но се питаше как ще погледне отново баща си в очите. Превъртя пак мислите, които бяха прелитали през ума ѝ по пътя през града. — Тук дали има работа за мен? Може ли и аз да работя като теб?

— Възнамеряваш да останеш?

Хана сви рамене.

— Може би — отвърна замислено Кати. — Бригите се прибра у дома, за да се грижи за майка си, която е много болна. Ще попитам госпожа Мецгер, икономката. Но първо трябва да изпратим вест на татко. Трябва веднага да му пишем, за да знае, че си на сигурно място, при мен. — Отново хвана ръката на сестра си и я стисна здраво, после докосна лицето ѝ. Не се бяха виждали почти шест месеца, откакто Кати се прибра у дома за Великден. — Станала си красива млада жена. Много приличаш на мама. — Вдигна едната ѝ плитка и я уви като корона на главата ѝ. — Много приличаш на мама.

Всички в семейството имаха леко червеникави коси, от тъмнокестенявата коса на Фридрих до русата коса на Лени, която на определена светлина имаше оранжев оттенък. Но Хана най-много от всички приличаше на майка им, която беше огнено червеночоса. Хана обикновено покриваше косата си, защото хората се взираха в нея, но сега беше забравила забрадката си в бързината.

Кати залепи целувка на бузата ѝ.

— О, скъпата ми малка сестричка, какво си направила? — Взира се в нея няколко секунди, после каза: — Ще говоря с госпожа Мецгер, но първо ще пиша на татко. — Коленичи на пода, взе една кутия изпод леглото и извади от нея хартия и писалка. Написа набързо една бележка и я сложи в плик. — Ще помоля госпожа Щадлер да го пусне, когато отиде на пазара утре сутрин.

Тъй като нямаше нищо друго, освен полата и блузата, с които беше облечена, тази нощ Хана спа по долна риза и кюлоти, сгушена до Кати. Будеше се често, развълнувана от новия живот, който ѝ предстоеше.

На следващата сутрин Кати отиде да говори с госпожа Мецгер и се върна с дълга тъмна пола, бяла блуза и колосана престилка.

— Ти си почти с фигурата на Бригите и би трябвало дати станат. — Подаде униформата на Хана. — Поздравления, вече си служителка на господин Мозес Флайшман.

* * *

Домът на Флайшман наистина беше така красив, както Кати го описваше, и през следващите дни, докато изпълняваше нарежданията на госпожа Мецгер, Хана успя да разгледа почти цялата къща. В официалните стаи на долния етаж висяха тежки кадифени завеси. Рамките на вратите бяха от гладък красив италиански мрамор или от резбовано дърво, една дори бе с формата на митично същество с глава на лъв и нокти и криле на орел. Стените в салона бяха покрити с рисувани тапети в наситено червено. Стените и таванът на библиотеката и музикалния салон бяха покрити с разкошна тъмна ламперия. Госпожа Мецгер ѝ каза, че фините килими са докарани от Ориента. Имаше и саксии с лъскави зелени папрати, които растяха в къщата и изглеждаха странни и екзотични в очите на едно момиче от село, дори я разсмяха, но въпреки това бяха красиви като всичко останало в дома на Флайшман. Хана наистина бе навлязла в нов свят. А скулптурите по пиедестали в стаите, картините по стените — никога не беше виждала нещо подобно. Беше виждала картини на светци и ангели, на Агнеца Господен в църквата във Вайтнау, но не и нещо подобно. Природни пейзажи бяха пресъздадени с най-необичайни

цветове, имаше и картини и скулптури на жени, които бяха само леко покрити с тоги или напълно голи. И митични същества като описаните в книгите, които заемаха от библиотеката.

В музикалния салон имаше пиано, блестящо и фино излъскано — тя самата го беше полирала — но нямаше кой да свири на него. Нямаше приеми, нито забавления за важни гости, за които Кати разказваше в писмата си. На малкото вечери през тези първи седмици присъстваха само счетоводителят или банкерът на господин Флайшман, и те бяха много скромни и делови. Кати й каза, че това е заради болестта на господарката, но тя била сигурна, че госпожата скоро ще оздравее и отново ще има вечери и приеми.

За цяла седмица Хана почти не видя господин Флайшман, който ставаше рано, за да отиде в галерията, и се връщаше късно. Той беше едър човек с тъмна къдрава коса и говореше бавно и някак замислено. Гласът му бе тъмновиолетово син, като алпийска тинтява.

Хана не беше виждала господарката на къщата. Тя не почистваше нейната стая, тя беше следващата по коридора след стаята на господин Флайшман, която почистваше с малък уред с колелца и въртяща се четка, много по-удобен от метлата, която използваша у дома.

Госпожа Хирш носеше храната на госпожа Флайшман в стаята ѝ. Госпожа Хирш беше мила възрастна жена с големи кафяви очи като на крава. Единствено тя се грижеше за госпожа Флайшман. Хана разбра от Фреда, която работеше в пералнята, че госпожа Хирш работи за семейството на госпожа Флайшман още откакто господарката била дете, и дошла с нея в тази къща преди две години. Първата госпожа Флайшман била покойница.

Втората госпожа Флайшман била много по-млада от съпруга си. Той имал дъщеря от първия брак, която живеела в Берлин и се омъжила за богат бижутер. Тя често посещавала баща си. И не харесвала мащехата си. Хана не беше виждала и двете, но също реши, че не харесва мащехата. Знаеше какво е някаква жена да се появи внезапно, да наруши живота в къщата и да се опитва да заеме мястото на майка ти. Тя също бе напуснала дома на баща си, за да търси нов живот. О, де да можеше и нея да я спаси някой богат бижутер от Берлин, който ще я обсипе с диаманти и любов.

Задълженията ѝ бяха най-разнообразни — бърсане на прах, метене, полиране, поливане на саксиите, почистване на абажурите, миене на баните, сервиране на ястията. Най-много обичаше да бърше рамките на многобройните картини, които висяха по стените в коридора и във всяка стая. Бяха ѝ наредили да не докосва самите платна. Някои от тях бяха огромни, с позлатени рамки, а други — по-малки рисунки без никакъв цвят. Точно когато започваше да свиква с някоя от тях и решаваше дали я харесва, тя изчезваше. Госпожа Мецгер ѝ обясни, че ги отнасят в галерията или вероятно са продадени.

Един ден, докато Хана внимателно прокарваше парцала по долния ръб на рамката на картина, пристигнала предишния следобед, вираше се в цветовете, изучаваше плътността на мазките в един участък, питаше се откъде художникът е знаел как да направи това и съвсем се беше отнесла в мисли, един глас зад нея я сепна:

— Сезан.

Хана лесно разпозна гласа на господин Флайшман и се изплаши, защото осъзна, че не работи така ефективно, както госпожа Мецгер очакваше от нея. Тя никога не ѝ се караше, както би ѝ се скарала мащехата ѝ, но веднъж ѝ каза, че работи твърде бавно. Но ако картините си оставаха все едни и същи, може би щеше да се справя по-бързо. А тази беше различна от всичко, което бе виждала досега. Цветовете сияеха. Боята като че ли танцуваше и вибрираше. Отначало не можа да разбере какво всъщност има на нея, но когато се вгледа, различи силует на планина и малка горичка. Установи, че ако застане по-далеч, мазките се сливат и картината се превръща в пейзаж. Хана се чудеше как го е направил художникът и се усмихваше при мисълта, че сигурно е рисувал с четка, два пъти по-дълга от ръката му.

След като дълго чака господин Флайшман, който все още стоеше зад нея, да заговори или да си тръгне, тя каза:

— Хубава е. — Обърна се и се поклони леко. — От Париж ли е? Френски художник?

Знаеше, че господин Флайшман скоро бе ходил до Париж, и реши, че това е една от картините, които е донесъл оттам. Освен това предположи, че скоро и тя ще изчезне от стената, затова бе решила да я разгледа бавно и внимателно.

Усети, че се изчервява от смущение. Вероятно не биваше да си позволява такова любопитство пред работодателя си.

— Ходила ли си в Париж? — зададе той най-абсурдния въпрос. Тя беше дъщеря на селянин от Вайтнау.

— Само в книгите — отвърна тя. — И в мечтите си.

Той се усмихна.

— О, някой ден ще идеш в Париж. Момиче, което мечтае за Париж, един ден ще иде там.

Тя кимна любезно, макар че той отново ѝ се стори странен, като че ли ѝ се подиграваше. Започна пак да бърше праха, а господин Флайшман продължи да стои зад нея. Вероятно беше открил нещо ново в картината, което не бе забелязал досега.

— Всеки път, когато я погледна, виждам нещо ново — рече той замислено. — Нещо различно.

— Да, да — отвърна тя, вероятно по-разпалено, отколкото се очакваше от една прислужница. Но не може да се сдържи.

Тогава той каза:

— Много добре. — Обърна се и продължи по коридора.

По време на третата седмица Хана най-сетне научи, че ще има истински прием. Господин Флайшман поканил преподаватели от Академията за изящни изкуства в Мюнхен и група от най-обещаващите студенти — събитие, което организираше два пъти годишно.

Хана поемаше наметалата и шапките на гостите при входа. Първи влезе красив мъж с чуплива тъмна коса и гъст черен мустак, който се извиваше така, че му придаваше дяволски или поне опасен вид. След него дойде висок, изискан господин с къса козя брадичка, интелигентни очи, царствена осанка и пенсне, а после по-млад мъж с износено палто. Един плешив господин със сближени очи бе придружаван от младеж с мазна коса и нервен тик, който нагласи вратовръзката си пред огледалото още щом пристъпи прага.

Докато господин Флайшман ги поздравяваше, Хана дочу гласа на изискания господин с козята брадичка. Той беше дълбок и мелодичен, с екзотична напевност и красив син цвят. Звучеше като чуждестранен принц и точно така го нарече мислено тя — Принца.

Господин Флайшман се обърна към мъжа с гъстия мустак по име — Фон Щук. То ѝ се стори познато и тя си спомни подписа на една от

картините, които бяха висели няколко дни в салона. Завладяваща картина, по мрачен и зловещ начин. Бе нарисувана с наситени цветове — плътта на голата жена, около която се увиваше змия, като че ли бе събрала цялата светлина в картината. Сега Хана се вгледа внимателно в този човек. В човека, който бе увил змия около една жена с четката и боите си.

Принцът беше представен от господин Фон Щук като Василий Кандински. Въведоха ги в трапезарията. На тази вечеря нямаше да присъстват дами, макар че от приказките в кухнята Хана бе останала с впечатлението, че госпожа Флайшман може и да се появи. Тя още не я беше виждала.

Тъй като сервираше на гостите, Хана успяваше да долови късчета от разговора им, докато влизаше и излизаше от трапезарията.

— Беше в Москва, на изложба на френски художници — каза принц Кандински и тя трескаво се опита да си припомни уроците по география, които майка ѝ ѝ преподаваше. Принцът беше руснак, което обясняваше начина, по който говореше. — В каталога беше вписана като творба на Клод Моне и се твърдеше, че изобразява копа сено. — Останалите слушаха с огромно уважение. — И все пък не ми заприлича на това. Като че ли самият обект липсваше в картината и се запитах дали идентификацията му като копа сено е необходима.

— Стига да има цвят, господин Кандински ще е доволен — отбеляза шеговито Фон Щук.

— Но вероятно формите и разпознаваемите образи стават все по-маловажни. Именно цветовете, светлината и чувствата ме привлякоха към тази картина — отвърна Принца, докато Хана внимателно поставяше порцеланова чиния с второто ястие пред него. Той я погледна с топлина и кимна, а тя се сепна леко, защото я бяха инструктирали, докато сервира, да бъде невидима.

— Господин Кандински желае една картина да бъде просто това — картина? — попита Фон Щук.

— Да, това е интересна концепция — отвърна Кандински.

Тази вечер гостите останаха до късно, разговаряха за Париж, за Виена, за художници на име Гоген, Сьора, Климт, Мунк, за млад творец на име П. Руис Пикасо, чиито творби бяха избрани за изложба на Световното изложение в Париж тази пролет.

— Обичам да държа под око такива художници — каза господин Флайшман. Очите му се плъзнаха по мъжете около масата и Хана се запита дали някои от тези студенти ще станат прочути, дали творбите им скоро ще бъдат изложени в галерии в Париж, Виена или в галерия „Флайшман“ тук, в Мюнхен. Усети тръпка на вълнение по тила си. Колко ли щеше да е забавно да надникне в Академията, където се обучаваха, да наблюдава как работят и някак да разбере кой ще стане основоположник на ново течение или кой ще продава в най-престижните галерии.

— Много бих искала да отида — каза Хана, докато смъкваше полата си и я закачаше на кука до леглото тази вечер.

— В Париж ли? — Кати отметна завивката. — За да видиш художници, които рисуват със светлина и цветове?

Хана ѝ беше разказала за дочутото на вечерята, докато почистваха кухнята, щом гостите се оттеглиха в салона, за да пушат и пийнат след вечерята. Разказвайки го, тя сякаш можеше да го задържи по-дълго, и беше изненадана, че Кати я слуша внимателно.

— Да, Париж, Виена също — отвърна Хана, неспособна да съдържи усмивката си. Посегна и изгаси осветлението, за да не я подкача Кати.

— Къде другаде, малка мечтателко? — попита сестра ѝ през смях, когато тя се мушна в леглото. Хана се опасяваше, че Кати няма други мечти, освен да се ожени за Ханс Кьоблер, сина на мандраджията от Кемптен, с когото редовно си пишеше. Когато получаваше писмо, устните ѝ винаги се извиваха в странна усмивка, а очите ѝ светваха. Когато писмата се бавеха, тя ставаше доста начумерена.

— В Академията за изящни изкуства тук — каза Хана.

— Там не допускат жени. Художничка ли искаш да ставаш?

— Не, не като студент. — Хана седна на ръба на леглото, още не беше готова да заспи. Беше твърде развълнувана, за да затвори очи. Не искаше този ден да свършва.

— А как? — Гласът на Кати се извиси, както когато смяташе, че сестра ѝ е казала нещо невъзможно или глупаво.

— Искам да видя творбите на студентите. Да видя кой ще стане известен. Да видя как правят цветовете.

— Да слушаш как пеят цветовете? — подразни я Кати. — Да ги слушаш като музика? — Погали я по гърба. — Хайде да спим.

Хана се сви до нея. Бяха ѝ дали малка стаичка в крилото за прислугата, но тя не беше свикнала да спи сама, а и повечето нощи в мазето беше много студено и тя спеше при Кати.

— Невинаги музика, но звук — каза тихо тя. Вече не говореше често за това. Кати знаеше. Лени знаеше. И разбира се, майка им знаеше. Когато за първи път сподели с Кати, тя се засмя и каза на майка им. Дотогава Хана си мислеше, че с всички е така, и когато казваше: „Кравите в обора издаваха такива зелени звуци днес“, не осъзнаваше, че не всеки чува в цветовете. Беше едва на три години, тепърва се учеше на названията на цветовете и беше много обърквана, защото цветовете бяха толкова много и нямаше достатъчно имена за всички.

— Би могла да отидеш в Академията — каза Кати, като придърпа завивката, която често обвиняваше сестра си, че присвоява, — ако си готова да си свалиш всички дрехи.

— Да си сваля дрехите?

— На тях им трябва модели. Братовчедката на Фреда е модел в Академията.

Господин Флайшман често носеше картини на голи жени от галерията, като онази на господин Фон Щук. А и скулптурите бяха предимно на голи мъже и жени. Хана бе по-скоро любопитна, отколкото смутена от това, а госпожа Мецгер каза, че било изкуство, че човешкото тяло било сред най-великите Божии творения и художниците от векове, още от гърците и римляните, черпят вдъхновение от него. Хана знаеше, че художниците в Академията трябва да се учат как да скицират и рисуват човешко тяло. Със сигурност се нуждаеха от модели.

— Значи братовчедката на Фреда се съблича пред художниците? — попита тя.

— Изморена съм — отвърна Кати, прозявайки се.

— А тя къде е? — Попита Хана, след няколко секунди размисъл.
— Академията за изящни изкуства.

В отговор чу тихо изхъркване и разбра, че Кати е заспала. Тя обаче беше твърде развълнувана, за да заспи, и тази нощ реши, че някак, някой ден, ще се добере до ателието на Академията. Дори ако се наложи да свали всичките си дрехи.

---

[1] Извинете, моля (нем.). — Бел.прев. ↑

ГЛАВА 3

Лорън и Изабела

Ню Йорк

Август 2009 г.

Лорън О'Фаръл седеше повече от час и половина с Изабела Флечър и не бе научила нищо за картината на Кандински, ако такава изобщо съществуваше. Не беше научила и нищо, което да потвърждава, че майката на Изабела, Хана, е сътрудничила на Хитлер при унищожаването на „упадъчното изкуство“, макар че вече сякаш усещаше аромата на червения здравец, провиснал от зелените дървени саксии по первазите в баварското стопанство, и чувстваше хладен алпийски бриз по кожата си.

Госпожа Флечър разказа как майка ѝ отишла в Мюнхен, но после се върна назад, очевидно решила, че Лорън се нуждае от описание на фермата, заради което отиде до една лавица с книги и свали няколко карти. Извади очила за четене от чекмеджето на масичката, сложи ги на носа си, разгърна най-голямата карта и я разстели на масичката за кафе пред тях. Посочи малка точица, обозначена като село Вайтнау, после и точното местоположение на фермата, а накрая проследи с пръст пътя до Мюнхен. Лорън си представи как изминава този маршрут с кола, но госпожа Флечър обясни, че майка ѝ се е качила на влака, защото по онова време нямало автомобили. След картите госпожа Флечър извади книга, изпълнена с красиви снимки на Алпите, а после и тежък том с градски пейзажи от Мюнхен.

— Мама веднъж ми каза, че по стените във фермата — рече госпожа Флечър, поглеждайки я над очилата си — висели единствено тиган, брадва и разпятие. В мюнхенската къща стените били покрити с картини и рисунки. По маси и на пиедестали имало скулптури. Единственото изкуство, което била виждала дотогава, били религиозните изображения в църквата във Вайтнау, селото, където ходели на неделна служба — картини на ангели, светци, Светата Дева и Христос. Но не била виждала нищо подобно на изкуството в

Мюнхен. Влюбила се в идеята, че един художник може да изобразява света по много различни начини.

Тя се движеше грациозно, когато стана да намери картите и книгите на лавицата. Грациозно и изискано, и все пак в нея имаше нещо страховито, което напомни на Лорън за госпожица Клайн, учителката ѝ по литература в осми клас. Тогава с приятелките ѝ я наричаха Нацистката и знаеха, че не бива да шават в нейния час.

Сега Лорън усети, че очакванията на Изабела Флечър не са по-различни от тези на госпожица Клайн. Цялото ѝ поведение като че ли казваше: „Слушай внимателно!“. Ако просто седиш кротко и слушаш, може да научиш нещо. Възрастната жена бе тази, която водеше разговора. Когато Лорън задаваше насочващ въпрос, госпожа Флечър неизменно се отклоняваше. Лорън не знаеше накъде отива тази история, но предположи, че ако не се опитва да насочва разговора, ще получи повече информация.

Докато госпожа Флечър внимателно сгъваше голяма карта на днешна Германия, а после остави очилата на масичката, Лорън пак се зачуди дали не е на път да открие нещо, за което дори не е подозирала. Или възрастната жена просто си играеше с нея?

Лорън беше написала дипломна работа за изкуство, политика и културна цензура, и бе направила обширно проучване на търговията с художествени произведения в Германия точно преди Втората световна война. Беше се натъквала на имената на посредници, особено от Мюнхен и Берлин, които се бяха присъединили към Хитлер и бяха използвали изкуството за каузата на Третия райх — за да напълнят военната хазна на нацистите, а доста често и за да увеличат собственото си богатство. Лорън бе шокирана, когато откри и женско име сред тях. Трябваше да научи повече. През последните години, докато работеше за клиенти или музеи, се опитваше да намери още информация за тази жена. Доколкото успя да установи, тя беше избягала, може би в Южна или Северна Америка, като най-вероятно беше минала през Швейцария, а после бе отпътувала от Франция. В свободното си време Лорън сглобяваше късчетата информация.

Веднъж Патрик дори я обвини, че е обсебена от това.

— Какво ще направиш, когато накрая запълниш всички празнини? — попита той. — Знаеш, че жената е мъртва. Родена е преди повече от сто и двайсет години.

Лорън беше свикнала с подобни препятствия. В издирването на откраднати произведения на изкуството местопрестъпленията често отдавна вече не съществуваха, много от жертвите бяха в гроба повече от половин век, а извършителите бяха станали част от историята. Обикновено тя работеше за наследниците на жертвите.

Сега огледа отново стените. Беше ли възможно някоя от тези картини да е истинска? Отречена от нацистите и конфискувана от тях? Трябваше да се приближи да ги разгледа, вероятно да свали някоя от стената и да погледне дали има надписи и номера на гърба. Знаеше как точно са били маркирани картините в Берлин.

След като прибра картите и книгите на лавицата до камината, Изабела отново се настани в креслото си и предложи още чай, макар че вече сигурно беше изстинал.

— Да, моля — отвърна Лорън, а после попита: — Майка ви лесно ли е свикнала с живота в Мюнхен? — Щеше да продължи да се опитва да насочва разговора към събитията в града, защото те можеше да са свързани с изкуството.

— О, да, свикнала е много бързо — отвърна госпожа Флечър, докато наливаше чай в чашите. С този скъп костюм и перлите приличаше на възрастна дама, която сервира като домакиня на някакъв прием. Лорън се почувства неугледна с широките си панталони и памучна блузка.

— За нея това било голямо приключение — обясни Изабела. — Майка ми не била много образована — да не кажа *никак* — но животът ѝ в града, досегът ѝ с по-модерни тенденции... да, именно в Мюнхен тя се запознала с изкуството. Определено не е станало във фермата.

— Значи се е учила, като е разглеждала картините в дома, където е работила?

Изабела кимна.

— А по-късно в галерията.

— В галерията? — попита Лорън.

— Да, в галерия „Флайшман“, разбира се.

Лорън усети как пулсът и дишането ѝ се учестиха. *Флайшман*. Точно това име търсеше. Вече знаеше, че е на прав път. Имаше толкова много въпроси, но се страхуваше да ги зададе, защото госпожа Флечър можеше да усети промяна в тона ѝ. Трудно щеше да не допусне вълнението в гласа си. Отпи от чая, преглътна и после се закашля

нервно. Още не можеше да повярва, че тази информация така внезапно се е озовала в ръцете ѝ. Госпожа Флечър я попита дали иска чаша вода. Лорън поклати глава и отпи отново леко от чая си.

— Първоначално майка ми се учела само чрез наблюдение — продължи госпожа Флечър, — а после навлязла в *бизнеса* с изкуство.

— *Бизнесът* с изкуство? — попита Лорън, като също наблегна на думата „бизнес“.

— О, да, ако не броим семейството, изкуството бе най-важният аспект в живота на майка ми.

— Значи в Мюнхен интересът ѝ към изкуството накрая се е развил в кариера? — пусна въдицата Лорън.

— Тя беше много свързана с изкуството. С татко бяха чудесна двойка. Тя познаваше много художници — добави госпожа Флечър, като махна към картината, която Лорън бе идентифицирала като творба на Франц Марк, пъстро мозаечно изображение на два коня в неестествен отънък на синьото. — Тя познаваше повечето от тези художници.

— А Кандински?

— О, да.

— Купила е картината от самия художник? — попита Лорън. — В Мюнхен?

— Да.

— Казахте, че картината е купена два пъти?

— Да, така казах. — В гласа ѝ се усещаше нотка на раздражение, сякаш предупреждаваше младата жена да бъде търпелива. Лорън си спомни за всички документи, които бе проучила, немски архиви, американски имиграционни документи, безкрайните часове, които вече бе посветила на този проект, а сега беше така близо до целта.

— Да, първоначално е купена от Кандински — каза госпожа Флечър, — но избързваме със събитията. — Лорън се усмихна и кимна, доловила лекия укор в гласа ѝ.

ГЛАВА 4

Хана

Мюнхен

Октомври — ноември 1900 г.

Когато госпожа Хирш се разболя и не можеше да става от леглото, госпожа Щадлер, главната готвачка, помоли Хана да отнесе подноса на господарката и тя прие тази задача с готовност. Беше много любопитна да види жената, заради която дъщерята беше заминала, жена, която вече бе решила, че не харесва.

Когато влезе в стаята, госпожа Флайшман седеше в леглото. Имаше бледа кожа с леко розови бузи. Дългата ѝ руса коса падаше по слабите ѝ рамене, а във вдлъбнатинката на изящната ѝ шия лежеше медальон с овална форма. Когато се приближи, Хана забеляза обрамчените с тъмни мигли очи. Те бяха с най-необичайния цвят, който бе виждала. Не бяха кафяви или сини, или зелени. Очите ѝ можеха да се опишат единствено като златни и в цвета им имаше някаква мека, сладостна и тъжна нотка. Хана я чуваше съвсем ясно.

В скута на госпожа Флайшман лежеше отворена книга. Тя вдигна очи, усмихна се и Хана веднага разбра, че не може да мрази тази жена, която се усмихваше на една непозната.

— Благодаря ти, Хана — отвърна тя, обръщайки се към нея по име. — Моля те, сложи подноса тук. — Гласът ѝ бе с почти същия цвят като очите и това сепна Хана. — Ти си сестра на Кати, нали?

— Да, госпожо Флайшман — отвърна Хана, докато оставяше подноса на масичката до леглото. Вдигна капака, както ѝ бе казала госпожа Щадлер, наля кафе от сребърна каничка, добави две капки сметана и бучка захар и остави лъжичка в чинийката.

— Много приличаш на сестра си.

Хана отново се изненада, че тя знае името на сестра ѝ и че дори знае как изглежда Кати. Някак си беше внушила, че госпожа Флайшман не се интересува много от прислугата. Погледна към корицата на книгата. Роман. От Теодор Фонтане.

— Ти можеш ли да четеш? — попита госпожа Флайшман, докато разбъркваше кафето. Очите ѝ се вдигнаха, за да срещнат погледа ѝ. Беше много по-млада, отколкото Хана бе очаквала. Знаеше, че госпожа Флайшман е по-млада от съпруга си, но тя изглеждаше почти на възрастта на Кати, която беше на осемнайсет, с две години по-голяма от Хана. И все пак в нея се усещаше някаква умора, под златните очи имаше сенки, сякаш бе живяла много дълго.

— Да, мога. — Никога не беше ходила на училище, но майка ѝ, която вярваше, че образованието е важно дори за дъщеря на един фермер, бе научила децата си да четат, или пък те се бяха научили взаимно. Тъй като нямаше класове, изпити и всички напредваха със свой собствен ритъм. Хана бе любопитно дете — „моето любопитно малко зайче“, така я наричаше майка ѝ. И мечтателка. Обичаше не само приказки, но и история. Четеше всичко, до което се добереше, и когато още беше добре, майка им ги водеше да взимат книги от библиотеката в Кемптен веднъж или два пъти в месеца.

Госпожа Флайшман помоли Хана да ѝ почете от книгата, после ѝ каза да придърпа креслото, което стоеше до паравана в другия край на спалнята, по-близо до леглото.

Хана седна на меката розова възглавница, отвори книгата и започна да чете. Не разбра много от прочетеното. Госпожа Флайшман я слушаше внимателно, като късаше нервно парченца от кифлата си и изпи две чаши кафе. После избърса нежните си тънки устни с бялата ленена салфетка, която Хана бе сгънала на подноса по нареждане на госпожа Щадлер.

— Благодаря ти — каза госпожа Флайшман след малко. Остави салфетката на подноса и пак легна, сякаш усилието да яде я беше изтощило. — Моля те, попитай как е госпожа Хирш. Надявам се, че се възстановява.

Хана така и не успя да пожелае скорошно оздравяване на госпожа Хирш. Когато се върна с подноса в кухнята, разбра, че възрастната жена е починала.

Ето така Хана се озова в сърцето на домакинството на Флайшман. След смъртта на госпожа Хирш тя стана лична прислужница на госпожа Флайшман. Изобщо не съжаляваше за

работата си като помощница на икономката, макар че отначало ѝ липсваше времето, което прекарваше с картините, докато чистеше.

В дните, когато госпожа Флайшман се чувстваше добре, Хана ѝ помагаше да се облече за вечеря. Тя се изморяваше лесно, ядеше малко и често ставаше от масата преди последното ястие, особено когато имаха гости.

След вечеря, докато Хана ѝ помагаше да се приготви за лягане, сваляше вечерната рокля и решише дългата ѝ златна коса, господарката ѝ разказваше истории — за хората, присъствали на вечерята, за мястото им в мюнхенското общество, за ролята на всеки от тях в света на изкуството. Понякога обясняваше как съпругът ѝ е направил продажба по време на вечерята. Хана виждаше, че тя много го обича — заради добротата, уменията му и заради способността да забавлява гостите си, да ги кара да се чувстват добре, да ги предразполага да купуват ценни и ужасно скъпи картини, да ги убеждава, че някой художник може да промени света на изкуството, като отведе и тях, като инвеститори, чак до върха. Госпожа Флайшман разбираше, че това е бизнес, макар че дълбоко уважаваше и обичаше художниците заради самите им творби. Тя познаваше всички и можеше да опише подробно особеностите на творчеството им. Даваше на Хана книги от библиотеката, в които се разказваше за изкуството на миналото, за класическите скулптури на древните римляни и гърци, за красивите картини на Италианския ренесанс, за барокото изкуство в Германия, Холандия и Испания.

Хана ѝ четеше най-новите романи, книги за философия и религия и модни списания, които идваха от Париж. Госпожа Флайшман казваше, че когато се почувства по-добре, ще отидат с господин Флайшман в Париж, за да пазаруват и да посетят галериите, да видят новите тенденции в най-оживения, вечно променящ се свят на френското изкуство, където художниците използват цветовете и формите по непознати досега начини.

Госпожа Флайшман бе нежна и женствена и все пак притежаваше едно почти мъжко качество. Интересуваше се от всичко, караше Хана да ѝ чете вестника всеки ден и коментираше политическата ситуация. Интересите ѝ не бяха свързани единствено с кухнята и домакинството, а със света, който тя сякаш успяваше да

обхване дори от своя малък свят, който често се ограничаваше до спалнята ѝ.

Казваше се Хелене, също като Елена от гръцката митология. Най-красивата жена на света, дъщерята на Зевс.

Според порядките в домовете на богатите тогава госпожа Флайшман имаше отделна спалня. Хана не знаеше дали господин Флайшман някога я посещава, освен да я вземе за вечеря. Говореше се, че госпожа Флайшман е твърде крехка, за да изпълнява съпружеските си задължения. Освен това се носеха и слухове, че съпругът ѝ ходи в публични домове, но Хана не можеше да си представи толкова изискан господин като господин Флайшман да прави подобно нещо.

Когато бяха заедно, понякога в салона след вечеря, тя виждаше, че той я обича. Личеше по това как я гледаше в очите, по нежния му допир, когато слагаше ръка на рамото или на кръста ѝ, докато я изпращаше нагоре по стълбите, или когато я целуваше по устните, преди тя да влезе в стаята си, а той — в неговата. Как Хана бе видяла всичко това? Тя трябваше да е винаги подръка, за да помага на своята господарка.

Настроението на госпожа Флайшман често се променяше. Понякога се наслаждаваше на закуската, която Хана носеше в стаята ѝ, и не спираше да говори за пътуванията със съпруга ѝ през първите години на брака им, как са посещавали ателиетата в Париж. Каза на Хана, че семейното богатство е натрупано благодарение най-вече на продажбите на антики и традиционно изкуство, а не от съвременни картини, но господин Флайшман, за разлика от баща му, който бе започнал този бизнес, много се интересувал от съвременните тенденции.

— Сега в света на изкуството се случват толкова много неща — каза тя на Хана, — толкова е вълнуващо. — Хана долавяше в гласа ѝ ентузиазъм, желание да участва в работата на съпруга си.

И все пак понякога тя едва продумваше и я молеше да излезе от стаята. Когато Хана се връщаше да я провери, храната стоеше недокосната на подноса.

В най-добрите си дни госпожа Флайшман молеше Хана да я заведе в музикалния салон и сядаше пред пианото. Посочваше ѝ да седне на стол до нея и свиреше най-красивата музика, която Хана бе чувала през живота си. Казваше ѝ имената на композиторите — Бах,

Хендел, Моцарт, Вагнер. Но с времето все по-често се изморяваше и пръстите не я слушаха. Имаше дни, когато не можеше да свири. И понякога плачеше. Един ден започна да свива пръстите си един по един и да удря силно по клавишите от слонова кост.

След този изблик няколко дни не се върнаха в музикалния салон, а когато го сториха, госпожа Флайшман каза:

— Моля те, седни до мен. — Потупа пейката до себе си и когато Хана седна, тя сложи ръце върху нейните. — Пръстите тук — каза и ги насочи. — Натисни този клавиш съвсем леко, а после с повече сила. Да, точно така; задръж го само за миг. Да! Да! — възкликна с удоволствие.

Странно, но на Хана ѝ беше лесно, сякаш винаги е знаела кой клавиш на пианото да докосне, точния натиск, точния момент, ритъма. И винаги успяваше да повтори звуците в главата си, дори когато не свиреше. Цветовете — виждаше ги. О, да, какви прекрасни цветове идваха от тази музика.

След още една седмица, в която не спираше да я хвали, господарката ѝ каза, че има дарба, и предложи:

— Нека те науча да разчиташ ноти. Някой ден няма да съм тук, за да те насочвам.

Тези думи не се харесаха на Хана и тя забеляза, че госпожа Флайшман усети смущението ѝ.

— Е, някой ден, мила моя Хана, ти ще си идеш. Ще се омъжиш и ще имаш прекрасни малки дечица, за които да се грижиш. Ще свириш хубави приспивни песни, тихи и сладостни. Искаш ли да се научиш да разчиташ музиката?

— Да, госпожо Флайшман, искам.

Но Хана не се учеше така бързо и виждаше, че госпожата започва да се изнервя. Хана от все сърце искаше да ѝ угоди. Искаше да я накара да се усмихне.

— Не, не — извика една сутрин госпожа Флайшман, когато седнаха в музикалния салон веднага след закуска. Обикновено се чувстваше най-добре сутрин, но вече беше краят на ноември, времето застудяваше и Хана виждаше, че тя понася много трудно зимата.

— Кое е толкова трудно? — Госпожа Флайшман пое дълбоко дъх. — О, Хана, моля те, прости нетърпението ми. — Гласът ѝ трепереше, също като ръцете. — Не разбирам защо ти е толкова

трудно. Ти си такава умно момиче, по-схватлива си от всички, които познавам. — Тя посочи към една нота, написана на партитурата върху пюпитъра, и с другата си ръка започва да движи пръстите ѝ по клавишите. Това движение беше някак плашещо отсечено и Хана също се разтрепери.

Внезапно разбра. Вече я виждаше — тази нота беше за зеления тон, а другата за златистожълтия.

— Това е златният звук — възкликна тя и осъзна, че го е казала на глас едва когато госпожа Флайшман изправи гръб и се втренчи в нея смаяна и объркана.

— Златен звук? — попита тя.

Хана не искаше да ѝ казва за цветовете, за да не я помисли за луда.

— Какво имаш предвид под *златния* звук?

— Нищо — отвърна Хана.

— Този звук те кара да мислиш за злато?

— Не да мисля.

— А?

— Виждам го — прошепна Хана.

— Виждаш цвят? — Гласът на госпожа Флайшман бе съвсем тих.

Хана кимна.

— А това? — Госпожа Флайшман натисна съвсем леко един клавиш, по-плътен тон в лявата част на пианото. Изглеждаше едновременно развеселена и любопитна.

— Синьо — каза Хана.

Госпожа Флайшман натисна друг клавиш.

— А този?

Хана не отговори.

— Моля те — настоя нежно госпожа Флайшман, — кажи ми. Всички ноти ли имат цвят?

— Синьо — каза Хана.

— Като това? — Госпожа Флайшман натисна отново клавиша, чийто звук Хана беше нарекла син.

— Да, но друго синьо.

— Като това? — Госпожа Флайшман посочи към тъмносиня кадифена възглавница на канапето.

Хана поклати глава.

— Не, много нежно синьо, като на ранна пролетна утрин, синьото на небето над хоризонта.

— Доста конкретно. Много интересно. А това?

Те продължаваха по клавишите и Хана описваше цветовете. Тогава госпожа Флайшман комбинира няколко тона. Хана не можеше да каже просто оранжево или розово, или синьо, защото не беше такава. Не това виждаше. Всяка нота бе конкретен оттенък или тон, някои от тях не знаеше как да назове, затова ги сравняваше с цветове, които познаваше предимно от природата, но невинаги успяваше да ги обясни добре. Само да можеше госпожа Флайшман да види това, което виждаше тя. Колко недостатъчни бяха думите, за да го опишат.

— Тиква, точно преди жътвата, и меден пъпеш, узрял, свеж и сладък. — Хана виждаше цветовете ясно с всяка нота. И разбираше, че госпожа Флайшман я изпитва, повтаря отново и отново, за да се увери, че тя ще каже същия цвят за конкретен звук.

— Ти наистина виждаш цветове в музиката! — каза госпожа Флайшман, гласът ѝ звънтеше от възмущение.

Хана кимна, за първи път доволна от дарбата си, която явно много се харесваше на господарката ѝ.

Всеки следобед, след обяда в стаята си и след като Хана ѝ почетеше, госпожа Флайшман заспиваше дълбоко. Лекарят, който често идваше в къщата — като меценат на изкуството и приятел, а и за да се грижи за нея — ѝ беше дал лекарство за сън. Хана знаеше, че тя трябва да го пие само вечер, но господарката ѝ често го взимаше и през деня. Тя винаги спеше поне три часа следобед, а понякога и повече. Отначало Хана отиваше в кухнята да види Кати или да помогне за вечерята, но когато осъзна, че няма други задължения, реши следобедите да излиза на разходка.

Започна да изучава града и това ѝ се удаваше доста лесно. Толкова много звуци, миризми и цветове. Осъзна, че сетивата ѝ са някак преплетени, че притежава допълнителни начини да запомня места и имена. Обичаше да се вози на трамваите. Посещаваше музеите, Старата пинакотейка, Новата пинакотейка, стоеше пред картините на Дюрер, Рембранд и пред художниците от Италианския ренесанс, за които бе научила от книгите на госпожа Флайшман.

Изучаваше картините отблизо, после отдалече, и се питаше откъде художниците са знаели, че трябва да сложат цветна мазка тук, сянка или светло петно там, и защо някои от художниците, чиито картини висяха в дома на Флайшман, са решили да го направят по съвсем друг начин. Виждаше, че начинът на рисуване е различен в различните времена и места, точно както дрехите, които жените носеха в Мюнхен, бяха така различни от дрехите на семейството ѝ във фермата. В Мюнхен имаше толкова много възможности. Тогава защо да няма много възможности и за изобразяване на един пейзаж? На човешко тяло? Тя искаше да види как се прави. Искаше да отиде в Академията за изящни изкуства, където студентите се учеха точно на това.

Една сутрин попита Фреда за братовчедка ѝ, която наистина беше модел в Академията.

— Парите са много добри — каза Фреда. — За няколко часа на ден изкарва колкото аз изкарвам за цяла седмица.

— И си сваля дрехите?

— Да, гола — отвърна Фреда и притисна с шепа устата си, за да заглуши кикот.

— Знаеш ли къде е? — попита Хана. — Академията за изящни изкуства.

— На Академищрасе в Университетския квартал.

На следващия ден Хана тръгна да търси Академията за изящни изкуства. Хвана трамвай до Леополдщрасе, близо до Английската градина, после измина кратко разстояние и лесно намери Академията. Започна да се разхожда пред сградата, като наблюдаваше студентите, които влизаха — първо влезе онзи с мазната коса, кльоцав прегърбен момък, когото бе видяла на сбирката със студенти и преподаватели у господин Флайшман. Чакаше да види господин Фон Щук и господин Кандински, но те не се появиха.

На следващия ден, след като госпожа Флайшман затвори очи и Хана чу тихото ѝ ритмично дишане, което подсказваше, че е потънала в дълбок сън, от който вероятно няма да се завърне през следващите няколко часа, Хана забърза по стълбите и излезе през задната врата. Хукна по улиците, скочи на трамвая, после слезе бързо и се затича към Академията. Застана на улицата и зачака, докато успее да си поеме дъх да заговори, изкачи стълбите, отвори вратата и влезе. Тръгна тихо и почтително по коридора, като кимаше на хората, които срещаше, за да

изглежда все едно тук ѝ беше мястото. Накрая видя една отворена врата, влезе и видя млад мъж зад писалище.

Той вдигна глава от счетоводната книга, в която пишеше нещо.

Тя смяташе да попита дали може да наблюдава как студентите работят, но осъзна, че едва ли подобна молба ще доведе до желания резултат. Нямахте да пуснат една млада жена в ателието, освен ако...

— Какво обичате? — попита той.

— Бих искала да попитам — започна Хана — за някаква работа тук, в Академията за изящни изкуства.

— Работа? — Веждите му леко се събраха, а после се разделиха, изглеждаше развеселен. Имаше много тъмни очи с дълги мигли, а веждите му бяха така съвършени, сякаш и те бяха нарисувани с четка. — Като...? — попита той и вдигна драматично ръце.

— Ами човешки модел — отвърна Хана. Думите прозвучаха странно дори в нейните уши.

Той като че ли се развесели още повече.

— Имате ли опит като човешки модел? — В гласа му се усещаше усмивка, сякаш се забавляваше, но после поведението му се промени и стана много делово. — Работили ли сте като модел?

Хана кимна. Не можеше да изрече лъжата с думи.

Той я огледа за миг, вероятно преценяваше дали има правилни пропорции за модел. И това донякъде я смути. Можеше да си тръгне веднага. Но в тялото няма нищо срамно, нали. *То е храм на Светия Дух*. Все пак го изобразяваха от векове, точно както ѝ каза госпожа Мецгер и както бе видяла в книгите на госпожа Флайшман и в музеите в града. Не биваше да се срамува от тялото си.

— На колко сте години? — попита той и съвършените му вежди се събраха отново в израз на съмнение.

— На осемнайсет — отвърна тя без никакво колебание. Осъзна, че от нея ще излезе добра лъжкиня, щом думата се изплъзна от устните ѝ с такава увереност.

— Къде сте работили?

— В една частна школа — отвърна тя, защото си спомни разговор от вечерята със студенти от Академията. Господин Кандински не беше ли казал, че когато е дошъл в Мюнхен, е учил в частна школа? — „Антон Абже“ — добави, спомнила си името.

Той кимна, сякаш тя отговаряше правилно на въпросите му. За миг ѝ се прииска да я беше хванал в лъжа. Какво правеше тук? Защо се оплиташе така в лъжи?

— Сигурно някой ангел ви изпраща точно днес — каза младият мъж. — Имаме клас за рисуване от натура в... — Погледна към китката си. Носеше нещо като златна гривна, но се оказа, че е часовник. — Само след пет минути — продължи той и я погледна, — а моделът още не е дошъл. — Тя беше впечатлена от часовника му. Баща ѝ носеше джобен на златна верижка, както и господин Флайшман. Никога не беше виждала мъж да носи часовник, който прилича на женско бижу. — Днес свободна ли сте?

— Днес? — попита тя, защото не се сети какво друго да каже. Не смяташе да го прави. Просто попита. Дори не беше сигурна, че може да го направи. — Днес?

Той отново погледна китката си. Ако имаше часовник и тя щеше да го погледне, но Хана познаваше времето по старомодния начин — по слънцето и по онзи вътрешен ритъм, който ѝ подсказваше, че госпожата скоро ще се събуди от дрямката си и ще има нужда от помощ, за да се облече за вечеря.

Да си свали дрехите? Пред група непознати, пред млади мъже? Да, в името на изкуството, би могла.

— Да — каза тя.

— Ела, ангелче — каза той, но в гласа му нямаше нищо похотливо. Струваше ѝ се мил, или може би добър, но Хана никак не се чувстваше като ангел. Докато го следваше, изпитваше само лека вина, която ѝ се стори твърде малка за онова, което щеше да стори. Щеше ли да извърши смъртен грях? *Храм на Светия Дух*. Да си свали дрехите пред напълно непознати?

Младият мъж я въведе в ателието. То не беше каквото си го представяше. Не знаеше точно какво е очаквала, но кой знае защо си мислеше, че стените ще са покрити с картини и скици като в галерия „Флайшман“ на Театинерщрасе, където бе ходила с госпожа Флайшман при едно от редките ѝ излизания от дома. Хана бе успяла да зърне само за миг галерията, защото се отбиха за малко. Тогава беше разочарована, че няма време да разгледа, и сега бе не по-малко разочарована от видяното.

Стените бяха бели и голи. Подът беше дървен, без килими като в разкошния дом на Флайшман. Из стаята бяха пръснати дървени столове и поставки като онези, на които господин Флайшман слагаше картините, които бе донесъл да покаже на гостите си на вечеря. Той ги наричаше стативи. Въздухът беше наситен с някаква миризма, която напомни на Хана за боровете в гората до дома. Беше хубава, чиста, успокояваща миризма. На прозорците нямаше завеси и влизаше обилна светлина. Видя завеса в ъгъла, където младият мъж ѝ каза, че може да се съблече. Той ѝ даде копиринен халат, който изглеждаше като по-евтина версия на халата, който госпожа Флайшман обличаше над нощницата си, когато се почувстваше достатъчно добре, за да закусва на масата до прозореца в стаята си. Стори ѝ се странно, че има специално място за събличане. Като че ли всичко беше на обратно и едва сега очакваната вина и притеснение надделяха. Ако имаше повече време да помисли, със сигурност щеше да избяга от стаята.

Свали си обувките, полата, блузата и бельото, окачи ги на месинговите куки на стената. Сложи си копиринения халат и се обгърна с ръце, беше ѝ студено. А сега? Трябва ли да отиде в ателието? Или да изчака някой да я извика? Реши да изчака. Вече чуваше шумолене на хартия, местене на столове по пода. Гласове на студенти.

Все мъже, помисли си и усети как я облива топла вълна. Ами ако свалеше халата и тялото ѝ бе покрито с червени петна от смущение? Сега чуваше и смях, младите мъже си бяха млади мъже, като братята ѝ, като баща ѝ, като мъжете от фермата. Какво правеше тук? Дали все още можеше да се откаже? Да се облече и да избяга от ателието? Дали госпожа Флайшман вече се будеше от дрямката си?

Хана чу как един мъж се прокашля от другата страна на завесата.
— Госпожице, готова ли сте? Студентите са тук.

Тя излезе.

Той се усмихна, но не многозначително или неприлично, просто приятна усмивка. И все пак в същото време на челото му се оформяше бръчица от изненада. Хана позна господин Фон Щук, хубавия преподавател с тъмната къдрава коса и гъстите черни мустаци. Художникът, който увиваше змии около голите си жени. Тя усети как гърлото ѝ се стяга и за миг си помисли, че ще припадне или ще избухне в сълзи.

— Очаквах Магда — каза той.

— Опасявам се, че Магда не може да дойде днес — каза тя, възвръщайки си донякъде самообладанието. Прозвуча много официално, сякаш Магда лично я бе изпратила да я замести.

— Е, добре, и вие ще се справите. — Той посочи стол пред мястото за събличане, завесата му служеше за фон. След няколко секунди колебание бавно, с треперещи ръце, тя свали халата. Фон Щук ѝ обясни съвсем делово как да седне, помоли я да отпусне ръце в скута си и да изпъне леко рамене назад.

— Студено ли ви е? — попита той загрижено.

Хана знаеше, че трепери видимо.

— Не, благодаря ви.

Не можеше да погледне към студентите. Сведе очи. Когато най-сетне ги вдигна, видя, че всички работят. Нямаше похотливи погледи, нямаше груби коментари за тялото ѝ. Сякаш беше станала невидима. Все едно беше чепка грозде, ябълка, бутилка вино върху кадифе. Слушаше господин Фон Щук, който вървеше из стаята от ученик на ученик. Не можеше да види нито една рисунка, защото бяха все с гръб към нея.

— Източникът на светлина — каза той, посочвайки прозореца вляво, — винаги взимай предвид източника на светлина. Как може да има сянка тук — посочи към рисунката, — ако светлината идва оттам?

Тя разпозна неколцина от студентите, които бяха на вечерята преди седмици. Младият нервен художник с мазната коса, която все падаше над лицето му, изисканият господин с хубавия акцент, за когото сега осъзна, че не е преподавател, както си бе помислила, а просто студент.

— О, господин Кандински, изпитвам търпението ви — каза Фон Щук, когато застана зад Принца. — Или може би вие изпитвате моето.

Кандински се усмихна, но не каза нищо.

— Скоро ще стигнем и до цветовете, но първо трябва да разберем стойността им, а за я научим, трябва да рисуваме без цвят.

Макар че не можеше да види картините, Хана разбра, че те не рисуват, както се беше надявала, а само скицират с молив. Руменината, която сигурно покриваше тялото ѝ от глава до пети, нямаше да личи на черно-бяла рисунка.

— Наистина изпитвате търпението ми — каза накрая Кандински, — защото цветовете пеят в ума ми. Как да нарисувам в черно-бяло

жена, чийто цвят на косата просто крещи?

Хана усети как топлината в нея се засили, когато той я нарече жена. Вече не се чувстваше като неодушевеният реквизит, модел за художници. Тя беше жена.

Стаята скоро се изпълни с дим. Трябваше ли всеки художник да захранва съзидателността си с тютюн? Младежът с мазната коса отвори прозорец. После направиха междинна почивка. Хана си облече халата и се върна зад завесата, където остана, докато господин Фон Щук я повика отново.

Приключиха втората част и тя се облече бързо, но въпреки това, когато излезе в ателието, студентите вече ги нямаше и стативите бяха празни. Със странна тъга си помисли, че никога няма да види рисунките. Не защото искаше да види как са я изобразили, а просто как бяха полагали светлина и сенки, как бяха предали косата и плътта ѝ в черно-бяло.

Младият мъж зад писалището ѝ благодари и попита:

— Ще дойдете ли отново в петък?

Тя се запита дали ще може да го направи. Госпожа Флайшман спеше всеки следобед и ако продължаваше така, тя щеше да може да идва тук. Замисли се за Магда, дали пък нямаше да се появи и да ѝ отнеме мястото. Усмихна се леко при тази мисъл — не за завръщането на Магда, а че вече мислеше за мястото като за свое.

— Да — каза тя. — Ще дойда в петък.

В петък, докато госпожа Флайшман спеше, Хана излезе и забърза към Академията. Посрещна я същият млад мъж, който я отведе в ателието. Тя пак се съблече и зачака господин Фон Щук да обяви, че са готови.

Когато той дойде да я извика, студентите вече бяха пристигнали и разположили скицистите си, и по всичко личеше, че Магда доброволно се е отказала от кариерата си на модел. Или пък, помисли си Хана и се засмя вътрешно, Йозеф, както бе поискал да го нарича чиновникът, я е отпратил, защото е решил, че тя е по-подходяща за муза.

Тя седна, както господин Фон Щук ѝ беше казал миналия път. Той изглеждаше доволен и не я помоли да промени нищо. Тя знаеше,

че ако иска да мине за истински модел, трябва да показва, че знае какво върши. Изглеждаше много просто... запомняш позата, не задаваш въпроси, мълчиш и говориш само ако те питат нещо.

Озърна се бързо из стаята и отново видя студентите, които бяха присъствали на вечерята на господин Флайшман. Господин Кандински ѝ се бе усмихнал, когато му поднесе телешки котлет! А сега седеше пред него чисто гола. Дали я беше познал? Тук беше и господин Алексей Явленски, също руснак — както бе научила от разговорите на студентите. И той беше присъствал на вечерята. Сега я гледаше с присвити очи, може би така се концентрираше, защото беше сигурна, че не я е познал. Вероятно бе изглеждала съвсем различно с дрехи и със скрита под малката шапчица червена коса. Разбира се, никой не обръщаше внимание на една прислужница, осъзна тя. И тази мисъл ѝ донесе истинско облекчение.

Втора тиха въздишка на облекчение излетя от нея и тя застина съвършено неподвижна, защото намери най-добрия начин да задържи позата. Представи си картина от един австрийски художник, която наскоро бе окачена в дома на Флайшман. Макар че вече не чистеше, не обираше праха и нямаше повод да се застоява пред някоя картина, сега тя имаше време да разглежда на спокойствие. След като госпожа Флайшман я взе под крилото си, така да се каже, като я направи своя помощница, Хана вече не се смяташе за прислужница, чувстваше се по-смела и уверено се разхождаше из къщата. Господин Флайшман често се появяваше сякаш изневиделица, като че ли я беше причаквал да застане пред някоя от картините му. И тя наистина вярваше, че му е приятно да говори с нея за изкуство.

Един ден я попита:

— Госпожице Хана, какво мислите за тази картина на Густав Климт, последното ми откритие от Виена?

Цветовете вибрираха с дълбока, наситена какофония от звуци. Във формите и ъглите на фигурите имаше нещо смело, каквото не бе виждала досега, а музиката, която чуваше, бе бърза, искряща, объркана, но приятна смесица от най-високите тонове от скалата.

— Мисля, че е доста вълнуваща — отвърна тя.

— Вълнуваща? — попита той някак лековато.

Защо все описваше нещата така, с нелепи думи, които никой не разбираше? — зачуди се смутена Хана.

— Ами докосва нещо в мен — каза тя, в опит да обясни.

— О, докосваща духа — засмя се той и тя не разбра дали го е развеселила, или я разбира, защото усеща същото. — Да, тя вълнува и мен — добави той сърдечно. — Доброто изкуство винаги вълнува душата. — Докосна я леко по рамото, както баща ѝ правеше, когато бе доволен, че е изпълнила някаква заръка. Но Хана усети друго вълнение. Не, със сигурност не беше в душата ѝ, защото нещо съвсем осезаемо се размърда дълбоко в тялото ѝ.

Сега усети как се изчервява при мисълта за докосването на господин Флайшман и се насили да прогони тези мисли от главата си. Студентите вече се разхождаха из стаята, беше дошла почивката. Хана облече халата и влезе зад завесата. Протегна ръце и разкърши рамене и крака, за да възвърне кръвообращението си и да се подготви отново да седне на стола. Чудеше се дали е позволено да излезе в ателието и да погледне рисунките на студентите. Нали затова бе дошла — да види как се прави, да види как реалното преминава през съзнанието на художника и после стига до хартията или платното. Но дали някой щеше да започна да я разпитва, ако излезеше? Дали сега щяха да говорят с нея като с човек? Вероятно не. Тя беше просто млада жена, тяло, модел за урок по рисуване. Докато се чудеше, художниците застанаха пак зад стативите, готови да продължат.

След урока студентите отново си събраха нещата и излязоха от стаята, преди тя да се облече. Все още не беше зърнала нито една от рисунките. Получи си парите от Йозеф, както при миналия урок, и ги пъкна в джоба си. Когато излезе от сградата и зави към Леополдщрасе, сърцето ѝ се качи в гърлото. Срецу нея, явно на път за Академията, вървеше господин Флайшман. Тя извърна глава, наклони шапката над очите си и изви леко тяло настрана. Той я подмина, без да я познае. Това не биваше да я изненадва, тя знаеше, че той има много приятели в Академията, често се среща на питие или вечеря с професорите и винаги се интересува от работата на студентите им, следи за появата на ново течение или насока в света на изкуството, опитвайки се да ги улови преди другите търговци.

Хана забърза за дома, сигурна, че не я е забелязал.

В понеделник се върна в ателието на Академията за изящни изкуства, в сряда отново, после и в петък. Започваше да го усеща като истинска работа, макар че всъщност ѝ беше приятно да ходи там. Мечтаеше си в тишината на ателието, докато студентите бяха потънали в концентрацията си. Слушаше ги, когато разговаряха, особено за цветовете. Някои от тях вече рисуваха с бои, а не просто скицираха. Господин Фон Щук и господин Кандински често спореха заради настояването на преподавателя Кандински да довършва творбите си и че засега трябва да работи с молив, защото е важно да разбере основните тонове, оттенъци и сенки, преди да премине към цвета.

От тези разговори в ателието, на които присъстваше като невидимо съзнание и невидимо тяло, тя научи много за самите художници. Василий Кандински беше и музикант. Той заговори как цветовете всъщност били свързани с конкретни ноти и тя видимо потрепна.

Алексей Явленски каза: „О, моят приятел Кандински не само вижда цветовете, той ги чува.“ Беше дошъл в Мюнхен едновременно с Кандински, макар че не се познаваха от родината си. Хана разбра, че и той е учил при Антон Ажбе, и предположи, че са се запознали там. Те бяха по-възрастни и като че ли по-зрели от другите студенти. Явленски беше служил в армията; Кандински беше учил за адвокат в Русия, но и двамата сега започваха кариера на художници.

— Концепция, развита още от гърците — отвърна Кандински на коментара на Явленски, — както и от повечето съвременни композитори като Бетховен и Шуберт. Това смесване на сетивата. — Той продължи да говори за опера, която гледал в Москва, и как чувал цветовете с музиката, как е преживявал и други подобни усещания — смесване на звук и цвят — през детството си, когато отварял кутия с бои и откривал симфония. — Но, уви, сега трябва да довършвам рисунки и картини без цветове. — Стрелна с поглед преподавателя си Фон Щук.

Макар че Хана жадуваше да чуе още, разговорът не продължи, защото няколко от по-младите студенти помолиха за тишина, за да могат да се съсредоточат.

— Вие може и да чувате цветовете, господин Кандински — пошегува се любезно един от тях, — но на други им трябва тишина, за да творят.

Тя продължи така, грижеше се за госпожа Флайшман и се учеше да свири, за да ѝ достави удоволствие. Всеки ден се надяваше да поговори малко с господин Флайшман за изкуство и тичаше развълнувана към Академията три следобеда седмично.

Вероятно Кати трябваше да ревнува, че Хана е станала любимката на госпожа Флайшман, както бе дочула Фрида да си мърмори една сутрин, докато събираше прането. Но Кати беше погълната от случващото се в собствения ѝ живот. Двете щяха да се приберат за Коледа, нещо, което Хана очакваше едновременно с нетърпение и ужас, защото още не беше писала на баща си и не му се бе извинила. Но знаеше, че Кати няма да се върне в Мюнхен с нея. Ханс Кьоблер щеше да поиска ръката ѝ на Бъдни вечер. Затова Кати не завиждаше и дори беше доволна, че когато си тръгне, Хана ще има такова добро положение в къщата.

ГЛАВА 5

Хана

Мюнхен

Декември 1900 г.

— Трябваше да видиш роклята ѝ — каза Хана на Йозеф, чиновника в академията. Тъкмо бе прибрала парите в джоба си и както често правеше сега, се застоя малко при него. — Синя коприна, очевидно много скъпа.

— Бижутата — попита той с трескаво любопитство. — Съпругът ѝ е бижутер в Берлин, затова сигурно има бижута.

— Покрита е с тях — отвърна Хана през смях.

Странно, но с Йозеф Блох бяха станали приятели. Често се срещаха, когато тя влизаше или излизаше от ателието. Той беше много мил човек, обличаше се донякъде крещящо, но умееше да я предразполага и обичаше да бърбори с нея.

— О, да, шията ѝ бе покрита с диаманти в златен обков и няколко сапфира, за да отиват на роклята ѝ. От ушите ѝ висяха огромни диаманти, а сред тъмните ѝ къдрици блестеше диадема. — Тази жена не се е облякла просто за вечеря, помисли си Хана, когато надникна да види гостите в музикалния салон; накичила се е като коледна елха. Сега се засмя при тази мисъл. — Много прилича на баща си, с тъмна коса и тъмни очи. Но знаеш ли нещо странно — усети как гласът ѝ и интересът на Йозеф се засилиха: — Името ѝ е същото като на мащехата ѝ, която по една случайност не е много по-възрастна от нея, но е много по-красива с нейните златни цветове. И двете се казват Хелене! Наричат дъщерята Младата Хелене.

— Колко неловко — отвърна Йозеф. — Две Хелени — госпожа Флайшман, съпругата; госпожица Кауфман, дъщерята. Те разбират ли се?

— Имах чувството, че устроиخа този прием, за да създадат някакво занимание за дъщерята и да не трябва госпожа Флайшман да разговаря цяла вечер с нея. — Госпожа Флайшман бе останала на

приема доста по-дълго, отколкото Хана предполагаше, като се имаше предвид здравето ѝ. Но Хана разбра, че го прави заради господин Флайшман и полага огромни усилия гостуването на дъщеря му и зет му да бъде приятно.

— Значи всичко е минало добре? — попита Йозеф.

— Доколкото видях — отвърна Хана, — но аз съм само прислужница, нали разбираш. Не участвам в приемите.

— Някой ден ще участваш — каза той сериозно и тя го погледна с искрено съмнение. — О, да, момиченце — отвърна той, клатейки пръст, — някой ден ще имаш богат съпруг и ще забавляваш свои гости, които ще каниш на грандиозни приеми. Вероятно съпругът ти ще те покрие цялата с бижута — добави с усмивка.

Тази идея се хареса на Хана и тя се усмихна.

— Съпругът на Младата Хелене, господин Кауфман, е красавец, а момченцето им е кръстено на него. Наричат го Малкия Якоб. На малко повече от годинка е — толкова е сладък.

— Обичаш ли децата? — попита Йозеф.

— Да, разбира се. Семейството ми е голямо. — Хана си помисли каква неприязън изпитваше, когато мащехата ѝ я караше да се грижи за по-малките деца, но Лени ѝ липсваше, а най-много ѝ беше мъчно за малкия Петер. Беше така забавно да има дете в къщата при гостуването на семейство Кауфман. Госпожа Флайшман и Хана прекарваха толкова време с Малкия Якоб, колкото Младата Хелене позволяваше. Хана виждаше, че господарката ѝ много би искала да има собствено дете.

Всичко в това посещение — потенциалното напрежение между мащехата и дъщерята, малкото момченце — караше Хана да мисли все повече за неизбежното завръщане у дома за Коледа.

— Притеснявам се да се върна у дома — сподели тя с Йозеф. Той беше внимателен слушател и даваше добри съвети, когато тя имаше проблем. — Не писах на баща си — обясни му. — Той изпрати писмо до Кати и като че ли бе най-загрижен за това, че не съм помислила за тях и съм ги напуснала в най-натовареното време на годината, точно преди жътвата и преди добитъкът да слезе от хълмовете. А Герта, мащехата ми — тя е вещица — добави Хана с треперлив смях. — Затова не знам какво ме чака, когато с Кати се приберем у дома. Дори не съм сигурна дали да ходя. Понякога се чувствам повече у дома си

тук, в Мюнхен, със семейство Флайшман. Може би просто трябва да остана при тях.

— Какво? — изписка Йозеф. — И да празнуваш Рождество Христово с новото си еврейско семейство? Не, не, не, момиченце, трябва да се прибереш у дома. — Тя знаеше, че Йозеф също е евреин и не празнува Коледа, но знаеше и че е прав — трябваше да се прибере.

— С подаръци! — каза той, вдигайки драматично ръце. — Трябва да занесеш подаръци за всички.

Хана се засмя.

— Мислиш ли, че това ще оправи нещата с татко.

— Поне няма да ги влоши — отвърна той със съчувствена усмивка. — Занеси на старата вещица красив подарък от града. Покажи на баща си колко добре се справяш.

Хана беше спестявала парите, които печелеше в ателието, защото не искаше никой да научи какво върши. Дори Кати нямаше представа къде прекарва следобедите си, докато госпожа Флайшман спи. Така че разполагаше с пари за подаръци.

— Ходила ли си на коледния базар? — попита Йозеф. Взе лист хартия от писалището си, начерта карта и я подаде на Хана. После сложи няколко отметки, за да ѝ покаже къде са най-хубавите сергии.

Следващият следобед тя излезе още щом госпожа Флайшман заспа, и като следваше насоките на Йозеф и собствения си нюх, лесно откри базара. Въздухът бе натежал от сладкия парфюм на борове, разкошно украсени със свещи, гирлянди от боровинки, бисквити, пуканки и ръчно изработени украшения. Ароматът на кифлички се смесваше с аромата на гората, озовала се в града за празника — напомняне за дома. Хана тръгна покрай безкрайните будки на търговците и избра шарена марионетка за Петер, порцеланова кукла за Дора и музикални кутии за Лени, Кати и мащехата си. За по-големите си братя и баща си намери изящно изработени кесии за тютюн.

На път за дома купи красиво огледалце със сребърна рамка за госпожа Флайшман, което откри в магазин на Максимилианщрасе. Щеше да го опакова и да го остави на нощното шкафче в спалнята ѝ в сутринта на заминаването си. Семейство Флайшман не празнуваше Коледа, но огледалцето щеше да е нейната благодарност за добротата на господарката ѝ.

Една вечер, само дни преди Хана да се върне във фермата за празника, господин Флайшман каза, че иска да се види с нея в стаята му. Тя знаеше, че кабинетът му се намира точно до спалнята, но не можеше да си представи защо би я викал в качеството ѝ на член на прислугата. Като чистачка тя отговаряше пред госпожа Мецгер, а като помощница на госпожа Флайшман приемаше нареждания директно от нея. Досега не беше разговаряла с господин Флайшман, освен когато се срещаха случайно, докато стоеше омагьосана пред някоя картина или скулптура. Странно, но това бе създадо някаква неизречена близост между тях. Вероятно той искаше да говори с нея за госпожа Флайшман. Здравето ѝ още беше нестабилно и добрите дни се редуваха с лоши. Да, реши Хана, той искаше да разговарят за съпругата му, тъй като тя се грижеше за всичките ѝ нужди.

Сега седеше в кухнята и ядеше ябълка. Беше дошла да види Кати, която приготвяше десерт за вечерята и беше много развълнувана от предстоящото завръщане у дома. Говореше какво са планирали с Ханс за големия ден. Хана ѝ каза, че трябва да се яви при господин Флайшман, и Кати предположи, че той ще ѝ възложи допълнителни задължения, защото сега не успява да запълни времето си.

— Може би — каза Кати с усмивка, докато нареждаше резенчетата ябълка в тавата, — ще поемеш моите задължения в кухнята. — И двете знаеха, че това е абсурдно, защото госпожа Щадлер надзираваше работата в кухнята и господин Флайшман изобщо не се интересуваше кой какво върши, стига на масата му да имаше храна. Кати покри ябълките с прясно тесто, направи дупчици с вилица и плъзна тавата във фурната.

— Какво да облека? — попита тя. — Ханс ще ме посрещне на гарата в Кемптен. — О, Кати си имаше други грижи.

Хана прекоси коридора на долния етаж, после се качи по стълбите и пристигна няколко минути преди определеното време, притеснена и нетърпелива да узнае защо господин Флайшман иска да я види. Беше точно преди вечеря и той се бе върнал рано от галерията. Когато Хана почука, той ѝ извика да влезе. Стоеше пред огледалото, лицето му бе наполовина покрито с пяна. Той плъзна плавно бръснача по бузата си и после се избърса с кърпа. Имаше гъста брада и Хана предположи, че се бръсне два пъти на ден, защото късно следобед

брадичката му вече тъмнееше, а на вечеря се появяваше съвсем гладко избръснат. На тоалетката имаше леген с вода. Хана знаеше, че е трябвало да изчака до уреченото време, но от страх да не закъснее беше подранила.

Той не беше със сако и вратовръзка, ризата му бе разкопчана и разкриваше туфичка гъсти черни косми. На врата му беше завързана кърпа. Хана се почувства ужасно неудобно.

— Моля, седни — каза той и посочи стол, от който Хана виждаше лицето му в огледалото. Тя усети как се изчервява, макар че интимността на всичко това като че ли намаля, защото вече не се взираше в лицето му. — Имам нещо... — Той посочи към кабинета до спалнята си. Хана знаеше за този кабинет, защото бе почиствала праха от лавиците и писалището и беше помитала килима, когато работеше като прислужница.

— Почакай, докато свърша — каза той.

Тя събра ръце в скута си и се вгледа в тях. Чакаше. Като че ли много дълго време и двамата не проговориха. Той се прокашля и потупа със суха кърпа лицето и врата си. Закопча си ризата, докато се обръщаше, и посегна към вратовръзката на леглото. Сложи я на врата си, върза я сръчно, затегна я и я подръпна пред огледалото.

— Кажи ми, Хана, щастлива ли си тук?

— Тук ли, господине? — Въпросът ѝ се стори много странен, после осъзна, че той има предвид работата ѝ в дома му. Със сигурност не говореше за спалнята си.

Той приглади вратовръзката и се обърна пак към нея, сякаш тя се колебаеше, защото иска да обмисли въпроса, а не защото не го беше разбрала добре. Хана усети, че дланите ѝ се изпотяват, както често ставаше в негово присъствие. Копнееше за възможност да говори с него, да го види, докато се взира в някоя картина, да чуе изящния цвят на гласа му. И все пак, когато се озовеше в неговата компания, се чувстваше като глупаво малко момиче. А сега, докато седеше в спалнята му, едва успя да изрече:

— Да, господин Флайшман. Много съм щастлива тук.

— Госпожа Флайшман ми каза, че Кати няма да се върне след Коледа? — Той я гледаше, сякаш я питаше дали и тя няма да се завърне след посещенияето у дома.

— Тя се омъжва — отвърна Хана, после съжали. Дори баща ѝ още не знаеше за намеренията на Ханс да поиска ръката на Кати.

— За местно момче от вашето село?

— За сина на мандраджията в Кемптен.

Той кимна, сякаш реши, че това е добра новина.

— Кати много ли е щастлива?

— Направо лети от щастие.

— А баща ви доволен ли е?

Хана не искаше да обяснява, че баща им още не знае за това.

— Да, много доволен.

— Един баща винаги е доволен, когато дъщеря му ще сключи добър брак.

Тя се запита дали той мисли за своята дъщеря, покрита с бижута и подаръци от съпруга ѝ.

— Значи ти харесва да работиш тук? — попита той и тя предположи, че разговорът за бъдещето на Кати е просто любезност и няма нищо общо с причината да я повика.

— Да, понякога дори не ми изглежда като работа — отвърна тя без колебание.

— Това е чудесно. А заплащането задоволява ли те?

Сега Хана се зачуди дали не я е извикал да преговарят за увеличение и веднага съжали, че му призна колко много се наслаждава на работата си. Всъщност тя щеше да я върши и само срещу храна и подслон. И беше много по-хубаво от това да си заработва петачетата у дома.

— Вероятно едно увеличение на заплащането ще е в реда на нещата след завръщането ти — каза той, преди тя да измисли отговор.

Хана се усмихна и той също се усмихна одобрително. Тя се почувства много важна, защото я смяташе за достатъчно ценна, за да ѝ предложи повече пари.

— Госпожа Флайшман говори за пътуване до Париж през пролетта. Би искала да дойдеш с нас. Ти много ѝ помагаш, Хана.

— Благодаря ви, господине. — Вече щеше да се пръсне от радост. Париж! Идеше ѝ да скочи чак до тавана. — О, много ви благодаря, господин Флайшман.

Внезапно той отиде до писалището в съседната стая, което Хана виждаше от мястото си. Тя не помръдна.

— Имам нещо за теб, Хана — каза той, когато се върна с навита на руло хартия, вързана с канап.

— Благодаря, господин Флайшман. — Какво беше това? Коледен подарък? Доколкото знаеше, той не беше дал на друг от прислугата подарък, а и Флайшман не празнуваха Коледа.

Тя завъртя рулото в ръцете си. Усещаше ги влажни от притеснение и не искаше да остави петна по хартията. Любопитството ѝ, както и вълнението от предстоящото пътуване до Париж, я накара да се разтрепери. Дали да го отвори сега?

— Вероятно, когато получаваш по-добро заплащане — каза той, — вече няма да е нужно да работиш допълнително.

Какво имаше предвид? Сега я гледаше право в очите и Хана се насили да не сведе поглед.

— Допълнително? — попита тя невинно и отново ѝ се прииска да беше замълчала. Той знаеше. Беше я видял онзи ден пред Академията. Не смееше да го попита. — Благодаря ви, господин Флайшман — каза тя, като все още въртеше хартията в ръцете си, искаше да смени темата. — Много мило от ваша страна.

— Значи се разбрахме — отвърна той с интонация, която подсказваше, че не очаква отговор. — Ако се отегчаваш следобедите, докато госпожа Флайшман спи, Хана — добави той със сърдечна усмивка, — вероятно можем да ти намерим допълнителни задачи.

Значи повишението на заплащането ще е заради тези допълнителни задължения? Какво ли имаше предвид? Сега в усмивката му имаше нещо почти прелъстително и тя си спомни какво ѝ беше казала Фреда — че често посещавал публични домове — освен това беше разбрал, че тя работи като модел в Академията. Не, със сигурност не мислеше подобно нещо само защото тя си сваляше дрехите, нали... Без да се усети, погледна към леглото.

— О, не, не. — Той поклати глава, сякаш прочел мислите ѝ. Засмя се, не грубо, но все пак я накара да се почувства ужасно, задето си е помислила, че я харесва като жена. Хана се запита дали сега цялото ѝ лице е червено като косата.

— Нещо, което ще е много добро за теб, за бъдещето ти, уверявам те, Хана. Ще говорим пак, когато се върнеш.

Той посегна към дървената закачалка за самото си и го облече.

— Сега трябва да слизам за вечеря.

Тя прие това като покана да си тръгне. Стана, поклони се леко и напусна стаята с подаръка в ръка. Надяваше се руменината ѝ да изчезне, преди да е срещнала някого. Какво щяха да си помислят, ако я видеха да излиза от спалнята на господин Флайшман изчервена и нервна?

Хана отнесе подаръка в помещенията за слугите. Там нямаше никого. Кухненските помощнички бяха заети с вечерята, а прислужниците бяха в трапезарията, където подреждаха среброто и порцелана. Тя влезе в стаята си и седна на леглото. Измъкна внимателно връвчицата от рулото, като се чудеше дали не е подарък от галерията — рисунка или може би акварел или гравюра. Докато развиваше хартията, пое дълбоко дъх и го задържа.

После ахна.

Това беше рисунка. Тя знаеше, че е направена от студент в Академията. Беше копняла да зърне някоя от тези скици и ето я сега пред нея. Беше много странно да видиш представата на един художник за теб. Отново усети как намества ръце и крака и се принуждава да стои неподвижно в една поза почти цял час. И как трепери — всъщност и сега трепереше, и отново се почувства съвсем гола. Господин Флайшман наистина знаеше; той знаеше, че тя ходи в Академията и позира гола пред студентите. Може би това не беше подарък, а неговият начин да ѝ каже — добре, но стига толкова, нали? Вече няма да позираш в Академията за изящни изкуства.

Или означаваше нещо повече?

ГЛАВА 6

Хана

Мюнхен

Януари — февруари 1901 г.

След Коледа Хана нямаше търпение да се върне в Мюнхен. Макар че бяха добре приети, особено от децата, подаръците ѝ бяха затъмнени от съобщението, което сестра ѝ направи на Бъдни вечер. Мащехата ѝ я избягваше, а суровите думи, които очакваше от баща си, така и не бяха изречени. От пренебрежението му обаче я заболя повече, отколкото ако я беше набил с пръчка.

Тя се качи на ранния влак за Мюнхен сама, като остави Кати и Ханс потънали в любовта и ентусиазма си за новия живот, който щяха да започнат заедно. Мащехата ѝ беше изненадващо развълнувана от възможността да планира сватбата и да ушие красива рокля за Кати. През повечето време обаче Хана се чудеше какво е намислил господин Флайшман и от нетърпение и притеснение последната нощ във фермата почти не спа.

Беше оставила рисунката в Мюнхен, скрита на сигурно място в една кутия под леглото ѝ. Не посмя да я занесе у дома, тъй като тук не разполагаше с почти никакво усамотение. Какво щеше да каже, ако баща ѝ или по-лошо, мащехата ѝ, я откриеха? Беше я разгледала много внимателно вечерта, когато господин Флайшман ѝ я подари. Опитваше се да отгатне кой студент я е нарисувал. Представяше си ги в ателието и по ъгъла на изображението предположи, че е господин Кандински или господин Явленски, макар че рисунката не беше подписана. Чудеше се дали господин Флайшман я е взел наслуки или е избрал точно този художник, защото в творбата му има нещо специално. Как се разбира кой художник е най-добър? Хана се питаше дали това е някаква природна дарба — способността да забележиш потенциала в един художник още докато е студент, умението да прецениш стойността на една картина или рисунка. Или можеше да се научи? Дали да не пита господин Флайшман? Не, в никакъв случай.

Когато влакът спря на гарата, я посрещнаха познатите звуци и цветовете на Мюнхен и мислите ѝ се върнаха към госпожа Флайшман, която също не напускаше съзнанието ѝ. Нямаше търпение да я види отново. Понякога се притесняваше, че господарката ѝ няма да оцелее без нея, че има жизненоважна роля за съществуването ѝ, която никой друг не успява да проумее.

Остави багажа си в стаите за прислугата в мазето и се качи на горния етаж, където завари госпожа Флайшман да приключва закуската си.

— О, Хана, много ми липсваше — каза тя, щом Хана влезе в стаята. — Благодаря ти за подаръка. Прекрасен е, толкова мило от твоя страна. Ела, ела насам, скъпа моя. Струва ми се, че си станала още по-красива. — Тя вдигна ръце и докосна лицето ѝ. — Свежият въздух в провинцията ти се е отразил добре. — Хана не беше прекарала много време навън, защото бе твърде студено. През повечето време валя сняг, но госпожа Флайшман говореше така, сякаш беше юни или юли и тя се бе върнала потъмняла от слънцето и с нови лунички по носа.

— Седни — каза госпожа Флайшман и потупа празния стол до масата пред прозореца. Изглеждаше добре, което зарадва Хана, но и я накара да се запита дали наистина е толкова важна за господарката си. — Господин Флайшман говори ли с теб?

Хана още не го беше виждала, защото той бе в галерията. Тогава осъзна, че госпожа Флайшман вероятно пита за разговора, който бяха провели преди заминаването ѝ. Все пак едва ли ѝ беше казал какво прави Хана в следобедите, когато тя спи. Усети как пламна при мисълта, че госпожа Флайшман може да е видяла рисунката.

— Париж! — изписка радостно госпожа Флайшман. — Отиваме в Париж.

Хана се усмихна от облекчение, че тя говори за пътуването до Париж, и отново се развълнува от тази мисъл. Беше сигурна, че госпожа Флайшман не знае нищо за рисунката, нито за работата ѝ в Академията за изящни изкуства.

— Много съм благодарна — каза тя тихо.

— О, не бих се справила без теб, Хана. Ти си истинска благословия. Не много отдавна подобно пътуване нямаше да ме измори, но сега... вече не съм така силна. Но ти, Хана, ти си ангел, изпратен да се грижи за мен. Госпожа Хирш ми беше много скъпа, но

тя беше крехка и към края вече нямаше сили. Но ти, Хана... — Засмя се и думите ѝ и леката саркастична нотка в смеха ѝ ужилиха Хана. Госпожа Флайшман явно го каза като комплимент, но Хана се запита дали не си мисли... я какво едро, здраво селско момиче си, можеш да ми помагаш по стълбите, а и, кой знае, вероятно да ме носиш, ако се наложи.

По-късно тази сутрин госпожа Флайшман я помоли да ѝ помогне да слезе до музикалния салон. Макар че изглеждаше освежена, вървеше доста нестабилно и имаше нужда от подкрепа по стълбите. Хана отново си спомни за коментара ѝ и реши, че е благодарна, че е силно селско момиче, защото ако беше дребна и крехка като нея или стара и болна като госпожа Хирш, вероятно още щеше да бърше праха от мебелите и да мие пода.

Госпожа Флайшман я помоли да посвири и започна да говори на кои концерти ще идат в Париж, за операта, за изложбите в прочутия Лувър.

— Вероятно после ще отидем и във Виена.

— О, това ще е прекрасно! — възкликна Хана.

Този следобед, докато госпожа Флайшман спеше, Хана излезе на разходка. Знаеше, че вече не може да ходи в Академията, но искаше да им каже, че няма да се върне. Академията беше затворена за празниците и щеше да отвори следващата седмица. Хана не знаеше дали ще намери някого там.

Качи се на трамвая и слезе на Академищрасе. Вратата беше заключена. Надникна през прозореца и не видя никого в сградата. Когато се обърна обаче, буквално налетя на господин Фон Щук.

— Академията е затворена за празниците — каза той, сякаш не я позна. Тя беше с шапка, която госпожа Флайшман ѝ бе подарила. Вдигна я леко, за да покаже лицето си.

— Аз съм Хана, моделът.

— Да, разбира се.

— Опасявам се, че няма да идвам повече.

— Така ли? — Прозвуча разочарован и тя си помисли, че може би е ценил работата ѝ.

— Да.

— Намерихте си друга работа? — попита той и на челото му се появи бръчка.

— Да — отвърна тя. — Поемам други задължения.

— Ще ни липсвате, Хана — рече той искрено. — Желая ви късмет в новите начинания.

Моите нови начинания, помисли си тя, когато се качи отново на трамвая. Какво ли ѝ беше подготвил господин Флайшман? Нямахше търпение да научи. Но скоро разбра от госпожа Мецгер, че господин Флайшман е отишъл във Виена и ще отсъства цяла седмица.

Хана чакаше нетърпеливо. Следобед, когато госпожа Флайшман спеше, тя слизаше в библиотеката да чете или в музикалния салон, за да свири сама на пианото. Останалите от прислугата изглеждаха потпуснати в отсъствието на господин Флайшман. Господарката не изискваше много, а и не се приготвяха ястия за гости и не се сервираше в трапезарията. Хана ставаше все по-нетърпелива. Имаше нужда от нещо друго, за да запълва времето си. Съжали, че напусна работата си в Академията. Господин Флайшман може би дори нямаше да си спомня за предложението, когато се прибереше у дома.

Два дни след завръщането му той я покани в стаята си. Този път седеше до писалището си и пишеше нещо в голяма книга. Хана знаеше, че има кабинет и в галерията, където сигурно се занимаваше с бизнес делата си, но вероятно и управлението на голямо домакинство изискваше доста работа.

Той ѝ посочи да седне на стола пред писалището. Затвори книгата, остави писалката настрана и я погледна. Очите му бяха тъмни и сериозни, а гласът плътен и дълбок:

— Какво искаш да правиш с живота си, Хана?

Явно продължаваше разговора им отпреди Коледа.

— Щастлива съм тук, господине. — Тя се засмя от притеснение и се почувства като дете. — Е, когато имам какво да правя. Понякога ми остава свободно време и малко скучая.

— Затова ли отиде в ателието и стана модел в Академията за изящни изкуства?

Тя не искаше да говори за това. Не можеше да обясни с думи защо е отишла там, но се беше отказала заради него и реши, че не е честно да я кара да обяснява.

— Искях... исках да видя как се прави.

— Искаш да си художник?

Тя поклати глава.

— В Академията няма място за жени.

— Една жена може да се запише в Женската художествена асоциация. Това ли искаш?

Хана знаеше, че няма талант на художник, но искаше да научи повече за творчеството. Искеше да види още картини, още скици и скулптури. Искеше да ги гледа, не да ги създава.

— Не — каза тя. — Нямам желание да стана художник. Нямам талант.

— Тогава музика? Госпожа Флайшман би искала да развиеш уменията си. Каза ми, че свириш по цветовете.

Странно, но Хана усети като предателство факта, че госпожа Флайшман е споделила със съпруга си нещо, което тя ѝ бе доверила. Все пак вероятно между съпрузи винаги беше така.

— Обичам музиката, но...

— Да. — Той кимна, за да я накара да продължи.

Защо толкова се е загрижил за мен, запита се тя.

— Мислиш, че защото си дъщеря на фермер и защото си жена, не можеш да използваш талантите си?

Не, помисли си Хана, всичко е заради госпожа Флайшман. Той искаше да угоди на жена си.

— Вероятно просто трябва да се омъжа добре — каза тя с изненадваща грубост в гласа и веднага съжали. Защо да се ядосва на господин Флайшман, който бе толкова добър с нея? Но защо той и жена му се интересуваха толкова от бъдещето ѝ?

Господин Флайшман се усмихна и рече:

— Не знам дали ще мога да ти помогна в това. Винаги съм вярвал, че в тези неща води сърцето. Но в други области, Хана, с госпожа Флайшман сме готови да ти помогнем. Ти си жена с много таланти.

Той я нарече жена. Защо прие това като много по-голям комплимент, отколкото думите за таланта ѝ? Хана се изчерви и заби поглед в книгата на писалището.

— За какво мечтаеш? — попита той.

Никой не ѝ беше задавал този въпрос и никога не беше мислила сериозно за това, макар че майка ѝ винаги я наричаше мечтателка. За какво мечтаеше? Какво би искала да прави с живота си, ако можеше да има всичко?

— Моята мечта — каза тя бавно — е да бъда като вас, господин Флайшман... — Не можеше да повярва, че го каза, и когато вдигна очи към него и не ги отклони, не повярва на дързостта си. Но искаше да улови реакцията му, да разбере дали го е шокирала. Той мълчеше и с нищо не показва, че смята думите ѝ за глупави. — Да обикалям света, да ходя в ателиетата на художници, в галерии, в музеи, да виждам всичко ново, да намеря онова, което ще привлече вниманието на колекционера, да откривам изкуство, което ще пребъде и ще стане част от историята.

Сега той се разсмя, дълбок, дълбок смях.

— Искаш да бъдеш като мен? — каза с усмивка. Ето, помисли си тя — смята ме за глупачка.

Той помълча малко, изглеждаше замислен. Стана, вгледа се в другия край на стаята, после сведе очи към паркета, сякаш искаше да избере внимателно думите си, за да не я обиди още повече.

Жена търговец на изкуство? Художник — вероятно, или музикант, разбира се само за забавление на мъжете, за да прави хубави малки представления, да показва някакви нежни, женствени акварели в салона, да се поклони и да се върне в кухнята или вероятно към чистенето на прах.

Господин Флайшман продължаваше да се взира в пода, което накара и нея да погледне надолу. Той се прокашля, после и двамата вдигнаха очи и Хана видя някакво леко движение на лицето му, почти усмивка. В очите, все още не на устните.

— Точно това ще направим. Всеки следобед, докато госпожа Флайшман спи, ти ще идваш в галерията. Вероятно ще сметнеш първите си задължения за доста скучни, но сигурно не очакваш да станеш като мен, без да се потрудиш. — Той я погледна с развеселена и в същото време доволна усмивка.

И Хана се усмихна. Не можеше да се сети за нещо по-хубаво, което би искала да прави.

На следващия следобед, съгласно инструкциите на господин Флайшман, Хана тръгна към галерията на Театинерщрасе. Той не беше там, но помощникът му, господин Енгле, когото не познаваше официално, но бе виждала в къщата, я поздрави сърдечно и каза, че я очаква и има задачи за нея.

Както стана ясно през следващите няколко дни, тя наистина нямаше да се превърне в господин Флайшман, без да се потруди. Задълженията ѝ доста приличаха на онези, които изпълняваше в дома на Флайшман след пристигането си в Мюнхен. Общо взето, отново беше чистачка — почистваше рамките, изправени в задната стаичка, където се сглобяваха, помиташе килима, приготвяше чай и кафе в малката кухня. Но беше в галерията всеки ден, където можеше да вижда и чува прекрасните цветове, да гледа как пристигат картини и клиенти. Идваха и художници, някои да гледат, други да донесат картини или да поговорят с господин Флайшман. Клиенти и колекционери сядаха да обсъдят покупка, отпиваха кафе, хапваха от малките сладкиши.

Макар че контактът ѝ с клиентите беше ограничен до осигуряването на техния комфорт, до предлагането на кафе или чай, тя ги наблюдаваше внимателно. Започна да осъзнава колко различни са вкусовете им, кои творби биха им харесали, кои художници биха предпочели и че всеки художник има собствен стил.

Учеше се бързо, от дочутите разговори разбираше кой е в състояние да купи, кои имат най-големи възможности. Банкерът, господин Остнер; фабрикантът, господин Хумел; пивоварят, господин Аделман. Те гледаха в бъдещето и като повечето проникателни бизнесмени купуваха творби, за да украсят именията си и провинциалните си къщи, да се хвалят с тях, да покажат добрия си вкус, да докажат, че имат достатъчно пари. И освен това искаха да притежават творби, които някой ден щяха да станат много търсени. Хана скоро разбра, че богатите искат само да станат още по-богати. Изкуството си беше изкуство, но и бизнес. И от него трябваше да се прави печалба.

Всяка сутрин тя се грижеше за господарката си у дома, после тръгваше за галерията, където прекарваше следобедите. Нощем, в сумрачното, несигурно време, преди да заспи, тя градеше своите мечти. Някой ден щеше да стане търговец на изкуство. Щеше да обикаля цяла Европа, за да открива нови таланти. Щеше да се среща с важни клиенти. Щеше да бъде най-прочутият и най-богатият търговец на изкуство в цяла Германия.

ГЛАВА 7

Хана

Париж и Мюнхен

Март — април 1901 г.

Госпожа Флайшман се чувстваше необичайно добре. Времето беше прекрасно, сякаш Париж тъкмо се бе пробудил от дългата си зимна дрямка. Дъждът и вятърът бяха прогонени от ярки слънчеви дни и ранните пъпки започваха да опъстрят тъмните скелети на дърветата по булевардите — мелодия, подскачаща по клоните.

Те посетиха модните къщи, защото Хелене винаги се интересуваше от най-новите тенденции. Преди да тръгнат за Франция, бяха разгледали списания и каталози на „Кало Съор“, „Родниц“, „Жак Дусе“, и в Париж прекараха няколко дни в поръчки при модисти на най-елегантните улици в града.

После отидоха с господин Флайшман в Лувъра.

— Ето това трябва да научиш — каза той, докато минаваха през залите с древногръцки скулптури и картини от Италианския ренесанс. — Винаги трябва да се връщаме към класическото изкуство. Трябва да изучаваме миналото, за да се докоснем до бъдещето.

Посетиха частни ателиета на млади художници, които все още си градяха име, и изложби в града, особено препоръчаните от най-големите парижки галеристи, с които господин Флайшман поддържаше връзка от Мюнхен. Сред галеристите цареше другарство, но и конкуренция, както Хана разбра, когато присъстваше на обеди и вечерни събития, понякога с госпожа Флайшман и господин Флайшман, а понякога само като негова помощница. Тя често се питаше какво ли мислят за нейната позиция тези мъже и съпругите им, приятелите на семейство Флайшман, макар че можеше да се досети. От дочути разговори в галерията в Мюнхен знаеше, че някои клиенти обичат да обсъждат лични, понякога доста скандални подробности за живота на другите. Засмя се леко, щом осъзна, че богатите всъщност

не са по-различни от обикновените хора, когато става дума за една сочна клюка.

Макар и понякога да униваше, госпожа Флайшман бе реалист по отношение на здравето си и знаеше докъде ѝ стигат силите. Когато не ги придружаваше, щом се върнеха, Хана ѝ описваше всеки, когото са срещнали, роклите на жените, какво са им поднесли, за какво са разговаряли. Макар и винаги любезен, господин Флайшман понякога проявяваше нетърпение и оставяше на Хана да разказва. Както изтъкваше и жена му, той не помнеше детайлите, които Хана винаги забелязваше. О, колко много се наслаждаваше на тези истории господарката ѝ. А Хана осъзна, че това е от огромна полза и за нея, защото я учи да слуша, да наблюдава и да забелязва и най-дребните подробности.

Отидоха на изложба в галерия „Бернхайм-Жьон“, ретроспекция на холандски художник, на име Винсент ван Гог. Хелене искаше да я види, но не се чувстваше добре и реши да остане в хотела да си почива.

Сърцето на Хана биеше лудо, пулсът ѝ бумтеше в ушите, докато вървяха бавно през галерията — толкова много цветове, толкова звуци, такава музика. Ярки цветни петна — можеше дори да видиш мазките на четката, великолепните спирали от боя. Тя се изкушаваше да протегне ръка и да ги докосне. Простите картини на цветя, селца и звездни небеса не приличаха на реални пейзажи и все пак бяха така живи!

Брошурите и разговорите в галерията бяха на френски, който Хана не разбираше. Тя предположи, че част от посетителите са художници, а други — ако се съдеше по начина, по който господин Флайшман разговаряше с тях, докато разглеждаха творбите — също бяха търговци.

Когато си тръгнаха, той я попита:

— Какво мислиш, Хана?

— Никога не съм виждала така прекрасни комбинации от цветове, форми и текстури — каза тя, — но искам да знам повече.

— За какво?

— За художника.

— Но творбите ти харесват, нали? Една творба трябва да бъде оценявана заради самата нея.

— Да, така е — каза Хана. — Но като търговци на изкуство, не трябва ли да знаем повече и за художника?

Господин Флайшман кимна и Хана забеляза, че на устните му играе лека усмивка. Той беше доволен от отговора ѝ и тя предположи, че е развеселен, че е включила и себе си в числото на търговците.

— Този художник ще стане много важна фигура в развитието на изкуството на дваисети век. За нещастие той самият не успя да доживее началото на века.

— Мъртъв ли е? — попита Хана.

Господин Флайшман отново кимна.

— А богат ли е бил?

Господин Флайшман се засмя и вдигна ръка да спре един преминаващ файтон. Файтонджията скочи от капрата и им отвори вратата.

Щом се настаниха, господин Флайшман продължи:

— Не, всъщност се смята, че е загинал от собствената си ръка. Много беден. Казват, че е продал само една картина приживе.

— Колко тъжно — отвърна Хана. — Вероятно, ако беше имал добър посредник, творбите му щяха да го направят богат.

— Може би просто е изпреварил времето си — каза господин Флайшман. — Но аз вярвам, че времето му най-сетне настъпи. Трябва да се върнем на тази изложба, когато Хелене се почувства по-добре. Тя много ще хареса творбите му.

На следващия ден излязоха рано, защото Хелене се чувстваше най-добре сутрин. След втората бавна обиколка на галерията тя беше запленена също като тях. Хана внимателно слушаше тихия им разговор и разбра, че ще се върнат в Мюнхен с една или две картини на този беден, мъртъв и велик холандски художник.

И осъзна нещо, което вероятно беше очевидно — щом един художник умре, творбите му могат да станат по-ценни. Това се дължеше на вече ограничения им брой и на броя купувачи, които желаеха да ги закупят. Един мъртъв художник не можеше да нарисува повече картини, затова творбите му ставаха желани, а търговецът, който е осъзнал ценността му, може да стане много, много богат.

Скоро след като се завърнаха у дома, Хана получи нова задача — да помага на господин Енгле със сметките на галерията. Беше изумена, когато разбра колко малка част от цената на една картина отива при художника. Когато попита господин Флайшман за това, той отговори:

— Какво са художниците без посредници? Да, талантът продава, но ако не бъде представен пред хората с пари, пред онези, които могат да платят цената, каква е ползата от художника в този движен от икономиката свят? — Той ѝ обясни, че много художници не притежават никакъв търговски усет, защото са творчески натури. Повечето нехаят за парите, но имат нужда от тях, за да се прехранват. — Някои художници срещат големи трудности — каза той, — не само в работата си, но и едва свързват двата края.

Хана осъзна, че той говори за Винсент ван Гог.

— Затова добрият художник се нуждае от добър посредник — продължи господин Флайшман. — Ние не се възползваме от тях, ние ги подхранваме, окуражаваме, даваме им средствата, с които да продължат работата си.

— С малка печалба за нас — каза тя.

И отново видя, че господин Флайшман е доволен от отговора ѝ. В този миг ѝ се прииска да го докосне. Искаше той да посегне и да хване ръката ѝ, да ѝ се усмихне така, както се усмихваше на Хелене.

— Много бързо се учиш, Хана — каза той. И това беше.

Един следобед, докато наместваше една картина в първата галерия, тя се обърна и видя, че зад нея стои Йозеф, приятелят ѝ от Академията за изящни изкуства.

— Ей, Хана — каза той с широка усмивка, събрал ръце, сякаш готов да я аплодира, — каква радост е да те видя тук. Вече не позираш на художниците, а продаваш творбите им? — Той беше с яркосиня вратовръзка. Обличаше се различно от другите мъже в Мюнхен и пъстрите му дрехи като че ли го караха да изглежда още по-жизнен. Дори начинът, по който говореше, интонацията и движенията му бяха драматични и живи, различни. Понякога Хана не знаеше какво точно да мисли за него, макар че го намираще за възхитителен и сърдечен.

— Толкова се радвам да те видя, Йозеф. Дошъл си да купиш картина? — Усмихна му се тя.

— Дойдох да говоря с господин Флайшман. Чух, че има свободно място.

— О, да. — Господин Енгле скоро щеше да се пенсионира и неколцина господа бяха дошли да питат за мястото. Щеше да е прекрасно, помисли си Хана, ако Йозеф работеше в галерията.

Тя го отведе до кабинета на господин Флайшман, после се върна в галерията и зачака нетърпеливо.

— Добре ли мина? — попита, щом Йозеф се появи.

— Да, струва ми се. Винаги съм мечтал да работя в галерия „Флайшман“.

Тя протегна ръка и стисна леко неговата.

— О, Йозеф, ще е толкова хубаво да си тук.

— Ти имаш ли някакво влияние — кимна към кабинета на господин Флайшман, — върху онези, които взимат важните решения? — Съвършените му вежди се извиха комично, сякаш почти независимо една от друга.

— Аз не съм много повече от чистачка тук. — Не беше съвсем така — след пътуването до Париж получаваше все повече отговорности и се учеше усилено, но не искаше Йозеф да мисли, че е способна да убеди господин Флайшман да го наеме.

След като Йозеф си тръгна, господин Флайшман излезе от кабинета си и се приближи до нея.

— Този Йозеф Блох приятел ли ти е?

— Да. Запознах се с него, когато... — Усети как лицето ѝ пламва. Не бяха говорили за работата ѝ като модел в Академията от Коледа. — Той беше чиновник в Академията. Много го бива с числата. — Не знаеше дали е така, но предполагаше заради предишната му работа. — Познава изкуството и харесва хората. Може да върши всичко в галерията.

— Да посреща клиенти и да продава картини? — попита той с усмивка.

— Да, но се надявах някой ден аз да върша това.

Той се засмя и я потупа по рамото.

— Е, бизнесът се разраства. Справяме се добре. Ще изникнат възможности.

Хана реши, че това ще са възможности не само за Йозеф, но и за нея. Затова се зарадва, когато на другия ден научи, че той започва

работа следващата седмица.

С него в галерията стана още по-забавно. Той я размиваше и те се кикотеха и на най-малкото нещо. Един ден госпожа Остнер дойде с шапка, украсена с пера, но изглеждаше така, сякаш цяла птица се е настанила на главата ѝ. Йозеф каза, че се опасявал, че може да излети. Господин Аделман беше един от най-ценните им клиенти, но Хана и Йозеф често се споглеждаха с комични изражения, след като той си тръгнеше. Пивоварят беше сред най-богатите хора в Мюнхен и все пак се държеше като необразован човек и говореше невероятни неща, сякаш нямаше какво да спре грубите му мисли по пътя от мозъка до устата.

Но Йозеф имаше и сериозна страна, той обичаше изкуството не по-малко от Хана. Те често разговаряха за някой художник, предполагаха кой клиент би се заинтересувал от различни творби в галерията.

След като Кати си замина, Хана нямаше с кого да разговаря. В къщата работеха и други момичета, но те като че ли се интересуваха повече от хората, клюките и скандалите, а не от идеи за бизнес, творчество или изкуство. Йозеф също обичаше да поклюкарства, но приятелството им не се градеше само на това. Той се превърна в най-добрия ѝ приятел.

Хана все още прекарваше сутрините си в грижи за господарката си и забеляза, че след завръщането им от Париж здравето ѝ се влошава. Лекарят идваше по-често и променяше лекарствата ѝ. Следобедната ѝ дрямка често продължаваше в нощен сън. Няколко пъти Хана видя как доктор Лангерман шепне нещо на господин Флайшман пред вратата на спалнята ѝ. В галерията той изглеждаше разсеян и насочваше важните решения към Йозеф.

Един следобед, докато помагаше на госпожа Флайшман с обяда, от който тя не хапна почти нищо, един спомен пропълзя в ума на Хана под формата на сурова, студена и безцветна миризма. Тя познаваше тази миризма от първото си посещение в Мюнхен, когато беше със сестра си, баща си и майка си.

Плака през целия път с трамвая до галерията и жената на седалката до нея ѝ предложи притеснена кърпичката си.

— Добре съм — каза ѝ Хана, но не беше добре.

Когато влезе в галерията, Йозеф вдигна очи и веднага попита:

— Какво има, момиченце?

— Тя се влошава.

— Госпожа Флайшман?

Хана избърса лицето си е чуждата кърпичка и кимна.

— Когато тръгнахме за Париж, изглеждаше по-добре, но откакто се върнахме — знам, че никак не е добре. Тази седмица доктор Лангерман идва почти всяка сутрин.

Йозеф я прегърна.

— Госпожа Флайшман е млада жена, а доктор Лангерман е най-добрият в Мюнхен. Сигурен съм, че тя ще се оправи.

И макар че отчаяно искаше да му вярва, Хана знаеше, че няма да стане така. Знаеше, че Хелене няма да оздравее — познато осъзнаване, придружено от странна смесица от гняв, страх и нещо, което не смееше да назове, защото чувството бе така зло и егоистично, че не искаше да го допусне в главата си. Тя знаеше, че смъртта на госпожа Флайшман ще сложи край и на възможностите пред нея — на пътуванията до Париж, на шанса да види Виена, на уроците по музика, мода и изискани маниери.

Но вероятно най-ужасната мисъл от всички беше, че все пак смъртта ѝ може би ще донесе и нови възможности.

ГЛАВА 8

Лорън и Изабела

Ню Йорк

Август 2009 г.

— Трябва да кипна още вода за чай — каза Изабела на Лорън, стана и взе подноса.

— Да, би било чудесно — отвърна Лорън, като си мислеше, че това ще ѝ даде възможност да огледа стаята в отсъствието на госпожа Флечър.

Още щом възрастната жена излезе, тя посегна към чантата си, грабна блекбърито, пхна го в джоба си, надигна се от мекото си гнездо сред възглавниците на дивана, прекоси стаята и застана пред камината. Пъстрата картина на Франц Марк висеше на най-видното място. Като че ли беше репродукция, макар че текстурата и видът ѝ подсказваха автентичност. Лорън знаеше, че можеш да си поръчаш по интернет картина с плътни слоеве боя, която много прилича на оригинал. Вероятно произведена в Китай. Дори си представяше производствената линия — един художник оцветява сините коне, друг — червените хълмове. Знаеше, че Франц Марк е направил много картини със сини коне и поне една от тях е изчезнала по време на войната. Тази тук приличаше на оригинал, който се намираще в музея в Минеаполис, макар че не беше толкова голяма. Лорън извади телефона от джоба си и направи снимка.

Погледна към малка картина на лявата стена, главата ѝ бе изпълнена с противоречиви мисли за казаното от госпожа Флечър през последния час. Тази жена бе отделила прекомерно много време на историята на Германия в края на деветнайсети и началото на двайсети век. Говореше за пруските императори и за баварските крале, сякаш тази информация бе много важна за онова, което смяташе да ѝ разкрие.

Докато я слушаше, Лорън се опитваше да показва интерес, макар че доста добре познаваше историята на Германия. Възрастната жена няколко пъти я изгледа строго и накрая рече:

— За да разберете историята на изкуството в Германия, трябва да разберете историята на самата страна.

Това добре, но Лорън искаше да научи повече за последните действия на Хана в Мюнхен и Берлин. Госпожа Флечър почти не беше напреднала от живота на майка ѝ във фермата към работата ѝ в домакинството на Флайшман, нарастващия ѝ интерес към изкуството и обучението ѝ в галерията. Ако Лорън се надяваше да научи нещо важно, трябваше да преминат направо към трийсетте, а те още бяха почти на пристигането на Хана в Мюнхен през 1900 година.

Когато се приближи до малката картина, тя се вгледа внимателно в нея и бързо я снима. Приличаше на оригинален офорт. В долния край личаха разкрити подпис и цифри. Лорън никога не се беше смятала за веща в установяването на автентичността или стойността на произведения на изкуството — макар че в общи линии при по-близък оглед можеше да разбере дали една картина е истинска — и често, след като бе направила историческото проучване, съветваше клиентите си да наемат професионален оценител на творбата. Караше ги да потърсят второ мнение.

— Следобедът вероятно ще е приятен — извика Изабела Флечър от кухнята. — Сутринта беше толкова облачно и по обед си помислих, че може да завали, но слънцето наднича през облаците.

— Това е добре — извика в отговор Лорън, но си мислеше, че няма да е зле да завали и малко да се разхлади.

Офортът изобразяваше група осакатени войници и със сигурност бе в стила на Ото Дикс. Подписът изглеждаше автентичен, просто драсканица, както се беше подписвал Дикс. Лорън тъкмо щеше да го свали от стената и да погледне дали на гърба е отбелязано нещо, когато Изабела се върна от кухнята с кана пресен чай. Не попита защо Лорън стои пред гравюрата.

Те се настаниха отново и Изабела наля чая в чашите.

— Майка ми много обичала работата в галерията — започна госпожа Флечър. — Много ѝ харесвало да пътува, да вижда творбите на различни художници. Научила изключително много през тези първи години в галерията. Но всъщност развила собствен вкус и собствени идеи за изкуството.

Сега ръката ѝ се изви грациозно към галерията на стената, говореше за един художник, после бързо минаваше на друг, сякаш

изнасяше лекция по история на изкуството. Две златни гривни на лявата ѝ китка се плъзнаха надолу и леко издрънчаха една в друга. Лорън вече беше забелязала, че госпожа Флечър още носи годежния си пръстен, два тънки златни обръча с малък диамант. Подарък от млад мъж, обещание за бъдещето? На дясната ѝ ръка имаше друг пръстен, пак с диамант, но много по-голям. Изпълнено обещание?

Макар и покрити със старчески петна, ръцете ѝ бяха елегантни и поддържани, с маникюр в бледорозово. Лорън погледна своите ръце, годежния пръстен с доста едър диамант, набързо изпиления нокът, който беше счупила рано тази сутрин на кухненската мивка, докато бързаше да нахрани Адам, за да го остави в занималнята.

— Майка ми — каза госпожа Изабела Флечър — имаше специален талант, някои биха го нарекли заболяване, който вероятно е бил много полезен за способността ѝ да оценява произведенията на изкуството.

— Какъв е той? — попита Лорън.

— Синестезия. Знаете ли какво означава?

— Да, знам — отвърна Лорън с интерес, чудеше се какви ли още неочаквани факти ще излязат за тази жена. — Това е...

— Неврологично състояние — прекъсна я Изабела, — при което възприятията от сетивата се смесват. Гледка може да доведе до звук, вкус може да провокира усещане за допир, звук може да отключи визуализация на цвят. Майка ми наистина можеше да чува цветовете и обратно — можеше да вижда създадени от специфични звуци цветове. Мисля, че това е засилило склонността ѝ както към изобразителното изкуство, така и към музиката. Тя беше и музикант — казах ли ви, че свиреше прекрасно на пиано? Нали сте чували израза — свири по слух?

— Да, чувала съм го — отвърна Лорън, заинтригувана от тази нова информация за Хана.

— Но майка ми някак не свиреше по слух, а по зрение. Тя виждаше конкретен цвят, свързан с всяка нота и тон.

— Това е изумително.

— Казват, че и Василий Кандински е бил синестет. Той обичал музиката и често назовавал картините си с музикални термини — импровизации, композиции. Композициите му са общо десет. Нашата картина на Кандински е „Композиция II“.

Сърцето на Лорън едва не изскочи от гърдите ѝ. Старата жена продължи да говори за артистичното смесване на звук и цвят и за личното си убеждение, че при Кандински това е било по-скоро емоционално или психологическо усещане, а не физическо, както при синестезията на майка ѝ.

Композиция II. „Сигурна ли сте?“, искаше да я попита Лорън.

— Майка ми наистина *чуваше* цветовете — обясняваше Изабела — и възприемаше визуално звука. Това не беше просто емоционално преживяване. О, нали знаете как хората казват: станал е син от мъка или пък зелен от завист, или пък пожълтял е от страх. — Засмя се тя. — Това не беше просто метафора или чувство, а физическо, визуално усещане при майка ми.

„Възможно ли е тази картина да е оцеляла?“ — чудеше се Лорън.

— Вероятно тази комбинация от музика и цветове — каза Изабела — е допринесла за любовта на майка ми към творбите на Кандински. Той беше един от любимите ѝ художници. Освен колеги, те бяха и приятели. Тя по принцип не говореше за синестезията си — защото я караше да се чувства странна — но с Василий Кандински, с когото споделяше тази способност, усещаше някакво родство. Тя бе посредничала за много от творбите му по време на пребиваването му в Германия. — Изабела въздъхна. — По време на ранното му пребиваване в Мюнхен.

Лорън беше виждала скица на тази *Композиция* на Кандински в „Гугенхайм“ тук, в Ню Йорк. Художникът беше правил много предварителни скици на картините си. Макар че окончателните платна често изглеждаха като резултат от спонтанно и непланирано усилие, Лорън знаеше колко много мисъл е влагал той във всяко свое творение. Макар че една скица за „*Композиция II*“ бе оцеляла, се смяташе, че оригиналът е изгубен през войната, унищожен при бомбардировките на Берлин. Ако Изабела беше права, ако тя наистина притежаваше „*Композиция II*“ на Василий Кандински, това щеше да е огромно откритие за света на изкуството.

Лорън се опита да си припомни как изглеждаше скицата. В съзнанието ѝ изникнаха няколко основни елемента — жени с дълги роби в ярки цветове; подскачащи животни, които напомняха жирафи и коне; кули, камбанарии и планини на заден план в яркочервено, жълто, синьо и зелено.

— „Композиция II“? — попита тя, усещайки леко нервно потрепване зад лявото си око.

— Да — отвърна спокойно Изабела.

— Това е... ами това е невероятно — промълви Лорън, смаяна от откритието.

— Искам да ви покажа нещо — рече внезапно Изабела. Изправи се и без повече обяснения излезе от стаята.

Лорън остана на мястото си, не можеше да помръдне, дишаше бързо, а в главата ѝ нямаше и една свързана мисъл. Сложи длан на гърдите си и ритъмът на сърцето ѝ като че ли започна да отмерва минутите. Тя огледа стаята за часовник, не видя, но знаеше, че е стояла тук много по-дълго от очакваното. Все пак Изабела не беше потвърдила нито един от фактите за Хана, които я интересуваха. А сега това! „Композиция II“? Бръкна в чантата си, извади телефона и погледна колко е часът. Написа бързо съобщение на Патрик, че срещата ѝ е продължила повече от очакваното. Дали би могъл да вземе Адам? Отново си помисли за разговора, който вероятно щеше да проведе с него вечерта. *Е, как мина денят ти?* — рече си тя с усмивка и пхна отново телефона в чантата.

По-рано, преди да разкрие, че всъщност притежава една от Композициите на Кандински, госпожа Флечър беше казала, че картината е твърде голяма за стаята. Лорън знаеше, че оцелялата скица е повече от метър на метър и двайсет, а за оригинала се смяташе, че е два пъти по-голям.

Изабела се върна с картонен тубус и надеждата на Лорън, че тя ще донесе картината, угасна.

— Много неща бяха изгубени, когато семейството ни напусна Мюнхен — каза тихо госпожа Флечър. — Имам толкова малко спомени за тях. — Тя посочи с широк жест стаята и се настани на мястото си. — Повечето са репродукции и копия, но в дома ни в Мюнхен наистина висяха оригинали на някои от тези художници.

— Не са могли да ги донесат в Америка? — попита Лорън и плъзна поглед по стените.

Госпожа Флечър не каза нищо, отвори пластмасовата капачка на тубуса и извади навита на руло хартия. Разтвори я и я приглади на масичката за кафе.

Това беше проста рисунка с молив на млада жена — гола.

- Майка ми — каза Изабела.
- Красива е — отвърна Лорън, и наистина беше.
- Да.

Младата жена на рисунката седеше на дървен стол, отпуснала скромно ръце в скута си, с изправен гръб, а косата ѝ беше хлабаво сплетена и увита на главата. Къдрици изскачаха и обрамчваха лицето ѝ. Някаква плахост се излъчваше от очите и устните ѝ. И все пак нещо в нея издаваше увереността, типична за младите, на които им предстои да опитат от всичко в живота. Лорън осъзна, че никога не е виждала снимка, рисунка или каквото и да било изображение на тази жена. Беше си създала своя представа за нея. За нея Хана бе неугледна жена над петдесет години с дебели глезени и ниски кожени обувки. Сивата ѝ коса беше прибрана в бабешки кок, често скрит от строга бабешка шапка. Но въпреки че си бе създала тази представа, тя всъщност дори не бе мислила за нея като за жена от плът и кръв.

Сега, докато се взираше в рисунката, Хана ѝ се стори много реална. Изглеждаше млада, може би още нямаше двајсет, и леко несигурна в себе си, въпреки привидната увереност. Лорън винаги бе мислила за нея като за стара жена и определено никога не си я беше представяла като невинно момиче.

— Майка ми беше красива жена — каза Изабела. — Жалко, че рисунката не е цветна. Ще ми се да имах нейна снимка на тази възраст, но, разбира се, и тя щеше да е черно-бяла. Имаше великолепно червена коса. С възрастта малко избледня и изгуби блясъка си. При всички става така — добави тя, като се засмя тихо, — избледняваме с годините и губим блясъка си. Но по онова време косата ѝ трябва да е била великолепна, смайващо червена.

— На колко години е майка ви тук? — попита Лорън.

— Да ви кажа честно, не зная. Намерих тази рисунка едва след смъртта ѝ. Нямам представа кога и от кого е правена.

— Красива млада жена — каза Лорън.

— Да, така е. Ще ми се да можех да ви кажа повече за този период от живота ѝ — добави тихо госпожа Флечър. Загледа се в рисунката, после в Лорън. Вдигна ръце и рисунката се нави сама. После я нагласи внимателно и я плъзна в тубуса.

„Аз също“, помисли си Лорън, питаше се колко ли знае Изабела за младата Хана. Често, докато правеше проучванията си и

разговаряше с хора, които не бяха пряко замесени в историята, която разплиташе, ѝ се щеше да можеше да говори с участниците в нея. Онова, от което често се нуждаеше което всъщност искаше — бе разговор с призрак.

— А вие колко знаете за младостта на вашата майка? — попита госпожа Флечър. Тонът ѝ бе равен и неразгадаем, но Лорън имаше чувството, че е прочела мислите ѝ.

— Не знам да е позирала гола — не можа да се сдържа тя и веднага съжали.

Госпожа Флечър се усмихна бързо и Лорън почувства едновременно благодарност и облекчение. Когато старата жена се смееше тихо, тя усещаше, че доверието между тях някак укрепва. Пое дълбоко дъх с надеждата, че това доверие ще устои, и продължи:

— Майка ви — започна бавно — е получила първоначалното си обучение в галерията „Флайшман“ в Мюнхен... Името ѝ е Хана Шмид, нали? — Поне едно от имената ѝ, помисли си Лорън. Знаеше, че това не е официалното ѝ име, но...

— Да, беше позната под името Хана Шмид — отвърна госпожа Флечър. — Това, разбира се, бе моминското ѝ име, не по съпруг. Малко е объркващо, знам... — Замълча внезапно, очите ѝ оглеждаха нервно стаята и спряха на прозореца. Светлината, която струеше в стаята, се беше променила. — Ще стигнем и дотам.

ГЛАВА 9

Хана

Флоренция, Италия

Април 1904 г.

— Прилича на Фелдхернхале в Мюнхен! — възкликна Хана, докато прекосяваше бързо площад „Синьория“, заобикаляйки гълъби, които кълвяха зрънца и насекоми по паважа, и търговци с малки ръчни колички, които предлагаха картички и дрънкулки.

— Нашата лоджия — обясни Мозес в опит да настигне младата жена — е вдъхновена от Лоджия деи Ланци. Мюнхенският Фелдхернхале е построен едва в средата на деветнайсети век от Лудвиг Първи като мемориал за баварските герои.

Хана спря и се вгледа в трите арки на сградата, погледът ѝ обхождаше скулптурите по откритата аркада.

— Четиринадесети век — предположи тя, като се обърна към него, а той кимна и се усмихна одобрително. Тя имаше още много да учи, но разполагаше с прекрасен учител и трябваше само да слуша и да запомня.

— Джамболоня — каза Мозес, посочвайки скулптурата под третата арка. — „Похищението на сабинянките“. — Пръстът му се премести от трите фигури, преплетени и усукани в едновременно красива и смущаваща поза, към фигура, която държеше главата на Медуза. „Персей“ от Челини... „Аякс и Патрокъл“, копие на гръцки оригинал от четвърти век преди Христа. — Сочеше римските статуи по задната страна на аркадата, все вдъхновени от гръцки оригинали.

Освен римски скулптури във Флоренция бяха видели и стотици картини и фрески, създадени по времето на Ренесанса. Хана бе изучавала този период в музеите в Мюнхен и Париж, както и от книгите, но тук се чувстваше много по-близо до неговия извор, а и с Мозес до нея все едно разполагаше с личен гид. Той я караше да гледа внимателно, да изучава техниката и стила, да прецени какво ѝ харесва и какво не, и защо. Тя виждаше развитието на техническите умения от

най-ранните творби, които бяха видели в прекрасния Уфици — плосколики, двуизмерни мадони — до изящно скулптираните, богати на светлосенки и нюанси произведения от Зрелия Ренесанс.

Мислеше си за картините на художници от деветнайсети и двайсети век, които бе видяла в Париж и в Германия, и разсъждаваше върху факта, че много от тях са реалистични като фотографии. Накъде щяха да поемат съвременните художници сега? Дали ставаше дума единствено за напредък в техниката? Със сигурност имаше и нещо повече. Ако всичко можеше да се направи с фотокамера, ще стане ли художникът излишен? Спомни си за много „модерните“ картини, които бе видяла в Париж, и за съвременните творби, изложени в галерия „Флайшман“, при които формата и цветовете като че ли бяха не по-малко важни от разпознаваемите изображения.

Бяха потеглили от Мюнхен почти преди месец и Хана все още имаше чувството, че сънува. Минаха през Австрия, останаха седмица във Виена, а после дойдоха в Италия. Тя се влюби в тъмните меланхолични канали на Венеция, в отразените светлини и цветове на града и в изумително чистата светлина на Флоренция. Един от клиентите на мюнхенската галерия бе нарекъл тази страна „слънчева Италия“ и сега Хана разбираше защо, макар че нейното преживяване в Тоскана беше обогатено и от зашеметяващ аранжимент от хармонични звуци. Първата ѝ среща с яркочервения купол на Брунелески на фона на наситеното със слънчева светлина искрящо синьо небе бе създавала такъв великолепен звук, че Хана имаше чувството, че сърцето ѝ спира. После меките, сладки тонове на избледнелите италиански фрески, треперливите, сребристи звуци на църковните камбани и прекрасната мелодия на залеза над Фиезоле.

Бяха изминали почти три години от смъртта на Хелене и дори сега, когато изпитваше такава радост, спомените ѝ за първите дни след нейната загуба бяха още ярки. Тя бродеше безутешна, без мисъл и без посока. Макар че Хелене не беше общувала много с други членове на домакинството, освен с нея и с Мозес, Хана имаше чувството, че самият живот, въздухът, който всички дишаха, е напуснал къщата и всички в нея.

Тя продължи да спи на малкото легло, което бяха внесли в стаята на госпожа Флайшман през последните седмици от живота ѝ. Никой не ѝ каза да се върне в помещението за прислугата. Никой не ѝ каза нищо.

Нощем тя се будеше, отиваше в дрешника и вдъхваше аромата на Хелене, като притискаше красивите ѝ рокли към лицето си. Сядаше пред нейната тоалетка, отваряше шишенце с парфюм, после друго, за да я върне обратно.

Понякога слизаше в музикалния салон и свиреше. Звучите и цветовете не бяха така хармонични, макар че нотите бяха същите като преди. Някои следобеди едва успяваше да отиде до галерията. Когато пристигаше, влизаше в задната стаичка, сядаше там и плачеше.

Мозес като че ли беше потънал в свой собствен свят от мъка и почти не ѝ говореше. Един ден Йозеф ѝ каза:

— Госпожа Флайшман не би искала това, Хана. Вече трябва да идваш в галерията още сутринта.

Хана осъзна, че той постепенно е поел цялото управление на бизнеса, защото след смъртта на Хелене господин Флайшман стана непродуктивен като самата нея.

Тя започна да ходи в галерията рано. Йозеф ѝ казваше какво трябва да се свърши и постепенно удоволствието от работата се завърна.

В края на следващата седмица господин Флайшман ѝ каза:

— Вече идваш сутрин? — Изглеждаше искрено изненадан.

— Почти от две седмици. — Хана усети как той осъзна, че не е забелязал присъствието ѝ по цял ден в галерията.

Изглеждаше объркан и далечен, с разсеян поглед, но не каза нищо повече.

— Йозеф каза... — започна да обяснява тя.

— Да, разбира се — прекъсна я той. — Какви късметлии сме, че си имаме Йозеф.

След още няколко седмици господин Флайшман каза:

— Хана, ти си ни от голяма помощ — сякаш продължаваше разговор, който са започнали преди секунди.

— Благодаря ви, господине.

— Хелене щеше да се гордее с теб. — Той се усмихна, за първи път от много време. За първи път го чуваше и да споменава името на жена си след смъртта ѝ.

После имаше дни, в които говореше с нея, и други — в които не говореше. Пътуваше често, понякога отсъстваше от Мюнхен с месеци. Хана се премести отново в помещенията за слугите, макар че вече не

работеше в домакинството, а само в галерията. Никой не ѝ бе казал да се върне там.

Йозеф разчиташе на нея, особено когато господин Флайшман отсъстваше от града. Когато се завръщаше от тези пътувания, той носеше нови творби и истории кога и как се е сдобил с тях. Тя слушаше внимателно, докато той говореше с Йозеф и с клиентите в галерията. Постепенно започна да участва в тези разговори, а Мозес започна да споделя с нея идеите си и да иска мнението ѝ, сякаш го ценеше.

Тя знаеше, че е влюбена в него, вероятно още от деня, в който бе застанал зад нея в салона и красивият му глас изрече „Сезан“. Те бяха свързани, привлечени един към друг от любовта си към изкуството. Но дали привързаността му към нея стигаше само дотук? И трябваше ли тя да храни такива чувства към работодателя си, към съпруга на скъпоценната Хелене, която толкова беше обичала? Понякога вината я превземаше, но как би могла да скрие или отрече такива чувства? Човек не може да контролира могъщо чувство като любовта.

Понякога той я докосваше леко по ръката или по рамото, или пък ѝ се усмихваше и я поглеждаше и тя усещаше болка в гърдите си. Никога не казаха и дума за чувствата си един към друг, но тя усещаше как нещо нараства — искра, която гореше не само в нея, но и в Мозес.

Един ден, няколко месеца след деветнадесетия ѝ рожден ден, той ѝ каза:

— Хана, планирам пътуване до Виена през пролетта, а после до Южна Италия. Това е прекрасна възможност за теб.

Какво имаше предвид? Да го придружи? Тя копнееше да иде във Виена, а за Италия само бе мечтала.

— Но, дали ще е... — Затърси подходящата дума, която вероятно беше „редно“.

— Редно? — попита той с усмивка, сякаш бе измъкнал думата от ума ѝ. — Да, ако ме придружиш като моя съпруга.

Тя мълча дълго, беше стъписана. Нима ѝ признаваше любовта си? Той никога не ѝ беше казал, че я обича, никога не я беше ухажвал в обичайния смисъл на тази дума. И все пак, понякога, когато работеха заедно, тя някак усещаше, че той я обича.

— Брак ли ми предлагате? — попита тя невярващо.

— Ако приемеш, ще съм неимоверно щастлив — отвърна той.

На следващия ден прекосиха прекрасния Понте Векио над река Арно и влязоха в капела „Бранкачи“ в църквата „Санта Мария дел Кармине“. Толкова рано сутринта бяха съвсем сами. Стените бяха покрити с фрески и библейски сцени, предимно от Новия завет, за Христос и апостолите, всички с ореоли, които приличаха на Хана на реещи се във въздуха златни чинии.

— Тази фреска е от Мазачо — каза Мозес и посочи малък участък с две прости фигури — и е имала огромно влияние в изкуството на Флоренция. Дори великият Микеланджело е идвал да се учи тук. Работата на Мазачо се смята за напредничава за времето си. Можеш ли да предположиш защо?

Хана огледа двете фигури, очевидно бяха Адам и Ева. Погледна пак към библейските фигури, странно облечени с ренесансови дрехи и разположени сред Флоренция от петнайсети век, ако се съдеше по сградите на фона.

Адам и Ева бяха голи, прикрити само от смокиновите листа. Мозес и преди й беше казвал, че такива листа често били добавяни покъсно към някои от скулптурите на великолепно голи фигури.

Тя забеляза, че има някакво развитие в техниката в сравнение с по-ранните творби — ангелът бе изобразен в перспектива, а светлината беше представена умело и реалистично. Макар че не беше ли виждала нещо подобно и в творбите на Джото?

— Чувството! — възкликна тя. Този Адам изглеждаше злочест, отпуснал глава на ръцете си. А Ева — о, Хана почти чуваше вопъла й. А и те изглеждаха съвсем обикновени, като селяни, а не като кралски особи. — Чувството — повтори тя, — сякаш са истински хора с истински чувства.

Мозес пак кимна, сякаш казваше: *Ти си много добра ученичка, скъпа моя.*

— И как е станало това? — попита Хана, после осъзна, че въпросът сигурно е глупав. — Видяхме толкова музеи, ти ми посочваше творби от някакво място и време и те изглеждаха така подобни по стил и маниер, сякаш всеки художник се е учил от останалите, а понякога дори просто е копирал. И внезапно един от тях решава: „Ще го направя различно.“

Мозес се засмя и Хана усети, че се изчервява.

Той заговори бавно и внимателно:

— Не зная дали „внезапно“ е точната дума в случая.

Хана също се засмя.

— Представи си, че Сезан, Моне или Реноар, или дори Ван Гог бяха живели през петнайсети век и бяха рисували фрески тук, в капела „Бранкачи“. Представяш ли си Адам и Ева, а може би и Свети Петър, с техните дръзки мазки и ярки, плътни цветове!

— Да, ето това би било *внезапно*.

— Всичко става постепенно — каза тя. — Това е еволюция в изкуството. Промените стават бавно.

Мозес докосна с ръка брадичката си. Бръчката между веждите му стана по-дълбока.

— Но понякога не ти ли се струва, че промените стават по-бързо? — попита Хана. — Като технологиите в нашия век — развитието на автомобила, фабричното производство на неща, които преди са се правели само ръчно. Дали и изкуството сега не се променя по-бързо?

— О, Хана, ти осигуряваш много храна за размисъл. — Той се усмихна и добави: — Много интересни идеи, госпожо Флайшман. — Тя обичаше да я нарича така, но понякога усещаше порив да се обърне и да види дали не говори на друга. Да види дали Хелене не стои зад тях. Често това чувство беше придружено от вина, сякаш искаше да заеме нейното място. Това беше така и не съвсем. Тя отчаяно се опитваше да не мисли за себе си като за третата съпруга.

— Макар че това не е точно първоначалният замисъл на художника — продължи Мозес, докато гледаха фреската. — Нещо е добавено. — Той наклони глава към нея, сякаш очакваше тя да познае. Това бе нещо като познавателна игра, която обичаше да играе с нея.

— Листата — отговори тя. — Листата, покриващи... — И се изчерви. Стоеше тук, до собствения си съпруг, мъж, който вече бе виждал и докосвал всеки сантиметър от тялото ѝ, който дори му се беше възхищавал през първата им нощ заедно. И въпреки това се изчервяваше заради интимните части на две нарисувани фигури.

— Да, листата са добавени по-късно — каза Мозес. — От Козимо Трети.

— Кралят?

— Медичи. Не е бил крал в същинския смисъл на думата, но семейството му е управлявало Флоренция.

— Да, Медичите. — Беше чувала често това име при престоия им във Флоренция. — Имали са властта да налагат цензура?

Мозес кимна.

— Имали са власт, богатство и благородно потекло, които им давали право да определят как да рисува един художник или кой може да вижда творбата му?

— Да, власт — отвърна Мозес без колебание. — Тогава властта е диктувала изкуството.

— Според теб какво би казал Мазачо за това? — попита тя. — За загрозяването на творбата му?

— Нямаше да е доволен — отвърна Мозес. — Един художник никога не е доволен, когато съсипват творбата му.

ГЛАВА 10

Лорън и Изабела

Ню Йорк

Август 2009 г.

— Във фоайето на мюнхенската къща висеше огромен полилей — каза Изабела на Лорън. — Оригинал от духано стъкло, създаден на венецианските острови Мурано. Баща ми го купил за майка ми на медения им месец и го изпратил преди тях, за да е окачен, когато се върнат у дома. Отишли до Австрия, после в Италия, пътували два месеца. Тогава хората правили така — особено богатите, а моите родители бяха много заможни. Този полилей щеше да струва цяло състояние, ако беше оцелял.

Ако беше оцелял, помисли си Лорън и си представи сложната италианска изработка, стъклените спираловидни клончета и пастелните цветове, блестящи от отразената светлина. Дали тази красота беше станала нечия плячка? Или се бе разбила на пода по време на бомбардировките, разпръсквайки дъжд от стъклени късчета? Докато си представяше тази смущаваща картина, Лорън се запита кога Изабела ще се върне на Композицията, картината, смятана за изгубена по време на Втората световна война. Понякога се чудеше дали възрастната жена не си измисля част от тази история, особено свързаната с Кандински.

— С Андрю си взехме едва два дни, когато се оженихме — продължи госпожа Флечър. — Прекарахме едната нощ в малък хотел в планините. Но това бяха други времена. — Тя се вгледа във fotografia на покойния си съпруг и въздъхна леко.

Помълчаха малко, Лорън се чудеше как да я окуражи да продължи с историята на Хана и да каже повече за картината на Кандински, без да изглежда твърде нетърпелива. И как да ѝ попречи да се отклонява в други посоки, без да прозвучи неуважително. Въпреки това вече знаеше, че Хана Шмид е Хана Флайшман, факт, който Изабела сама ѝ беше разкрила.

Просто слушай, каза си. И бъди търпелива.

— Родителите ми няколко години чакали дете — каза Изабела. — Нямам предвид както младите чакат сега — мисля, че наистина са искали дете, но то дошло по-късно и това позволило на майка ми да изгради кариера. Тя определено е изпреварила времето си. Жена, която има нещо повече от съпруг и деца. — Лицето на Изабела светна от гордост.

Тя стана, взе тубуса с картината и пак излезе от стаята.

Лорън посегна към телефона си, за да провери дали Патрик е отговорил на съобщението ѝ. Не беше. Трябваше скоро да разбере дали той ще може да вземе Адам от забавачката. Ако не се чуеше с него, щеше да се наложи да си тръгне. Отново почувства познатото подръпване на вината.

Изпрати му съобщение да ѝ пише какво ще прави. Дали госпожа Флечър щеше да я покани отново, ако сега си тръгнеше? Тя нямаше деца, не беше майка и Лорън не знаеше дали ще я разбере. Чу стъпки и пак пусна телефона в чантата си.

Госпожа Флечър донесе снимка, която сложи на масичката, докато седеше.

Снимката беше доста стара, черно-бяла, защитена от декоративна рамка вероятно от същото време. Момиченцето на снимката беше на осем или девет години, на възрастта на племенницата на Лорън, Аманда, дъщерята на брат ѝ Арън. Беше облечена с бяла рокличка и имаше голяма панделка в косите. Вероятно беше снимана през трийсетте. Седеше на плетен стол, а до нея стоеше момче с костюм и вратовръзка. Момчето изглеждаше много сериозно. Момчето се усмихваше. Лорън дори не може да предположи каква е възрастта му, но беше очевидно, че страда от Синдрома на Даун.

— На тази снимка съм почти на девет — каза госпожа Флечър. — Брат ми беше на двасет и пет.

Лорън се вгледа във фотографията, опитваше се да намери подходящите думи. Момчето, младата Изабела, беше красиво дете. Много бледо, с меки руси къдрици, които личаха дори на черно-бялата снимка. Излъчваше някаква тъга. Момчето изглеждаше щастливо, гордо и невинно, несъзнаващо какво тревожи момичето.

— Доста голяма разлика имате във възрастта — каза накрая Лорън.

— Да — отвърна възрастната жена, като се взираше в снимката и прокарваше пръсти по полата си. Погледна към Лорън и на устните ѝ се появи бавна, колеблива усмивка. — Мисля, че съм била неочаквана изненада за родителите си. — Усмивката ѝ омекна още повече. — И, да, той беше с умствено изоставане, интелектуален дефицит — нали така го наричат сега? Но тогава го наричаха другояче. Поне в Германия. Мисля, че американците биха казали *слабоумен* или *монголоиден*. Бяха посъветвали родителите ми да го изпратят някъде. Така постъпвах с децата като Вили тогава. Но майка ми отказа.

Лорън нямаше никаква представа какво да каже, затова мълчеше. Спомни си за своята бременност, за деня, в който Адам се роди, и облекчението, което изпита, когато преброи пръстчетата на ръцете и краката му.

— Той беше мило, прекрасно момче — каза Изабела. — Майка ми и баща ми го обожаваха, аз също.

Лорън си спомни какво бе казала госпожа Флечър по-рано — че баща ѝ купил картината на Кандински като подарък за раждането на брат ѝ през 1911 година, — и предположи, че тази снимка е направена към трийсет и шеста. А тя добре знаеше какво се е случвало в Германия в средата на трийсетте.

Взе снимката на двете деца и се вгледа внимателно в детайлите, сякаш в тях можеше да открие нещо, което да ѝ подсказва какво е станало после.

Да, Лорън знаеше какво е станало после. Тя знаеше какво се е случвало в Германия по времето на тази снимка. Новото правителство е започвало да се оформя, правителство, което е щяло да контролира всеки аспект от живота в Германия. Общество, в което на първо място бе поставено физическото съвършенство. Общество, в което момче като Вили Флайшман трябваше да бъде изпратено някъде далеч, като ненужен боклук.

Лорън усети внезапна остра болка в гърдите си. Тя беше просто зрител, който отстояше на повече от седемдесет години от деня, в който синът и дъщерята на Хана и Мозес Флайшман бяха позирани за този портрет, и вече знаеше как са протекли събитията.

Знаеше още, че, както бе казала Изабела, деца с такива увреждания обикновено са били изпращани в институции, но ето че на снимката Изабела седеше до Вили. Брат и сестра. С баща евреин.

Майка християнка. Деца, родени в свят, който щеше да стане толкова жесток към тях.

Когато понечи да остави фотографията на масата, неволно бутна чашата с чай и в опит да я хване, изпусна снимката, която падна с трясък до крака на масата. Сърцето ѝ се стегна от притеснение, а после в стомаха ѝ се утаи огромна тежест. Наведе се да вземе снимката и погледна с разширени от ужас очи госпожа Флечър, която се бе изправила със салфетка в ръка, за да попие чая.

— Много съжалявам — каза Лорън и когато обърна снимката, видя, както и очакваше, че стъклото се е счупило. Парчетата не бяха изпаднали от рамката и слава богу като че ли не бяха надраскали снимката. — Госпожо Флечър, ужасно съжалявам. — Гласът ѝ трепереше, а тонът ѝ беше извинителен и тревожен. Тя взе салфетката си и започна да попива масата, като погледна към пода, благодарна, че няма видими щети.

Жената се взираше във фотографията, на която нейното по-малко аз седеше до брат ѝ.

— Това е само стъкло. Това може да се поправи.

— Бих искала аз да се погрижа, да сменя стъклото. Трябва да се извиня някак за непохватността си.

— Аз ще го направя — отвърна рязко Изабела, като вдигна чашата — за щастие и като по чудо останала цяла — попиваше със салфетки и ги хвърляше на подноса. — А сега, нека продължа, ако обичате.

— Да, моля ви — отвърна Лорън, макар че бе на път да се разплаче.

ГЛАВА 11

Хана

Мюнхен

Август 1913 г.

Хана седеше пред пианото с малкия Вили в скута си. На две и половина той най-сетне бе започнал да говори, макар че единствено тя разбираше думите му. Но каква радост беше това дете за нея и за Мозес.

Малкото момченце погледна усмихнато майка си. Това беше тяхната вълшебна стая. Всяка сутрин след закуска идваха тук и Вили седеше в скута ѝ, докато тя свиреше. Винаги стоеше съвсем неподвижно до края и после свиреше своя мелодийка, като удряше по клавишите с пухкавите си пръстчета под водачеството на майка си и се радваше на сътворените звуци.

Когато той се роди, тя не знаеше дали ще оцелее; не знаеше дали и бракът ѝ ще оцелее. Първите години бяха щастливи, макар и осеяни с мисли за Хелене, с вината, че се е оженила за съпруга на своята господарка — и че е копняла за него още когато Хелене беше на смъртния си одър. Често се измъчваше от мисълта, че Мозес не я обича така, както бе обичал Хелене, че се съревновава с мъртва жена, и се питаше как е възможно да ревнува от жена, която не беше на този свят от години. Но тя не беше Хелене и си беше създала свое местенце в сърцето на Мозес. Работеха заедно в галерията, на вечеря разговаряха за изкуство и забавляваха колекционери и клиенти в дома си, където Хана, за разлика от Хелене, можеше да влезе в ролята на домакиня. Понякога долавяше погледа на Мозес, докато тя разговаряше с гостите за картина, която знаеше, че ще им хареса, и усещаше възхищението и уважението в очите му, в леката усмивка.

Бяха говорили за деца. Смятаха да имат деца. Хана беше млада и здрава. Но не се получаваше. Мина година, после още една.

Накрая се роди Вили и Хана често имаше чувството, че Мозес я мрази, сякаш тя беше виновна за това дефектно дете. Лекарят каза, че

трябва да го изпратят в институция за бавноразвиващи се, където ще получава нужните грижи. Тя добре помнеше как се разкрещя на доктор Лангерман:

— Не, няма да го направя. Той е мое дете и не можете да ми го отнемете. — Мразеше го заради това и понякога мразеше и Мозес, защото не ѝ каза и една утешителна дума.

Спомни си колко неимоверно щастлива беше, когато разбра, че най-сетне, след почти седем години брак, е забременяла.

Тогава вече знаеше, че Мозес и Хелене са искали дете, но тя не е могла да зачене. И мислеше, че ако му роди този син, той ще я обича така, както бе обичал красивата Хелене, вероятно дори повече. Още когато се ожениха, знаеше, че той не я обича толкова силно, както беше обичал втората си жена, вероятно дори както бе обичал първата, затова искаше да си заслужи любовта му. Щеше да му роди син.

В началото, когато се усъмни, че може да е бременна, не каза нищо на Мозес. Не каза на никого. Беше заченала така трудно, че искаше да е сигурна и се страхуваше да не изгуби бебето през първите седмици. Дори след като цикълът ѝ не дойде и на втория месец, тя пак не каза на Мозес. После, когато мислеше, че вече е в третия месец, съпругът ѝ беше така зает с работа, че тя не намери подходящ момент да сподели радостната новина.

Галерия „Флайшман“ щеше да открие една от най-големите си и най-противоречиви изложби на творби на Новото мюнхенско художествено обединение, с творци като Кандински, Габриел Мюнтер, Алексей Явленски и Мариана Веревкина. Тази група беше породила много дебати около художествената стойност на творбите им, особено по отношение на Кандински. Те бяха изложили няколко картини, сред които и две прекрасни творби, наречени „Композиция I“ и „Композиция II“, за които се твърдеше, че са вдъхновени от музиката му. Хана знаеше, че те ще объркат и смутят критиците. Какво означават тези странни форми? Това кон ли е? Тези фигури хора ли са? Вода? Дърво? Тя се питаше дали това изобщо има значение.

Мозес бе напълно погълнат от подготовката на изложбата и не беше забелязал, че талията ѝ е наедряла. Йозеф обаче забеляза, но обеща да не казва на никого, докато тя не е готова да сподели.

В деня преди откриването на изложбата, докато помагаше на Йозеф да окачи „Композиция II“ на Кандински, тя го усети — първото

движение. Не беше като пукане на малко балонче, както го бе описала сестра ѝ Лени. А сякаш детето подскачаше в утробата ѝ, сякаш ярките цветове на картината, които създаваха красива смесица от звуци, го бяха развълнували, сякаш и то ги беше видяло и чуло. Тогава тя си спомни един стих от евангелието на Лука: „Защото, щом гласът на твоя поздрав достигна до ушите ми, проигра младенецът радостно в утробата ми.“^[1]

След откриването на изложбата тя каза на Мозес, че чака дете.

— Откога? — попита той притеснен.

Хана хвана ръката му и я сложи на корема си.

— Как така не съм разбрал? — попита той невярващо.

— Беше много зает с изложбата.

— Да — отвърна Мозес. Тя чу тревогата, страха и предпазливостта в гласа му.

— Вече го усетих, докато стоях пред „Композиция II“ на Кандински, и разбрах, че това може да е знак. Сякаш детето подскочи. О, Мозес, трябва да купим тази картина! — възкликна тя.

— Разбира се — отговори той, повишил глас в опит да сподели вълнението ѝ. — Да, разбира се, че ще купим картината.

Картината беше окачена в музикалния салон и през месеците на бременността си, щом влезеше там и седнеше пред пианото в тихата стая, Хана веднага го чуваше — концерт от тромпети, цимбали, обои и флейти. А бебето в нея танцуваше на цветовете.

Сега, докато седеше с малкия Вили, тя усещаше същата радост. Той прокарваше пръсти по клавишите, радваше се на звуците, после посягаше към майка си и я галеше нежно по бузата.

След като Вили се роди, Младата Хелене, заварената дъщеря на Хана, дойде на гости и остана две седмици. Малкият Якоб, вече на тринайсет, остана при баща си в Берлин. Хана се зачуди дали Хелене не се страхува, че неговото присъствие ще ѝ напомня, че можеше да роди нормално момче. Хелене винаги беше много мила с нея. Когато се омъжи за Мозес, Хана се страхуваше, че дъщеря му няма да я приеме, както никога не бе приела първата си мащеха, и все пак, тъй като беше толкова млада, така и не успя да види Младата Хелене като своя дъщеря. Скоро установи, че компанията ѝ е много приятна. Дали защото бяха по-скоро като сестри? Или защото и двете знаеха какво е

да живееш в същата онази сянка — сянката на втората съпруга на Мозес, на красивата златоока Хелене?

Хана се зарадва, че Младата Хелене идва да ѝ помогне с бебето. Сестра ѝ Кати, съпругът ѝ и семейството им вече бяха в Америка, а помалката ѝ сестра Лени живееше в Кемптен с мъжа си и беше в твърде напреднала бременност, за да може да ѝ помага. Хелене не каза нищо за това, че бебето е различно, което беше едновременно приятно и дразнещо. Тя рече само:

— Какво сладко бебче си имаш, Хана.

През месеците след раждането на бебето Хана виждаше рядко съпруга си. Той ставаше рано и прекарваше целия ден в галерията. Тя стоеше в стаята си, грижеше се за Вили и си представяше, че той е съвсем нормално дете. Мозес се връщаше късно. Вече не вечеряха заедно. Той не идваше в стаята ѝ. Не влизаше и в детската стая — Хана знаеше това, защото беше попитала бавачката. Тя вечеряше сама, преди да нахрани и приспи Вили. И тя ли, като Хелене, щеше да се превърне в съпруга, която спи сама в стаята си? Жена, която е твърде слаба, за да се изправи пред света.

Тази пролет, когато студеният вятър на зимата отстъпи пред приятните топли пролетни повеи, Хана се разболя. Започна се с леко хриптене в гърдите, а после като че ли се разпространи в цялото ѝ тяло. Едва успяваше да си поеме дъх. Едва ставаше от леглото, за да се грижи за малкия Вили, който също беше започнал да диша по-трудно.

Той плачеше без прекъсване и спираше чак когато не му оставаха сили. Малкото му телце внезапно стана плашещо бледо. Хана изпищя и изпрати бавачката да извика доктор Лангерман. Взе Вили на ръце и започна да се моли на Бог, към когото не се бе обръщала от раждането на детето.

— Моля те, моля те, не ми отнемай това дете.

Мозес още не беше тръгнал за работа и дотича в стаята. Очите му бяха изпълнени със страх.

— Какво става?

— Вили — изпищя Хана. Тогава за първи път, не на глас, а в сърцето си, тя изрече: *Той е мое дете, аз го искам такъв, какъвто е. Искам Вили. Моля те, мили Боже, пощади детето ми, пощади това несъвършено, увредено малко дете.* Така тя сключи своята сделка с

Господ. Вили беше нейното дете и тя щеше да го приеме такъв, какъвто ѝ бе изпратен, ако Господ ѝ прости, задето е искала да е друг.

Като по чудо, преди доктор Лангерман да пристигне, детето възвърна цвета си и отново започна да диша. Тогава Хана забеляза промяната в Мозес. Макар че никога не говориха за това, тя знаеше, че и той е сключил своята сделка с Господ. Същата сделка като нейната.

Оттогава той всеки ден идваше в стаята и взимаше Вили на ръце, а Хана виждаше усмивката му и бащинската му обич. Най-сетне Мозес беше приел това дете. Красивото, несъвършено малко ангелче, плодът на тяхната несъвършена любов.

Сега, след две години, нито Хана, нито Мозес можеха да си представят живота си без Вили. Хана целуна главичката му, докато седяха пред пианото, после го вдигна и го понесе из стаята, за да види картините — друга част от малкия им сутрешен ритуал. Беше окачила любимите си картини в тяхната вълшебна стая. Голямата пъстра Композиция на Кандински, по-малката картина на Франц Марк, красивият малък Шагал с реещите се фигури.

Тя остави детето на пода и то веднага запристъпва към Кандински.

— Бла, бла, бла, рот, рот, рот — запя, вдигнало ръчички, после започна да потупва ушите си. Хана се питаше дали изрича звуците на цветовете и често се чудеше дали и Вили като нея усеща смесването на сетивата, защото понякога докосваше ушите си и се усмихваше, докато гледаше картина. Той тепърва бе започнал да изрича думички, но очевидно в картината на Кандински имаше нещо, което много му харесваше.

Саша, млада жена, която ѝ помагаше с Вили у дома, влезе в стаята и Хана ѝ го подаде. Тя беше дребна женица с огромно сърце. Беше с тях от раждането на Вили и Хана знаеше, че много го обича. Дори не би могла да мечтае да продължи работата си в галерията, ако нямаше някой така надежден и любящ като Саша, който да се грижи за сина ѝ.

Този следобед имаше среща в галерията. Когато Вили беше бебе, често го водеше със себе си там. Имаше люлка до бюрото си и щом той се събудеше, тя го слагаше на пода с играчките. Но сега, когато той

започваше да ходи, стана по-трудно и тя работеше само на половин ден или когато имаше среща. Днес щеше да се срещне с господин Кандински. Беше го помолила да дойде в галерията, защото имаше делово предложение за него, оферта за покупка на няколко от творбите му. Беше го обсъдила подробно с Мозес, но щеше да направи предложението сама. Мозес също обичаше Кандински, но винаги я подкачаше, че руснакът е неин художник.

Господин Кандински вече ставаше известен по целия свят, беше излагал творбите си в цяла Европа и дори на Арсеналната изложба^[2] в Америка в началото на годината, с което стана познат на много нови колекционери. Цените на картините му бяха скочили значително за последните две-три години и Хана искаше да се сдобие с няколко от тях, защото знаеше, че цената им ще продължи да се покачва.

Както винаги, той я поздрави сърдечно, каза ѝ колко е хубава този следобед и попита за господин Флайшман и малкия Вили.

Хана му каза колко много обича синът ѝ голямата Композиция, която виси на стената в музикалния им салон. Спомни си за псевдоинтелектуалците, които посещаваха галериите и все се оплакваша: „Но какво е това? Що за глупост? Какво трябва да мисля за този Кандински, който си въобразява, че може да нарушава правилата?“ Само да можеха да подходят към картините му с откритото съзнание на дете, те щяха да ги докоснат.

— Когато го заведе в музикалния салон — каза Хана на господин Кандински, — той посочва вашата Композиция, усмихва се и пее. — Беше се опитала да отдели емоционалната връзка, която имаше с този художник, от професионалната гледна точка, но понякога ѝ се удаваше трудно. Но дори като колекционер и като търговец на изкуство, тя осъзнаваше, че емоцията винаги има важна роля. Както самият Кандински би казал: „Какво е изкуството без чувство?“.

Хана поръча напитки и го покани да седне.

— Бих искала да купя тези три картини, господин Кандински. — Той се поколеба, а тя се запита дали ще се опита да получи по-висока цена. Вероятно осъзнаваше, че като негов агент тя не може да играе и за двете страни в това начинание. Според нея цената беше повече от разумна. След известна дискусия той предложи по-висока цена, Хана склони на малко по-ниска и той прие офертата. Тя веднага отиде в офиса и каза усмихната на Йозеф:

- Моля те, би ли написал фактура за продажба и чек?
— Сключи ли сделката? — попита той също с усмивка.
— Да.
— За трите картини?
— Не искаше да се разделя с тях, но да.

Когато се върна, Кандински стоеше пред една от картините си, сякаш за последно сбогом. Благодарни й за покупката и за подкрепата на Флайшман през годините, докато прибираше документите в джоба си.

— Моля ви, предайте най-искрената ми благодарност и на господин Флайшман. И обичта ми на малкия Вили.

Хана го гледаше как излиза и тръгва по улицата, после завива зад ъгъла. Имаше царствена осанка и беше облечен безупречно. Руският принц, помисли си тя, като си спомни как го бе нарекла, когато дойде на вечеря с учителя си Фон Щук. Сега беше изпреварил повечето от учителите и състудентите си, беше си създал свой стил и слава.

Никога не говореха за онези дни в ателието, но тя помнеше как възкликна той пред Фон Щук: „Как да нарисувам тази млада жена в черно-бяло, когато цветът на косата й просто крещи?“

Усмихна се, когато си помисли за тези ранни дни и колко много се бе случило оттогава с Кандински, с Мозес и с нея самата.

Тя седна зад бюрото си, като се чудеше дали някъде в Мюнхен някой друг ярък и напредничав художник чака да бъде открит. И тогава вратата се отвори и я откъсна от мислите й. Сякаш материализирал се право от тях, един млад мъж влезе в кабинета й.

Беше с красив костюм, който изглеждаше нов, платът не беше протрит, но все пак висеше на слабата му фигура. Носеше кожено портфолио и тя веднага разбра, че е художник, вероятно студент. Не беше необичайно някой млад човек да се появи без покана в галерията, понесъл под мишница портфолиото си. Понякога изглеждаха високомерни, сякаш показната увереност щеше да увеличи шансовете им. Понякога влизаха като този младеж, като плахи мишлета. Нагласата рядко предсказваше качеството на творбите им.

— Донесох някои мои неща — каза младежът, свел поглед, неспособен да срещне очите й. Говореше немски с лек регионален акцент. Вероятно австриец.

Той стоеше треперещ — сигурно от притеснение, защото в галерията не беше студено — и чакаше смутено покана да покаже творбите си. Косата му беше въздълга, въпреки модата, и това бе единственото външно проявление, с което се опитваше да загатне, че е художник. Той вдигна ръка и прибра косата си зад ухото. Хана искаше да сложи длан на рамото му, за да го накара да спре да трепери. Той най-сетне вдигна очи. Те бяха стоманеносиви, като кристални езера, с измамни дълбини. В тях имаше нещо плашещо, както в цвета, така и в звука, резонанс, сякаш тежък пръст натискаше упорито един-единствен клавиш на пианото. Движенията му не издаваха никаква увереност, но в очите му имаше нещо много решително.

— Моля — рече тя. — Седнете, за да разгледаме заедно творбите ви. — Портфолиото беше малко и тя предположи, че е донесъл скици и вероятно акварели. Отведе го в помещението между двете по-големи галерии, където беше седяла допреди малко с Кандински. Там имаше диван, кресла и маси за посетителите. Той я последва като срамежливо изгубено кутре.

Хана извика Берта, младата жена, която бяха наели наскоро, за да върши онова, с което тя се бе занимавала някога. Берта ѝ помагаше и с Вили в дните, когато го взимаше със себе си.

— Моля, донеси за младия господин и за мен... Кафе? — обърна се тя към него.

Той поклати глава, сякаш му беше предложила чаша с отрова, и стисна портфолиото до гърдите си.

— Всичко е наред, Берта, не искаме нищо. — Младата жена се усмихна и направи лек реверанс.

Хана взе папката и я сложи на масата. Отвори я бавно и се опита да завърже разговор, докато гледаше първата рисунка, направена с молив — на голо тяло.

— Учили сте? — попита тя.

— В Академията във Виена — отвърна тихо той. Седеше сковано, в очакване, на ръба на стола, събрал ръце в скута си. Бяха близо един до друг и тя долови някаква миризма — на току-що изкърпано дете, но с лек полъх на мъжка пот.

— О, и аз реших, че сигурно сте от Виена.

Рисунката изглеждаше като правена от ученик, който е ходил на курс по рисуване, вероятно в гимназията. Хана се съмняваше, че в

Академията във Виена биха приели кандидат, представил подобна рисунка. Затова предположи, че я излъга за следването си.

Ако господин Флайшман беше тук, тя щеше да го извика в галерията, за да види творбите на младежа. Никак не ѝ беше приятно да отпраща тези младежи. Мозес беше много по-откровен.

— Най-добре е да попариш надеждите им още сега — казваше той, след като художникът събереше рисунките и платната в папката си, увесил глава, с разбити мечти и завинаги наранено его.

Но този следобед Хана беше сама.

Тя разгледа внимателно и с уважение рисунката и я отмени, за да разкрие следващата. И тя беше рисунка на жена. Тъгълът на ръката ѝ изглеждаше неправилен, но Хана не смяташе, че такова е било намерението на художника. Засмя се вътрешно, като се постара да не покаже, че я смята за ужасна. Наскоро бяха излагали творби на кубистите и Хана много харесваше начина, по който бяха разкривени фигурите. Пикасо беше майстор в това. Но Пикасо можеше да нарисува и толкова реална човешка фигура, сякаш всеки миг ще излезе от платното. Той просто беше направил стъпка отвъд простата имитация на живота. Точно затова бе така тъжно, когато — както в случая с този младеж — художникът се опитваше да изобрази реалистично женска фигура, а се проваляше толкова печално.

Хана усещаше, дори чуваше как той си поема дълбоко дъх, и за миг се притесни, че ще припадне на масата. Отчаяно искаше да му каже нещо мило.

Мина на следващата рисунка. Беше добре направена. Операта във Виена. О, явно талантът му не беше в изобразяването на човешкото тяло, а в сградите от камък. Беше изобразил тази доста умело. Перспективата беше безупречна, а композицията похвална.

— Тази е доста хубава — каза тя.

Той издиша с облекчение и Хана побърза да добави, за да не подклажда излишно надеждите му:

— Хубава е, но не е от творбите, които галерия „Флайшман“ излага напоследък.

— Но ви харесва? — попита той с надежда, повишавайки леко глас.

— Определено показвате умение в този тип картини. Вероятно талантът ви е в проектирането на сгради.

— Често ми казват, че имам голям талант в тази област и може би трябва да стана архитект. Във Виена се препитавам с такива картини. Рисувам и други неща с търговска цел, плакати, туристически брошури и пощенски картички. Имам и няколко картини. Искрах да ги донеса, но реших, че може би трябва да видите първо скиците.

От малката похвала той се съживи като навита с ключе механична играчка. Сякаш енергията от една добра дума беше отключила безкрайна инерция. Разбира се, всички тези млади художници копнееха за признание, но малцина някога получаваха похвалата, за която така копнееха.

— Ние сега наистина не излагаме такива творби — повтори тя, вече съжаляваше, че го е окуражила. О, как ѝ се искаше Мозес да е тук. За миг си помисли да отиде в офиса и да помоли Йозеф да се оправи с младежа.

Поседяха още малко, накрая, осъзнал, че тя няма какво повече да каже и няма да го похвали отново, той събра рисунките си с трескаво треперещи пръсти. Устните му бяха стиснати здраво, а лицето му беше почти призрачно бледо. Когато я погледна, Хана имаше чувството, че ако сега тези устни се разтворят, той по-вероятно ще я ухапе, отколкото да заговори. Бледосините очи я пронизваха.

— Благодаря ви, че ги донесохте — рече тя. — Желая ви всичко най-добро. — И двамата се изправиха.

Той не продума повече, сякаш беше разглежено дете, което реагира единствено на обожание. Хана имаше чувството, че му е майка и тъкмо го е наказала заради беля.

Той тръгна бързо към вратата, без да поглежда назад. Носът на обувката му се закачи в килима и Хана се уплаши, че ще падне, но той се задържа и продължи. Отвори рязко вратата и тя се затвори бавно и тихо зад него, без затръшването, което Хана очакваше. Видя го как тръгва по улицата и като че ли позата му внезапно се изправи. Той вдигна високо глава, сякаш казваше: „Не можа да ме прекършиш, дърта вещице. Знаем кой съм. Няма да ме унищожиш.“

Някой ден отново ще чуя за теб, помисли си Хана, докато го гледаше как изчезва сред тълпата на Театинерщрасе. Той не беше художник, но у него имаше почти плашеща решителност. И тогава тя усети студ, сякаш въздухът в стаята внезапно бе истина, и сега треперещата беше тя.

Върна се във втората галерия и помоли Берта да ѝ донесе чаша чай, за да се стопли. Седна, неспособна да прогони образа на този мъж от мислите си, неспособна да се отърве от усещането за надвиснала опасност, което беше останало след него.

Той не ѝ бе казал името си. Не се представи. Но всички рисунки бяха подписани — А. Хитлер.

---

[1] Евангелие от Лука, 1:44. — Бел.прев. ↑

[2] Официалното название е Международна изложба на съвременно изкуство, организирана от 17 февруари до 15 март 1913 година в сградата на Арсенала на 69-и нюйоркски полк от Националната гвардия. — Бел.прев. ↑

ГЛАВА 12

Лорън и Изабела

Ню Йорк

Август 2009 г.

— Пикасо, Сезан, Матис, Шагал, Климт, Шиле, Ван Гог, Кандински, Мюнтер, Явленски — каза Изабела. — Да, картини от всички тези художници висяха в галерията и в дома ни в Мюнхен. — Тя затвори очи и Лорън предположи, че вижда платната в коридора, в музикалната стая и в салона, които ѝ беше описала така ясно и подробно.

— Майка ви и баща ви са познавали тези художници, но *вие* познавахте ли някой от тях? — попита Лорън.

— Много от тези художници са творили преди аз да се родя, но някои съм срещала в галерията или у дома. Тогава запознанството с тях не ми се струваше голямо събитие — просто това работеха родителите ми. Никога не съм виждала Василий Кандински, но помня, че съм срещала госпожица Мюнтер, която беше негова приятелка — любовница, би казал някой, тъй като той беше женен, когато тръгнаха заедно. Тя беше приятелка на майка ми и имам смътен спомен за нея. Сигурно е останал, защото повечето художници тогава бяха мъже. Имаше и жени, но малко.

— Галерията „Флайшман“ беше известна предимно с изложбите на групата от художници, основана от Кандински и Франц Марк. Швейцарецът Паул Клее се присъединява по-късно към тях. Името им идва от заглавието на един алманах, който Кандински и Марк списаха. „Дер Блауе Райтер“.

— Синият конник — преведе Лорън.

— Да, и Кандински, и Франц Марк включват коне, а понякога и ездачи, в творбите си. И двамата като че ли имат слабост към синия цвят.

Лорън си помисли за красивите цветове, използвани от двамата художници, Василий Кандински и Франц Марк. Сини и жълти, чисти и

ярки, представени по най-необичайните начини. Животни в цветове, които не се срещат в природата. Форми на платното, често без никаква връзка с истински, реални изображения. Тя отново погледна към картината на сините коне и си представи ярките цветове и загадъчните форми на „Композиция II“ на Кандински.

— Това, което се е случвало в Германия тогава, е било много прогресивно — рече тя. — Мнозина свързват тези нови тенденции в изкуството с Франция... нали разбирате, импресионистите и постимпресионистите. Малцина съзнават какво се е случвало в изкуството на Германия в началото на двайсети век.

— Точно така, точно така — каза Изабела, като клатеше глава и се усмихваше. — Да, много прогресивно. Майка ми се чувстваше привилегирована, задето е била свидетел на такова творчество и оригиналност. Дори в известен смисъл участник. Както знаете, хората, които посредничат в изкуството, могат да окажат огромно влияние, както и колекционерите и покровителите, които подкрепят художниците.

— Без тази подкрепа много от тях нямаше да могат да продължат да работят — каза Лорън, като си мислеше колко ли вълнуващо е било за Хана и Мозес да бъдат част от тази история. Питаше се дали са осъзнавали колко значими ще станат един ден тези художници.

Посредникът или покровителят на съвременно изкуство винаги рискува.

— И в същото време — каза госпожа Флечър — група от също толкова напредничави художници, сред които Фриц Блейл, Ернст Лудвиг Кирхнер, Ерих Хекел и Карл Шмид-Ротлуф, известни като „Ди Брюке“, се е формирала в Дрезден, а после се местят в Берлин.

— Мостът — каза Лорън и погледът ѝ спря на картина, изобразяваща градска улица с къщи в златно, червено и зелено, композиция от кубове, която ѝ се бе сторила позната, макар че не можа да си спомни кой е художникът. Сега осъзна, че е Шмид-Ротлуф. Срећна погледа на Изабела. Брадичката и устните ѝ се издадоха леко напред в жест на уважение и признание.

Беше вълнуващо да говориш с човек, който така добре познава немското изкуство от този период, макар Лорън да осъзнаваше, че Изабела още не е била родена тогава. Дали бе научила всичко това от майка си и баща си? Дали майка ѝ я е хващала за ръка и я е водила до

картините в галерията и у дома и е обяснявала коя на кой художник е и с кой артистичен кръг е свързан той? Лорън се усмихна при тази мисъл.

Изабела явно също се наслаждаваше на разговора, сякаш оценяваше познанията на Лорън за време, което мнозина бяха забравили, време, когато над Германия бе започнал да се сгъстява черен облак.

Изведнъж този облак сякаш се спусна и над стаята, лицето на Изабела Флечър се промени и стана печално. Тя събра ръце в скута си и се размърда неспокойно, като че ли не искаше да продължи.

Лорън седеше тихо, опитваше се да намери думи, с които да възобнови разговора, когато госпожа Флечър каза:

— Тогава всичко се променило. Когато войната започнала.

— В края на трийсетте — каза Лорън.

— О, не, не, не — отвърна Изабела с нотка на гняв, сякаш се караше на непослушно дете. — Защо вие младите мислите, че е имало само една война?

— Говорите за Първата световна. — Лорън се засегна, че госпожа Флечър я мисли за толкова невежа. Но тя така прескачаше във времето, нехаеща за хронологията, че всеки щеше да се обърка.

— Да, говоря за войната, която ние наричахме Голямата война. — Тя затвори за миг очи, сякаш се опитваше да освободи съзнанието си от ужасите. — Милиони млади войничета загинаха, почти два милиона от тях бяха германци. Имам двама чичовци — братята на мама, Карл и Петер — които никога не съм виждала. И двамата са загинали във войната. Хелене, по-голямата дъщеря на татко, изгубила сина си, Малкия Якоб. И него не познавам. Бил едва на деветнайсет, красив младеж, ако се съди по снимките му — с униформа, великолепен. Якоб искал да стане пилот, привлечен от романтиката, но така и не полетял, нямал е възможност да направи и още много неща. — Очите ѝ срещнаха погледа на Лорън. — Питате се как нещо, случило се години преди да се родя, може да е оказало такъв огромен ефект върху живота ми.

Лорън разбираше, че в събитията по време на Първата световна и след нея, особено в Германия, се коренят причините за следващата война. Знаеше и че много еврейски младежи като Якоб Кауфман бяха отдали живота си за родината през Голямата война.

— Всъщност — каза Изабела — мнозина в Германия твърдяха, че има една дълга, непрекъсваща война. Между двете войни животът там не бил много по-добър. Дори когато бойните действия свършили през ноември хиляда деветстотин и осемнайсега и Германия приела примирието, страданията продължили. — Тя говореше с горчивина. — Блокадите, издигнати по време на войната, си останали и голяма част от населението умираше от глад. Хората били принудени да ядат гълъби и коприва и си правели брашно от кестени.

Лорън седеше безмълвна, чакаше я да продължи и пак си играеше с копринения ръб на възглавницата.

— О, да, животът бил тежък за много германци — каза с въздишка госпожа Флечър. — Родителите ми бяха достатъчно богати, за да устоят на бурята, но повечето хора едва свързвали двата края. Помалката сестра на майка ми, Лени, и съпругът ѝ, чичо Курт, щели да гладуват, ако не се били преместили у нас с децата си за известно време. Мама имаше още една сестра, доведена, Дора, която не можеше да понася. Тя се омъжи за нацист.

Лорън осъзна колко наситено на събития е било това време, млади мъже са заминавали за фронта и не са се завръщали, хората са умирали от глад. Всички в Германия са били засегнати по някакъв начин, дори богатите.

— Предполагам, че ви отегчавам с тази семейна история — каза Изабела. — Голяма част от нея знам от разкази, дочути, докато бях дете. Всички казваха, че много приличам на Лени, и аз го приемах като комплимент, защото тя беше великолепна. Тя беше блондинката в семейството. Най-красивата, но мисля, че малко завиждаше, поне така твърдеше леля Кати, защото не беше сключила така успешен брак като сестрите си. Тя се беше омъжила за работник в мюнхенска фабрика, всъщност не, май че са се оженили във Вайтнау, а после отишли в Мюнхен. Тогава това беше нещо обичайно — хората от село идваха в града, за да работят във фабриките. В годините преди войната Мюнхен се разраснал в голям метрополис с над половин милион граждани и мнозина от средната класа всъщност били дошли от село, като Лени и съпруга ѝ. Заплащането било добро, поне преди войната, преди ужасната инфлация... — Изабела се засмя някак примирено. — Отново моля да ме извините, госпожице О'Фаръл, наистина се отплесвам, както правят старите хора.

— Моля ви, бих искала да науча повече — каза Лорън. — Историята на вашето семейство и познанията ви за историята на Германия са тъжни, но много интересни. Струват ми се твърде важни, за да бъдат забравени.

— Да — каза Изабела, — така е. Помня как леля все говореше за този или онзи от семейството, прескачаше от тема на тема, споменаваше хора, които никога не съм виждала. Но понякога ми се иска да я бях слушала по-внимателно. Толкова голяма част от историята на семейството се губи само защото никой не слуша. А това е жалко. Както и ако никога не бъде разказана.

Лорън кимна в съгласие и си помисли колко малко знаеше за младостта на баща си, когато беше дете. Как не смееше да попита, защото дори тогава виждаше, че той не иска да споделя нищо за детството си. Вече знаеше, че е израснал в Лондон и е дошъл в Америка, за да преподава в университета „Бъркли“ през шейсетте. Беше се запознал с майка ѝ чрез общи приятели, макар че Лорън не знаеше много за това. Баща ѝ, Феликс Розентал II, преподаваше химия, а майка ѝ беше художничка. Лорън смяташе, че са странна двойка. Баща ѝ говореше с британски акцент, което караше думите му да звучат някак интелигентно и важно, макар че рядко бяха за нещо съществено. Майка ѝ, Рут Голдман Розентал, беше художничка, но докато отглеждаше децата си — Лорън и брат ѝ Арън — рядко рисуваше.

— Всичко това се е случило — каза тихо Изабела, като въртеше пръстена си, — преди да се родя. Но човек чува истории. Нали знаете как понякога поглеждаш назад, към нещата, които си преживял или пък си чул като дете, и в ретроспекция внезапно придобиват смисъл? — Тя поклати глава и тънките ѝ устни бавно се извиха в лека усмивка. — Е, може би вие сте още твърде млада.

— Не, разбирам — отвърна Лорън. — Понякога след време виждаш нещата по-обективно.

Изабела мълчеше, сякаш тази откритост и пороят от спомени я бяха оставили без думи. Погледът ѝ плъзна по стената и отново спря на прозореца, после тя се вгледа замислено в подноса на масата. За миг Лорън си помисли, че просто ще го вземе и ще заяви, че са приключили. Отчаяно затърси нещо, някакво наблюдение или въпрос, за да продължи разговора.

— А как всичко това — събитията по време на Първата световна война и след нея — се е отразило на бизнеса в галерията? — Надяваше се да не звучи твърде безчувствено и че интересът ѝ ще накара Изабела да продължи.

След няколко секунди възрастната жена отговори:

— По време на войната бизнесът на практика не съществувал. — Пое дълбоко дъх и направи пауза. — Много от младите художници били мобилизирани. Франц Марк загинал на фронта. — Тя посочи към картината с едрите сини коне. — Дори онези, които не заминали на война, намирали трудно материали. Мнозина от чуждестранните художници, които работили в Германия, били принудени да избягат. Внезапно се превърнали във врагове. Василий Кандински, който живеел в Германия от почти петнайсет години, получил двайсет и четири часа да напусне страната, когато Русия се включила във войната. — Тя отново спря, после добави: — След войната настъпила истинска нова творческа ера — Макс Бекман, Ото Дикс, мъже, които се завърнали от фронта. Част от творбите им са много мрачни и депресиращи. Но те, разбира се, отразяват мрака, отчаянието и усещането за загуба, които се спуснали над цяла Германия след войната. — Очите ѝ спряха на малкия офорт с осакатените войници.

— Ако се чудите дали тук има оригинали — каза тя. — Да, няколко. Знам, че сигурно изглежда странно, но офортът от Ото Дикс ми е подарък от Андрю. Намери го тук, в Ню Йорк, в частна галерия и ми го купи за една годишнина. Картина за война като знак на обич. — Тя поклати глава и се засмя тихо. — Форма на себеизразяване. — Вгледа се право в Лорън. — Много е важно един художник да има свободата да изразява чувствата си.

— Така е — съгласи се Лорън, — тази свобода е жизненоважна за творчеството.

— Има малко други оригинали, не и картини, няколко гравюри и скици. — Госпожа Флечър отново приглади нервно полата си. — И да, имам документи за собственост — добави тя малко свадливо, явно за да ѝ покаже, че няма да може да оспори собствеността ѝ над тях.

— След Голямата война, след Първата световна — продължи госпожа Флечър, — Германия била в политически и икономически хаос, дори в емоционален, може да се каже. Хората се чувствали предадени от своите водачи, които подписали омразното примирие.

Приели го като нож в гърба. — Тя леко потрепери, сякаш усети пробождането на този нож физически. — Чували сте този израз, нали, госпожице Фаръл?

Лорън кимна.

— Германците си мислели, че печелят войната, представете си, а после онова примирие ги принудило да признаят вина, да поемат отговорност за щетите. Те били под бремето на огромни репарации и им било забранено да възстановят армията си. Отнели им територии и колонии, които били разделени между победителите. Била установена република, но много германци не били готови да се откажат от своите монарси. Жените получили право да гласуват. Жените в Германия получили това право преди американките.

— Американките получават правото да гласуват в... в началото на двайсетте.

— През хиляда деветстотин и двайсета, мисля — каза Изабела. — Но в Германия става година по-рано. Новото правителство, Републиката, макар и мразена от мнозина, оказвала голяма подкрепа на изкуството, литературата и музиката. Берлин се превърнал в център на културния живот, с театрите, нощните клубове, джаза и други забавления, които много хора смятали за неприлични, особено голите танцьорки и баловете на травестити. Някои мислели, че това е просто порнография, поквара и извращение. „Баухаус“, училището за архитектура и приложни изкуства във Ваймар, където Кандински получил преподавателско място, било финансирано от Републиката.

— Значи той се е върнал в Германия след войната? — попита Лорън, макар че всъщност знаеше това.

— Да, в Германия, но не и в Мюнхен. Картините му вече имали друга експресивност, геометрични форми и линии, станали напълно абстрактни, макар и все така богати на цветове.

— Вероятно най-известните му творби са от времето в „Баухаус“. — Лорън си спомни, че госпожа Флечър беше казала, че не харесва този период от творчеството му. — Тогава напълно е преминал към абстракцията.

— Знаете ли, че често наричат Кандински баща на абстрактното изкуство?

— Да — отговори Лорън. — Той има огромно влияние върху художниците, които отиват отвъд реализма.

— Картините в нашата галерия бяха отпреди това време. Дори между него и майка ми е имало спречкване.

— Така ли? — попита Лорън с интерес и се наведе напред.

— Той трябвало да напусне Германия така внезапно, че оставил много от картините си на госпожица Мюнтер. Когато се върнал, искал да си ги вземе, но тогава вече били разделени — и то не станало мирно и тихо, доколкото знам. Кандински помолил майка ми да служи като посредник, тъй като беше приятелка на госпожица Мюнтер. Умолявал я да я убеди да му върне картините, но майка ми му писала, че това си е между тях. — Засмя се Изабела. — Тя беше много разумна жена в това отношение. Той вече бил женен за два пъти по-млада от него рускиня — и се бил развел с първата си жена, също рускиня. Госпожица Мюнтер била съсипана и отказала да върне много от картините му.

Лорън беше чувала за това и знаеше, че тази история има донякъде щастлив завършек — поне що се отнася до картините, които Габриел Мюнтер беше отказала да върне.

— А вашата Композиция? Тогава още ли е била в семейството ви? — попита тя.

— Да — отвърна Изабела.

— Това е било в средата на двайсетте — каза Лорън, искаше да се увери, че говорят за един и същи период. — Между двете войни, период, когато в изкуството на Германия все още са се появявали нови тенденции.

— О, да, определено. Заради новите, по-свободни възгледи на Републиката съвременното изкуство било излагано в галериите и в държавните музеи. Художниците отново можели да рисуват, да се изразяват, и материалите се намирали лесно. Накрая дори икономиката като цяло започнала да се възстановява, донякъде защото американците помогнали за промяна в условията за репарациите. Макар че дългът от трийсет и три милиарда, наложен от Версайския договор, не бил забравен, условията по плащанията били променени. Това не направило несправедливостите в това съглашение по-приемливи за германците, но поне облекчило болката.

— Родителите ми решили, че това ще е временно. Американците и германците били врагове в Голямата война и според мен майка ми е разбирала, че това няма да продължи дълго — *това примирие върху*

плаващи пясъци, както го наричал американският президент Удроу Уилсън — затова отишла да посети Кати и семейството ѝ в Америка. Баща ми останал в Германия, защото смятал, че бизнесът изисква пълното му внимание.

— Коя година е било това?

— Двайсет и шеста.

— Значи вие сте били...?

— Не още. — Изабела вдигна пръст отново, за да призове към търпение. — Това е година *преди* аз да се родя. Вили отишъл с нея. Той тогава бил вече тийнейджър, но в много отношения все още малко дете.

И двете извърнаха очи към снимката под счупеното стъкло — малката Изабела, която вече беше възрастна жена, и младият мъж, който никога нямаше да остарее.

ГЛАВА 13

Хана

Америка

Лятото на 1926 година

Това беше дълго пътуване с кораб. Вили го обожаваше. Той ходеше на гости на другите пътници, участваше във всички възможни забавления и се взираше в безкрайната водна шир с насладата на дете. Саша ги придружаваше и постоянно го следваше из големия кораб, за да се увери, че не безпокои хората.

Хана не обичаше много да пътува по море — липсата на пейзаж и недостигът на цветове я караха да изпада в меланхолия. И все пак се питаше дали това униние не е започнало още преди това. Възнамеряваше да остане в Америка цялото лято, никога не се беше отделяла за толкова дълго от съпруга си, но Мозес не показва особено съжаление за тази продължителна раздяла. Тя разбираше, че той не може да напусне Мюнхен. Бизнесът и състоянието на икономиката бяха твърде крехки. Хората бяха убедени, че ще има още една война. Нищо не изглеждаше стабилно.

Често, особено вечер, тя оставаше сама и разсъждаваше за живота и брака си. С Мозес бяха отпразнували двайсет и втората си годишнина през април. Усети как се усмихна при спомена за неочакваното му предложение за брак, пътуването до Австрия и Италия и за годините, които последваха — обиколките им в търсене на картини, животът и работата, които споделяха, щастието им в галерията. Тогава го чувстваше така близък заради общата им страст към изкуството.

Мозес често я подкачаше, че не е имал друг избор, освен да се ожени за нея. Научил я на всичко, което знае за изкуството и търговията, и не можел да я остави да си тръгне.

Винаги го казваше лековато, с обич, но понякога Хана се питаше дали *наистина* не се е оженил за нея заради изкуството. То беше голяма част от онова, което ги привлече един към друг, и тя го знаеше,

но през последните няколко години като че ли само това им беше останало — изкуството и бизнеса. И все пак нима чувствата им не бяха отслабвали и засилвали отново през изминалите двайсет и две години?

Когато Вили се появи, така несъвършен, промяната в живота им заради бебето, което не беше точно детето, което очакваха, отвори огромна пропаст между тях. Но именно страхът, че може да го загубят, ги събра отново. После, по време на войната и на смута в Германия след нея, усилията им бяха насочени към оцеляването на галерията. Търговията не вървеше, но нещата се оправяха. Художниците бяха вдъхновени не от образи и въображението си, а от отчаянието, и се появи съвсем нова форма на изкуство. Бракът им, мислеше си Хана, приличаше на самата Германия — радостта бе следвана от отчаяние, опъстрено с надежда, а после се появяваше нещо ново и пак идваше несигурност.

Докато се взираше в огромния безцветен океан, тя си мислеше, че той е подходящо олицетворение на сегашното състояние на брака ѝ. Еднообразен и скучен. И все пак тази шир криеше огромни дълбини, нали? Връзката ѝ с Мозес се бе задълбочила много с годините и споделените преживявания. Те се обичаха и всичко щеше да е наред. И може би тази временна раздяла бе точно това, от което се нуждаеха.

* * *

Ханс и Кати живееха във ферма в Ню Йорк, което отначало обърка Хана, защото не разбираше как е възможно да има ферма наскре градa. Но те бяха в *щата* Ню Йорк, в окръг Онондага, близо до малко селце южно от Сиракуза. Бяха направили мандра, която произвеждаше сирене по рецептите, разработени от бащата на Ханс в Германия.

Хана не беше виждала Кати повече от седемнайсет години и макар че си пишеха, имаха много да наваксват. Ранните летни утрини бяха огласявани от разговори и смях. Хана ѝ помагаше в готвенето и чистенето, като намираше за забавен факта, че в Америка дори в богатите семейства всеки си има задължения. Кати я подкачаше, че си е довела прислужница, макар че Хана ѝ беше обяснила, че Саша е нейна приятелка, а не само служителка.

Всеки ден Хана ставаше да помогне на Кати със закуската — огромно количество храна — бекон, яйца, картофи, препечен хляб.

— Съпругът ми се нуждае от питателна закуска сутрин — каза Кати, като щипна леко по бузата Ханс, който тъкмо бе издоил кравите. Той се усмихна, докато сядаше на мястото си, и се нахвърли с ентузиазъм върху голяма купчина картофи. Беше тих човек, но Хана ясно виждаше, че двамата още са влюбени. Питаше се дали ако с Мозес се бяха влюбили като младежи, както сестра ѝ и съпругът ѝ, и в техния брак щеше още да има такава нежност? Не можеше да избяга от факта, че е третата му съпруга и че е обичал две жени преди нея. И никога нямаше да избяга от мисълта, че е втора по хубост, а може би и трета, защото не беше виждала първата му съпруга, майката на Младата Хелене. Вероятно всички женени двойки имаха такива спадове и възходи, помисли си тя, и трябва да е благодарна за онова, което все още ги свързваше. Или виждаме само повърхността при другите. Както при океана, който крие огромни дълбини.

Една сутрин двете сестри вървяха по алеята до пасището и Кати хвана ръката ѝ.

— Много се радвам, че си тук. Ще ми се да можеше да останеш. — По-рано Хана ѝ беше описала колко труден е животът на хората в Германия, за недоверието към Републиката, и Кати ѝ предложи — неведнъж — семейство Флайшман да се премести в Америка.

Те спряха до ограждението, Хана облегна лакти на него и загледа как дъщерята на Кати, Ела, води коня на Вили. Той беше ухилен до уши и започна да маха на майка си и леля си. Саша стоеше от другата страна на ограждението със сгърчено от тревога лице.

Явно се страхуваше, че Вили може да падне всеки момент. Саша беше дребна жена и Хана предположи, че ако Вили падне, тя няма да може да го вдигне. Макар че беше нисък, той беше много по-тежък от нея. Хана ѝ кимна, сякаш да ѝ каже, че всичко е наред. Не искаше да отказва на Вили забавление, на което се радваха другите момчета.

— Виж ме, мамо — извика той.

— Приличаш на каубой — извика Хана. На петнайсет той още беше дете и дърдореше от въодушевление.

— Би ли искала да живееш пак така? — попита Кати. — В провинцията?

— Много е приятно — отвърна Хана. Така беше, но ѝ липсваха вълненията в галерията, градът и съпругът ѝ. — На Вили много би му харесало.

— Ако решите да се преместите тук — предложи Кати, — Мозес може да отвори галерия в Ню Йорк. Доколкото знам арт сцената там започва да съперничи на много европейски градове.

— Мозес не би приел подобна идея, сигурна съм.

— Ще те заведем да видиш — каза Кати. — А после ще разкажеш на Мозес.

* * *

Следващата седмица Кати и Ханс заведоха Хана в Ню Йорк. Темпото на живота там ѝ хареса, беше като у дома, дори цветовете и звуците на града ѝ напомняха за Мюнхен. Изкушаваше се да пише на Мозес и да му предложи да дойде при тях, а после да се преместят в Америка, в земята на неограничените възможности, където имаше истинска демокрация и човек можеше сам да определя бъдещето си. Но знаеше, че той никога няма да напусне Германия.

Мозес пишеше често. Политическата нестабилност, в която живееше от години, продължаваше. Защо републиката се установяваше така трудно в Германия?

Останаха цялото лято. Кати и Ханс имаха голямо семейство и всички се грижеха един за друг, както навремето тяхното семейство във Вайтнау. Хана често имаше чувството, че се е върнала в младостта си, в родната ферма в Бавария, и осъзна колко много е пропуснал Вили, докато растеше като само дете в града.

Вили обикна Америка. Обичаше фермата, конете, кравите, кучетата и котенцата. Обичаше братовчедите си и вторите си братовчеди, затова един ден попита майка си:

— Мамо, може ли да имам брат или сестра?

— Обичаш братовчедите си, нали, скъпи Вили? — попита Хана и го прегърна.

— Искам да си имам свои, да има с кого да играя, когато се приберем у дома.

Хана вече беше на четирийсет и две и бе копняла за още едно дете, но знаеше, че няма да стане.

— Някой ден пак ще им дойдем на гости — каза тя.

Когато се сбогуваха, се уплаши, че сърцето на Вили ще се пръсне, затова му напомни, че ще види баща си, след като слязат от големия кораб.

Но още щом потеглиха от Ню Йорк, Вили се разболя. Започна като обикновена простуда и слезе към дробовете. След ден беше толкова зле, че Хана се ужаси, че ще го изгуби. Повика корабния лекар, но копнееше за доктор Лангерман в Мюнхен или за специалист в Америка. Дори попита капитана дали може да обърне кораба, дотолкова не беше на себе си.

— Имаме и други пътници и график — отговори той любезно.

— Да, естествено, разбирам.

Два дни почти не мигна. Стоеше до леглото на Вили, носеха храната им в каютата.

На третата вечер Саша каза:

— Моля ви, госпожо Флайшман, аз ще поседя при Вили. Малко свеж въздух ще ви се отрази добре.

— Благодаря ти, Саша. Може би си права. — Тя взе шала и шапката си и излезе на палубата. Морето беше спокойно, небето чисто, а звуците меки и приглушени. Помисли си колко много обича Вили водата, как тичаше из кораба, как ходеше при другите пътници. Помисли си и за Мозес и се запита как ще оцелее той, ако изгубят Вили. Как ще оцелее самата тя? Затвори очи и замоли Бог да пази сина ѝ и да го отведе до дома.

— Добър вечер. Вечерта е прекрасна.

Не беше чула мъжът да се приближава до нея, нито бе видяла някой на палубата, и за миг си помисли, че халюцинира, защото гласът ѝ заприлича на гласа на Мозес.

Обърна се и вероятно изглеждаше стресната, защото мъжът каза:

— Извинете, не исках да ви плаша.

Вече виждаше, че цветът на гласа е с малко по-червен оттенък от този на Мозес, а мъжът, който беше висок и строен — почти слаб — никак не приличаше на съпруга ѝ. Луната, пълна и едра, осигуряваше достатъчно сияние, за да разгледа лицето му, а то бе ъгловато и улавяше светлината по много интересен начин — подчертаваше

скулите и леката вдлъбнатинка на брадичката. Гъстата му коса беше руса, а мустакът — внимателно оформен. Мекотата в цветовете му беше в интригуващ контраст с острите ъгли и форми на лицето. Той бе един от най-привлекателните мъже, които някога беше виждала, и я обзе смущение, примесено със срам, че изобщо е забелязала това, когато беше така изплашена за здравето за сина си.

— Извинете ме, господине — рече тя, обърна се и се върна в каютата.

На следващата сутрин в състоянието на Вили все още нямаше подобрене. Хана трескаво повика корабния лекар.

— Почивка и течности — нареди той. — Погрижете се да не се обезводни. — Тя седя до Вили целия ден, вдигаше главата му от възглавницата и му помагаше да преглъща. Като я видя така изтощена, Саша каза, че ще остане при него, докато Хана поспи.

Но тя не можеше да заспи, затова пак взе шала си и излезе от каютата. Върна се на мястото, където беше срещнала непознатия.

Този път усети приближаването му.

— Добър вечер — каза Хана.

— Добър вечер — отвърна той. — Трябва да се извиня, че снощи ви изплаших.

— А аз, че бях така рязка — каза тя.

— Вероятно трябва да се извиня и че се приближих до жена, която стои съвсем сама — добави той и Хана се усмихна вътрешно. Нима се извиняваше за нещо, което тази вечер беше направил отново?

Стояха мълчаливо, вираха се в морето и тя усети приятна утеха в лекото люлеене на кораба и в самото присъствие на този мъж.

Накрая той каза:

— Не съм ви виждал в трапезарията. Сама ли пътувате?

— Със сина ми. Той се разболя и в момента не съм много общителна.

— Отново ви поднасям извиненията си. — Той се обърна да си тръгне, явно не разбра, че тя му обяснява защо не се храни с останалите пътници и опитва да се извини за грубото си поведение от предишната вечер. Но какво беше извинението ѝ, че се върна пак тук, че искаше да го види отново?

— Не, моля ви — извика Хана, — останете.

Той не помръдна, не каза нищо, но после бавно се върна при нея.

— Една моя дългогодишна служителка ни придружава — каза му Хана. — Сега е при Вили. Не бих го оставила сам. — Чувстваше нужда да му обясни това — да разбере, че тя е добра, любяща майка. — Бяхме на гости на семейството на сестра ми в Америка. — Внезапно бе завладяна от порива да говори — за каквото и да е, за всичко и за нищо. — Съпругът ми не може да ни придружи. Бизнесът му... сега не е подходящо време да отсъства дълго. — Знаеше, че за това дърдорене е виновна умората. Не искаше мъжът да си отиде.

— Трудно е — каза той любезно, — толкова е трудно, когато се чувстваш безпомощен. Мога ли да помогна с нещо?

— Благодаря ви за загрижеността.

— На колко години е синът ви?

— На петнайсет — отвърна Хана, — но в много отношения е помалък. Той не се учи така бързо като другите деца. Изисква специални грижи. Но е много сладко момче, такова удоволствие е... много съм изплашена, че може да го изгубим. — Вече плачеше, а мъжът стоеше до нея и очевидно не знаеше какво да каже или направи. В какво неудобно положение го беше поставила само. Тя избърса сълзите си с ръка и вдигна поглед към него. Той изглеждаше притеснен и тя усети, че отчаяно иска да я утеши. Ако в този миг я беше прегърнал, сигурно нямаше да възрази. Той бръкна в джоба си, извади чиста носна кърпа и ѝ я подаде.

— Моля ви — подсмръкна тя, — простете ми.

— Вие ми простете, че не мога да ви утеша — каза той. — Аз също имам деца.

— Благодаря — каза тя. — Благодаря ви. Трябва да се връщам при сина си.

— Желая всичко най-добро и на двама ви — каза той.

На следващата сутрин Вили най-после започна да показва подобрене. До следобед вече седеше в леглото, бърбореше, ядеше и питаше дали може да излезе да види големия океан и другите хора.

— Вероятно утре — каза му Хана, която преливаше от радост, че пак е изпълнен с енергия и ентусиазъм, но все пак бе предпазлива и искаше да се увери в пълното му възстановяване.

Сега се чувстваше някак длъжна да сподели добрата новина с онзи мъж.

Вечерта отново се върна на палубата и го откри там, сякаш я чакаше.

— Толкова се радвам да чуя, че синът ви оздравява — рече той, когато Хана му каза колко по-добре е Вили сега. — Мислех за вас и за него целия ден. — Усмихна се. Имаше хубава, великодушна усмивка и Хана се почувства така, сякаш бе пазил тази усмивка за прекрасната новина.

— Благодаря ви. — Тя бръкна в чантичката си и извади изпраната носна кърпичка. — Задето бяхте така любезен и ме изслушахте, и за носната кърпа. — Подаде му я и добави официално и някак смутено: — Хана Флайшман. — Странно, виждаха се трета поредна нощ, а още не се бяха представили.

— Йохан Келер — каза той и прибра кърпичката в джоба си. — Връщате се у дома?

— Да, в Германия — отвърна тя. — Мюнхен. А вие?

— Цюрих.

Няколко мига стояха, без да продумат, сякаш и двамата се чудеха какво да кажат. Хана му беше съобщила новината, върна му кърпичката. Дали сега трябваше да си тръгне?

— Съпругът ви не дойде с вас заради работата си, така ли?

Тя кимна.

— А с какво се занимава той? — попита Келер с интерес.

— С изкуство.

— Съпругът ви е художник? — Вдигна вежди, сякаш не можеше да си представи Хана като съпруга на художник. Очите му се плъзнаха съвсем дискретно по нея, по фините дрехи по последна мода, закупени точно преди пътуването ѝ за Америка. Без съмнение си мислеше, че ако е омъжена за художник, той трябва да е доста успешен.

— Не, не е художник, а галерист.

— Разбирам — отвърна той замислено. — В Мюнхен. Доста добро място за изкуството през последните десетилетия.

— И вие ли се интересувате от изкуство?

— По една случайност, да — каза той и се усмихна заради съвпадението. — Работя в частна галерия в Цюрих.

— Така ли? Колко интересно. Разкажете ми за вашата галерия.

Той отново я огледа и хубавата му усмивка стана още по-широка, сякаш току-що бе попаднал на голямо съкровище.

— Хана Флайшман?

Тя кимна.

— Съпругът ви е Мозес Флайшман?

— Познавате ли го?

— Да, разбира се. Всички търговци на произведения на изкуството в Европа знаят кой е Мозес Флайшман и че има изключително око за онова, което често се превръща в следващата тенденция в изкуството. Собственикът на галерията, в която работя, купи няколко картини чрез галерия „Флайшман“.

— О, моля ви, разкажете ми — каза тя, гласът ѝ потрепваше от възмущение. — На кои художници?

— Бекман, Кирхнер, Аугуст Маке, Кандински...

— Кандински е мой художник — прекъсна го тя, — не на Мозес.

Той се сепна, но изглеждаше заинтригуван, може би дори очарован, макар че определено не това беше намерението ѝ.

— Ваш художник? — попита той с усмивка. — Как така притежавате руснака Кандински?

Тя му разказа за интереса си към творбите, избрани от галерия „Флайшман“, за картините в дома им, за Композицията на Кандински, която носеше такова удоволствие на нея и на Вили.

— Доколкото знам Композициите вече са осем — каза Келер. — Според вас колко ли ще станат?

— Кой би могъл да предположи — отвърна тя през смях. — Първата почти не прилича на последната, а той продължава да се преобразява.

— Коего го прави още по-интересен — отбеляза Келер.

— Да — съгласи се Хана.

Говореха за художниците, които творяха в Германия след войната, обградени, както и двамата признаха, от значителни противоречия, и за швейцарските художници, чиито произведения се излагаха в галерията в Цюрих, за Паул Клее, когото Флайшман бяха представили в Мюнхен.

Нощта се изниза така бързо, че небето вече светлееше, когато Хана най-сетне рече:

— Господи, трябва да се върна в каютата да видя как е Вили. Беше ми много приятно да се видим, господин Келер.

— Удоволствието е мое, госпожо Флайшман.

На следващата вечер се срещнаха отново, сякаш бяха уговорили мястото и часа. Пак обсъждаха изкуството, художниците, творчеството и свободата на изразяване. Той ѝ каза, че също е бил на гости на сестра си в Ню Йорк. Съпругата и децата му, трима синове, останали у дома в Цюрих. Попита за нейната сестра и зет ѝ и тя му разказа за фермата и бизнеса им.

— Мандрата „Кьоблер“ е основана преди войната, работят по стари семейни рецепти от Германия. Едва сега започват да произвеждат и сладолед. Трябва да го опитате при следващото си посещение в Ню Йорк, скоро ще излезе на пазара. Ханс Кьоблер разбира от бизнес.

— Кьоблер. Ще го запомня. Хубаво немско сирене в Америка. А и сладоледът — добави той с топла усмивка — винаги може да спечели сърцето ми.

Тази усмивка може да стопи сладолед, помисли си Хана, като почувства как сърцето ѝ подскача сякаш през обръч от огън.

— Разкажете ми за вашия съпруг, за участието ви в бизнеса, за близките ви в Америка. Кажете ми повече за Хана Флайшман. — Изглеждаше искрено заинтригуван. Тя му каза как е израснала във ферма в Бавария, за братята и сестрите си, за баща си, майка си и мащехата си.

— О — каза той, — да, вие имате здравия и свеж вид на момиче от провинцията.

— Здрав? — попита тя през смях и се изчерви. Беше прекарала много време със сестра си навън и бледото ѝ лице бе потъмняло малко от слънцето, а по носа ѝ бяха избили лунички.

— Не исках да ви обидя — каза той. — Изглеждате много здрава, сякаш прекарвате доста време на открито.

— И смятате, че това иска да чуе една жена от мъж? — Не можеше да повярва, че говори толкова свободно и интимно с него. Тя беше омъжена жена, а той — женен мъж. Това със сигурност не беше подобаващо поведение. — Като комплимент ли да го приема — продължи въпреки това тя, — или като обида?

— Комплимент, разбира се. Здравият вид и жизнеността са привлекателни качества у една жена.

Привлекателни, помисли си тя. Те флиртуваха. Как бе възможно да се държи по този начин?

— А когато — добави той — това е комбинирано с изискаността на една образована, културна градска жена, как би могъл един мъж да устои. — Накрая и той се изчерви леко, но не се поколеба да продължи: — Как така се озовахте в Мюнхен и станяхте съпруга на Мозес Флайшман? — Насочваха разговора отново към факта, че е омъжена жена, сякаш и двамата осъзнаваха нередността на всичко това.

Тя му разказа за деня, в който просто излезе от къщата и пое по пътя, далеч от фермата, и пристигна в Мюнхен сама.

Той се усмихна.

— Една млада жена със силен приключенски дух, която не се плаши от непознатия свят.

Хана се запита дали би дръзнала отново да навлезе в непознат свят?

Разказа как е постъпила на работа в дома на Флайшман, как я прие семейството. Каза му дори — за свое удивление — как отиде в Академията за изящни изкуства. И за рисунката, която Мозес ѝ подари.

Говориха за усилените години на войната и колко трудно ѝ беше да отглежда Вили и да не изостава от промените в света на изкуството. Каза му за цветовете, нещо, което споделяше с малцина. Освен този непознат, който срещна на кораба, единственият, с когото можеше да говори така свободно, беше Йозеф, но той не беше мъж, с който една жена би имала нещо повече от приятелство.

На сутринта Хана се събуди с мисълта за Йохан, нямаше търпение да го види, чудеше се как ще издържи чак до вечерта. Денят минаваше бавно, докато тя измисляше все нови и нови оправдания за действията си. В началото беше уязвима, самотна и притеснена за Вили. Имаше нужда от утеха, а после и да сподели с някого радостта си от възстановяването му. Сега при мисълта за Йохан ръцете ѝ се изпотяваха, главата ѝ се замайваше, а сърцето ѝ ускоряваше ритъма си. До късния следобед всички опити да оправдае това приятелство се провалиха, защото Хана знаеше, че то е нещо повече от приятелство. Държеше се като оглупяло от любов момиче. Тя беше жена на четирийсет и две, омъжена жена, а се държеше като влюбена девойка.

Тя обичаше Мозес, но дори да беше усещала това вълнение към него, вече не си спомняше. Той беше добър баща и добър съпруг, но никога не я бе обичал така, както обичаше Хелене. Тя беше неговата

единствена и съвършена любов, а вероятно в живота ни е позволена само една такава. Хана не можеше да отрече чувствата си към Йохан Келер; вероятно беше писано да се срещнат. Неспособна да се отърве от тях, тя забрави за здравия разум и отиде да се види отново с него.

Тази вечер, без никакво предупреждение, той сложи пръст под брадичката ѝ, вдигна лицето ѝ и я целуна. Тя не се възпротиви. Не можеше да отрече, че отвърна на тази неочаквана целувка.

Трябва да спра дотук, каза си. Но знаеше, че винаги стига твърде далеч. Върна се в каютата си, но на следващата вечер, когато той я покани в своята, тя отиде.

Беше дискретна, всяка вечер чакаше Вили да заспи, преди да отиде при него. Когато казваше на Саша, че излиза на чист въздух, тя отвърщаше: „Да, госпожо Флайшман“, и нищо повече. Дори да се досещаше, Хана вярваше, че няма да я предаде. И все пак и тя не беше вярвала, че е способна да предаде Мозес, а ето че го направи, отиваше сама, щастлива и доволна, при мъж, който не ѝ беше съпруг.

— Какво ще правим? — попита тя една вечер, докато лежеше в прегръдките му, след като се бяха любили. И двамата осъзнаваха, че пътуването е към края си. Тя скоро щеше да се върне в каютата си, както правеше всяка нощ, и щяха да се срещнат само още веднъж.

— Можеш ли да се откажеш от живота си в Мюнхен? — попита Йохан.

Тя знаеше, че не може да напусне съпруга си. Знаеше, че не може да изостави сина си или да го отведе от Мозес.

— А ти? Можеш ли да се откажеш от живота си?

— О, Хана, скъпа, защо не се срещнахме по друго време?

— Това трябва да приключи тук — каза му тя.

— Да — отвърна той тихо и я притегли към себе си.

Разбраха се, че когато пристигнат в Европа, връзката им ще приключи.

— Колко много ми липсвахте! — възкликна Мозес, когато ги посрещна на гарата в Мюнхен. Прегърна първо сина си, а после и Хана. Макар че винаги беше сърдечен с Вили, той рядко показваше чувствата си към нея на обществено място.

— Аз бях много болен на кораба — каза му Вили.

Мозес погледна разтревожен Хана, а после и Саша. Саша беше необичайно мълчалива във влака към дома.

— Вече е добре — увери го Хана. — Макар че доста ме изплаши. Беше трудно пътуване. Но вече е добре. И двамата сме добре. — Погледна към Саша, сякаш да ѝ каже: *Всичко свърши. Вече сме у дома.*

— Толкова се радвам, че се върнахте живи и здрави — каза Мозес.

Щом го видя и чу цвета на гласа му, тя отново се развълнува и осъзна каква щастливка е, че има в живота си този добър и мил човек. Испита огромен срам заради случилото се на кораба. Щеше да изличи Йохан Келер от ума и сърцето си.

Тялото обаче не ѝ помагаше. Обзе я силна умора. Отначало си помисли, че е настинала, че е прихванала нещо по пътя към дома и се проявява едва сега, защото вярваше, че като майка е потиснала инфекцията в тялото си, за да има сили да се грижи за Вили.

Когато Мозес дойде при нея в нощта на пристигането им, тя беше твърде изтощена, за да отвърне на ласките му, и той само я прегръщаше, докато тя спеше дълбоко.

На следващата сутрин на закуска той я попита:

— Болна ли си, Хана?

— Само съм много изморена — отговори тя. Пътуването беше дълго.

Той не отиде отново при нея и тя разбра, че я чака. Но беше толкова изморена... и засрамена.

На следващата седмица усети напрежение в гърдите си, а на последващата, когато цикълът ѝ не дойде, разбра, че е бременна. Тя беше омъжена жена, която носеше детето на друг мъж.

Следващата нощ отиде при Мозес.

ГЛАВА 14

Лорън и Изабела

Ню Йорк

Август 2009 г.

— Родена съм в Мюнхен през двайсет и девета година — информира я Изабела и Лорън бързо пресметна наум. Изабела Флечър беше на осемдесет и две години. За жена на тази възраст изглеждаше доста жизнена, както физически, така и умствено. Лорън тъкмо щеше да ѝ направи комплимент, когато тя добави: — Казват, че съм нямала търпение да се появя, родила съм се с няколко седмици по-рано — дребно червено сбръчкано същество с черна коса и тъмносини очи, както ме описваше майка ми. Но след седмици кожата ми избледняла до цвят на слонова кост и черната туфа била заменена от светлоруса коса. Очите ми, за които лекарят казал, че ще потъмнеят, станали дори по-светлосини. Татко все ме дразнеше — казваше, че би ме обичал каквато и да съм, но бил много доволен, че съм се оказала истинска красавица. — Госпожа Флечър кимна скромно. — О, скъпа, моля за извинение. Сигурно за млада жена като вас е невъзможно дори да си го представите.

— Съвсем не. — Лорън беше впечатлена, че дори на осемдесет и две Изабела беше красива жена; предположи, че като млада е била поразителна. — Все още сте красива жена — добави тя, с надеждата, че Изабела няма да сметне думите ѝ за снизходителни.

— Благодаря ви — отвърна Изабела и кимна. — Вече не е толкова лесно да поддържам хубостта си. — Засмя се леко.

Лорън се усмихна. Определено бе завладяна от историята и ѝ беше приятно да разговаря с госпожа Флечър за изкуството в Германия и цяла Европа, но твърде бавно напредваха към целта на посещенията ѝ. Всъщност вече дори не беше сигурна защо дойде тук. Първоначалното ѝ намерение бе да научи повече за участието на Хана Шмид Флайшман в проведената от нацистите чистка в изкуството, но Изабела Флечър беше добавила съвсем нов аспект към проекта ѝ —

Композицията на Кандински. Лорън не знаеше защо възрастната жена е така открита с нея, но не искаше да каже или направи нещо, което ще я накара да замълчи.

Докато седяха, Лорън превърташе в ума си новите факти, разкрити от Изабела, и ги наместваше до онова, което вече знаеше, опитваше се да ги напасне. Според Изабела „Композиция II“ на Кандински беше закупена през хиляда деветстотин и единайсета година, скоро след като е била създадена в началото на века. Тя била любимата картина на Вили Флайшман, както и една от любимите на Хана, а тя имала афинитет към Кандински, защото и двамата имаха заболяването синестезия. Или може би дарбата, ако се има предвид как си бяха изкарвали хляба. Но госпожа Флечър беше казала, че семейството е купило картината два пъти. Дали я бяха купили отново от човека в Берлин, който я бе притежавал по време на войната? Лорън не можеше да си спомни името му. Как „Композиция II“ се беше озовала от колекцията на Флайшман в Мюнхен в семейството в Берлин? Ако изобщо беше вярно, че Мозес и Хана Флайшман бяха първоначалните ѝ собственици.

— Госпожице О'Фаръл, бихте ли желали още чай? — Изабела се изправи.

— Да, моля — каза Лорън, усетила, че докато госпожа Флечър продължава да пълни чайника, ще продължава и да говори. След инцидента с разлятата чаша беше особено благодарна за това предложение, но след толкова много чай наистина се налагаше да отиде до тоалетната. Озърна се към коридора и попита:

— Може ли да отида до тоалетната?

— Втората врата вдясно — посочи Изабела с глава, докато отнасяше подноса в кухнята.

Лорън се изправи, разкърши леко рамене, за да се освободи от напрежението и сковаността, и взе чантата си. Трябваше да се обади на Патрик. Не спираше да проверява, а още нямаше съобщение. Ако не се свържеше с него скоро, щеше да се наложи да си тръгне.

Тръгна по коридора, но спря и се вгледа в една творба, която ѝ заприлича на Шагал. Бързо извади блекбърито от чантата си и я снима, после продължи бавно и снима малка рисунка от Пикасо. Вероятно оригинал? После още една — Габриел Мюнтер — селска сцена, която много напомняше по стил картините на Кандински от ранния му

период, в началото на двайсети век, когато двамата бяха работили заедно.

Накрая Моне, една от водните му лилии. Колко ли от тях бе нарисувал самият художник? Лорън предположи, че тази е копие.

Изабела използва малката тоалетна в мокрото помещение до кухнята, хвърли подгизналите салфетки в коша за пране, после тръгна бавно към печката, взе чайника, напълни го с вода и се върна до котлона. След това седна до масата да го изчака да заври, като се питаше дали трябваше да кани тази млада жена в дома си.

Когато Лорън О'Фаръл ѝ се обади тази сутрин, тя позна името ѝ от статия, която беше чела преди около година. След това намери изрезката в чекмеджето в спалнята си и заключи, че жената иска да я разпитва за Кандински, че някак е разбрала за оцеляването му, въпреки че картината се смяташе за изчезнала по време на войната. Дали подозираше, че я е придобила незаконно? Това ли беше причината да я излъже за причината за посещението си?

Трябваше да изясни това — че е законният собственик на картината на Кандински. Когато реши да се срещне с младата жена, си каза, че ще е полезно да сподели тази информация с компетентен човек, особено такъв, чиято професия е да търси законните собственици на произведения на изкуството, изчезнали по времето на нацистите в Германия.

Но още щом спомена за Кандински, разбра от съдържаната реакция на Лорън, че не е дошла заради една изчезнала картина. Още навремето я предупредиха, че може да я разпитват за действията на майка ѝ в Германия по време на Втората световна война, и тя живя в страх от това — че някой ще дойде да разпитва за Хана Флайшман. Но после не стана нищо — нямаше въпроси, нямаше разследване, нямаше обвинения. Дори Лорън О'Фаръл още не беше изказала подобни твърдения. Но от начина, по който седеше спокойно и търпеливо и я окуражаваше да говори за семейството си, Изабела се досети, че тя търси не конкретна картина, а информация, уличаваща Хана. И точно затова ѝ разказваше спомени, които беше гонила от мислите си толкова години. Искаше Лорън да разбере колко красива и талантива жена беше майка ѝ, колко много обичаше децата си. Искаше да контролира

този разговор, да предложи своята страна от историята — страната на Хана. Макар че всъщност заради неохотата на майка ѝ да говори за много неща, имаше периоди от живота ѝ, за които Изабела знаеше съвсем малко. Дали тази млада жена знаеше повече за Хана от собствената ѝ дъщеря? И дали госпожица О'Фаръл си въобразяваше, че тя не се досеща какво цели? Сега сигурно оглеждаше къщата. Дали си мислеше, че не се досеща и за това?

Дали да не я отпрати? Но вече ѝ беше казала твърде много и трябваше да продължи. Ако Лорън О'Фаръл дори намекнеше, че майка ѝ е сторила нещо позорно, Изабела щеше да я защити. Ако подобни обвинения бъдеха повдигнати по-късно, след смъртта ѝ, нямаше да има кой да се застъпи за Хана.

Изабела стана, отвори чекмеджето, в което държеше ленените салфетки, и извади две.

Лорън чуваше как госпожа Флечър се движи из кухнята. Пусна водата. Напълни чайника. Лорън излезе от дневната и тръгна по коридора към банята, като надникна зад първата врата и видя впечатляваща трапезария с големи тапицирани столове. Прозорците на отсрещната стена бяха закрити със завеси. Разкошен ориенталски килим в тъмночервено и златисто покриваше дървения под. Погледна към стената вляво и забеляза няколко малки картини. Приблужи се и бързо снима едната, приличаше на Матис, а после още един Шагал. След това и проста рисунка, за която бе сигурна, че е от Пикасо. Три големи картини висяха над бюфета, на стената срещу прозорците, очевидно репродукции, но със скъпи рамки. Ван Гог. Климт. Сезан. Всяка с растителен мотив в характерния за художника стил. И тримата не бяха германци, но все пак бяха отречени от Министерството на народното просвещение и пропагандата в Райха. Все дегенерати. Когато отстъпи назад, забеляза неясна правоъгълна форма, по-тъмна от стената. Сякаш нещо, нещо много по-голямо, беше висяло на това място. Голям правоъгълник, неизбледнял от светлината. Дали тук не беше висяла Композицията на Кандински?

Тя продължи надолу по коридора към малката тоалетна. Очите ѝ се стрелкаха към стените, още картини и гравюри. Лесно разпозна Франц Марк — цветна композиция на котки. Очевидно беше любимец

на Изабела Флечър. И Алексей Явленски — рисунка на лице с прости щрихи. Вероятно оригинал. Огледа я по-отблизо. Да, приличаше на автентична. Бързо направи няколко снимки.

След като използва тоалетната, Лорън си изми ръцете с прекрасно ухаещ на ванилия сапун и ги подсуши с дебела яркожълта кърпа. После се обади на Патрик, който вдигна веднага и каза, че тъкмо ѝ пишел съобщение. През последния час бил на съвещание.

— Къде си? — попита той.

— При госпожа Флечър. Е, в момента тя е в кухнята, а аз...

— Значи коварният ти план проработи? — Тя усети одобрителната усмивка в гласа му.

— Не съм сигурна. Но да, вероятно. Тя ме покани в дома си. Имам толкова много да ти разказвам, но не мога да си тръгна точно сега. Ще можеш ли да вземеш Адам от забавачката?

— Няма проблем.

— Много ти благодаря.

— Тя е дъщеря на Хана, нали?

— Да, и научих толкова много. Ще ти разкажа довечера.

— Нямам търпение — каза Патрик. — До довечера.

Лорън провери пак дали звукът на телефона е изключен и го върна в чантата си. От разговорите с по-възрастни хора беше научила, че губят доверие в теб, щом извадиш някакво миниатюрно електронно устройство, затова гледаше да не го показва пред тях. Когато се върна в коридора, чу пронизителното свирене на чайника в кухнята. Продължи тихо, стигна до една отворена врата и надникна през нея. Стаята не изглеждаше обитаема и заради двете отделни легла реши, че е за гости. Озърна се отново към другата врата по коридора — голямата спалня? Чуваше стъпки, госпожа Флечър вървеше през кухнята към всекидневната. Колкото и да се изкушаваше, Лорън не огледа втората стая. Отново подмина трапезарията и сега за миг ѝ се стори, че си е въобразила по-тъмното петно на стената. Докато водата за чая заври, светлината се беше променила. Цветът на стените вече не изглеждаше същият.

Госпожа Флечър тъкмо слагаше подноса на масата, когато Лорън влезе във всекидневната. Беше донесла и нови салфетки. След като се настаниха отново и чашите бяха напълнени с чай, Изабела каза:

— Знаете ли какво е станало с картините на Кандински, които Габриел Мюнтер е задържала, след като той е напуснал Германия? Някои от тях били върнати след намеса на властите. Други тя скрила добре в къщата си в провинцията, в Мурнау, по време на Първата война и по-късно — при управлението на нацистите и разрушителните години на Втората световна. На осемдесетия си рожден ден ги дари на град Мюнхен, където сега се съхраняват в обществена галерия.

— Това е прекрасно — отвърна Лорън, макар да знаеше тази история. Беше посетила галерия „Ленбах“ в Мюнхен, където бяха изложени много от тези картини. — Тя ги е запазила за света. Щеше да е ужасно, ако бяха унищожени от огорчена любовница, от войната или от нещо друго.

Изабела кимна в съгласие и двете помълчаха известно време, отпиваха чай. Лорън се чувстваше по-спокойна сега, след като беше говорила с Патрик, но трябваше да научи още много неща. За Хана. За Композицията на Кандински. За изкуството в дома на госпожа Флечър.

— Значи картината на Кандински е висяла в дома ви в Мюнхен, когато сте били дете? — попита тя. — В края на двайсетте и началото на трийсетте?

— Да. Имам прекрасни спомени от тези години — отговори Изабела, — макар че сигурно родителите ми са се опитвали да ме предпазят от случващото се. Вече всички знаят, че това бяха ужасни времена. Борсата в Ню Йорк се срива точно когато навърших две години и, разбира се, засегна цялата световна икономика. За Германия, която още опитваше да се справи с последствията от Голямата война, това не беше приятно събитие. Но аз нямах представа. Когато погледна назад, когато чета за историята на този период, почти не мога да го свържа с детството си. Бях толкова щастлива и обичана. Но да, страната продължаваше да страда. Всички се надяваха на някакво спасение. На някой — на супергерой, който ще възстанови някогашната слава на Германия.

— И тогава на сцената се появява Адолф Хитлер — каза Лорън.

— Да — отговори госпожа Флечър. — Перфектната буря. Мисля, че така го наричат сега — когато се съчетаят всички условия за появата на нещо ужасно. Тогава на сцената се появи Адолф Хитлер.

ГЛАВА 15

Хана

Мюнхен

Февруари — март 1932 г.

Вили и Изабела тичаха нагоре, после надолу, после пак нагоре по стълбите, и Надничаха през прозореца на коридора, откъдето се разкриваше по-добра гледка към улицата.

— Още не ги виждам — извика Вили със силен глас, който Хана и Хелене ясно чуваха в музикалния салон. Мозес и Якоб, съпругът на Хелене, бяха в библиотеката. Хана предполагаше, че говорят за политика и бизнес, макар че беше помолила да избягват тези теми днес. Днес беше двацет и първият рожден на Вили. Той беше необичайно здрав тази есен и зимата и Хана бе много благодарна за това. Въпреки ужасните условия в цяла Германия днес я изпълваше голяма радост.

— Още не ги виждам — извика отново Вили.

— Чака от дни — каза Хана на Хелене. — Надявам се да не се забавят прекалено.

— Лени — отвърна Хелене и поклати глава. — Тя сигурно вече не може да разчита само на естествената си красота и не е справедливо да искаме от нея да пристигне навреме без допълнителни приготовления. — Хелене, с всичките си бижута и скъпи дрехи, не можеше да се мери с красотата на Лени. Беше доста напълняла, откакто Хана я видя за първи път, а Лени, която сякаш постоянно беше бременна, все още имаше стройната и слаба фигура на момиче, и винаги изглеждаше красива.

— Идват, идват — отекна гласът на Вили от върха на стълбището.

След секунди той извика развълнувано:

— Мамо, мамо. — И нахлуха в музикалния салон, като четиригодишната Изабела го влачеше за ръката. — Трябва да започваме музиката. Моята сестричка бебе каза да започваме музиката.

Хана се усмихна, Изабела отдавна не беше бебе, но Вили винаги щеше да я нарича „сестричка бебе“. Тя си спомни разходките в парка в Мюнхен, когато Вили буташе бебешката количка и канеше всички да надникнат в нея, като обявяваше:

— Трябва да погледнете. Тя е най-красивото бебе на света!

Някои се извъръщаха отвратени и Хана виждаше прикритото изумление на много други, които се питаха как този странен младеж би могъл да има нещо общо с най-красивото бебе на света. Но тези, които приемаха поканата и надничаха в количката, винаги възкликваха: „О, да, сестричката ти е най-красивото бебе на света!“

Сега Изабела водеше Вили, дърпаше го нагоре-надолу по стълбите и издаваше нареждания как да се проведе партито. Изабела беше предложила да празнуват в музикалния салон, защото Вили бе най-щастлив там. Тя често си позволяваше да взема решения вместо по-големия си брат, но той винаги се съгласяваше и много, много я обичаше. Вили, разбира се, мислеше, че това прекрасно малко момиченце е било създадено само заради него.

— Виждала ли си по-голяма командирка от нея? — обърна се със смях Хана към Хелене.

— Знае какво иска — отвърна Хелене с горда усмивка, сякаш това красиво дете беше нейно.

От самото начало стана съвсем очевидно, че Изабела има собствено мнение за всичко. Проговори рано, първата ѝ дума беше „тати“, а втората „баба“, бебешкото име, с което наричаше брат си Вили. Тя беше много енергично дете с независим дух и искаше всичко да става на нейната, което понякога бе изпитание както за майка ѝ, така и за нея. Ако Хана ѝ дадеше ябълка, тя настояваше за портокал. Ако Хана избере сатенена панделка за косата ѝ, Изабела щеше да вземе кадифена.

Лени, която раждаше бебета по-бързо, отколкото човек можеше да ги преброи, увери сестра си, че всичко това е нормално, но Хана знаеше, че всъщност има предвид: *Ти така и не роди нормално дете.*

— Напълно нормално е едно дете да предизвиква родителя си — каза Лени авторитетно. И Изабела наистина го правеше, но беше и много мила и сладка. Вечерите, когато Хана я слагаше в леглото, четяха приказка, говореха за случилото се през деня, казваха си молитвата и благодаряха на Бог за татко, за Вили, Хелене, Саша, леля

Лени и огромен списък, включваш всички чичовци, братовчеди и изобщо всеки, който по някакъв начин се бе появявал в живота на Изабела, и тя винаги я молеше да остане още малко. Когато Хана я завиваше и я целуваше по челото, по носа, по бузите и по брадичката, тя усещаше, че Изабела е нейното истинско постижение.

Всеки път, щом дъщеря ѝ се усмихнеше, Хана виждаше Йохан Келер. И все пак вината, която изпитваше, беше опътрена с радост и благодарност за това красиво дете. Мозес я обожаваше и никога не се усъмни дали е негова.

Хана стана от стола си и погледна през прозореца. Дворът беше поръсен със светлината на зимното слънце и избледнелите цветове създаваха приглушена мелодия. Често по това време на годината тя копнееше за звуците и цветовете на пролетта. Едно от децата тъкмо отваряше портата и после всички хукнаха към къщата, като най-малките се навеждаха да вземат камъче, за да го хвърлят във фонтана, който сега не работеше. Едно от момичетата внимателно носеше подарък. Лени и Курт вървяха след тях с най-голямата си дъщеря, съпруга ѝ и бебето им.

Лени беше с костюм, който Хана ѝ беше дала и който щеше да е вече старомоден, ако сестра ѝ не бе направила някои промени. Тя явно беше внимавала, когато мащехата им ги учеше да шият. Изглеждаше великолепно.

— Тя много прилича на леля си Лени — отбеляза Хелене и се озърна към Изабела, която подреждаше листовите, на които беше накарала майка си да напише думите на любимите песни на Вили. Още нямаше пет, а вече можеше да чете.

— Така е — отвърна Хана.

— Какъв късмет — отбеляза тихо Хелене и леко тръсна глава, — че е взела красотата си от вашия род, а интелектуалните способности от татко.

Хана потрепна леко при тези думи, но се обърна и се вгледа пак през прозореца. Не смееше да се обиди, защото се радваше, че Хелене приписва ума на детето на баща си, Мозес Флайшман. И да, беше благодарна, че Изабела прилича на Лени, и също толкова благодарна, че не е наследила нейния интелект. Сестра ѝ лесно се поддаваше на влияние и понякога Хана се чудеше дали изобщо може да мисли със собствената си глава.

Братовчедите влязоха в стаята, прегърнаха Вили и Изабела, и поздравиха лелите си, като оставиха подаръците на малка масичка, украсена с празнична покривка. Лени протегна ръце и целуна бързо двете жени по бузите.

— Хелене, ти пак си тук! Ще си помисли човек, че си се преместила в Мюнхен, но сигурно съпругът ти не може да остави бизнеса си в Берлин. — Огледа рубинената ѝ брошка. — Много си красива за този хубав празник! — възкликна тя и се обърна към по-голямата си сестра.

— Децата са толкова развълнувани — каза Хана, като гледаше веселата групичка. — Изабела, моля те, отиди в библиотеката и кажи на татко си, че празникът е започнал. — Изабела хвана за ръка любимата си братовчедка и ѝ нареди да отиде с нея.

Докато Вили посрещаше гостите си, а после децата седнаха да пеят, да играят и да се наслаждават на почерпката и подаръците. Хана си помисли, че щастието ѝ щеше да е пълно, ако семейството ѝ можеше някак да бъде вдигнато и отнесено на друго място и в друго време. Откакто Изабела се роди, любовта и близостта между нея и съпруга ѝ се възродиха и тя почти не можеше да си спомни отчаянието, обзело я при пътуването до Америка. Беше доволна да е тук с Хелене и Лени, със съпрузите и децата им.

И въпреки че беше поискала от Мозес да не говорят за политика, никой не можеше да забрави какво се случва в Германия. Мозес казваше, че нещата ще се оправят, но Хана се страхуваше, че тази нестабилност, тази несигурна икономика, може да погълне всички. Борсовият крах беше отекнал по целия свят. Германската република все още не беше спечелила доверието на хората и те едва имаха време да си поемат дъх и да прегрупират силите си след войната и големите трудности, които я последваха. Германия не можеше да изпълни репарациите. Американците поискаха заемите си, с които беше поддържана икономиката, и Германия отново търсеше някакво спасение.

Хана усещаше и виждаше напрежението навсякъде в Мюнхен.

У дома чуваше страха и тревогата в разговорите на прислужниците. Съпрузите им, които работеха във фабриките, бяха изгубили работата си.

— Германия, най-могъщата нация на света? — беше чула да казва една вечер госпожа Вайс, готвачката. Спря за миг на прага. — А сега просто оцеляваме — добави жената с примирение в гласа.

Младата ѝ помощничка рече:

— Аз съм благодарна за работата си тук, но колко дълго още ще ни задържи господин Флайшман? Дори богатите вече нямат пари, кой ще харчи за красиви картини и статуи?

През последните седмици Хана постоянно чуваше едно име, което се споменаваше в разговорите на хора от всички прослойки в Мюнхен вече две години и постепенно набираше инерция.

Адолф Хитлер.

Една сутрин, когато се прибираше от галерията, тя спря на пазара да купи пресни плодове за обяда на Вили и Изабела и чу разговор между непознати.

— Съпругът ми ходи снощи до бирарията и го слушал как говори — каза една жена, докато оглеждаше купчина ябълки. — Господин Хитлер иска да направи живота на работниците по-добър. Той подкрепя синдикатите. За възрастните ще има пенсии, а за децата — безплатно образование.

— Той ще възстанови армията — присъедини се една пълна млада жена.

— Но договорът забранява това — каза друга жена, която тъкмо питаше търговеца за цената на ябълките.

— Да върви по дяволите договорът! — намеси се и търговецът, докато слагаше няколко яркочервени ябълки на кантара. — Републиката ни предаде, като сключи този френски договор. Трябва ни някой истински германец, който да прати по дяволите този боклук. Заедно с Републиката, която не прави нищо, освен да ни забива нож в гърба.

В трамвая към дома Хана отново чу същото.

— Той ще възстанови военната сила на Германия — каза тихо на съседа си един възрастен мъж.

— Неговите щурмоваци са най-обикновени хулигани — отвърна другият. — Снощи бяха пред съседите и хвърляха камъни по прозорците.

— Евреи ли са? — попита другият дори още по-тихо. — Може би си го заслужават. Евреите са причината за всичко.

Хана потрепери и тогава мъжът, който седеше до нея, явно също дочул разговора, се намеси:

— Щурмоваците на Хитлер ли? — Той беше с дървен крак и Хана предположи, че е ветеран от войната. — Хулигани и насилници, така ги наричат всички, но може би точно това ни е нужно. Омръзна ми да ме баламосват. Нека и ние ги притиснем малко.

Беше й трудно да свърже този Адолф Хитлер със скромния художник, който бе дошъл в галерията преди години. След това го видя още веднъж, беше изложил картините си на Леополдщрасе, близо до Академията за изящни изкуства. Художниците често излагаха картините си на тази улица с надеждата да привлекат купувачи, които щяха да решат, че те учат в академията, и може би да си въобразят, че ще открият талант, преди още да е станал известен. Имаше и купувачи, които просто търсеха хубава картина.

Хана беше спряла за миг да ги разгледа. Той говореше с клиент и тя реши, че не я забеляза. Беше изложил архитектурните си творби, които тя помнеше от посещението му в галерия „Флайшман“ и вероятно бяха най-добрите. Бяха направени добре, но тя не виждаше нищо иновативно или оригинално. Надяваше се той да се справя, защото не желаше на никой млад художник тежка съдба. Искрено се надяваше Хитлер да намери начин да се възползва от таланта си.

После той изчезна. Както стана с всички млади художници. С всички млади мъже. Голямата война беше започнала.

Тя вероятно щеше да го забрави, но няколко години след войната, докато Германия се луташе в мрака и затъваха все повече заради репарациите, видя снимката му в един вестник, към статия, описваща събитие, случило се в Мюнхен на 8 ноември 1923 година.

Статията разказваше как Адолф Хитлер скочил на една маса в „Бюргербраукелер“, бирария в покрайнините на Мюнхен, където служители от баварското правителство имали среща с група предприемачи. Той стрелял два пъти във въздуха и извикал: „Революцията започна!“.

Той наистина беше прекъснал такава среща и ги бе заплашил с предполагаемата си армия, която щяла да нахлуе. Този бунт беше потушен, макар че неколцина последователи на Хитлер бяха убити. Той се беше скрил в Мюнхен и го арестуваха след няколко дни. Неуспешният му опит да свали правителството бе почти смехотворен.

Този Бирен пуч бе приписан на партия, наречена Националсоциалистическа германска работническа партия. Адолф Хитлер, водачът ѝ, беше представян като ветеран от Голямата война.

Хитлер получи малка присъда и после като че ли изчезна. Но ето че се бе завърнал.

Хана се опита да прогони тези мисли от ума си, но знаеше, че мъжете са обсъждали точно това в библиотеката. Днес беше двайсет и първият рожден ден на сина ѝ и всяка година с Вили беше повод за празник. Тя погледна към Хелене и забеляза тихата ѝ тъга, докато гледаше децата. Хана знаеше, че мисли за момчето, което не беше доживяло до двайсет и първия си рожден ден. Рядко говореха за Малкия Якоб и Хана никога не би изрекла на глас онова, което и двете знаеха — тя никога нямаше да загуби своя син на фронта. Той винаги щеше да си остане дете.

— Възможно ли е да изберем този човек за следващия ни президент? — попита една вечер Хана, докато с Мозес се прибираха от кино. Не можеше да минеш по мюнхенска улица, без да видиш политическите плакати на нацисткия кандидат по всяка сграда и стена. Камиони с високоговорители обикаляха града и изстрелваха славословия за него, които хвърляха ярки цветни искри. Дори в киното тази вечер прожектираха кратък преглед преди филма — големият величествен лик на Адолф Хитлер и огромни знамена със свастики, развяващи се на фона на безоблачно небе.

— Не, никога — отговори Мозес. — Хората много уважават президента Фон Хинденбург. Смятат го за герой от войната, за защитник на германския народ.

— Но Хитлер също играе на струната на патриотизма и национализма — каза Хана — и се представя като герой от войната. — Когато кампанията му започна, опозицията извади факта, че той дори не е германски поданик. Партията веднага отвърна с военното му досие и със службата му в германската армия. Чрез умело оркестрирана политическа маневра Хитлер беше обявен за аташе на легацията на Брауншвайг в Берлин и това му даде гражданство.

— Фридрих е убеден, че той ще облекчи положението на фермерите — каза Хана на съпруга си, — щял да се погрижи цените на

храните да им позволят да водят сносен живот и да не бъдат облагани с прекалено много данъци. — Скоро се беше върнала с децата от посещението във фермата, която най-големият ѝ брат бе наследил след смъртта на баща им. — Семейство Хинкел били принудени да продават. Притежават фермата от поколения. Фридрих се страхува, че семейството ще изгуби всичко. А сега, при цялата тази пропаганда... — Хана посочи редицата плакати, от които Хитлер се вираше решително в тях. — Просто се страхувам — рече тя. — Толкова хора вярват на обещанията му. Лени също. Тя се тревожи, че ако положението не се оправи, ще трябва да се преместят отново при нас.

— Бог да ни пази — засмя се Мозес. Той обичаше децата, но при мисълта, че челядта на Лени ще се нанесе отново при тях, започваше да говори как щял да си занесе легло в галерията.

— Просто се опасявам, че този Адолф Хитлер ще стане следващият президент.

— Не — успокои я Мозес. — Ще изберат отново Фон Хинденбург.

Съпругът ѝ умееше да я успокоява, но въпреки това тя се страхуваше, че водачът на националсоциалистите има достатъчно подкрепа и наистина може да спечели изборите.

— Дано да си прав.

— Скъпа, кога не съм бил прав? — каза той с лека закачка в гласа и я прегърна покровителствено.

ГЛАВА 16

Лорън и Изабела

Ню Йорк

Август 2009 г.

— Въпреки усилията на нацистите и двамата кандидати не получиха необходимото абсолютно мнозинство — каза Изабела. — На балотажа хората избраха президента Фон Хинденбург.

— Тогава той е направил завой и е назначил Хитлер за канцлер — добави Лорън.

— Да — отговори Изабела. — Опасявам се, че е точно така. Тогава нацистката партия вече беше най-могъщата в Райхстага. Някои казваха, че това назначение е опит да държат нацистите под контрол, да ги държат наблизко и под око. — После, за изненада на Лорън, се засмя. — Други казваха, че старецът е изкуфял.

— На колко е бил тогава?

— Ами... — Изабела я погледна с присвити в самоирония очи. — Много по-възрастен от мен. На осемдесет и шест, но вече много изморен. Беше президент от осем години, и то най-тежките в историята на Германия.

Но Лорън знаеше, че най-лошите, най-ужасните години, тепърва предстоят.

— Скоро след това — каза Изабела — Райхстагът, сградата на парламента в Берлин, беше подпален. Обвиниха комунистите, намериха един холандец с умствено изоставане и го осъдиха. — Тя погледна към снимката под счупеното стъкло. — Всичко това се разиграваше пред очите на хората; снимки на бедния човек във вестниците — безпомощен, неспособен да разбере обвиненията срещу него. Всички знаеха, че са го сторили нацистите. Майка ми никога не говореше за това, но можете да си представите колко уплашена е била, нали? Да видиш как обвиняват и съдят един умствено увреден човек?

— Тя се е страхувала за Вили — каза Лорън.

— Да, разбира се, а и беше омъжена за богат, успешен евреин. Това бе възможно най-лошата комбинация в онези години. Три месеца след като Адолф Хитлер стана канцлер, беше обявен национален бойкот на еврейския бизнес. Баща ми реши да затвори галерията, но по онова време търговията се въртеше посредством лични срещи с редовни клиенти. Малко картини се продаваха на влезли по случайност клиенти и бяха минали месеци от последната изложба.

— Ужасна среда, в която да развиваш бизнеса си — каза Лорън, като си мислеше колко много се е променил животът на мнозина.

— Ако си евреин — отвърна Изабела.

Лорън се замисли за преживяното от родителите на госпожа Флечър през онези години, а после си спомни за своите баба и дядо, родителите на баща ѝ. Феликс Розентал бил лекар в Лайпциг, Германия. Уважаван лекар. Историята на семейство Розентал бе стигнала до нея предимно чрез майка ѝ, а не чрез баща ѝ, а голяма част от нея беше открила сама.

Тя знаеше, че след като Хитлер бил назначен за канцлер, доктор Розентал продължил да лекува пациенти, и евреи, и други, макар че държавната здравноосигурителна система отказвала да плаща на еврейските лекари. Тя предполагаше, че дядо ѝ е лекувал много хора без заплащане. Той останал в Германия заради дълга си към хората, за които се грижел.

— Всичко стана някак постепенно — продължи Изабела, — или поне така казват. Сякаш правителството пропълзя бавно във всеки аспект от живота на германците. И все пак след назначаването на Хитлер за канцлер първите няколко месеца промените бяха значителни. Подпалването на Райхстага беше последвано от ограничаване на гражданските свободи и бе приет Законът за извънредни пълномощия. — Тя замълча за миг и се прокашля. — Това на практика беше краят на Републиката. Хитлер заграби властта. Само временно, разбира се, за да защити народа от комунистическата революция. О, комунистите бяха смятани за почти толкова нисши като евреите. Същата заплаха за народа. Някои дори не правеха разлика между тях.

Госпожа Флечър говореше, сякаш изброяваше исторически факти от учебник, но Лорън знаеше колко дълбоко са засегнали тези събития семейството ѝ. Нейното също.

— До лятото на трийсет и трета години всички политически партии — обясни жената, — освен нацистите, бяха забранени. Правителството продължи да преследва евреите. Отново, за да защити народа. — Тя прокара пръсти встрани по врата си, после стисна ръце в скута си. — На държавна служба можеха да постъпват само арийци. Професорите евреи бяха освободени от университетите. Горяха се книги и се основаваха институции за контрол над изкуството — оръдия на пропагандата. О, да, нацистите бяха особено изкусни в това. Дори не съм сигурна, че президентът Фон Хинденбург знаеше какво точно става. — Тялото ѝ се скова и тя се облегна в голямото кресло. — Близо до Мюнхен беше разкрит концентрационен лагер. Място, където изпращаха политическите врагове на правителството. И кой можеше да се противопостави? — Тя пое дълбоко дъх и издиша. — Това правителство обещавахе да възстанови Германия и тя да заеме полагащото ѝ се място в света. — Тонът ѝ беше твърд и студен. Взе салфетката си и избърса влагата, която бе избила в ъгълчето на устата ѝ.

Стаята беше много тиха. Само понякога се чуваше тихо жужене, вероятно от климатика. Никакви шумове от улицата не успяваха да проникнат през каменните стени и затворените прозорци.

— Тогава, през лятото на трийсет и четвърта — каза Изабела след малко, — президентът Паул фон Хинденбург почина. Хитлер се провъзгласи за фюрер. Това беше официалният край на Германската република, макар че хората отдавна вече живееха в диктатура.

— Републиката — каза тихо Лорън, — която е подкрепяла изкуството, което родителите ви са продавали в галерията си?

— Да — отвърна Изабела.

Лорън знаеше, че през трийсет и пета година, когато нацистите вече са превзели цялата власт и Хитлер е бил начело, Феликс Розентал е изпратил жена си Мириам и двегодишната им дъщеря Мими в Лондон, при семейството на сестрата на Мириам. Той трябвало да отиде при тях по-късно. Тогава Мириам била бременна със сина им, в първия месец. Бащата на Лорън, Феликс Розентал II, се бе родил през трийсет и шеста година в Лондон. И не познаваше баща си.

— Хитлер беше много умел — каза Изабела, прекъсвайки мислите ѝ — в отстраняването на всякакви препятствия, които можеха да се изпречат на пътя му към крайната цел. В една нощ на убийства,

наричана Нощта на дългите ножове или Кървавия пуч от хиляда деветстотин трийсет и четвърта, той се разправи с голям брой свои сподвижници, нацисти, които можеха да оспорят властта му или да попречат на възхода му към още по-голяма власт. Всичко това го пише в учебниците. — Тя махна към лавицата с книги и ръката ѝ застина за миг във въздуха, преди да се отпусне на подлакътника на креслото. — Не бях навършила шест години, когато Хитлер стана канцлер. През лятото, когато Фон Хинденбург почина, празнувах седмия си рожден ден. Имахме такъв прекрасен живот в Мюнхен. Нямах представа какво се случва. За голяма част от събитията научих по-късно. — Говореше тихо, почти шепнеше. — Много по-късно.

ГЛАВА 17

Хана

Мюнхен

Март — май 1935 г.

Един следобед Хана и Лени изведоха децата на разходка. Лени, съпругът ѝ и децата им тъкмо се бяха преместили в нов, по-голям апартамент.

— Нещата се оправят. Животът стана много по-добър — каза тя на Хана.

Бяха извели всички деца, за да подишат чист въздух. Зимата беше дълга и всички си стояха само у дома заради времето. Но днес грееше слънце и небето звучеше в прекрасно синьо, а Вили все ги молеше да види механичните сражаващи се рицари и танцуващи бъчвари на часовниковата кула. Лени и Хана гледаха как децата се смеят и подскачат по площада под звуците на камбанките. Въпреки прекрасното безоблачно небе въздухът беше много мразовит и докато децата танцуваха радостно на музиката, от устите им излитаха малки облачета. Хана усети как през нея преминава тръпка и се замисли за невероятния контраст между тези щастливи деца и чувствата, които се кълбяха в нея.

Тълпата на Мариенплац този следобед не беше голяма, но няколко войници с колосани униформи, лъскави ботуши, свастики на ръкавите и оръжия на коланите наблюдаваха хората. Хана усещаше, че Лени се чувства по-сигурна сега, когато Хитлер възстановяваше германската армия, но тези мъже я ужасяваха. Когато излизаше, често се отклоняваше от пътя си и поемаше по друг маршрут към целта си само за да ги избегне. Понякога обаче сякаш бяха навсякъде:

— Страх ме е — каза тихо тя на сестра си. — Нацисткото правителство твърди, че подобрява живота на всички германци, но определението им за германци става доста ограничено. — Тя се взираше в сестра си, знаеше, че тя много добре разбира за какво ѝ говори.

— И това ще мине — увери я Лени някак твърде ведро.

Как е възможно да е толкова весела, запита се Хана. Все пак беше проявила достатъчно такт да не каже: „Сега, когато Хитлер управлява страната, положението е много по-добро.“ Но тя чуваше разговорите в магазините и слугите, които говореха за свои близки, които най-сетне са си намерили работа — че за средната класа икономическата ситуация се е подобрила.

Усети как в нея нараства гняв към сестра ѝ. Как бе възможно Лени да не помни, че именно Мозес се беше грижил за семейството ѝ в трудни моменти, а не Хитлер? Хана искаше да се извърне и да я зашлеви, да ѝ каже да се събуди и да види истината, че това, което смята за подобрене, няма да трае дълго. Че във въздуха витае зло.

— Мамо, мамо. — Вили хукна към нея с широка усмивка. — Може ли да ядем сладолед?

— Сладолед! — засмя се Хана и потупа поруменелите му бузи, после нагласи вълнената шапка над розовите му уши. — Много е студено за сладолед!

— А шоколадова торта? — Малката Изабела се беше приближила до тях и хвана ръката на брат си. — И топло мляко с шоколад! — добави въодушевено тя.

— Да — рече Вили и запляска с облечените си в ръкавици ръце, — шоколадова торта. И за братовчедите, нали?

На Хана ѝ беше додеяло от сестра ѝ днес, но знаеше колко много обичат Вили и Изабела да са с братовчедите си.

— Шоколад! Шоколад! — закрещя Вили, размятвайки ръце във въздуха.

— Да, разбира се — каза Хана и потупа с пръсти устните си, за да му подсказе да не вика така. — Ще минем покрай пекарната на път за дома.

Двете жени не си казаха нищо повече, докато събираха децата и тръгнаха към дома, но Хана още мислеше за разговора им. Лени беше заявила, че Хитлер е голям поддръжник на изкуствата и иска да направи изкуството достъпно за обикновените хора. Каза го така, сякаш очакваше Хана да се зарадва.

Наистина, скоро след като стана канцлер, Адолф Хитлер положи основите на национална художествена галерия. Министерството на народното просвещение и пропагандата скоро учреди серия от палати,

които да надзирават филмите, радиото, музиката, театъра, литературата, журналистиката, изобразителното изкуство, скулптурата и графиката. Но Хана знаеше, че нацисткото определение за изкуство е също така тясно, както и определението им за истинския германец. Тези палати бяха просто начин да контролират творчеството.

Директори, дори такива, които не бяха евреи, бяха освобождавани от градските галерии, защото показваха изкуство, което Райхът не одобряваше.

Литературата получи съкрушителен удар с масово изгаряне на книги в Берлин.

Хана се питаше дали картините ще са следващите.

Когато стигнаха до пекарната, тя влезе с Вили в малкия магазин, а Лени и останалите продължиха към дома, за да помолят момичетата в кухнята да сложат вода за чай и да приготвят мляко с шоколад.

До витрината стояха мъж и жена.

— Добър ден, госпожо Флайшман — каза жената.

— Добър ден — отвърна Хана. Изглеждаха ѝ познати, но не можеше да си спомни кои са.

Вили притисна нос към витрината, изпълнена с прекрасни торти и сладкиши.

— Коя да бъде? — попита Хана.

— Може ли да вземем две торти? — попита той и погледна към нея. Тя забеляза, че е оставил петно на стъклото.

— Една ще ни стигне — каза Хана и после го чу, едва прошепнато, но все едно беше изкрещяно:

— *Мелес* — каза тихо жената на съпруга си. — Малкото слабоумно мелезче.

Хана се обърна и се втренчи в нея, а тя бързо сведе очи към изложените на витрината сладкиши, сякаш думите не бяха излезли от нейната уста.

Хана се вгледа в прекрасния асортимент под стъклото и си представи как казва: „Да, две. Ще взема шоколадовата торта и тази прекрасна крем пита.“ А после си представи как се извъръца и запраца питата в лицето на жената. Опря ръка на ръба на витрината, за да се задържи. Трепереше от гняв.

Знаеше, че не може да стори подобно нещо пред сина си, затова си пое дълбоко дъх, грабна Вили за ръка и каза:

— Ще отидем в пекарната по-надолу. — И бързо повлече объркания си син към вратата.

— И ти какво направи? — попита я Мозес вечерта.

— Купихме тортата от друга пекарна. Не исках да се разправам с тази жена пред Вили. Той не чу нищо или може би не го разбра и аз не исках... О, Мозес, какво ще правим? Хитлер събуди толкова много омраза — към различните и към евреите.

— Хитлер не е измислил антисемитизма — отговори спокойно той.

Хана знаеше, че е така и Мозес е оцелял в този свят вече много години, а и вероятно знаеше от баща си, че в подобно враждебно общество човек трябва да преуспява заради личното удовлетворение, да върви с високо вдигната глава, да се грижи за семейството си и да остане принципен, а не изпълнен с омраза.

— Не се постига нищо, ако отвърщаш на омразата с омраза — отговори Мозес със своята семейна мантра.

— Но това не е правилно.

— Разбира се, че не е. Но и то ще мине.

Хана се взираше в съпруга си. Точно това беше казала и Лени този следобед.

Опитваха се да продължат живота си, без твърде много промени и смущения. Не говореха за случващото се в Германия пред децата. Изабела беше твърде малка, за да разбере, а Вили — твърде невинен. Продължиха да излизат из града, макар и все по-рядко, и Хана винаги беше нащрек.

Един прекрасен пролетен ден тя каза на Саша:

— Хайде да изведем децата на пикник.

Приготвиха кошница с плодове, сирене, хляб и сладкиши и тръгнаха към Английската градина.

Когато пристигнаха, постелиха одеяло в малка горичка.

— Пеперуди — извика Изабела. — Пеперуди, мамо! Виж какви красиви пеперуди!

Вили поиска ябълка и помоли да я нареже сам. След секунди си поряза пръста и той започна силно да кърви. И двете жени грабнаха салфетки. Хана притисна своята към пръста му, за да спре кървенето.

— Извинявай, мамо — каза той.

— Всичко ще е наред, скъпи — увери го тя. — Стана случайно. — Салфетката почервеня от кръв и Саша ѝ подаде друга. Накрая успяха да спрат кървенето, Хана се обърна да види къде е Изабела и я обзе паника, много по-страшна от страха, който беше предизвикала кръвта. Изабела я нямаше!

— Изабела! — извика Хана, докато се изправяше. — Саша, къде е тя?

— Сигурно след пеперудите?

— Как така ще изчезне толкова бързо? Стой тук с Вили.

Хана хукна по тревата, като се оглеждаше трескаво. Горещ, необуздаем страх се изливаше от сърцето ѝ и нахлуваше във всички части на тялото ѝ.

— Да сте виждали едно малко момиченце? — попита тя първия, когото видя, младеж с куче. — На седем години, почти на осем, с дълга руса коса.

Той поклати глава.

Хана се втурна по пътеката с викове:

— Изабела, Изабела. — Погледна към близкото езерце, но не искаше да повярва, че дъщеря ѝ е слязла до водата. Започна да обикаля из горичките около главната алея и питаше всеки по пътя си: „Да сте виждали малко русо момиченце?“

Когато видя група войници да приближават към нея, сърцето ѝ падна в петите. Обърна се паникьосана и побърза да се отдалечи — страх я беше да побегне, за да не започнат да я преследват. Вървеше трескаво в обратната посока и когато се озърна назад и видя, че не я следват, пак се затича.

Вероятно изминаха пет минути, преди да види Изабела — стоеше пред един седнал на пейка мъж — но тези пет минути ѝ се сториха като ден, месец, вечност.

— Изабела — извика задъхана тя и хукна към нея. — Ужасно изплаши мама. Никога не го прави отново. — Дръпна детето и го прегърна силно.

— Едно малко момиченце не бива да се разхожда само — каза категорично мъжът.

Хана пусна Изабела от прегръдката си и я хвана за ръка. Не можеше да каже нищо в своя защита, но заедно със срама дойде и облекчението, че я намерила жива и здрава.

— Особено ако е еврейче. — Думите му прозвучаха повече като заплаха, отколкото като предупреждение. Хана винаги бе вярвала, че Изабела ще е защитена от външния си вид — русата коса, яркосините очи — но този човек... Как беше разбрал? Тя се втренчи в него, но не продума. Не го познаваше. Не беше нито млад, нито стар. Имаше светлокестенява коса, а очите му бяха с цвета и звука на тиня. Бавна усмивка се разля на лицето му и разкри малка пролука между предните зъби. Той вдигна ръка и прокара пожълтял от тютюн пръст по долната си устна.

Хана се обърна, хвана здраво ръката на дъщеря си и тръгна бързо.

— Никога не говори с непознати — каза ѝ, когато се отдалечиха достатъчно от мъжа.

— Да, знам — отвърна с леко треперлив глас Изабела.

— Какво ти каза?

— Попита ме дали съм се изгубила и аз му казах: „Не, мама, Вили и Саша са там в храстите“, а той: „А баща ти къде е?“, аз му казах: „Той е в галерията“. Той ме попита: „Как се казва баща ти“, аз отвърнах: „Мозес Флайшман“, и тогава той рече: „О, еврейнът“, а аз казах: „Да, и аз съм еврейка, също като татко.“ — Гласът ѝ вече не трепереше, а беше изпълнен с увереност и гордост.

Хана спря и приклепна до нея.

— Изабела, не бива никога да казваш това. Никога не казвай, че си еврейка.

— Но аз съм — отвърна тя бунтовно. — Аз съм еврейка, също като татко.

— Не, никога не бива да казваш това.

— Аз съм еврейка.

— Изабела, моля те — прошепна Хана.

— Но аз съм еврейка! Аз съм еврейка, също като татко! — Вече крещеше и хората по алеята спряха и се втренчиха в тях.

Хана я взе на ръце и я притисна към себе си, малкото телце на Изабела се беше сковало, както винаги при пристъпите ѝ на непокорство, всяко мускулче в нея беше напрегнато. Хана усещаше как сърцето ѝ бие бързо до нейното, което също ускоряваше ритъма си, и тогава усети, че детето се отпуска. Изабела вече плачеше и когато стигнаха при Вили и Саша, които бяха подредили обяда на одеялото, плачеше и Хана.

ГЛАВА 18

Лорън и Изабела

Ню Йорк

Август 2009 г.

Възрастната жена изглеждаше изтощена и Лорън се запита дали да ѝ предложи да продължат на следващия ден. Не беше успяла да получи информацията, за която дойде, и не спираше да се пита доколко е вярно това, което Изабела ѝ каза за Кандински. Но най-много я тревожеше въпросът дали ако сега си тръгне, госпожа Флечър ще я покани отново?

Тя тъкмо ѝ бе разказала накратко за първите години от управлението на Хитлер. В един момент обвиняваше всички германци, които не бяха евреи, като негови съмишленици. А в следващия започваше да убеждава Лорън, че не всички са повярвали на Хитлер, макар че повечето сторили точно така, и много хора нямали нищо общо с омразата към евреите. Лорън отново се зачуди какъв ли е бил животът тогава за дете, чието семейство е наполовина еврейско и наполовина арийско.

Тя се замисли за своя смесен произход. Дори в любяща и спокойна среда това пак създаваше трудности. С Патрик бяха решили да въведат Адам в традициите и на двете семейства, макар и не напълно в някоя от религиите. Те празнуваха Коледа и еврейските празници. Семейството на Лорън не беше от най-религиозните. Патрик произхождаше от стар католически род. Баба му от рода О'Фаръл беше много набожна католичка, с молитвеник и броеница. Когато Адам се роди, тя му даде медальонче с ангел пазител, което висеше на синя панделка на люлката му. На Лорън ѝ харесваше синът ѝ да си има свой специален ангел, който да се грижи за него.

Отново се замисли за Феликс и Мириам Розентал, бабата и дядото, които не познаваше. Мириам беше починала в Лондон, но Лорън така и не разбра точно от какво. Баща ѝ бил само на пет години, когато останал без майка.

— Да ви призная, аз нямам спомени да съм била нещастна — каза Изабела, — знам, че времената са били трудни за родителите ми, за всички евреи, особено за търговците на изкуство, които се занимаваха с не толкова традиционните му форми. Германската република приемаше добре това изкуство, но Хитлер и хората му не бяха особено свободомислещи. — Тя изсумтя тихо, докато се наместваше в креслото и се изправяше отново в царствена поза. — Много интелектуалци, художници и писатели напуснаха Германия и отидоха в страни, по-благосклонни към различните форми на себеизразяване. Много от приятелите и бизнес партньорите на родителите ми не се чувстваха вече добре дошли и в безопасност в Германия.

На Лорън ѝ се струваше, че са говорили достатъчно за това, и също се чувстваше емоционално изцедена. Тъкмо щеше да предложи да се срещнат отново на следващия ден, когато госпожа Флечър каза:

— Имаше един мъж, който беше много близък с майка ми.

Лорън застана нащрек и Изабела размаха пръст.

— Не, не така — приятел, скъп, истински приятел. Работеше в галерията. Казваше се Йозеф и още като дете виждах, че с майка ми са много близки. Той ни показваше картините и ни разказваше за различните художници. Тогава не съм била на повече от шест-седем години. Йозеф винаги се радваше да ни види. Когато мисля за него, усещам аромат на мента. — Тя подсмръкна леко, сякаш ароматът и сега изпълваше въздуха. — Той винаги имаше кристална купа с бонбони на бюрото си и ние с Вили си пълнехме джобовете, преди да си тръгнем от галерията. — Устните ѝ се извиха леко, почти в усмивка, но Лорън забеляза, че треперят. — Самата идея да погледнеш към нещо от миналото и да го видиш в съвсем различна светлина... — Гласът ѝ затихна и тя прокара пръсти по ръба на чашата си. Лорън отдавна се беше отказала от чая, но госпожа Флечър като че ли така се успокояваше и намираще занимание за нервните си ръце.

— Хелене често идваше от Берлин — продължи тя — и ние излизахме с нея и семейството на леля Лени — с толкова много братовчеди — в парка и в красивата Английска градина. Помня, че един прекрасен пролетен ден отидохме в парка на пикник. Бяхме само с мама, Вили и Саша, една домашна помощница. Аз се отдалечих и внезапно осъзнах, че съм сама. Изгубена. Мама ми се развика, когато

ме откри, а аз си мислех, че би трябвало да е щастлива. Вие имате ли деца, госпожице О'Фаръл? — попита тя внезапно.

— Да — отвърна с усмивка Лорън. — Адам. На три годинки.

— Син. Прекрасно. — Госпожа Флечър погледна снимката на съпруга си. — С Андрю искахме да имаме деца, но животът невинаги протича така, както го планираш. — Обърна се пак към Лорън и попита: — Омъжена ли сте?

— Да.

Изабела се засмя тихо.

— Не исках да съм груба, но при днешните млади жени никога не се знае. Като че ли не е задължително да имаш съпруг, за да родиш дете.

— Така е — усмихна се Лорън и кимна в съгласие.

— Сигурно сте се омъжили за ирландец — каза Изабела. — Е, значи сте госпожа О'Фаръл, а не госпожица, нали?

— Наричайте ме Лорън.

— Щом сте майка, значи разбирате реакцията на майка ми, когато най-сетне ме откри в парка. Гневът й.

— Да, разбирам — отвърна Лорън и спомни как заведе Адам на разпродажба в „Мейсис“. На едnodневна разпродажба. Беше си харесала една блузка и се надяваше да я намери на добра цена. Ровеше из закачалките, когато се обърна и видя, че Адам го няма! Дори сега, след повече от година, усещаше как възелът на паниката се стяга ниско в корема й. Как можа да е толкова невнимателна? Първата й, и най-лошата, мисъл беше, че някой го е взел. Молеше се просто да е тръгнал да разглежда и малката му ръчичка вече да е в ръката на някоя грижовна продавачка, която го води обратно при майка му и проявява разбиране. А дори и да не проявява. Да, тя с удоволствие щеше да изтърпи строго мърене.

Откри го след минути. Беше се скрил зад една закачалка с дрехи, сякаш играеха на криеница. Кикотеше се, докато тя го измъкваше навън, а нейната ръка трепереше силно чак до рамото. Още помнеше колко му беше ядосана.

Не, беше ядосана на себе си.

— Значи разбирате как страхът често е прикриван с гняв — каза Изабела и Лорън пак усети, че кима в съгласие. Да, разбираше. Но дали Изабела не говореше за нещо повече от онзи инцидент в парка?

— Вече знам колко изплашена беше майка ми — каза госпожа Флечър. — Помня, че когато ме намери, аз говорех с един човек. Знаех, че не бива да говоря с непознати и че съм се изгубила. Той ме попита за името на баща ми и дали е евреин. Аз обожавях баща си — той беше толкова уверен, смел и умен. Разбира се, отговорих, че е евреин. А после заявих, че и аз съм еврейка. Искях мъжът да знае, че и аз съм смела. Нямах представа какво означава тогава да признаеш, че си евреин. Бях сигурна, че това е хубаво нещо. — Тя се засмя тихо на тъжната ирония. — Вече разбирам и защо майка ми реши да ни отведе в Америка. Баща ми остана в Германия. Майка ни обясни, че той трябва да се погрижи за бизнеса, преди да дойде при нас. Тя възнамеряваше да премести цялото семейство там, като леля Кати и чичо Ханс, но тогава още нищо не знаех за Хитлер и евреите. — Вгледа се право в Лорън и попита: — Вие еврейка ли сте?

Лорън кимна. Очакваше Изабела да попита за семейството ѝ, но тя не го направи. Седяха и мълчаха. Накрая Лорън рече:

— Казахте, че баща ви е починал в Германия? Не е успял да дойде в Америка?

— Разболя се тежко. Мама ни остави с Вили в Америка, при леля и чичо, и се върна в Германия при него. Повече не видях баща си. — Тя остави чашата в края на масата и прокара пръсти по перлите на шията си, взирайки се сякаш някъде много далеч, отвъд стените на стаята.

— Съжалявам — каза Лорън.

Изабела продължи да сезира в нищото и мълчеше.

Стаята отново се изпълни с тежка тишина. Лорън изчака малко, преди да попита:

— Майка ви успя ли да се върне от Германия? — Думата избяга, която госпожа Флечър бе употребила по-рано, все се връщаше в съзнанието ѝ. Питаше се какво ли имаше предвид Изабела, дали знае истинската история за бягството на майка си.

— Да, много по-късно. Беше принудена да остане в Германия доста време, преди да успее да дойде в Америка.

Дядото на Лорън, доктор Розентал, също бе възнамерявал да се присъедини към семейството си.

— Картината, Композицията на Кандински — каза Лорън, — споменахте, че тя не я е взела със себе си. По-късно ли се случи?

— Да, по-късно.

— А правилно ли съм ви разбрала, че семейството ви я е закупило два пъти?

— Да — отвърна бавно госпожа Флечър и се размърда уморено,
— ще стигна и дотам.

Но Лорън се питаше дали и двете вече имат сили да продължат.

ГЛАВА 19

Хана

Мюнхен

Септември 1935 — юни 1936 г.

Нервите на Хана бяха опънати до краен предел, когато потегли от Ню Йорк за Мюнхен. Чувстваше се като през последните месеци в Германия, сякаш постоянно се озърташе за нещо толкова зло, че беше почти нереално. Когато разбра от Хелене, че Мозес се е разболял само седмици след като бе пристигнала в Ню Йорк с децата, Хана веднага започна да урежда завръщането си у дома. Остави Вили и Изабела при сестра си в Америка и възнамеряваше да доведе Мозес там, когато се почувства по-добре.

Той взимаше много лекарства срещу болката и понякога не беше на себе си. Наричаше я Хелене, но Хана не знаеше дали я мисли за мъртвата си съпруга, или я бърка с дъщеря си, която беше дошла от Берлин още щом бе научила за болестта му.

Понякога сутрин след закуска провеждаха истински разговор, но с напредването на деня думите му от напълно ясни постепенно ставаха съвсем объркани. Лекарствата я плашеха не по-малко от болестта му. Искаше да говори с доктор Лангерман, на когото вярваше безрезервно, но той вече живееше в Швейцария. Беше почти невъзможно да намери лекар, който да се грижи за Мозес, евреина. Лекарствата за болките струваха десет пъти повече, отколкото преди няколко години. На аптекарите беше наредено да не продават на евреи и бе трудно да се снабдиш законно с необходимото. Хана имаше чувството, че вече не може да се довери на никого в тази страна.

Една сутрин реши, че музиката ще успокои малко болката и нервите ѝ, и влезе в музикалния салон. Но преди да седне на пианото, забеляза колко зловещо тиха е стаята. После осъзна, че големият Кандински, Композицията, която бяха купили преди години, вече не виси на стената. Изтича паникьосана от стаята и хукна из къщата да я търси, но скоро осъзна, че липсват и други картини. Погълната от

грижите за Мозес и тревогите за децата, тя не беше забелязала колко много картини са изчезнали от дома ѝ. Забърза през къщата, влизаше в стаи, където не беше стъпвала след завръщането си. Обзета от гняв, нахлу в гостната при Хелене.

— Какво има? — попита Хелене, когато Хана отвори вратата.

— Ами... картините — каза Хана. — Много от тях липсват. Знаеш ли къде са?

— Картините ли? — попита Хелене с някак далечен глас и Хана разбра, че и тя не е забелязала, защото е била твърде погълната от грижите за Мозес. След малко добави: — Сигурно са ги отнесли в галерията.

— Да, разбира се. — Вероятно Хелене беше права. Бяха затворили галерията, но още притежаваха сградата. Хана знаеше, че Мозес продава неофициално или поне го правеше, преди да се разболее. Картините бяха складирани в сградата на Театинерщрасе. Сигурно ги бяха отнесли там, когато е уреждал делата си, преди да тръгне към Америка. Щеше да попита Йозеф, който ги посещаваше няколко пъти седмично. Той управляваше бизнеса и финансите на домакинството, откакто Мозес вече не беше в състояние да го прави.

— Йозеф, къде е изчезнал моят прекрасен Кандински? — попита го тя на следващата сутрин.

— Избяга в Париж — отговори той с лукава усмивка. Още беше запазил чувството си за хумор въпреки мрачните времена. И Хана го обичаше заради това.

— Да — каза тя през смях, който ѝ достави удоволствие — като че ли не се беше смяла от години. — Знам, че Василий Кандински и всички с капка разум в главата избягаха.

„Баухаус“, който бе поддържан от либералната германска република, беше преместен от Ваймар в Десау, а после и в Берлин, в опит да избяга на нацистите, но вече беше затворен.

— Но какво стана с картината? С композицията на Кандински? — попита тя. Все още не беше притеснена за по-малките творби от Кандински, за рисунките на Пикасо, за Матис и Шагал, които също липсваха.

Виждаше, че Йохан не бърза да отговори.

— Отнесли сте ги в галерията? — попита тя.

— Да... е, някои.

— Някои? Ами другите? Кандински?

— Продадена е — каза той тихо.

— Извън страната? — Тя опитваше да се успокои.

— За нещастие, не.

Хана не беше сигурна защо Йохан казва „за нещастие“, но предположи, че и той осъзнава, че изкуството, както и евреите, са на по-сигурно място извън Германия. Хитлер често наричаше „модерното“ изкуство болшевишко или еврейско. Всичко, което не харесваше, беше наричано еврейско, дори въпросните художници да нямаха и капка еврейска кръв.

— Къде? — попита тя.

— В Берлин.

— Бото фон Гамп?

Йозеф кимна.

Бото фон Гамп, също художник, беше голям почитател на Кандински и притежаваше една от ранните му творби, „Композиция III“. Хана знаеше, че се бе опитвал да добави и тяхната Композиция в колекцията си, но Мозес всеки път отхвърляше щедрата му оферта, защото знаеше, че тя и Вили обичат картината.

— Как е възможно? Мозес знае, че тя е много специална за мен.

— Сега е трудно — обясни Йозеф — във финансово отношение. Галерията не работи, а условията за еврейските търговци са меко казано неблагоприятни.

Хана се опитваше да разбере. Не попита Йозеф за цената, но предположи, че е много по-ниска от предложената преди няколко години. Освен това подозираше, че имат нужда от тези пари.

Не попита съпруга си за картините. Знаеше, че той не би ги продал, ако е имал друг избор.

Хана не се отделяше от леглото му и рядко излизаше. Новините за случващото се в Германия стигаха до нея чрез Йозеф и прислугата, макар че бяха освободили част от персонала, откакто тя напусна Мюнхен. Беше освободила Саша лично, преди да отведе децата в Америка, като я посъветва да постъпи в нееврейско семейство. Надяваше се тя да разбира, че се опитва да я защити.

През септември беше гласуван закон, който определяше евреите като „поданици“, което означаваше, че вече не са смятани за пълноправни граждани на Германия.

Якоб, който понякога идваше с жена си от Берлин, каза:

— Не само евреите, всички германци изгубиха гражданските си права. — И Хана виждаше, че е точно така. Републиката отдавна си беше отишла. Сега живееха в диктатура, макар че малцина протестираха. Хората пак имаха работа, имаха храна на масата си и обещание за светло бъдеще.

Хитлер изграждаше нова система от магистрали, Аутобана, който описваше като най-великата пътна мрежа на света. Лени ѝ каза, че със съпруга ѝ скоро ще могат да си купят автомобил и Хитлер искал всички германци — като имаше предвид само арийците, разбира се — да разполагат със собствен автомобил. Естествено семейство Флайшман, богатите евреи, имаха автомобил от години.

Хана виждаше как Хитлер контролира всеки аспект от икономиката, културата, образователната система и пресата. Нямаше никакъв начин да разбереш какво всъщност се случва, защото нищо не беше извън контрола на нацистите.

Понякога, когато излизаше — до пазара или да се поразходи на чист въздух — тя усещаше напрежението сред хората, които уж бяха много доволни. В трамвая чуваше как хората си шепнат за лагерите, където нацистите изпращаха политическите си врагове.

— Една сутрин той изчезна, просто изчезна — каза тихо една жена.

— Мислиш, че са го затворили?

Жената кимна.

— Какво е направил? — попита другата.

— Беше евреин — каза жената, но така тихо, че Хана се запита дали не е чула грешно. Но знаеше, че не е.

Вече почти не можеше да понася сестра си Лени, а и много от познатите ѝ я избягваха. Повечето от приятелите им евреи бяха напуснали страната или живееха възможно най-тихо.

Но Лени беше нейното семейство и Хана не можеше да позволи тези различия да ги разделя. Един следобед тя покани сестра си на чай. Двете ѝ най-малки деца дойдоха с нея. Като добра германска майка Лени имаше осем деца, патриотично се размножаваше, както се очакваше от всички арийки.

Сервираха им в салона и те внимателно избягваха всички теми, които биха могли да станат повод за противоречия. Децата приключиха

бързо с почерпката и се качиха горе в детската стая.

— Много са пораснали — каза Хана.

— Да, растат бързо — отвърна ведро Лени.

Хана знаеше, че и двете мислят за Вили и Изабела в Америка. Тази тема също беше неудобна. Понякога Хана се питаше дали Лени изобщо разбира защо тя се страхува да ги доведе у дома.

— Искаш ли още чай? — попита Хана.

— Да, моля. Бадемовите бисквитки са много вкусни.

Макс, най-малкият, стоеше на прага и търкаше с пухкавите си ръчички мокрите си бузи.

— Какво има, скъпи? — попита Лени, когато момченцето се приближи, и избърса една сълза с кърпичката си.

— Алберт казва, че чичо Мозес е лош, че е евреин и затова е болен.

— Не, Мозес е добър човек — отвърна Лени.

— Но евреите са лоши.

— Хайде, бягай да играеш. — Подаде му една джинджифилова бисквитка и той изглеждаше доволен.

Тя не чу ли какво иска собственото ѝ дете? — питаше се Хана.

След като Макс излезе, тя попита:

— Защо не го поправи? — Цялата се тресеше от гняв.

— Казах му, че Мозес е добър човек — отвърна отбранително Лени.

— Но спря дотам, сякаш искаш той да вярва, че евреите са лоши, а Мозес е някакво странно изключение.

— Просто се опитвам да го предпазя, Хана. Сигурно ме разбираш. Ако защитя евреите... — Тя посегна и прокара длан по бузата си. — Той е само дете и ще повтори това в училище. Ще му се подиграват. Вероятно дори ще го набият. Искам децата ми да получат образование, а не да се страхуват. По-късно, когато порасне...

— Трудно се изкореняват идеи, посадени още в детството — каза Хана, усещаше тик в крайчеца на устата си.

Лени кимна в съгласие, но Хана знаеше, че не бива да продължават този разговор. Беше благодарна, че поне децата ѝ не са тук и не виждат нарастващото напрежение между нея и сестра ѝ.

Тази зима намериха прекрасен лекар, който промени лекарствата и понякога им се струваше, че здравето на Мозес се подобрява. Хана мечтаеше да замине скоро за Америка, за да са с децата. В мигове на дори още по-голяма заблуда, тя дори си въобразяваше, че някоя сутрин ще се събуди и ще научи, че Хитлер вече го няма и страната се е възстановила — икономиката е добра за всички, а не само за онези, които имат право да се наричат истински германци. Децата щяха да си дойдат у дома.

Мозес много тъгуваше за тях и понякога се извиняваше, сякаш той беше виновен за болестта си и за тежкото положение в Германия. Имаше дни, когато бе изключително объркан и Хана не беше сигурна, че разбира каквото и да било. Когато беше добре, Мозес я молеше да го заведе в музикалния салон и да му посвири. Той лягаше на дивана, завит с одеяло, затваряше очи и искаше да му изсвири произведение, което беше любимо на жена му Хелене.

— Казвай ми за цветовете — помоли я той една сутрин. — Каж ми какво виждаш.

Неговото зрение започваше да се влошава, ставаше *замъглено*, както го наричаше той, а това бе особено несправедливо за човек, който си изкарваше хляба с уменията си да вижда и чиято истинска любов вероятно беше изкуството, а не жените, които идваха и си отиваха от живота му — трите му съпруги. Влошеното му зрение много натъжаваше Хана. И все пак по някакъв още по-тъжен и егоистичен начин ѝ стана приятно, че я попита за цветовете, защото единствено тя виждаше цветовете на музиката. И той говореше на нея, на Хана.

— Казвай ми цветовете — помоли той отново, гласът му беше напрегнат шепот. — Казвай ми ги, скъпа моя Хана.

— Синьо — каза тя, докато свиреше.

— Небесен цвят?

— Да, все едно гледаш право нагоре в ясен летен ден. — Тя знаеше, че той обича това — какво има предвид човек под синьо? Имаше хиляди, вероятно милиони сини цветове в природата, в изкуството, в картините, които той обичаше — безброй различни начини, по които Бог бе създал синьото, изобилие от нюанси в смесването на пигментите от един художник. Какво е синьото? Как изглежда? Как звучи?

— Да, лазурното на лятно небе — каза той. — Виждам го. — Засмя се. — Сега и аз мога да чувам цвета.

Хана също се засмя.

— Не — подразни го, — не ти вярвам.

— Хана, какъв дар беше ти за мен — каза Мозес.

Тя чакаше с нетърпение писмата от Америка, разкъсваше пликовете развълнувано и нервно, за да прочете новини за децата. Кати винаги я уверяваше, че те са добре, но мама и татко много им липсват. От страх Хана не ѝ пишеше за Хитлер. Кати изпрати снимка на децата и тя я разгледа много внимателно. Вили си изглеждаше същият — с голямата усмивка. Изабела беше пораснала. Изглеждаше по-висока, по-голяма, а в усмивката ѝ, за разлика от тази на Вили, без съмнение се усещаше и нотка тъга.

Вили изпращаше прекрасни цветни картинки. Изабела пишеше писма с красивия си равен почерк. Вече ходеше на училище в Америка и беше започнала да пише на английски.

Мамо и татко, трябва да упражнявате английския си, преди да дойдете да живеете при нас в Америка — пишеше тя. Сърцето на Хана се сви при това „нас“, сякаш тя и Мозес вече не бяха нейното семейство.

По време на едно от честите посещения на Хелене двете с Хана седяха в салона, потънали в тихата празнота на собствените си мисли. Времето се влачеше бавно и Хана имаше чувството, че може да чуе тиктакането на часовника в коридора на горния етаж. Или може би това бе тиктакането на сърцето ѝ, което отброяваше минутите.

— Той строи огромен стадион. — Хелене вдигна очи от бродерията в скута си.

Продължаваха разговор, който бяха започнали на закуска. Хана затвори книгата, която се опитваше да чете. Добре знаеше, че Хитлер е поканил целия свят. Германия беше домакин на Олимпийските игри в Берлин. Жребият беше теглен, преди нацистите да дойдат на власт, но сега Хитлер виждаше това като идеалната възможност да покаже на света колко здрави, щастливи и атлетични са неговите хора. В Берлин се строеше огромен олимпийски стадион. Хана не беше ходила до

столицата, но знаеше за стадиона от новините, които хвалеха впечатляващите приготовления на фюрера за това световно събитие.

— Отвратителна, ужасна конструкция — каза Хелене и заби иглата в бродерията.

Хана знаеше и че Хитлер възнамерява да построи архитектурни монументи из цяла Германия, особено в Мюнхен, където Домът на изкуствата, националната художествена галерия, все още не беше завършен. Той също можеше да се нарече отвратителен и ужасен. Хана не спираше да мисли как беше окуражила Хитлер да развива таланта си в архитектурата.

— Сигурно са символи на провалите в личния му живот — добави сухо Хелене. — Изглежда смята, че колкото е по-голямо, толкова по-хубаво. — Тя изсумтя и после се засмя дрезгаво. — Не като сгърченото му малко... — После изрече дума, която Хана никога не беше чувала от нейната уста — вулгарна дума за част от мъжко то тяло. Дума, която не подходеше на жена с добро потекло. Хана поклати глава и се изчерви от смущение, макар че не може да сдържи усмивката си. Хелене повтори думата съвсем бавно и двете започнаха да се кикотят, което бе едновременно тъжно и забавно.

— На входа има огромни статуи — каза Хелене, като описваше с ръце. — Но те скоро ще паднат, ще се катурнат като... — Тя издаде звук като свистене на въздух от балон или може би като една физиологична функция, което ги разсмя още повече. О, как се нуждаеха от някаква пролука в тежкия мрак, надвиснал над тях, и ако беше за сметка на Хитлер още по-добре.

— Знаеш ли, че започнаха да свалят табелите? — Настроението на Хелене внезапно се промени. — Всички табели, на които пише: „Не обслужваме евреи“ и „Само за арийци“. — Сякаш светът не можеше да види какво прави Хитлер с евреите. Той искаше светът да мисли, че управлява много прогресивно и толерантно общество.

Хана се зачуди дали светът наистина вижда? По време на краткия си престой в Америка беше говорила с Кати и Ханс за случващото се в Германия, но те не знаеха почти нищо за Адолф Хитлер. Сега сигурно вече разбираха, след като тя не поиска децата да се върнат.

Хитлер твърдеше, че Германия отново ще възстанови положението си на световна сила. С въвеждане го на военната

повинност армията започна да нараства, открито пренебрегвайки условията на Версайския договор. Със сигурност всички извън Германия разбираха, че той се готви за световно господство.

Йозеф й беше казал, че са получили оферта за сградата на Театинерщрасе и трябва да я приемат. Тя разчиташе на него да се грижи за финансите, както в бизнеса, така и в домакинството, и знаеше, че може да му вярва.

Йозеф беше освободил цялата прислуга, освен една готвачка и една домашна помощница, макар че може би повечето бяха напуснали сами. Тъй като малцина искаха да работят като прислуга в дома на евреин. Бяха гласувани закони, забраняващи на арийски жени под определена възраст да работят в еврейски домакинства. Сякаш работодателят евреин щеше да прелъсти или изнасили младите жени. Хана си спомни колко добри бяха Мозес и Хелене с нея и е Кати, колко добре се грижеха за тях и за останалите си служители. И внушението, че една млада германка не е в безопасност в еврейско домакинство, я разгневяваше толкова много, че не можеше дори да говори за това.

Хана не знаеше дали Мозес разбира какво става. Не знаеше и дали има някакво понятие в какво състояние са финансите им.

И както се оказа, тя също нямаше.

ГЛАВА 20

Хана

Мюнхен и Берлин

Септември 1936 — март 1937 г.

В една студена есенна утрин в края на септември Мозес си отиде. Отиде си спокойно и тя беше благодарна за това. Двете с Хелене бяха до него.

Погребаха го в еврейското гробище в Мюнхен, където почиваха родителите му и двете му съпруги.

Хана нямаше много време да скърби и да пролива сълзи. Трябваше да се погрижи за много неща, преди да замине. Трябваше да намери кой да се грижи за къщата, защото щяха да отсъстват неопределено време. Галерията трябваше да се почисти за новия собственик, трябваше да се закрийт банкови сметки и да се уреди пътуването. В Америка щеше да започне нов живот с децата и когато политическата ситуация се подобрише, щяха да се върнат в Германия.

Следващата седмица с Йозеф прекараха няколко дни в галерията, където опаковаха малкото останали картини и преглеждаха финансовите документи. Няколко дни преди Хана да подпише договора, Йозеф остана в галерията, за да попълни счетоводните документи, и тя го покани на вечеря.

Чакаше. Мина час, после още един. Накрая тя взе шала си и хвана трамвая до галерията, защото се страхуваше, че с Йозеф се е случило нещо.

Когато пристигна на Театинерщрасе, видя дебел стълб черен дим — явно не беше от комин — и с приближаването си до галерията, разбра, че той се издига от тяхната сграда. Хукна по улицата с разтуптяно сърце, пулсът ѝ отекуваше в цялото ѝ тяло. Вратата беше заключена и тя не можеше да влезе.

— Моля ви, помогнете! — запищя, докато дърпаше, блъскаше и риташе вратата. Никой не се отзова. Тя започна да удря по прозореца, но нямаше сила да го строши. Озърна се, търсеше нещо, с което да го

разбие, но не намери. Накрая един мъж дотича, стиснал бастун със златна топка във формата на лъвска глава. Вдигна го, разби прозореца, после влезе вътре и отключи вратата.

Хана се втурна в галерията, която беше изпълнена с дим, и тя притисна ръка към носа и устата си. Насред първата зала имаше купчина горяща хартия и платна. Мъжът се опита да ги угаси. Хана видя огън във втората зала и хукна натам, свали си палтото и веднага започна да потушава пламъците. Тогава осъзна — Йозеф!

— Йозеф! Йозеф! — запищя тя. Хукна към офиса, като още крещеше името му и виковете ѝ бяха с цвета на това, което видя там — Йозеф лежеше сред алена локва. Нейният красив, обичан Йозеф лежеше сред собствената си кръв. Две думи крещяха от стената, пронизителни като виковете, които се изтръгваха дълбоко от тялото ѝ.

На бялата стена с тъмно, наситено, кървавочервено бе изписано **ЕВРЕЙСКИ ПЕДЕРАСТ.**

Хана не помнеше нищо друго от този ден. И следващите няколко ѝ бяха като в мъгла. Двете седмици след това ѝ се губеха. Имаше само съвсем смътни спомени, но знаеше, че не плака. Не можеше да плаче.

Когато най-сетне започна да сглобява живота си парче по парче, осъзна с каква огромна финансова каша трябва да се справи. Последните документи по продажбата още не бяха подписани и купувачът настояваше да се направи ремонт. Хана научи и че застрахователната полица е изтекла. Голяма част от останалите картини бяха унищожени в огъня. В тлеещата купчина в галерията вероятно бяха и счетоводните книги и бе почти невъзможно да сглоби частите на своя делови и емоционален живот. Скоро стана ясно, че трябва да продаде къщата. Лесно се намери купувач, а цената беше абсурдно ниска, и след таксите и данъците за нея оставаше много по-малко от очакваното. Макар че голяма част от картините в галерията бяха тяхна собственост, няколко творби принадлежаха на художниците и Хана се чувстваше длъжна да им заплати унищоженото в огъня.

Отиде в Берлин и отседна при Хелене и Якоб. Те знаеха, че иска да замине за Америка при децата си, но скоро стана ясно, че докато бе чакала съпруга си да оздравее, напускането на Германия е станало почти невъзможно. Вече се говореше за квоти, за огромни

емиграционни такси и имаше ограничение на парите, които можеха да се изнасят от страната. И все пак в същото време човек трябваше да има достатъчно доходи, за да влезе в Америка, за да докаже, че няма да отнеме работата на нейните граждани. Целият свят все още се възстановяваше от Голямата депресия и като че ли никой не искаше германците, които се опитваха да започнат нов живот.

Хана отиде в американското консулство в Берлин и се нареди на опашка с другите, които се опитваха да напуснат страната. Осъзнаваше, че децата ѝ живеят там с временни визи, и се страхуваше да ги спомене, за да не ги върнат принудително. Знаеше, че ще я питат дали има роднини в Америка, които да ѝ помогнат, и се опасяваше, че ако използва името на сестра си, имиграционните власти в Америка ще разберат, че децата ѝ не са се върнали и о... просто не знаеше какво да стори. Беше толкова изплашена. Гордееше се, че е независима жена. Беше пътувала два пъти до Америка без Мозес, но сега имаше чувството, че нищо не може да направи сама. Искаше ѝ се съпругът ѝ да я посъветва, да я прегърне и да я утеши.

Дадоха ѝ информация за изискванията за емиграция. Списъкът бе дълъг и включваше искане за много копия на много формуляри, включително данъчни документи, банкови извлечения, заявления за финансиране и подкрепа, удостоверение за съдимост и медицинско свидетелство за здравословно състояние. Тя нямаше нито един такъв документ и ѝ казаха да се върне с необходимите формуляри.

Остана още няколко седмици при Хелене и Якоб в опит да получи документите от Мюнхен, но счетоводителите и bankerите, с които Мозес бе работил, бяха заминали или не отговаряха на запитванията ѝ. Не можеше да чака повече в Берлин. Хелене и Якоб с готовност ѝ предоставяха гостоприемството си, но тя виждаше, че бизнесът им не върви. Имаха само една прислужница, а ястията не бяха така разкошни, каквито бяха преди. Те също усещаха несгодите от опитите на нацистка Германия да унищожи еврейския бизнес.

— Не мога да стоя тук и да чакам — каза тя на Хелене една сутрин след закуска. — Трябва да се върна в Мюнхен.

— Но къде ще идеш? — попита Хелене, знаеше, че е продала къщата, дома, в който тя беше израснала.

— При Лени — отвърна Хана. — Лени ще ми помогне.

Докато се приготвяше за път, тя усещаше, че трябва да направи още едно посещение, преди да напусне Берлин.

Отиде при Бото фон Гамп.

Той беше много горд, че вече притежава две големи творби на Кандински.

— Нали знаете, че нашият фюрер не би одобрил — каза му тя, докато стоеше пред Композицията, развълнувана от цветовете и познатата мелодия, както и от спомените, които тази картина събуждаше. Отчаяно искаше да си я върне. И отново усети болката от предателството на Мозес, някога радостните звуци сега ѝ се струаха странно приглушени.

— Той не вижда стойност в модерното изкуство — съгласи се Бото.

Не говориха за това, но и двамата знаеха, че фюрерът вади от държавните музеи всичко, което сметнеше за модерно. Макар че се провъзгласяваше за ценител и поддръжник на изкуството, той се отвърщаваше от „модерното“, което според него ставало само за боклука.

— Хитлер ще прави изложба на германско изкуство — каза Бото. Домът на изкуството беше почти готов и Хана бе чула, че Имперската палата на културата все още събира творби за откриването.

Първоначалното намерение на Хитлер бе да изпълни залите на новия храм на изкуството със съкровища, като притежаваните от държавата картини на творци като Дюрер, Холбайн и Грюневалд. Но внезапно промени решението си и обяви, че Домът на изкуството ще бъде изпълнен с ново германско изкуство, макар че това бе много объркващо за онези, които се опитваха да съберат картините, защото никой не знаеше какво има предвид под ново германско изкуство.

— Голям ценител на изкуството е нашият фюрер — Отвърна Хана, като не скри сарказма си, макар да знаеше, че става все по-опасно да се говори против Хитлер, дори на шега, освен ако не си сигурен в събеседника си. Даже децата, които учеха в държавните училища, знаеха, че трябва да докладват родителите си, ако ги чуят да кажат нещо против фюрера.

— Да, ще е много интересно да видим какво ще краси стените на новия му храм — каза Бото с леко смигване.

— Бих искала да купя Кандински — рече тя внезапно.

— Съжалявам — каза той, звучеше съвсем искрено и Хана за миг си помисли, че ще се извини, че ѝ е отмъкнал картината, но той рече: — За загубата на съпруга ви. — Каза го така, сякаш имаше предвид: *Знам, че Мозес не ти остави нищо, освен шапката на главата ти. Как би могла да купиш тази картина?*

— Тя стана важна част от колекцията ми — продължи той. — Не бих я продал.

Той предложи на Хана кафе и започнаха да разговарят по общи теми, вероятно и двамата се страхуваха да изкажат мислите си, може би подозираха, че вече са казали повече, отколкото трябва.

Хана се питаше дали той знае колко отчаяно иска да напусне Германия и дали е наясно, че децата ѝ вече не са тук.

Тя се върна в Мюнхен сама. Напълно сама. Без децата, без съпруга си, без картината. Отседна при Лени. Предишният живот много ѝ липсваше, липсваха ѝ дните, в които живееше чрез и за изкуството, за художниците, чиито живи цветове ѝ носеха такава радост, дори мрачните и потискащи цветове на творците, които изразяваха тъгата, останала след Голямата война. Сега имаше само пустота. Понякога ѝ се искаше да бе умряла с Мозес.

ГЛАВА 21

Хана

Мюнхен

Април — юни 1937 г.

Обзета от безсилие, Хана си търсеше работа и скоро установи, че за жена на нейната възраст, която нямаше кой знае какви умения, работа няма.

Кандидатства за помощник-шивачка, но когато я попитаха за името ѝ, мястото изведнъж се оказа заето.

После отговори на обява за продавачка в галантерия, където търсеха „християнка“.

— Имам опит в работата с клиенти — каза Хана на собственика.

— Къде сте работили?

— В една художествена галерия тук, в Мюнхен.

— Да продаваш картини не е същото като да продаваш дамски шапки и ръкавици — каза той. — Ще ви се обадя.

И разбира се, не го направи.

Тя посети Ернст Хаусман, новия собственик на галерия „Флайшман“, сега галерия „Хаусман“. Той беше дребен, слаб човек с тих глас с цвят на лавандула. Хана го беше срещала само веднъж, след като той изрази намерението си да купи бизнеса им. Продажбата беше осъществена от Йозеф, а после и от човек от банката.

Господин Хаусман щедро ѝ предложи чай и дори отиде да го приготви сам.

Тя се взираше в помещението. Видя Мозес и един клиент, дори чу гласа на съпруга си — нисък, равен глас, но не успя да различи думите. Стените бяха покрити с цветове, а после Мозес изчезна заедно с тях пред очите и ушите ѝ. После Йозеф премина бързо през галерията, гласът му се извисяваше от въодушевление.

Тя халюцинираше, разбира се. Поне с това бе наясно. Дали щом осъзнаваше, че това не е истинско, значи не полудяваше? Усети как гърлото ѝ се стяга и после се почувства така, сякаш щеше да стане и да

закреши. Притисна ръце към гърдите си и си пое дълбоко дъх в опит да се успокои. Отново огледа помещението и сега видя, че не изглежда и не звучи като галерия „Флайшман“. Би ли могла отново да прекарва дните си тук, като знаеше какво е било и колко много се е променило?

— Как да ви помогна, госпожо Флайшман? — попита господин Хаусман, когато остави подноса с чай, мляко и захар на масичката и седна.

— Търся си работа.

— Останах с впечатлението, че сте напуснали страната. — Той ѝ наля чаша чай.

Дали ако знаеше, че отчаяно се опитва да напусне, щеше да е по-малко склонен да ѝ даде работа? Хана поклати глава, но думите заседнаха на гърлото ѝ. Отпи от горещия чай и усети как я опари, когато преглътна.

— Не — отговори тя. — Още съм в Мюнхен.

— Аз търся човек... е, по-скоро за такива задачи — каза той и посочи към подноса, говореше почти извинително. — Опасявам се, че само това мога да предложа сега.

И Хана отново се озова в галерията, пак като прислужница — метеше пода, миеше прозорците, приготвяше чай. И все пак беше благодарна и на това, защото ѝ носеше някакви доходи и я върна там, където се чувстваше най-добре — сред изкуството.

Картините в галерията бяха предимно традиционни. Представяха се малко нови художници, но нищо, което би могло да се сметне за „модерно“. Хана не харесваше тези „нови“ германски творци, защото не притежаваха креативност и личен стил. Всичко се правеше така, че да не засегне Хитлер, което означаваше, че беше приятно за окото и макар че уж трябваше да отразява реалността, по никакъв начин не отразяваше действителността в нацистка Германия.

Накрая, след като бе спестявала голяма част от заплатата си, Хана успя да си наеме стая. Почти нищо не ѝ беше останало, нямаше го дори пианото и не успяваше да намери утеха в музиката заради отсъствието на любимите ѝ хора. Всички картини си бяха отишли, освен рисунката, която ѝ направиха преди толкова време в Академията. Открива я в една кутия, докато почистваше къщата, която Мозес, тя и

предишните му две съпруги бяха споделяли толкова много години. Образът на невинното селско момиче събуди усмивка и приятни спомени. *Нима наистина съм аз?* — запита се Хана.

Докато дните и седмиците се нижеха, тя научи за още данъчни формуляри, които не беше попълнила. Документите от банката пристигнаха и тя осъзна, че липсата на финанси ще е най-голямото препятствие по пътя ѝ към децата.

Работата ѝ в галерията стана причина за разрыв с Хелене и Якоб, които не можеха да разберат как така е решила да стане част от тази ариизация на Германия.

Как е възможно да работиш в бизнес, който по право би трябвало още да принадлежи на семейството? — писа ѝ Хелене.

Всички виждаха как евреите са принуждавани да продадат бизнеса си на германци, и то на нелепо ниски цени, защото всъщност нямаха друг избор. Хелене казваше, че са готови да се грижат за нея, но Хана знаеше, че тя не разбира колко много се нуждае от независимостта си, а и техните средства сигурно вече се стопяваха.

Сега си просто слугиня, прислужница, която чисти след арийците.

Хелене сякаш смяташе, че Хана е еврейка, предала народа си. Нима не помнеше, че и в дома на баща ѝ беше започнала като прислужница?

Ернст Хаусман беше добър човек и Хана му бе благодарна за работата. Той скоро осъзна, че тя има значителни познания за изкуството и е участвала в търговията на съпруга си. Не след дълго тя се включи по-активно в управлението на галерията, подреждаше изложби и посрещаше клиенти в негово отсъствие.

Една сутрин той отиде при нея и каза:

— Днес следобед в галерията ще дойде представител на Палатата на изкуството, госпожо Флайшман, и бих искал да го посрещнете вместо мен, защото ще отсъствам по друга работа.

— Каква е причината за това посещение? — попита тя.

— Сигурен съм, че той ще ви информира, когато пристигне.

Хана знаеше, че Палатата на изкуството, подразделение на Палатата на културата, все още се опитва да намери творби за грандиозното откриване на Дома на изкуството, което щеше да се състои само след седмици. От различни държавни музеи се взимаха

творби, сметнати за арийски. Търговци и галеристи бяха мобилизирани да уведомяват Палатата за всички нови художници, които възхваляват германския народ. Те трябваше да бъдат включени в събитието, а това изглежда означаваше, че творбите вероятно ще бъдат „дарени“ от частните галерии. Това се представяше като състезание, в което жадуваната награда бе място в Хитлеровия храм на изкуството.

От друга страна, модерното изкуство все така беше изнасяно от държавните музеи, но не за да бъде изложено в Дома на изкуството, а защото Хитлер не искаше в Германия да се показва така нареченото *entartctc* към упадъчно изкуство.

Хана се питаше дали този представител не идва заради предишната галерия, галерията „Флайшман“, известна със своето новаторство и с това, че показва модерно изкуство.

В новата галерия „Хаусман“ не можеше да се види „модерна“ творба. Малко картини в галерията бяха наистина хубави. Хана много харесваше две на Франк фон Щук, които бяха донесени за продажба от еврейин колекционер, който вероятно искаше да стори същото, което и тя се опитваше да направи — да напусне Германия. Говореше се, че чиновниците в Берлин могат да бъдат подкупени, за да сложат нечие име в началото на списъка. Тъй като за много страни квотите бяха запълнени, визите често отиваха при най-платежоспособния.

Точно в четири следобед, в уреченото време, един добре облечен господин, придружен от двама младежи с униформа, влезе в галерията.

— Аз съм Бранд от Палатата на изкуството — каза той сковано.
— Идвам да се срещна с Ернст Хаусман.

— Опасявам се, че господин Хаусман не е тук — обясни Хана.

— Защо не бях информиран за това?

— За мен ще е удоволствие да ви помогна — каза тя.

— А вие коя сте?

— Аз съм неговата помощница — отвърна тя, макар че всъщност не беше получила подобна титла.

— Госпожа...? — Той кимна към нея в очакване да чуе името ѝ.

— Хана Флайшман.

Той огледа залата и не отвърна нищо. Хана му предложи вино, кафе или чай, но той отказа и просто тръгна из първата галерия, а двамата войници застанаха на прага във военни пози.

След бърза обиколка на втората зала господин Бранд влезе в салона и без да каже и дума, седна и пак се огледа. Очите му блещукаха от раздразнение. Хана го попита дали би искал нещо, чаша вода, може би, и той кимна.

Тя отиде да я донесе, подаде му я и го зачака да заговори. Не знаеше какво всъщност иска. Предполагаше, че е дошъл да разгледа картините, вероятно да ги конфискува, или пък да получи подарък за изложбата на фюрера. Но тя не знаеше как точно става това — може би взимат картините и ги носят на Хитлер да каже какво му харесва, вероятно дори унищожаваша онези, които не е харесал?

— Моля — рече мъжът с нотка на примирение и ѝ посочи да седне. Тя го направи.

— Господин Бранд, как да ви помогна?

Той въздъхна уморено и каза:

— Понякога е невъзможно да разбереш какво точно иска фюрерът. Той говори за истинско германско изкуство. Аз му нося картина на Франц Марк. Едва ли е съществувал по-истински германец. Роден в Мюнхен, образован в Германия. Служил е вярно на страната си, истински войник, истински германец. Дал е живота си за родината и все пак фюрерът започва да се гневи: „Какво си ми донесъл — пълен боклук.“ Веднъж му занесох красива картина и той така се разгневи, че проби с крак дупка в платното и излезе от стаята.

Хана потрепери и стомахът ѝ се преобърна, като си представи как Хитлер пробива с ритник картина. Особено картина на Франц Марк.

— Не е лесно да разбереш какво има предвид фюрерът под германско изкуство.

Хана не знаеше защо Бранд ѝ споделя това. Не беше много мъдро човек да говори каквото и да било, освен възхвали по адрес на диктатора. И въпреки че не го критикуваше, Бранд все пак изразяваше някакво раздразнение. Той отпи голяма глътка вода, изправи гръб и стана, като смел войник, който отива на бой.

— Кажете ми, госпожо Флайшман, ако вие трябва да изберете пет картини от вашата галерия, които да бъдат изложени в Дома на изкуството, за да види цяла Германия какво прекрасно изкуство създаваме, кои ще бъдат те?

Тя се смути леко от този въпрос. Наистина ли я молеше да избере, или се опитваше да я хване в някакво предателство? Искаше той просто да вземе картините възможно най-бързо и да си отиде.

Бранд ѝ даде знак да го последва и тръгнаха бавно из галерията, като той от време на време спираше пред някоя картина. Мълчеше и Хана се опитваше да разгадае изражението му, за да разбере коя смята за приемлива, кои картини според него ще са подходящи да бъдат представени на фюрера за одобрение.

Германско изкуство е онова, което фюрерът смята за германско изкуство, помисли си тя, докато обикаляха галерията. Нямахше никакви други насоки. Нямахше значение и художникът, освен, разбира се, ако беше евреин, това автоматично го изключваше. Германско бе онова изкуство, което Хитлер сметнеше за такова. По този начин се оценяваха всички аспекти на културата сега, музиката, литературата и живописата.

И тогава тя осъзна колко лесно е всъщност. Беше прекарала години в галерията „Флайшман“, в работа с клиенти, обикновено най-капризните, тъй като Мозес все казваше, че тя има подход към тях.

Хана им предлагаше да разгледат и ги наблюдаваше много внимателно — движенията на очите, потрепване на вежда, извивка на устните или неодобрителна мимика. При втората обиколка на галерията тя изтъкваше качествата на творбите, които изглежда им бяха харесали, и подчертаваше най-впечатляващите според нея аспекти на картината. Задаваше въпроси. За личната ви колекция ли е? За подарък ли искате да купите картина? За инвестиция? Къде ще бъде изложена? Ако ситуацията позволяваше, тя изказваше предположение, че цената на някоя от творбите вероятно ще се повиши. Но винаги смяташе, че изборът трябва да е основан на личния вкус, като рядко признаваше кои художници предпочита.

Понякога ходеше и в други галерии, дори издирваше конкретна творба. Веднъж госпожа Хумел я помоли да избере нещо, което ще отива на завесите в музикалния ѝ салон, а друг път да открие картина, която ще стои добре над полицата на мраморната ѝ камина. Остана доволна от картините, които Хана ѝ намери. Бяха на млад германски художник, който вероятно щеше да потъне в забвение. Да, Хана познаваше клиентите си. Знаеше какво ще им хареса.

И някак разбра какво би харесал Хитлер.

Помисли си за онзи ден преди много години, когато той дойде в галерията. Мамино синче, помисли си сега Хана, като си спомни как ядосано излезе от галерията. Малко момче, което винаги търси одобрението на майка си. И си спомни как Лени обясняваше за уважението му към майчинството и германските съпруги.

— Тази картина — каза тя и посочи хубавичък портрет на руса жена, която приличаше малко на Лени. Още когато го донесоха в галерията, бе забелязала, че много напомня на най-красивата ѝ сестра. Жената седеше на прост дървен стол с три свършени дечица около нея. Всички бяха с традиционни костюми и сякаш излъчваха здраве. Хана не се съмняваше, че ще спечелят благосклонността на фюрера. — Тази — каза тя на Бранд.

Той се взира дълго в картината, а Хана чакаше със затаен дъх. После той направи знак на един от войниците, които стояха тихо до вратата. Младежът беше рус и мускулист, свършеният германски войник.

Хана въздъхна с облекчение и реши, че трябва да изберат нещо, свързано със земята, сцена със селяни. Избра една на жътвари и погледна към господин Бранд за одобрение. Той се усмихна и кимна, първо на нея, после на войниците.

О, помисли си тя, докато по-едрият от двамата младежи сваляше картината от стената и я слагаше при другата, сигурно сега трябва да избере голо тяло — фюрерът трябва да има голо тяло. Засмя се мислено, защото всъщност отдавна не се беше забавлявала така. Можеше да отърве галерията от най-безвкусните картини, за да бъдат изложени пред цяла Германия в новия Дом на новото германско изкуство.

— А сега една хубава, здрава арийка — каза тя високо. Всички знаеха, че посредствомият художник Адолф Циглер, който се беше специализирал в картини на голи тела, е любимец на Хитлер. Наскоро беше назначен за президент на Палатата на изкуствата. О, жалко, че в галерията в момента нямаше нито една от голите красавици на Циглер! Затова тя избра портрет на три млади жени, определено имитация на Циглер, тъй като много от младите художници се опитваха да подражават на вече одобреното. Никой не търсеше оригиналност. Оригиналността беше забранена.

Трите жени на картината седяха в разкривени и неестествени пози на една каменна пейка — о, ще им изстинат задниците, помисли си Хана и се опита да не се засмее. Като истински имитатор на Циглер, художникът не беше успял да изобрази жените така, че наистина да изглеждат седнали. Вероятно малко сянка тук щеше да подобри положението и задниците им нямаше да се реят така във въздуха, а съвършените седалища щяха да се разположат истински на пейката, мислеше си Хана, в опит да прерисува картината в ума си и да не се разсмее.

— Още две — окуражи я господин Бранд.

На тях, разбира се, също трябваше да са изобразени арийци. Войник, реши Хана, като огледа галерията. Хитлер обичаше всякакви изображения на войници, войни и дори митични битки. О, ето, хубавка картина на млад войник с четвъртита — почти плакатна — арийска челюст и решителен взор.

— Ето — посочи тя, вече се чувстваше доста уверена.

А последната картина... Тръгна бавно из галерията и осъзна, че за тази трябва да направи някаква жертва. Застана пред една от малкото картини, които наистина харесваше, заради вложеното творчество в нея, заради спомените, които събуждаше, и заради човека, който я беше нарисувал. Тя със сигурност не беше продукт на нацистка Германия, защото художникът беше починал преди години. Но тя знаеше, че Хитлер ще я хареса.

Това беше прекрасна картина на Франц фон Щук, наречена „Пролет“. Митична фигура на жена с цветя в дългите развяващи се коси. Хана знаеше, че Хитлер харесва творбите на Франц фон Щук, който навремето, преди Кандински, Явленски и Пикасо, бе смятан за много модерен и авангарден. И вероятно именно това объркваше хората, които се опитваха да открият съвършеното арийско изкуство. В творбите на Фон Щук се усещаше влиянието на сецесиона и все пак той предпочиташе митични, алегорични и класически теми. А Хитлер предпочиташе класиката. Хана помнеше, че след Бирения пуч през 1923 година той се беше скрил в дома на свой приятел, Ернст Франц Ханфценгел, чието име тя знаеше, защото му бяха продали картина на Франц фон Щук, „Медуза“. Странно, но по-късно Хитлер беше казал, че тя му напомняла за майка му. Твърдеше се също и че външният му

вид — квадратните малки мустачки, сресаната настрани коса — е повлиян от картината на Фон Щук „Бог Один“.

— Тази, на Франц фон Щук — каза тя на Бранд и положи усилие вътрешният ѝ смях да не се превърне в сълзи.

— Да — съгласи се доволен той. После нещо в очите му, вероятно веждите, помръдна. — О, да. — Изглеждаше почти тъжен, сякаш разбираше, че това ѝ къса сърцето. Тя се питаше дали и той, като много други германци, е принуден да служи на фюрера, но всъщност не вярва в каузата му или вероятно вярваше в каузата — във възраждането на Германия — но не и в ужасния начин, по който Хитлер искаше да я осъществи.

Бранд и младите войничета отнесоха картините. Хана беше сигурна, че нямат никаква представа за произхода или стойността им, а също и дали диктаторът на всичко и на всички ще бъде доволен, или ще ги пробие с ритник.

След като те излязоха от галерията с петте картини, Хана се почувства изцедена. Тръгна из залата и започна да оглежда празните места, останали след тях по стените. Трепереше, въпреки че в галерията не беше студено. Накрая седна. Отново огледа залата, припомняйки си времето, когато галерията се наричаше „Флайшман“, онези дръзки дни, когато тук бяха изложени картини на Пикасо, Климт, Мунк, Марк и любимия ѝ Кандински. Виждаше цветовете, живи и пулсиращи. Чувстваше го отново — вълнението и усещането за нещо ново, което вибрираше във въздуха, време, което вероятно никога вече нямаше да се повтори.

И тогава отново чу цветовете, танцуващи по платната, покриващи стените, които сега бяха така безжизнени и унили.

Засмя се на глас, нервен, плашещ звук, който излезе от собственото ѝ тяло.

После дойдоха сълзите — отначало бавно, след това изобилно. Цялата трепереше. Не можеше да спре, докато накрая от нея се изляха всички сълзи, целият живот, и тя имаше чувството, че ще се свлече на пода. Да, тя плачеше за изкуството, за децата си, за любимия си Йозеф, за нейния Мозес. Хана плачеше за Германия.

След седмица получи вест, че фюрерът иска да се срещне с нея.

ГЛАВА 22

Хана

Мюнхен и Берхтесгаден

Юни — юли 1937 г.

— Казвам се Бергер — представи се хубавият млад мъж. — И ще ви придружавам, госпожо Флайшман. — Хана бе известена за датата и часа, в който трябва да е готова да отпътува, но не и за причината за тази среща, която щеше да се състои в удобен за фюрера момент. Цяла Германия сега се съобразяваше с удобството на фюрера. Защо да не се съобрази и тя? Беше й казано, че ще пътува с влак, но не и къде ще отиде. Наредиха й да си вземе багаж.

Пред галерията чакаше шофьор. Господин Бергер й задържа вратата, докато тя се настаняваше на задната седалка. Ако я караха към някой от лагерите на Хитлер, едва ли щеше да й трябва багаж, както и ескорт, кола и шофьор.

Беше изненадана от любезността на младия мъж и от уважението, с което се обръщаше към нея. Той не й обясни защо фюрерът иска да я види. Вероятно не знаеше. Хана предположи, че е изпратен да я откара до гарата, но когато пристигнаха там и се качиха на влака, младежът подаде два билета на кондуктора — изглежда, щеше да я придружава по целия път. Докато се приготвяше физически и психически за това пътуване, неведнъж й хрумна, че фюрерът може да я помни от времето, когато дойде в галерията й с рисунките си и тя го отпрати. Но бяха минали толкова много години; едва ли би могъл да я разпознае. Понякога дори тя не успяваше да се познае в огледалото. Огненочервената й коса, сега осеяна със сребърни нишки, приличаше на гаснеща жаравя. Някога младежката й фигура се беше закръглила и натезжала. Хитлер не би могъл да я разпознае. Но може би щеше да си спомни името й?

Поеха на юг от Мюнхен, господин Бергер неведнъж я попита дали да й донесе нещо за пиене и дали се нуждае от нещо.

— Не, благодаря — отвръщаше тя всеки път, беше твърде притеснена, за да може дори да помисли за храна и напитки.

Слязоха на гарата в Берхтесгаден, който се намираще близо до австрийската граница. Друг младеж дойде да ги вземе с автомобил последен модел и те поеха към планината. Това беше красива част от страната, в Баварските Алпи, и при други обстоятелства Хана вероятно щеше да се почувства добре, почти у дома си, но сега цялото ѝ тяло се тресеше от страх. По някое време видя на склона красиво имение, а Бергер ѝ каза, че фюрерът идва тук да си почива.

— Понякога го виждат в селото, облечен като човек от народа. — Напоследък често наричаха така Хитлер и неговите последователи — хора от народа.

Бергер отведе Хана до стаята ѝ и ѝ каза, че вечерята ще бъде сервирана в осем и половина. Трябваше да е точна. Не се изискваше официално облекло.

— Вероятно ще желаете да се поразходите наоколо преди вечеря — предложи той.

Хана реши, че това може да ѝ помогне да се успокои, и отвърна:

— Благодаря, би било чудесно.

Помоли да остане малко сама и младежът си тръгна. Тя огледа стаята — легло, тоалетка с кана за вода и огледало. Няколко малки картини по стените, акварели на селски пейзажи. Приблужи се и забеляза подписа — *А. Хитлер*.

Не след дълго Бергер почука на вратата и я попита дали е готова за разходката.

Хана излезе от стаята и го последва по коридора и навън. Докато вървеше до него, си мислеше колко много щеше да хареса този пейзаж. Вили и ѝ хрумна, че Бергер е на възрастта на сина ѝ. Отново изпита благодарност, че децата ѝ бяха избягали, дори да не ги видеше отново. Хитлер беше превзел младите, а пропагандата му ги убеждаваше, че той е единствената надежда за Германия за съживяването на икономиката и за превръщането на нацията отново в световна сила.

Въздухът бе свеж и чист и много ѝ напомняше за фермата, в която беше израснала — красивите планински пасища и тучните зелени ливади, излъчващи уют и спокойствие, величествените Алпи, които все още успяваха да събудят тръпка на удивление в самата ѝ сърцевина. О, колко прекрасна е нашата Бавария, помисли си тя. А

това Хитлер не можеше да промени. Спомените от детството се завърнаха, спомни си и как отиде в Мюнхен, как стана част от домакинството на семейство Флайшман, прекрасната Хелене, Мозес, Младата Хелене и Якоб, Малкия Якоб. „Винаги ли става така, преди да дойде краят на живота ти? — питаше се тя. — Приижда порой от места и хора от миналото?“

Две големи немски овчарки лаеха зад едно ограждение и се хапеха игриво. Изглеждаха ѝ много познати, защото Хитлер често се снимаше с любимците си. Хана спря и те се приближиха до портата, размахали опашки в поздрав. Тя отново си спомни за родния си дом в Бавария и за животните, които Вили и Изабела така обичаха. Питаше се дали децата ѝ ще посетят някога отново чичо си Фридрих на село.

— Госпожо Флайшман — прекъсна мислите ѝ младежът, — вероятно ще желаете да се върнете в стаята си. Вечерята ще бъде сервирана след половин час.

Хана се върна в стаята си, среса си косата и освежи лицето си с малко червило и руж, сякаш отиваше на някакво социално събитие. Използва банята надолу по коридора, върна се в стаята си и зачака някой да я повика.

Отведоха я в трапезария и я оставиха там сама. Стаята беше обзаведена в баварски планински стил. Хана стоеше и се чудеше какво да прави. Огледа картините по стените, едната беше пасторален пейзаж, а другата профил на Хитлер с военна униформа.

Докато се вираше в портрета, самият той влезе в стаята и първото, което тя си помисли, е колко различен и същевременно колко малко се е променил в годините след посещението му в галерията. Навремето беше млад художник, скован, горд и решителен. Сега беше по-възрастен, с по-къса коса, сресана малко по-различно, и имаше мустак. Не беше с военната униформа, с която често го снимаха, а с ежедневни селски дрехи — къси бричове, дебели чорапи и сив вълнен елек. Като баща ми и братята ми, помисли си Хана. Явно много държеше да прилича на човек от народа. Очите му си бяха същите — бледосини. Дълбоки, но празни. А звукът на цвета им беше по-пронизителен от всичко, което някога бе чувала.

— Госпожо Флайшман — рече той, — за мен е удоволствие. — Звучеше искрен и вежлив, като младежа, който така любезно бе изпратил да я придружи от Мюнхен.

Хана сведе глава, усещаше страх, смущение, неверие и срам, че може да кима така уважително на този човек.

Когато вдигна глава, осъзна, че той не я е познал, и усети как някакво напрежение напуска тялото ѝ.

Хитлер я покани да седне. Изглежда, нямаше да има други гости на вечерята, и това отново събуди тревогите ѝ. Усети позната миризма, миризма отпреди много години. На сапун и пот, сега примесена с лек полъх на селски кожи.

Красива млада блондинка с местна носия и престилка се появи със супник и кошничка черен баварски хляб. Фюрерът подаде на Хана хляба, все едно бяха семейство, което сяда да вечеря. Започнаха да се хранят мълчаливо. Ръката ѝ трепереше, когато поднасяше лъжицата към устата си и чупеше парченцата хляб. Едва успяваше да преглъща.

— Удобно ли сте настанена? — попита той.

— Да... — понечи да каже „господин Хитлер“, но осъзна, че не знае дори как да го нарича.

— Аз намирам атмосферата тук за много отпускаща — каза той, — място, където да избягам, да се наслаждавам на природата, далеч от задълженията ми по грижите за моя народ и моята родина.

Един залък хляб заседна в гърлото ѝ. Как можа да изрече това? *Грижите за моя народ?* Тя преглътна и пи вода.

— Имате ли деца? — попита той.

— Син и дъщеря.

— А внуци?

— Все още не. — Тя знаеше, че за Хитлер жените са само това — средство за развъждане на арийската раса. И Хана осъзна, че той я вижда като възрастна жена и се отнася с нея с уважението, което би показал към старата си леля. Беше само с няколко години по-млад, но я виждаше като възрастна жена, което тя прие едновременно като обида и голям късмет при тези обстоятелства. Знаеше се, че Хитлер предпочита по-млади жени, които не биха оспорвали интелекта му. Уважението към жените и майчинството беше дълбоко вкоренено в партийната пропаганда, но какво ли щеше да си помисли той, ако знаеше, че Хана е родила две деца на евреин, едното всъщност чуждо, а другото не би се вписало в неговата концепция за човешко същество.

— Моите съболезнования за смъртта на съпруга ви.

Обля я жега — не, не беше страх, а възмущение и гняв. Как смееше да говори за съпруга ѝ. Този човек не заслужаваше дори да му лъска обувките. Или просто я информираше, че знае, че е съпруга на Мозес Флайшман, евреина? И все пак се държеше така мило с нея. Това ли беше чарът, за който толкова хора говореха? За Хана това не беше нищо друго, освен майсторска манипулация и отвратително двуличие. Тя предполагаше, че Хитлер би казал всичко, за да привлече някого, да спечели доверието му и да постигне онова, което иска от него. Но какво искаше от нея? Тя замълча и се замоли да не започне да разпитва за децата ѝ.

Продължиха да се хранят в мълчание, после младата жена отнесе купите и донесе две чинии, едната с наденица, картофи и зеленчуци за Хана, и огромна купчина картофи за фюрера. Хана изчака. Той ѝ кимна да се храни. Тя изяде няколко хапки и осъзна, че не е способна да продължи.

След известно време младата жена се върна и отнесе чинията ѝ. Хитлер я помоли да опакова остатъците и да ги запази за кучетата. О, да, помисли си Хана, Хитлер, любителят на животните.

Жената скоро се върна с десерта — парчета виенска торта с плодове и сметана и покрита с огромна купчина бита сметана за фюрера, и една доста голяма топка за Хана.

Той я изяде с удоволствие, като бършеше остатъците от сметаната от лицето си. Попита я дали иска кафе и като си спомни как той бе отказал кафе навремето в галерията, тя отвърна:

— Не, благодаря.

Младата жена почисти масата.

— Бях впечатлен от избора ви на картини за художествената галерия — каза той, като се взираше право в нея. Сините му очи бяха изпълнени с одобрение, макар че ако знаеше какво мисли тя за тези картини, освен за пожертвания Франц фон Щук, сигурно щяха да заискрят страховито.

— Благодаря ви — успя да каже Хана.

— Родена сте в Бавария? — попита той.

— Във ферма в Алгой.

Той кимна сърдечно.

— Значи баща ви е човек на земята.

— Да, фермер.

— От съпруга си ли получихте знания в областта на изкуството?

— Да — отвърна тя, страхуваше се, че пристъпва на несигурна почва. Нима се опитваше да я накара да отрече, че е била омъжена за евреин, след като очевидно знаеше това? Може би искаше тя да заяви, че се е присъединила към каузата му, че след смъртта на съпруга си вече може да се върне към арийските си корени.

— Ние, германците, трябва да работим заедно — започна той, — германците, които разбират от истинско германско изкуство, защото изкуството трябва да показва красотата на нашата страна и нашия народ. Преди всичко предметът му трябва да е ясен. Изкуството трябва да е за хората. Изкуството трябва да представя красотата на природата, онова, което е добро и истинско. Изкуството винаги трябва да използва реални обекти от природата. Не сте ли съгласна, госпожо Флайшман?

Хана кимна.

— Здравото изкуство трябва да бъде възвисяващо, благородно и идеалистично — възкликна той и вдигна ръце, сякаш я призоваваше да се включи в разговора.

— Така е — каза тя, — изкуството трябва да бъде благородно.

— Няма никаква стойност в отвратителните драскулки и криволици по платното — излая той, вече обзет от емоцията и втренчен в нея. Тя кимаше и мълчеше, сякаш беше съгласна с всяка дума, която излизаше от устата му.

— Картини и скулптури, създадени от културни неандерталци и слабоумни? Това ли е изкуство?

Гърбът ѝ се скова, изплаши се, че той знае за Вили.

Хитлер продължи с тирадата си, която почти нямаше смисъл. Говореше колко отвратителни са „недовършените творби“, картините, които изопачават красотата на природата и германските хора.

Говореше за изкуство, което не може да бъде разбрано от обикновения човек.

— Елитарно изкуство — вилнееше той, вдигнал юмрука си, — трябва да отървем Германия от това елитарно изкуство. Изкуството трябва да е за народа.

Хана седеше тихо, раменете я боляха, главата ѝ пулсираше, кимаше от време на време, сякаш в тялото ѝ се бе вселил някой друг, който се съгласяваше с един безумец. Срамът я заливаше, но тя не можеше да продума.

Той остави салфетката си на масата и каза:

— Толкова е приятно да открия галерист, който разбира от истинско германско изкуство, човек, който оценява художествените постижения на германския народ и притежава истински усет за изкуството. Разбира колко отвратителни са художниците, които превръщат красотата на Германия и нейните хора в боклук, в разкривени грозотии, в отвратителни изображения на живота. — Хана знаеше, че той говори именно за изкуството, което бяха показвали в галерия „Флайшман“ и което вече нямаше място в музеите. Усещаше, че всеки миг може да я обвини, че е предала народа и правителството, или да я убие и да я хвърли на кучетата.

Той стана и тръгна към прозореца. Хана остана на мястото си, кършеше нервно ръце под масата и се питаше защо е тук.

Той погледна навън.

— Красива гледка.

— Да — отвърна тя, като си помисли, че това е единственият въпрос, по който е съгласна с Хитлер — красотата на Бавария, величествените планини. Осъзна, че от прозореца той вижда своята родина — Австрия.

— Ще има грандиозно откриване на Дома на изкуството — каза той. — Бих искал да присъствате като мой гост.

— Благодаря — отвърна тя и сякаш преглътна камък. Не знаеше какво друго да каже.

— В допълнение към арийската експозиция — продължи Хитлер, — беше решено да се покаже и изкуството, което Републиката... — той буквално изплю думата „република“, сякаш и тя беше така отвратителна като изкуството, което бе подкрепяла. — Всички германци трябва да видят за какво е разхищавала Републиката парите им. Този боклук ще бъде изложен в друга експозиция, за да могат хората да сравнят арийското изкуство с... — Той не можа или не искаше да довърши мисълта си, така силно бе раздражението му. — Желая ви приятен път до Мюнхен — рече, обърна се внезапно, съвсем по военному, и излезе от стаята.

Хана не знаеше какво да прави. Остана няколко секунди на мястото си, като прехвърляше думите му в ума си. Беше поканена като гост на художествената изложба на Хитлер. И щеше да има и изложба на „упадъчно изкуство“ — точно изкуството, което тя обичаше,

изкуството, което с Мозес бяха показвали на мнозина в Мюнхен, в Германия, в целия свят. А сега фюрерът щеше да го покаже, за да бъде осмяно от народа.

След малко реши, че трябва да се върне в стаята си. Още щом стана, младият Бергер влезе и я придружи по коридора.

— Ще се качим на влака за Мюнхен в седем сутринта — каза ѝ той, щом стигнаха до стаята ѝ. — Ще ви донесат закуска в пет и половина. Аз ще ви взема точно в шест. — После ѝ пожела лека нощ и си тръгна.

Нощта обаче не беше лека, мисли за случилото се блъскаха в главата ѝ, изгаряха я. Тя беше спечелила одобрението на фюрера? Беше поканена като гост на голямото откриване на Двореца на германското изкуство.

Три дни след като се завърна в Мюнхен, Хана беше освободена от галерията, без да получи никакво обяснение. Знаеше, че не след дълго вече няма да може да плаща наема на стаята си. Отново тръгна да си търси работа. Имаше чувството, че всички я гледат, че някой наблюдава всяко нейно движение. Отново се опита да събере необходимите документи, за да отиде при децата си, макар да знаеше, че няма достатъчно средства за това.

На следващата седмица получи официална покана да бъде почетен гост на Деня на германското изкуство на 18 юли в Мюнхен, 1937 година. Знаеше, че това е покана, на която не може да откаже.

И колкото и да е странно, Хана осъзна, че сега изкуството е най-голямата пречка пред бягството ѝ от Германия.

ГЛАВА 23

Хана

Мюнхен

Юли 1937 г.

Каменни орли, стиснали свастики в ноктите си, увенчаваха високи колони по Принцрегентенщрасе. Стотици пилони с развяващи се ярки нацистки знамена, пронизителни като цвета на кръв, опасваха пътя от гарата до центъра на Мюнхен. Парад от повече от седем хиляди души — войници с униформи, изпълнители с пъстри костюми, ярко украсени животни, автомобили — се низеше празнично по улиците към храма на германското изкуство.

Хана получи почетно място на голяма трибуна заедно с големците и още няколко жени, предимно вдовици на хора, на които фюрерът се възхищаваше. Мъже, облечени като ренесансови художници и северни богове, маршируваха победоносно, следвани от викингски кораби и модели на архитектурните чудеса на Хитлер — нелепо пъстро шествие в чест на художествените постижения на Германия. Ако Хана беше сред *хората от народа*, струпали се около улицата, за да видят този спектакъл, а не почетен гост, вероятно щеше да се засмее. Но докато се взираше в ликуващата тълпа, тя не можеше да стори друго, освен да трепери от страх.

Кулминацията на Деня на германското изкуство бе откриването на Дома на изкуството с Голяма изложба на германско изкуство.

От хора, които все още имаха дързостта да се шегуват с грандиозните постижения на Хитлер, Хана беше научила, че наричат сградата Дворец на кича и Мюнхенско летище. Бе чула как група младежи на улицата я нарекоха Галерия на надениците, защото колоните по фасадата приличаха на провесени наденици в касапница. Това беше чудовищна, грозна сграда, построена от пясъчник и съсипан, пожертван мрамор, и проектирана от един любимец на Хитлер, Паул Лудвиг Троост, който вече бе покойник. Вдовицата му, Гертруде, беше сред почетните гости.

Фюрерът стоеше пред своя нов храм, микрофоните вече бяха поставени. Хана бе така близо до него, че виждаше потрепването на бузата му, докато се готвеше да се обърне към тълпата. Той огледа множеството, очите му се движеха бавно, но изглеждаха изцъклени — сякаш не виждаше хора, а само море от омагьосани последователи.

Започна своята възхвала на германското изкуство.

— Художниците не творят за художниците, а за хората — обяви той, сияещ от гордост. После заговори за значителното обогатяване на културния живот в Германия. А след това тонът и лицето му внезапно се промениха и думи като „пречистване“ и „изкореняване“ полетяха трескаво от устата му към обожаващата го тълпа. — С откриването на тази изложба идва краят на художествената лудост и на художественото замърсяване на нашия народ — изкрещя той. От мястото си Хана виждаше слюнката, която хвърчеше от устата му.

Както сам ѝ беше казал едва преди седмици, заедно с грандиозното откриване на Дома на изкуството, щеше да има и друга експозиция. На следващия ден щеше да бъде открита изложбата „Упадъчно изкуство“ и Хана знаеше, че днес Хитлер просто подгрива тълпата за онова, което ще последва.

След речта тя и другите гости бяха отведени в сградата. Зачакаха в огромното фойе, опасано с червени флагове, лаврови дървета в саксии и бюстове и портрети на фюрера. Всички мълчаха, сякаш бяха във величествена катедрала и очакваха да започне службата на свят празник.

След известно време Хитлер се появи, облечен с прясно изгладена униформа. Хана бе забелязала, че в края на речта си бе подгизнал от пот, и явно ги беше накарал да чакат, за да може да се освежи.

Той обичаше величествената поява и Хана предположи, че с удоволствие кара хората да го чакат. Хитлер помълча малко, за да придаде още по-голяма значимост на присъствието си, сякаш думите, които щяха да излязат от устата му, бяха най-важните думи, произнасяни някога. А Хана знаеше, че няма да са малко.

Госпожа Трост, вдовицата на архитекта, която я бе заговорила, докато наблюдаваха парада, изразявайки искрено съжаление, че съпругът ѝ не е доживял да види този ден, сега погледна към нея,

сякаш да каже: *Какви щастливки сме, че сме тук, в присъствието на този човек.* А Хана си спомни за собствения си съпруг.

Тя сведе очи, за да не покаже чувствата си, когато Хитлер заговори — още една дълга тирада, разширено повторение на онова, което беше казал на тълпата отвън. Хана пристъпваше от крак на крак върху твърдия каменен под, краката ѝ вече бяха изморени от стоенето, искаше ѝ се и тя да бе имала време да се освежи.

Гостите започнаха обиколката си на Дома на германското изкуство. Портрет на Хитлер, застанал гордо с военната униформа, ги посрещна в първата зала. Те тръгнаха бавно през нея. Мраморният под блестеше. Огромни капандури хвърляха изобилна светлина върху картините и скулптурите.

Творбите бяха добре подредени и зрителите имаха възможността да спират и да разглеждат всяка от тях. Хана застана пред една от многото скулптури на голи мъже, която доминираше в залата. Когато чу някой да шепне: „Какви прекрасни класически линии, сигурно е вдъхновена от гърците“, тя се замоли да не избухне в нервен смях. Спомни си как Хелене описваше Хитлеровия стадион за Олимпийските игри и коментарите, че вероятно за Хитлер най-важен е размерът. В тази скулптура нямаше нищо елегантно или класическо. Просто беше голяма.

Хана си пое дълбоко дъх, знаеше, че по-скоро ужасът, отколкото смехът може да я докара до истерия. Продължи заедно с останалите.

Картините на германски майки със свършени руси дечица висяха до портрети на здрави арийски семейства. Мускулести войници с четвъртити челюсти се редуваха с митични герои. Идеализирани картини на селяни посрещаха посетителите. И там, сред творбите, Хана видя картините, които сама беше подбрала за фюрера.

Хитлер маршируваше из галерията. Фотоапаратите просветваха. На лентите беше запечатана и Хана. Да, тя беше тук, стоеше сред избраните, усмихваше се, сякаш одобряваше, усмихваше се, за да не заплаче.

На следващия ден изложбата на упадъчно изкуство беше открита за специална група поддръжници и държавни служители, а после щеше да бъде отворена за всички. Творбите бяха изложени в порутена

сграда в парка „Хофгартен“, близо до новия музей. Фюрерът не се появи. Хана предположи, че драматичните му изяви от предния ден са го изтощили.

Речта на откриването беше произнесена от Адолф Циглер, президент на Палатата на изкуствата. Думите му много приличаха на изреченото от Хитлер предишния ден. Господин Циглер описваше това изкуство като чудовищно отроче на лудостта, безсрамието, глупостта и упадъчността.

Към изложбата се минаваше по тъмно, тясно стълбище. Когато стигна на площадката на горното ниво, Хана беше поразена от дървено изображение на разпнатия Исус. Фигурата беше неестествено ъгловата, изпита и тънка, гвоздеи пронизваха краката и ръцете ѝ, ребрата ѝ изпъкваха, а разкривената, увенчана с трънен венец глава бе наклонена към зрителя. Беше ужасно разстройваща, каквато бе и целта на Лудвиг Гиз. Но тук тя беше още по-въздействаща поради факта че бе изложена, за да бъде охулена с надпис: *Този ужас висеше като военен мемориал в катедралата в Любек.* Хана осъзна, особено след изложбата предишния ден, че Хитлер иска да представи войната и битката като нещо героично, а не ужасяващо.

Осветлението във всяко от малките тесни помещения беше слабо, а пространството така претъпкано, че творбите не се виждаха добре. Хана си помисли за огромните, добре осветени зали на Дома на изкуството. Тук една творба, един художник, бяха натъпкани до други и по стените между тях бяха изписани обидни, изпълнени с омраза думи.

Безочлива подигравка с Божественото по време на центристкото управление, пишеше на стената до „Животът на Христос“ от Емил Нолде, в Зала 1.

Пример за извратената душа на евреите в Зала 2, която съдържаше творби на еврейски художници; Марк Шагал, един от любимците на Хана, беше сред тях.

Обида към германската жена, до голи фигури, нарисувани от Ернст Лудвиг Кирхнер и Ото Мюлер в Зала 3.

Идеалът за кретен и курва, беше написано с черно на друга стена.

Под много от картините бяха залепени червени ленти — *Платено с данъците на германските трудещи се.* Хитлер бе решен да

покаже как Републиката е злоупотребявала с парите им за упадъчно изкуство, чиято цел е единствено да оскверни германския народ. Сумите, които либералната Република бе платила за творбите, често бяха отбелязани. Но това бяха цени, платени по време на голяма инфлация, когато самун хляб се продаваше за купища обезценени марки и когато хората горяха пари, за да се стоплят през студените мюнхенски зими.

Хана се застоя пред няколко картини в опит да си ги представи окачени поотделно, за да можеш да възприемеш цветовете и формите, без да се разсейваш от още десетки други, които се опитват да нахлуят в ползрението ти.

Акварел от Паул Клее, „Призракът на един гений“, беше погрешно приписан на Кандински.

Две от картините на Василий Кандински, който беше описан като „учител от комунистическия Баухаус“, бяха окачени вертикално, макар че трябваше да се окачат хоризонтално. Те бяха напълно абстрактни, с геометрични линии и форми, които ясно показваха, че са от периода му в „Баухаус“. Но окачени така, балансът и композицията им бяха нарушени, и това много я разстрои. Каква обида към художника!

Докато вървеше през тесните коридори, отвсякъде я връхлитаха цветове, дисонантни звуци нападаха ушите ѝ. Пронизителна смесица от звук и цвят. Човек не можеше да го понесе. И точно такава беше намерението — да се създаде клаустрофобична какофония, нападение над сетивата, което за Хана идваше не само от онова, което виждаше, но и от онова, което чуваше. За миг усети, че ще припадне или ще повърне върху лъснатите обувки на председателя на Палатата на изкуствата. Но вдигна високо глава и продължи през галерията, като мислено се сбогуваше с Шагал, Мондриан, Явленски, Кандински, Клее, Марк, Дикс, Бекман и толкова много други.

Когато излезе, знаеше, че няма да понесе затвореното пространство на трамвая след това, което беше преживяла. Тръгна пеша. Главата ѝ бумтеше, усещаше пулсиране в лявото си слепоочие, докато се опитваше да проумее видяното през последните два дни на тези две така различни изложби.

В Дома на изкуството видя две по-малки творби, които доста ѝ харесаха; малка скулптура от Макс Ешер на диви патици, картина на ферма, която ѝ напомни за Алгой и семейното стопанство. Но като

цяло по-големите картини, особено скулптурите, бяха напълно лишени от оригиналност и креативност.

На изложбата на упадъчното изкуство имаше творби, които според нея не бяха добре направени. А други силно я смутиха, като например рисунки от Ото Дикс, изобразяващи сексуално посегателство и убийство, които според някои критици бяха алегория на социален или политически протест. Тя се питаше дали художникът е видял такива ужаси през войната и е усетил нуждата да ги изрази чрез изкуството.

На децата не беше позволено да видят изложбата на упадъчното изкуство, защото се смяташе, че е твърде покварено и разстройващо. Някои творби наистина изискваха задълбочено обсъждане или пък можеха да бъдат пропуснати, но защо не оставеха този избор на родителите? Хана беше обидена и натъжена, че държавата се е превърнала в родител, който нарежда какво може да види, да чуе или в какво да вярва едно дете.

Помисли си за своите деца в Америка. Вили обичаше цветовете и щеше да се зарадва на някои творби от „упадъчното изкуство“, особено на Кандински и Клее. Изабела, от друга страна, беше доста непостоянна в това отношение и Хана се усмихна при тази мисъл. Още на осем години тя един ден харесваше дадена картина, а на следващия — нещо съвсем различно. Винаги успяваше да обясни защо ги харесва и защо не. Хана знаеше, че дъщеря ѝ щеше да хареса картините на Франц Марк на котки, коне и птици.

По улицата прелитаха велосипедисти, пешеходци крачеха бързо покрай Хана. Тя подмина младо семейство с две деца — момиченце на четири и момченце на седем или осем години.

— Може ли да идем за сладолед? — попита момчето, като дърпаше ръката на майка си.

В такива моменти, когато виждаше други семейства, самотата и гневът ѝ се засилваха. Колко несправедливо беше, че не можеше да заведе своите деца на сладолед.

Следобедът беше топъл и разходката се оказа по-изморителна, отколкото очакваше, отчасти защото се принуди да тръгне по по-дълъг маршрут, за да не мине покрай Фелдхернхале, където Хитлер беше издигнал мемориал в памет на неговите сподвижници, загинали от ръцете на баварската полиция в нощта на Бирения пуч. Двама пазачи

от СС с черни униформи стояха там постоянно и минувачите трябваше да вдигат ръце в поздрав към тях.

Главата на Хана продължаваше да пулсира и от челото ѝ се стичаше пот. Тя спря, извади кърпичка от чантата си, огледа се, после свали шапката си и попи челото си. Украсата по случай Деня на германското изкуство още висеше по улиците, които бяха много оживени през късния следобед.

Какво ли щеше да си помисли Мозес за всичко това, запита се тя. Защото през последните няколко дни тя още по-осезаемо усещаше присъствието на съпруга си. Беше благодарна, че не е тук да види това, но в същото време копнееше да поговори с него. Колко ли щеше да се натъжи, когато види как Палатата на изкуствата бе решила да покаже изкуството, разделено в две категории — одобрено и неодобрено.

Докато Хана вървеше към малката си стаичка, където живееше сама, в ума ѝ не спираха да просветват образи на картини, скулптури и скици.

Спомни си какво бе казал Йозеф преди много години, точно след Пуча, когато Хитлер за първи път се опита да превземе властта в Германия. Когато Хана видя снимката му във вестника, тя каза на Йозеф: „Той идва тук преди години, показва рисунките си с надеждата, че може да ги изложим в галерията.“ А Йозеф бе отвърнал лековато, сякаш се шегуваше: „Е, точно от такъв водач се нуждае Германия, човек с чувствителността на художник.“

Тогава още никой не подозираше какво всъщност отстоява той.

Хана си спомни за думите на Лени, че Хитлер възнамерява да върне изкуството на народа.

Когато влезе в стаята си, тя седна на леглото и отново чу думите на самия Адолф Хитлер: „Изкуството е за народа. Народът ще отсъжда кое е неговото изкуство.“

Но самият начин, по който изкуството бе представяно на хората, им диктуваше какво трябва да приемат като изкуство.

Тази нощ Хана не спа много, следващата също прекара в неспокоен сън. След няколко дни, докато търсеше работа, мина покрай Дома на германското изкуство. Сега ѝ изглеждаше почти пуст. По-късно мина и покрай сградата в „Хофгартен“. Пред нея се виеше дълга опашка от хора, които искаха да видят упадъчното изкуство.

Тя се запита дали и те усещат, че това е последната им възможност да видят тези творби.

Неспособна да намери работа, Хана отново отиде при Лени. Сега дисонансът, който преди усещаше между тях, беше изчезнал. Лени вече не хвалеше Хитлер и не упрекуваше нея. Нямахше спорове. Сестрите почти не си говореха. Лени ѝ осигуряваше подслон, храна и семейство. За това Хана винаги щеше да ѝ е благодарна.

И преди да има достатъчно време да помисли какво да предприеме, в живота ѝ отново настъпи обрат. Получи официално писмо, препратено ѝ от галерия „Хаусман“. Министерството на народното просвещение и пропагандата се нуждаеше от нейната експертиза. Тя трябваше да се яви в Берлин след седмица и да докладва пред Палатата на културата.

ГЛАВА 24

Хана

Ню Йорк

Август 2009 г.

— Когато разбрах от майка си, че татко е продал Композицията на Кандински — каза Изабела, — в Германия вече се случваха много по-страшни неща.

Те седяха тихо, сякаш обгърнати в свят, който беше много далеч от този хубав нюйоркски апартамент. Светлината отново се беше променила; ярките цветове на много от картините по стената сега изглеждаха по-тъмни и неясни.

— Представям си колко опустошително е било това за нея — каза накрая Лорън, като говореше както за продажбата на Кандински, така и за ужасите, които са последвали. И тогава осъзна, че вярва на думите на Изабела Флечър за картината, макар че тя не ѝ беше показала никакво доказателство. Лорън, която винаги се опитваше да не се влияе от емоциите, да разчита единствено на логиката, на фактите, на доказателствата, ѝ вярваше, въпреки че във всички източници се твърдеше, че „Композиция И“ на Кандински е унищожена по време на Втората световна война. Дали историята не трябваше да се пренапише?

— Не само Кандински — каза Изабела, — а и повечето картини, собственост на семейството ми. Баща ми изпрати парите от продажбата им, за да започнем нов живот в Америка. Той възнамеряваше да дойде при нас. После щяхме заедно да се приберем, или поне аз винаги съм мислила, че това беше неговият план. За майка си не съм така сигурна. Никой не вярваше, че Хитлер ще се задържи дълго на власт. Но... — Госпожа Флечър потрепери, после раменете ѝ се отпуснаха, сякаш притиснати от някаква физическа тежест. — Е, всички знаят какво стана. — Тя се вгледа в Лорън, но очите ѝ бяха някак пусти и младата жена знаеше, че няма нужда от отговор.

Дали и дядо ѝ беше мислил така, запита се Лорън. Дали и той, като Мозес Флайшман, бе смятал, че Хитлер няма да се задържи дълго? Доктор Розентал също бе изпратил семейството си в чужбина. Дали е имал намерение да се върнат по-късно в Германия?

— Парите пристигнаха точно след като мама тръгна от Ню Йорк за Германия. Тя писа на чичо Ханс да не ги изпраща обратно, макар че със сигурност са щели да ѝ бъдат полезни. Помоли го да ги инвестира за мен и брат ми в Америка. Накрая с тях беше платено следването ми в университета.

— Картината на Кандински е била продадена на някого в Берлин?

— Да, така беше.

Лорън погледна към лавицата с книги. Успяваше да различи някои от заглавията по гръбчетата. Големи книги, озаглавени *Експресионизъм*, *Германското изкуство на XX век*, *Кандински в Германия*, *Раждането на абстрактното изкуство*. Питаше се каква част от всичко това Изабела си спомня и колко е прочела в тези книги.

— Общо взето дотам стига познатата история на картината — каза Изабела. — Навсякъде се споменава собственикът ѝ в Берлин и се смята, че е унищожена по време на бомбардировките.

— Майка ви я е купила пак от него? — попита Лорън.

— Не беше майка ми.

Лорън вдигна рамене и отвори широко очи, сякаш да попита — кой?

— Уверявам ви, че покупката беше законна — отвърна Изабела.

— А имате ли документи, които го доказват? — попита Лорън и веднага ѝ се прииска да беше замълчала, за да успокои гласа си, да избере други думи и да не прозвучи така остро. Изглеждаше нетърпелива, готова да обвинява, а всъщност беше просто развълнувана.

— Да, имам документи, които удостоверяват, че е собственост на семейството. — Гласът на госпожа Флечър се извиси в раздражение и Лорън се замоли тя все пак да продължи. Изглежда, вече се приближаваха до сърцевината на тази история. Лорън пое дълбоко дъх, осъзнавайки, че и тя е емоционално изцедена.

— Баща ви не е доживял до завръщането на картината, нали? — попита тихо тя.

Изабела поклати глава.

— А майка ви е останала там?

— Не е имала голям избор. — Гняв обгръщаше думите ѝ, а по бузите ѝ се появиха розови петна. Лорън се запита какво ли е да таиш такъв гняв повече от седемдесет години. Замисли си за своя баща, който рядко говореше за родителите си. Понякога се изумяваше, че той успява да живее, без да таи горчивина заради миналото. Но със сигурност е имало гняв. Просто не е говорил за него.

Лорън знаеше, че дядо ѝ е умрял в Дахау, но никога не беше ходила в концентрационния лагер при пътуванията си до Германия. Никога не беше виждала дома на предците си в Лайпциг. Никога не беше преглеждала лагерните архиви на нацистите, които бяха отваряни с течение на годините. Никога не беше виждала името на Феликс Розентал в нито един официален документ.

Усилията ѝ бяха посветени на издирването на изгубени произведения на изкуството. Не можеше да върне дядо си. Можеше да върне тях. Платно, рисунка, творба, която може да надживее създателя си с векове. Създаденото оцеляваше дълго след смъртта на своя създател.

Обвиняваха я, че е предприела вендата. Един колекционер на съвременно изкуство — който дори според Лорън също беше жертва, защото бе закупил картината съвсем законно — ѝ каза, че нейните неуморни усилия са продиктувани не само от търсене на справедливост, но и от желание за отмъщение. Тогава тя настръхна при това обвинение. И все пак понякога се чудеше дали не е истина. А сега се питаше защо бе станала така *обсебена*, както се изразяваше Патрик, от разследването на Хана Флайшман чрез нейните наследници. А единственият ѝ жив наследник беше Изабела Флечър.

Какво се надяваше да постигне? Да върне откраднати творби? Да открие разточителен живот, платен с продажбата на конфискувани упадъчни картини?

— Не разбирах — каза Изабела с вече спокоен глас, умората беше победила гнева. — Тя не беше еврейка, но се беше омъжила за евреин. Не съм сигурна, че това е била причината да не може да напусне Германия, но по онова време почти всички, които подаваха молба за документи, имаха неприятности. Квотите за страните, готови да приемат германци, евреи или не, бяха запълнени.

Изабела посочи към фотографията със счупеното стъкло, снимката на малкото момиченце и брат му.

— Тази снимка е правена в Америка. Леля Кати ни заведе в едно студио, за да може да изпрати снимка на майка ни. Помня колко горд беше Вили, докато позирахме пред фотографа и той ни казваше как да застанем. — Изабела се усмихна леко при този спомен. Мислех, че го правим, за да не ни забрави. Тогава изобщо не можех да разбера защо не идва при нас, особено след смъртта на татко. Или защо не иска да се приберем у дома. По онова време не разбирах, че тя, че ние сме изгубили всичко; картините, галерията, дома си. Тя не пишеше за това в писмата си до Америка. След време съвсем престана да пише. — Долната устна на старата жена потрепери.

Внезапно Лорън видя госпожа Флечър като наранено, изплашено малко момиче, което чака майка си. Тя беше детето от снимката. Възрастната жена примигна, за да прогони сълзите. После се облегна назад и като че ли тялото ѝ се смали в огромното кресло, готово да я погълне.

— Никога не съм говорила за това — каза Изабела така тихо, че Лорън едва я чуваше. — Никога не съм говорила за това с друг, освен с Андрю. — Засмя се тъжно. — А сега седя тук и разказвам всичко на една непозната. — Взе чашата си от края на масата и отпи малка глътка от вече студения чай, после я обхвана с две ръце.

Седяха в мълчание, докато накрая Лорън заговори тихо:

— Как Хана, майка ви, е оцеляла без дом и без никакви средства?

— Семейството. Тя живееше при моята сестра, при заварената си дъщеря Хелене, която ѝ беше повече като сестра, и съпруга ѝ Якоб в Берлин, а после при леля Лени в Мюнхен. — Изабела остави чашата на масата и отново изправи гръб, макар Лорън да усещаше, че не е възвърнала самообладанието си. — Накрая си намери работа за известно време. Трябва да разберете, че ѝ беше трудно да говори за това. Не знам голяма част от онова, което е преживяла. Накрая се върна в Берлин и... — Изабела внезапно замълча. Думите секнаха. Лорън виждаше как ръката ѝ върху подлакътника трепери. Жената затвори очи. Раменете ѝ се разтресоха.

— Берлин? — попита Лорън. — Върнала се е в Берлин? — Нима най-сетне бяха стигнали до Берлин? Точно там започваше историята,

от която Лорън се интересуваше. И в това колебание имаше нещо разобличаващо.

Двете се спогледаха за миг и Изабела извърна очи, погледът ѝ спря на решетката на камината, сякаш в нея имаше огън, който можеше да прогони от стаята внезапно настъпилия хлад.

— Пак ли е отишла при Хелене? — попита Лорън. — Когато се е върнала в Берлин? Какво е правила в Берлин? Намерила си е работа? — Казваше си да забави темпото, да млъкне, да даде на жената малко време. Патрик все твърдеше, че е склонна да говори прекалено, когато е нервна, развълнувана или изморена. Да, сега имаше чувството, че времето изтича, че никога няма да научи какво точно се е случило в Берлин. След смъртта на съпруга на Хана. След като е изпратила децата си в Америка.

— Много съм изморена, госпожице... госпожо О'Фаръл — поправи се Изабела. — Бихте ли дошли пак утре?

— Да, разбира се... Благодаря ви, че говорихте с мен. — Лорън седеше и чакаше, макар и да не знаеше какво. Посегна бавно към чантата си и погледна отново към снимката на Изабела и брат ѝ Вили. Взе чашата си, сложи я на подноса, после предложи да го отнесе в кухнята, но жената вдигна ръка да я спре.

— Аз ще се погрижа — отвърна тя и двете се засмяха леко, заради по-ранната непохватност на Лорън и резултата от това. Вероятно в края на това посещение имаха нужда от нещо не така мрачно като събитията, за които Изабела говореше.

— Ще се почувствам много по-добре — каза Изабела, — ако ми позволите да подменя стъклото на снимката. Мога да ви я донеса утре.

Изабела я стрелна с поглед, сякаш казваше: *Наистина ли си мислиш, че ще ти позволя да отнесеш едно от най-ценните ми притежания?*

— Да, стъклото — каза накрая жената. — Може да донесете ново стъкло и ще го заменим.

Лорън бързо извади малка ролетка от джоба на чантата си, както и бележника и химикалката си, а госпожа Флечър кимна, сякаш одобряваше, че е така организирана и добре подготвена. Младата жена измери рамката, записа цифрите, осъзнавайки, че не е стандартен размер и стъклото ще трябва да се изреже по поръчка. Беше по-добре

да вземе снимката и рамката и да ги отнесе в магазина за рамки, но не искаше да го предлага тя. А Изабела не го стори.

— Благодаря ви, госпожо Флечър — каза Лорън, докато прибираще рулетката, химикалката и бележника в чантата си. После стана. — Ще се видим утре.

— Да — каза Изабела. — Ще поговорим отново утре. Някъде по обед. В един?

— Да, удобно ми е — каза Лорън, като мислено пренареждаше графика си с надеждата, че ще може да остави Адам следобед в забавачката.

Госпожа Флечър я изпрати до вратата.

— Моля — рече тя, когато излязоха във фоайето, — не споделяйте с никого това, което ви казах за Композицията на Кандински и за семейството ми. — Гласът ѝ беше изгубил силата си.

Ароматът на рози от кристалната ваза на масичката се засили, докато стояха във фоайето, но когато ги погледна, Лорън видя, че са започнали да вехнат. И имаше чувството, че госпожа Флечър вече съжалява, че се е съгласила на този разговор и за информацията, която беше разкрила. Дали беше казала повече, отколкото е възнамерявала? Може би предложението за утрешната среща бе просто начин да се отърве от нея?

Лорън кимна в съгласие.

— Благодаря ви, че говорихте с мен.

— До утре — повтори госпожа Флечър, когато отвори вратата и Лорън пристъпи навън, чудейки се как ще се прибере при Патрик и Адам и ще удържа всички тези мисли, емоции и разкрития, които кипяха в нея.

ГЛАВА 25

Хана

Берлин

Септември 1937 — май 1938 г.

Когато пристигна в Берлин, Хана веднага бе отведена в голям склад на Кьопеникерщрасе от младия мъж, който я придружи от Мюнхен. Още щом влезе, тя разбра, че в склада са събрани картини, най-вероятно конфискувани от държавни колекции. Беше представена на началника, господин Щрасер, висок, слаб човек с рошава коса, която все приглаждаше назад с дългите си пръсти.

— Какво се иска от мен? — попита тя.

— Складът е пълен с картини, които са собственост на райха — каза ѝ той. — Трябва да се каталогизират и поради вашата експертиза, особено в областта на — той се прокашля — *модерното* изкуство, вие бяхте избрана като най-компетентна за това начинание. Ще имате помощници, но предимно от вашата преценка ще се определя стойността на това... дали можем да го наречем изкуство?

Значи беше тук, защото искаха да се възползват от знанията и опита ѝ. Комисията явно бе разбрала, че тя може да бъде полезна.

Господин Щрасер я разведе из сградата. Докато вървеше по пътеките, Хана го усещаше, виждаше го, чуваше го. Взираше се смаяна. Никога през живота си не беше виждала толкова много картини, рисунки и скулптури, нахвърляни в безпорядък на такова място. Тя вървеше тихо из студената тъмна сграда, която вероятно навремето бе използвана като склад за жито, защото по пода имаше тънък слой прах и във въздуха още се усещаше някаква миризма. Картините бяха натрупани до стените, една върху друга. Скулптури бяха сложени по лавици без никакъв ред. Всички изглеждаха като творби на упадъчното изкуство, както би се изразил Хитлер.

Като се опитваше да съдържи сълзите си, Хана продължи през склада, чувстваше се, сякаш трябваше да разпознае трупове в моргата, докато се взираше в творби, които навремето бяха излагани в галерия

„Флайшман“ в Мюнхен. Пикасо, Климт, Мунк, Явленски, Кандински. Цветовете вибрираха, подскачаха, смесваха се и звучаха пред очите и в ушите ѝ. Тя преглътна с усилие и попита:

— А какво ще стане с тях, след като бъдат каталогизирани?

И едва когато мъжът отговори:

— Вероятно единствено фюрерът знае отговора на този въпрос — тя осъзна, че го е задала на глас.

Разбира се, помисли си, ако той смяташе да ги унищожи, нямаше да иска да бъдат каталогизирани.

Господин Щрасер изсумтя неодобрително, после се засмя.

— Виждали ли сте нещо по-гротескно?

Хана се усмихна, сякаш в съгласие, но не каза нищо и отново тръгна през лабиринта от картини и скулптури. Усещаше как странна топлина преминава през тялото ѝ. Коленете ѝ поддаваха. Олюля се и попи потта над горната си устна. Мъжът забеляза това, намери ѝ стол и попита:

— Вода?

Хана кимна.

Когато се върна с водата, Щрасер ѝ я подаде с гримаса.

— От тези картини на човек наистина може да му се догади, нали?

Тя не беше в състояние да отговори.

Отведоха я в малък, порутен хотел близо до склада. Не беше споменала, че има роднини в Берлин. Не искаше да привлича внимание към еврейското си семейство и да ги застрашава, макар че Якоб по никакъв начин не се опитваше да скрие, че е евреин, за разлика от много други, останали в Германия. Някои бяха избягали, но както Хана вече знаеше от печалния си опит, бягството сега беше станало много по-трудно.

На сутринта тя се яви на работа в склада на Кьопеникерщрасе. Бяха иззети документи от различните музеи. Тя трябваше да ги комбинира и да каталогизира творбите по предмет на изображение, художник, националност, дата на създаване, размер, техника, предишен собственик и предполагаема стойност.

Хана знаеше, че трябва първо да прегледа съдържанието на целия склад. Помагаше ѝ един сипаничав младеж на име Улрих. Те започнаха работа, Хана си водеше бележки, като преглеждаше всяка картина, офорт и скица, а Улрих внимателно ги сваляше и разместваше, за да може тя да ги види. Задачата им беше почти непосилна.

Когато Улрих я потупа по рамото и попита дали могат вече да приключват за деня, Хана с изумление видя, че е станало шест следобед. Върна се в хотела, донесоха ѝ вечеря в стаята и тази нощ спа така дълбоко, както не беше спала от години.

На сутринта господин Щрасер — който нищо не разбираше от изкуство — ѝ съобщи, че ще обозначават всяка творба, като ѝ слагат каталожен номер.

— Ако изписваме номерата с някакъв забележим цвят — предложи той, — вероятно със синьо, но, разбира се, със съвсем дребни цифрички отпред, в долния десен ъгъл, картините лесно ще бъдат откривани по инвентарния списък.

— Какво? — извика смаяна Хана, неспособна да скрие ужаса си. — Как може да предлагате подобно нещо? Сигурна съм, че този метод на идентификация не е предложен от началниците ви.

Той като че ли се сепна от гнева ѝ, почти се изплаши.

— Да, да, разбира се — заекна. — Трябва да измислим друга система. — Нервно прекара пръсти през косата си.

Всеки с малко ум в главата знаеше, че тези картини не трябва да бъдат маркирани, тъй като това щеше значително да намали стойността им. Тя се чудеше как е възможно да сложат начело подобен идиот. Той беше просто един склададжия.

Накрая, след като се успокои, Хана каза:

— Номерата трябва да бъдат отбелязани така, че да не увредят творбата.

Той кимна. Адамовата му ябълка подскочи нагоре-надолу.

— Те могат да бъдат изписани на дървените подпори на платното — предложи тя, — със син восъчен молив, и на етикетчета, залепени на гърба на скиците и офортите. Така лесно могат да се махнат или да бъдат променени, без да се увреди творбата.

— Да, да — отвърна той с готовност, почти благодарен. Сякаш разбираше, че тя му е попречила да направи нещо много глупаво. —

Ще се погрижа да бъдат поръчани необходимите материали.

След този инцидент Хана беше още по-сигурна, че Хитлер и неговите идиоти няма да осквернят или унищожат произведенията на изкуството.

Една седмица измина и настъпи втората, светът навън като че ли започна да изчезва. Хана живееше единствено чрез изкуството. С всеки изминал ден се чувстваше все по-добре в тази стара сграда, сред цветовете и музиката на нейните картини. Странно, но имаше чувството за някаква цел, въобразяваше си, че е техен защитник, отдадена майка, която се грижи за децата си. Имаше и моменти на голяма радост, радост, която нямаше как да оправдае.

Рядко позволяваше на мислите си да се отдалечат от Кьопеникерщрасе към Вили и Изабела в Америка. Вече не поддържаше връзка с децата си, нито с Хелене и Якоб, в опит да ги защити, а и нямаше пари и сили да избяга. Изчакването ѝ се струваше единствената възможност и междувременно можеше да изиграе своята дребна роля в грижата за картините. Не си позволяваше да мисли какво ще се случи с тях, или с нея, след като изпълни предназначението си.

В края на месеца получи заплащане и едва тогава призна пред себе си в какво се е превърнала. В служител на райха. Тя работеше за Хитлер!

До два дни получи и сметката за хотела и храната, която заплатата ѝ едва успя да покрие. Не я бяха изпратили в лагер, но на практика пак беше затворник.

Продължи с педантичната работа по описването и номерирането на картините. Описите от различните музеи съдържаха големи подробности за произхода и собствениците на всяка от тях. Нито една от тези картини не беше иззета от частни лица, макар че много бяха дарени на музеите от богати хора, някои дори клиенти на „Флайшман“. Хана предположи, че след време Комисията ще започне да плячкосва и частните колекции. Но тези творби, според описите, бяха все собственост на правителството, от държавни или общински музеи. Правителството, разбира се, сега означаваше Адолф Хитлер и онези, които изпълняваха заповедите му.

Тя започна да прави свои списъци. Когато отиваше до тоалетната, слагаше в джоба си писалка и записваше информацията, която беше събрала през деня, на тънко листче, което криеше в чорапите си. Използваше съкращения, инициали и символи, за да смести възможно най-много информация на него. Всяка вечер, когато се връщаше в стаята си, допълваше записките си по памет. Знаеше, че съзнанието и сърцето ѝ завинаги ще запазят цветовете, образите и звуците, но номерата трябваше да запише. Криеше списъците под една разхлабена дъска на пода.

Господин Щрасер, нейният началник, се държеше уважително, искаше мнението ѝ и специфична информация за някоя творба. Един ден тя събра кураж да му каже:

— Може би фюрерът трябва да помисли да размени тези картини за такива, които смята за по-приемливи. — Веднага съжали за избора си на думи — „приемливи“ някак подсказваше, че тя не е съгласна с водача на Райха. — Или пък да ги продаде извън страната. Част от тези художници — посочи към творба на Пикасо — могат да намерят добър прием извън Германия. Вероятно с парите от тези картини нашите галерии ще могат да се напълнят с истинско арийско изкуство. — Думата „арийско“ остави горчив вкус в устата ѝ.

Господин Щрасер стисна устни, потупа с пръст устата си, сякаш обмисляше да предаде това предложение на началството си, но не каза нищо.

Скоро в музея на Хана, както го наричаше тя в мислите си, се появиха и други посетители. Господин Франц Хофман, председател на Комисията по конфискация, идваше често. Господин Щрасер се изнервяше в негово присъствие и често я молеше да го придружава и да му обяснява какво са свършили. След няколко визити и доста разговори с господин Хофман тя усети, че той я харесва и осъзнава колко ценни са знанията ѝ. Дори започна да я подкача, че била кураторът на дегенератите.

Господин Йозеф Гьобелс, министър на народното просвещение и пропагандата, се появи неведнъж. Хана лесно го разпозна, тъй като беше виждала снимката му във вестниците и бе стояла на ръка разстояние от него на голямото откриване на Дома на германското изкуство. Той беше слаб, блед човек с хлътнали бузи и бавна, зловеща

усмивка. Тя знаеше, че навремето е харесвал „модерното“, но щом разбрал, че Хитлер не го одобрява, веднага го обявил за извращение.

Херман Гьоринг, който беше от богато семейство, беше се оженил за богата жена и бе свикнал да е обграден от изящни творби, също се отби няколко пъти.

— Госпожо Флайшман, как сте днес? — винаги я питаше сърдечно той. За разлика от Гьобелс, Гьоринг беше огромен, енергичен и дружелюбен човек, който често се отбиваше при нея. Той също беше герой от войната, награждаван пилот от германските военновъздушни сили. И навремето беше председател на германския Райхстаг. Ако Хана не знаеше, че е един от най-близките съветници на Хитлер, един от най-висшите членове на нацистката партия, може би щеше да го сметне за очарователен.

Един ден той попита:

— А този художник Ван Гог? Творбите му много ли са ценни?

— Мнозина смятат, че той е един от творците, които са оказали най-голямо влияние върху съвременното изкуство. — Тя дори не знаеше вече какво означава това. Съвременно изкуство? В Германия тези думи бяха придобили съвсем различно значение. — Смята се, че е продал само една картина през живота си, но да, сега творбите му са високо ценени.

— Аз харесвам повече класическото изкуство и декоративните творби. Какво мислите за средновековните и ренесансовите гоблени? Събрах няколко, за да украся имението си в Берлин. Трябва някой път да ми дойдете на гости.

Хана едва сдържа смеха си при тази покана. Вероятността да му отиде на гости не беше по-голяма от тази да отиде на маскен бал в Париж.

— Прекрасни са — отвърна тя, като си спомни красивия ренесансов гоблен, който Мозес беше купил в Париж за техния дом. Разбира се, вече го нямаше. — Като специалист не знам много за гоблените, тъй като това не е точно моята област, но смятам, че са великолепни.

Гьоринг беше прочут гуляйджия и един следобед дойде да заеме картина за едно „държавно“ празненство, както го нарече. Хана предположи, че няма да я върне, особено след като господин Щрасер направи малка промяна в описите.

Един следобед Гьоринг избра красива картина на Сезан, а на следващия поиска Мунк, после Марк. Обясни, че му трябвали за държавни дела или за държавни сгради. Отново бяха въведени промени в описите. Хана знаеше, че той не харесва такива картини, а Хитлер никога не би позволил да ги окачат в държавна сграда. Затова предположи, че Гьоринг ги разменя за нещо, което харесва повече, за да го окачи в хубавото си имение, което ѝ беше описал с такова въодушевление.

Той винаги се държеше приятелски, винаги я питаше кои са ценните картини и тя с готовност му казваше. Ако бъдеха продадени на хора, които ще ги оценят, вероятно щяха да бъдат спасени.

Самият Хитлер също се отби една сутрин в склада на кратко посещение, сякаш го очакваха много по-важни задачи. Беше в лошо настроение и поздрави Хана само с кимване и тихо: „Госпожо Флайшман“. Тръгна през склада, като сумтеше и кашляше, въртеше рязко глава наляво-надясно, докато разглеждаше картините, а бедният Щрасер трепереше до нея.

— Еврейско болшевишки саботажи — ръмжеше фюрерът.

Тя отново се изплаши не само за изкуството, но и за себе си. Този човек имаше много дълга памет и се славеше с отмъстителността си. Той знаеше, че тя е жена на покойния евреин Мозес Флайшман, специалист по съвременно изкуство, и беше сигурна, че след вечерята в Берхтесгаден си е спомнил как навремето го отпрати от галерията си.

Скоро и други търговци, които Хана познаваше в Берлин, започнаха да посещават склада и тя осъзна, че предложението ѝ е било предадено на по-високо ниво. Хитлер се възползваше от онези, които познаваха стойността на Пикасо или на Ван Гог. Той може и да презираше това изкуство, но съзнаваше, че е ценно. Най-хубавите картини, които можеха да се продадат на най-висока цена, нямаше да бъдат унищожени. А останалите?

ГЛАВА 26

Хана

Берлин

Август — октомври 1938 г.

— Установяваме още един център в двореца „Шьонхаузен“ — каза ѝ Щрасер една сутрин. Тя знаеше, че това е голям дворец в покрайнините на Берлин, и предположи, че обстановката там ще е подходяща картините да бъдат изложени пред гости и купувачи. — Бих искал да помогнете да изберем кои картини да бъдат преместени.

Хана осъзна, че от нея се очаква да избере картините, които трябва да оцелеят, които могат да бъдат продадени и да избегнат унищожението. А те бяха толкова много; как би могла да избере?

Тя започна да избира не само онези, които лично харесваше, но и творби, които щяха да представляват интерес за купувачите. Всеки ден няколко картини бяха натоварвани на големи камиони и откарвани към новото си обиталище. Хана продължи да въвежда информацията в описите: в официалните и в нейните тайни описи.

Често се налагаше да ходи до двореца „Шьонхаузен“, за да придружава „клиенти“, които идваха да разгледат картините. Чуждите търговци можеха да купят каквото пожелаят. Сключваха се сделки — винаги в чужда валута. И Хана беше инструктирана да информира представителите на музеите, собствениците на галерии и колекционерите, че парите ще се върнат в германските музеи и с тях ще бъдат закупени нови картини.

Преместиха я от малкия порутен хотел в наскоро обновения дворец „Белвю“, бивша кралска резиденция, която беше превърната в хотел от нацистите. Дворецът беше разкошно обзаведен с тежки драперии, кадифени мебели и бродирани възглавници, с мраморни украси и перила, с ориенталски килими и картини с позлатени рамки. Храната се сервираше в елегантна трапезария и беше приготвяна от най-добрите готвачи в Берлин. Хана седеше сред важните хора, правителствените чиновници и почетните гости. Казваше си, че не е

една от тях и че е тук само защото иска да спаси картините. Когато си позволяваше да мисли за децата си в Америка, се питаше дали пък не са по-добре без нея. Как биха се почувствали, ако знаеха, че майка им сътрудничи на нацистите, храни се в компанията на висши държавни служители и офицери от армията на Хитлер, мъже, които открито говореха за унищожаване на еврейската раса?

Една сутрин ѝ съобщиха, че са дошли представители на музей в Базел и искат да разгледат картините в двореца „Шьонхаузен“. Един от тях се интересувал предимно от работата на художник от кръга „Синия конник“ в Мюнхен. Тъй като познаваше добре точно тези художници, Хана беше помолена да му покаже колекцията.

Младият ѝ помощник — вторият, когото ѝ назначиха и който я следваше като сянка — я откара от хотела до двореца. Остави я и отиде да паркира колата. Тя предположи, че едрият младеж, който се казваше Гюнтер, има нужда и от цигара, тъй като вече не пушеше в нейно присъствие или близо до картините, след като го беше скастрила сурово заради това.

Група мъже стояха заедно с Франц Хофман на входа на двореца. Хофман се обърна и тъкмо щеше да представи Хана, когато погледът ѝ спря на един от мъжете. Сърцето ѝ заби силно и се качи в гърлото. Стори ѝ се, че ще припадне. Не можеше да си поеме дъх.

Не го беше виждала от много години. Бръчките около усмивката му бяха станали по-дълбоки. Мустаците му бяха опъстрени със сребро, а косата му бе снежнобяла. Но той все още беше красив като в деня, когато се срещнаха преди дванайсет години на кораба от Америка.

— Може ли да ви представя господин Йохан Келер от Музея за изящни изкуства в Базел — каза Хофман. — Нашата госпожа Флайшман е много компетентна, особено по отношение на кръга „Синият конник“, от който се интересувате. Тя с удоволствие ще ви покаже колекцията.

Хана виждаше, че Йохан Келер също е смаян от новата им среща, и двамата стояха като онемели, докато господин Хофман и клиентите му не се отдалечиха достатъчно.

— Хана — рече той бавно и цветът на името ѝ изпрати топъл порив през нея. — Не очаквах това.

— Аз също — каза тя. Годиците го бяха пощадили. Хана знаеше, че изглежда много по-различно от първата им среща и е остаряла. Вероятно не красиво. Но странно, в този миг беше благодарна, че се срещат тук, а не в склада на Кьопеникерщрасе. Когато работеше там, тя почти не си правеше труда да се погледне в огледалото, преди да излезе от хотела. Когато трябваше да се среща с клиенти в двореца, фризираще косата си, слагаше си грим и се стараяше дрехите ѝ са чисти и изгладени. Беше благодарна за услугите, които животът в „Белвю“ осигуряваше.

— Изглеждаш добре, Хана — каза той и тя се запита дали наистина е така. Имаше чувството, че трудностите през последните години са я лишили от красотата и здравето, които може би някога притежаваше.

— Ти също, Йохан. — Стояха и безмълвно се взираха един в друг, тя усети, че той иска да я докосне. — Сега работиш в музея в Базел?

— От девет години. А ти, Хана?

— Тук в Берлин, за кратко...

Той чакаше тя да обясни повече, но Хана не знаеше какво да му каже, без да разкрие нещо, което би я поставило в опасност.

— А бизнесът в Мюнхен? — попита той.

— Затворихме галерията, а после... Мозес почина скоро след това... Накрая се наложи да продам всичко. — Хана потрепери при мисълта за Мозес, за Йозеф, как никога не говореше за загубата им, защото в живота ѝ нямаше човек, който да го е грижа за това.

— О, Хана, съжалявам — каза той искрено.

Тя усети студена буца в гърдите си, после горещия камък на събудената вина, че беше предала съпруга си.

— Не можех да си намеря работа, после се появи тази възможност.

— Вили. Той как е? — Въпросът му беше предпазлив, защото от дългите им разговори преди години знаеше, че понякога здравето на Вили е много крехко.

— В Америка е при сестра ми.

— В Америка? А ти си останала в Германия? — Гласът му беше тих и в цвета му имаше някаква мека, утешителната нотка, която я бе

успокоила и преди толкова години, когато се страхуваше, че ще изгуби сина си.

Хана усети, че в очите ѝ избиват сълзи, но си заповяда да не плаче. Не тук, не сега.

— Животът невинаги е такъв, какъвто ни се иска да бъде — каза тя. Сигурно Йохан щеше да разбере, че не се е разделила с децата си по свое желание. *Децата ѝ?* Не можеше да говори за малката Изабела. Не би го направила. Не можеше.

— Господин Келер — каза тя по-високо. — С удоволствие ще ви покажа нашата колекция.

Когато тръгнаха през галерията, която всъщност беше просто склад, макар и доста по-приемлив от предишния, те говореха нервно и предпазливо. Той ѝ каза, че смята да се пенсионира, но от музея го помолили да дойде в Берлин, за да купи картини, които са извадени от германските музеи. Синовете му били добре. Двамата по-големи се оженили и вече имал две внучета. Най-малкият му син тъкмо постъпил в университета. Не каза нищо за жена си.

— О, Хана, и ден не е минавал от раздялата ни, без да мисля за теб — каза той внезапно, обърна се към нея и посегна към ръката ѝ. Тя отстъпи назад, изплашена, че някой може да ги види.

— Йохан, моля те... — Не можеше да му каже, че и тя е мислила за него всеки ден, че е виждала лицето му, усмивката, очите му в красивата си малка дъщеря. Сега Изабела растеше в Америка без баща и без майка.

— Знам, че когато се разделихме, се разбрахме да не се виждаме отново. Но няма съдбата не ни събра отново?

Хана си помисли за последната им среща. В морето, в свят между два свята, който съществуваше само тогава и само там. Беше мечтала да го види отново, но не очакваше да се случи. А сега какво би могла да иска от него?

— Трябва да те видя, Хана, някъде другаде, далеч от всичко това.

Тя си спомни за разговора си с един от търговците в Берлин преди няколко седмици. Той бе намекнал, че е възможно за човек на такава позиция да задържи няколко картини за частни изложения. Творби, които представляват интерес за клиентите му, могат да бъдат продадени, без да минават по обичайните канали, и ако тя му сътрудничи... Той не го каза направо, но Хана разбра какво иска.

Изкуши се, тъй като с тези средства можеше някак да се измъкне от Германия. Сега осъзна, че ако реши да се срещне с Йохан, дори да успее да се измъкне от постоянния си ескорт, щяха да възникнат съмнения, ако ги видят заедно.

— Господин Хофман казва, че се интересува от творбите на кръга „Синият конник“ — каза тя и започна да сочи картините, докато вървеше пред него.

Подминаха скулптури, изложени на голяма маса, и приближиха до една цветна картина на Кандински, която Хана добре си спомняше от ранните дни на „Синият конник“ в Мюнхен. Мъж на кон, съвсем прости линии, а цветовете — червено, жълто и синьо — бяха чисти и ярки.

— Един от любимците ти — каза Йохан, когато застанаха пред картината. — Руснакът.

— Винаги съм харесвала този художник — рече тя сковано, после добави с лека усмивка — Макар че мнозина биха казали, че е германец.

— А музиката? — попита той и се усмихна бързо. — Чуваш ли музиката?

Тя усети внезапен прилив на удоволствие от усмивката му, когато осъзна колко добре я познава, макар че бяха прекарвали само няколко дни заедно.

— Толкова години минаха, Хана.

— И толкова неща се промениха.

— И все пак много неща останаха същите. Чувствата, които се опитвахме да отречем. Те промениха ли се? — Той я докосна леко по ръката и тя не се отдръпна. И интензивността на онова кратко време, което бяха заедно, се завърна. Тогава се разбраха, че ако бъдат заедно, ще наранят хората, които обичат. Защо не се бяха срещнали при други обстоятелства, в свят, в който можеха да бъдат заедно? Мозес вече го нямаше, но съпругата на Йохан сигурно беше жива. Иначе той щеше да спомене за загубата ѝ, когато тя му каза за смъртта на мъжа си. И все пак дори да беше свободен сега, Хана вече нямаше власт над живота си. Тя беше затворничка в собствената си страна. И знаеше, че не може да му каже за измамата, с която живееше толкова много години.

— Тази картина — каза тя и издърпа ръката си от неговата. — Сигурно може да си намери дом извън Германия.

— Сигурно — каза той, но не се взираше в картината, а в нея.

Тя се обърна бързо и продължиха към друго платно „Две котки, синя и жълта“, две цветни котки, свити в красива композиция, творба на Франц Марк.

— Може ли да се видим по-късно? — попита той.

— Говориш за съдба, Йохан. Нима съдбата повелява да се срещаме само когато се страхувам от някакво голямо бедствие?

— Бедствие ли? — попита той замислено.

Тя искаше да му обясни какво се случва в Германия. Искаше да му обясни толкова много неща. Бяха сами, без обичайния ескорт, и тя усещаше, че може да говори по-свободно, и в същото време вечният страх, нейният постоянен спътник, недоверието във всеки, не ѝ позволяваше да говори открито.

— Как стана така, че си тук и помагаш Германия да се отърве от модерното изкуство? — попита той. — Това е точно изкуството, което обичаш, картините, които се свързват с галерия „Флайшман“.

Хана не можеше да отговори. Не можеше да му каже за личните си страхове, както и за страховете си за картините и цялата страна?

— Прав ли ще съм, ако кажа, че ние не просто купуваме изкуство, а го спасяваме? — попита той. Очите му бавно плъзнаха по цветовете на Франц Марк, оценявайки творбата, а после се върнаха на Хана и тя видя нещо в тях, което ѝ подсказа, че той разбира, че тя не подкрепя нацисткото правителство, а иска само да спаси тези творби.

— О, Йохан — рече, а после, преди да може да ги спре, думите излязоха от устата ѝ: — Опасявам се, че всичко ще бъде унищожено. Трябва да бъде изнесено оттук, за да оцелее. — Тя почувства остро, болезнено пробуждане в гърдите.

— Светът не е лишен от очи и сърце. Сигурно не само изкуството зове за помощ.

— Да, много в Германия трябва да бъде спасено.

— Говори се — продължи той внимателно, — че нещата могат да се прехвърлят от музеите към... — Поколеба се, сякаш искаше Хана да довърши изречението му.

Тя мислено си напомни, че трябва да е предпазлива.

— Към военните намерения на Хитлер? — попита едва чуто. За първи път изричаше с думи онова, което дълбоко в себе си знаеше.

Хитлер наскоро беше анексирал Австрия. Германия открито възстановяваше военната си мощ и това със сигурност тревожеше останалия свят.

Приближиха се до картина на Клее в тъмни, землисти цветове. Паул Клее, също член на „Синият конник“, беше швейцарец като Йохан. Хана знаеше, че той има слабост към него.

— Твоят сънародник — каза тя.

— Прекрасна е. Макар че някои биха го нарекли германец или французин! — И тогава, най-внезапно гласът му се промени: — Говори се за търг в Швейцария в началото на следващата година или през пролетта, където ще се предложат останалите творби. Носи се слух, че вероятно ще бъде проведен от галерия „Фишер“.

Хана знаеше за кореспонденцията между Франц Хофман и Теодор Фишер в Люцерн. Швейцария, неутрална страна, се беше превърнала в убежище за много художници и хора на изкуството, които бяха избягали от Германия, и сега щеше да стане убежище и за картините. Господин Фишер бе един от малкото посредници в Швейцария, които не бяха евреи, и имаше достатъчно познания и контакти, както и опит в провеждането на такива търгове.

— Кога ще те видя отново? — прошепна той.

Хана се озърна към входа на галерията и видя, че помощникът ѝ върви към тях.

— О, Йохан — отвърна тихо с треперещ глас, очите ѝ се стрелкаха неспокойно. — Трудно е...

— Кога?

— Не сега и не тук. — Погледите им се срещнаха.

— Може би на търга — каза той. — Ще се видим в Люцерн и... — Гласът му стана още по-тих: — Може пак да поговорим за изкуство и как намерим нов дом за...

Не можаха да продължат, защото младият ѝ помощник се приближи. Хофман скоро също се присъедини към тях с другите от групата, които имаха въпроси за някои творби и Хофман бе решил, че тя е най-компетентна да им отговори.

Тази вечер всички подробности от деня не спираха да се въртят в съзнанието ѝ. През годините се беше опитала да се убеди, че чувствата

им един към друг са твърде чужди на реалния свят, за да бъдат истински. Той се беше появил в момент на нужда, когато тя се страхуваше, че ще изгуби сина си. А дали сега идваше отново, за да спаси не само изкуството, но и нея самата? Или пък тя напълно бе изгубила връзка с реалността?

Йохан сигурно разбираше дилемата ѝ. Тя не знаеше дали възнамеряват да вземе участие в търга, или да придружи картините до Швейцария, но все пак усещаше искрата на надеждата. Само ако я помолеха да помага с картините в Швейцария...

На следващата сутрин Йохан Келер и другите от групата посетиха отново двореца „Шьонхаузен“, но двамата с Хана не останаха насаме. Разменяха си бързо погледи, ала не успяха да разговарят.

На следващата вечер, след като хапна лека вечеря и се готвеше да си ляга, някой почука на вратата ѝ. Сърцето ѝ подскочи от надежда.

Отвори и видя Хелене, с разрошена коса, подути очи и покрито с червени петна лице.

Хана огледа бързо към коридора и видя, че няма никого. Помощникът ѝ, който спеше през няколко стаи, следеше кой идва, макар че никой не я беше посещавал досега. Хана направи знак на Хелене да влезе.

— Как разбра къде съм? — Виждаше, че Хелене носи лоши новини, ръцете ѝ трепереха и дърпаха нервно подгъва на сакото ѝ.

Сигурно е Якоб, помисли си Хана. Покани Хелене във всекидневната, засрамена, че живее сред такъв разкош.

Те поседяха в мълчание, после Хелене каза:

— Свързах се с бившия ти работодател в Мюнхен и чрез него разбрах как да те намеря в Берлин. Надявах се, че си успяла да заминеш за Америка, защото отдавна не съм те чувала, но тогава... — Огледа стаята, сякаш търсеше нещо, и накрая се разплака, неконтролируемо, неспособна да продължи.

После най-сетне прошепна:

— Той си отиде.

— Якоб ли?

— Не, не... — Затвори очи, пое си няколко пъти дълбоко въздух през сълзи, като се клатеше напред-назад. — Вили.

Следващия ден Хана не излезе от стаята си, нито на последващия. Хелене и Якоб я поканиха да отиде при тях, но тя знаеше, че не може. Дадоха ѝ кратък отпуск — макар и под предлог, че е болна.

Хана не би им казала за сина си.

Вили, който бе живял много по-дълго, отколкото лекарите предсказваха, се разболял от пневмония и бедното му телце не можело вече да се пребори. Хана беше сигурна, че ако бе до него, това нямаше да се случи.

Едно писмо от сестра ѝ в Америка стигна до нея. Кати ѝ пишеше за смъртта на Вили. Не казваше, че си е отишъл спокойно, и не се опитваше да облекчи болката ѝ с думите, че не е страдал. Изабела била много умно дете и се справяла добре в училище. Фактът, че писмата от дъщеря ѝ бяха ставали все по-редки и хладни през последните дни на Хана в Мюнхен, ѝ подсказа, че е изгубила не само малкото си момче, но и дъщеря си.

Хана се върна към работата си, към чакането.

ГЛАВА 27

Хана

Берлин

Ноември 1938 — април 1939 г.

Сутринта на 10 ноември 1938 година Хана закуси в стаята си, защото щеше да ходи рано в склада, за да подготви още картини за прехвърлянето им в двореца „Шьонхаузен“ и не искаше да чака закуската в трапезарията. Предната вечер беше пропуснала вечерята, както вече често правеше. Нямаше апетит.

Когато излезе от хотела, въздухът беше изпълнен с миризмата на дим и в далечината се виждаха тъмни облаци.

Гюнтер тръгна към колата.

— Какво става? — попита го тя, когато той изтича да ѝ отвори вратата.

— Да проверим — отвърна Гюнтер с любопитство.

Последваха дима и Хана скоро осъзна, че не идва само от едно място. Гюнтер насочи колата към най-близкото огнище и с приближаването им димът се съгъстяваше все повече, по улиците тичаха хора. В далечината завиха сирени, които пронизваха въздуха с ослепителни цветове.

Когато приближиха до сградата, Хана видя почернелите останки на старата синагога, където Якоб Кауфман, съпругът на Хелене, беше ходил като дете. Сърцето ѝ заби учестено и като че ли пропусна удар. Тя усети пулсиране в тила си, щом минаха бавно покрай сградата. В близкото гробище се виждаха съборени камъни и осквернени гробове.

Гюнтер свали прозореца и извика на един млад войник на улицата:

— Какво става?

— Не си ли чул за убийството в Париж?

Гюнтер поклати глава. Миризмата на огън и дим се засили, когато той отвори прозореца. Хана едва дишаше.

— Евреите са убили невинни германци. — Мъжът се закашля.

— Евреите трябва да бъдат унищожени заедно с имуществото им — извика друг войник и вдигна юмрук. Едно куче се разля в тъмносиньо, после друго започна да вие и сирените отново запищяха.

Гюнтер се обърна към Хана, тя видя съчувствието в очите му и за миг усети, че то е за евреите, а не за германците. Продължиха бавно, подминаха още хора, някои с цивилни дрехи, други в униформа. Те тичаха по улиците, крещяха и си махаха един на друг в отчаян опит да овладеят суматохата. Някои обаче като че ли насочваха и окуражаваха хаоса.

Хана видя, че прозорците на сградите са строшени и стъклата са пръснати по улиците. Чуваше как хрущят под гумите на колата.

Подминаха още млади мъже, които крещяха, хвърляха камъни и се втурваха към потрошените сгради. Минаваха от един погром към друга димяща сграда с избити прозорци. Всичко като че ли се движеше на забавен кадър, сякаш не беше истинско, а просто някакъв кошмарен, ужасен сън, от който Хана скоро щеше да се събуди.

Минаваха през квартали, в които живееха много евреи. Мъже излизаха от сградите, с пълни с плячка ръце. Гюнтер се опита да свие по странична уличка, но и тя бе изпълнена с тичащи хора. Когато приближиха една част със скъпи магазини, Хана вдигна ръка към устата си. Прилошаваше ѝ.

Трябваше да се махне оттук. Трябваше да избяга.

Сграбчи дръжката на вратата и започна да дърпа и блъска. А после погледна надолу и застина от надигналата се ужасна воня. На улицата лежах почернели човешки останки. Миришеше на изгоряла плът.

Всичко, което беше изляла на закуска, се изля от стомаха ѝ по пода, вратата на колата и седалката.

Тя отново погледна навън с ужас, за да се увери в онова, което вече знаеше. Почернелият надпис над сградата вероятно щеше да е нечетлив за всеки друг, но тя го познаваше добре. Това беше магазинът на Якоб Кауфман, бижутер.

Сигурно бе припаднала. Когато се свести, Гюнтер ѝ вееше с лист хартия, който стискаше в голямата си ръка. Очите му бяха ококорени от ужас. По челото му беше избила пот.

Хана погледна през почернелия от сажди прозорец и осъзна, че вече не са в района на погромите и Гюнтер е успял да ги изведе оттам.

Миризмата на собственото ѝ повръщано изпълваше колата, макар че горкото момче се беше опитало да почисти.

— Какво стана? — попита го тя.

— Вие припаднахте — каза той.

— Не, за...

— Съжалявам. Не трябваше да ви вода там.

Хана не намираше думите, но знаеше, че той е прав. Не биваше да я води там. Неговите задължения, както и нейните, бяха определяни от други хора. Никой не му бе разрешил да се отдалечава от назначения маршрут. Можеше да го накажат много сурово, задето не я беше откарал право в склада тази сутрин.

Те дълго се взираха един в друг.

Накрая той каза:

— Може ли да ви помоля да не го споменавате пред никого?

Отново мълчание и Хана попита:

— А може ли и аз да поискам една услуга?

Той кимна.

— Магазинът, на бижутера. Бижутерия „Кауфман“. Бихте ли попитали какво е станало със собственика?

Той пак кимна.

През следващите няколко дни в трапезарията говореха единствено за случилото се в Германия в нощта на девети срещу десети ноември.

— Защо трябваше да се стига до това? — попита един дебелак с униформа съседа си по маса. — Този еврейски заговор срещу Райха отдавна трябваше да е потушен.

— Вероятно евреите са платили за убийството още преди това — отвърна с пълна уста събеседникът му. — Те трябва да си платят за стореното.

Хана обикновено се хранеше с помощника си, но чуваше разговорите около тях. Понякога я канеха да седне на друга маса и това ѝ беше много противно. Често изобщо не слизаше в трапезарията, но осъзна, че единствено тук може да научи какво всъщност става в Германия.

Контролираните от нацистите вестници, които бяха оставяни в трапезарията или във фойето на хотела, разказваха истории за някакъв млад еврейин в Париж, който отишъл в германското посолство, за да

убие посланика. Когато видял, че той още не е пристигнал, застрелял друг служител, който умрял от раните си два дни по-късно.

За отмъщение еврейски магазини и синагоги из цяла Германия бяха опожарени. Гробища бяха осквернени, училища бяха потрошени. Много евреи бяха убити. И всичко това се представяше като някаква логична, правилна и справедлива реакция.

От разговорите на гостите на хотела Хана научи, че този младеж бил разстроен от принудителното изселване от Германия на всички евреи с полско гражданство. Те бяха арестувани, а имуществото им се конфискуваше. После бяха изпращани обратно в Полша.

— Те са полски евреи. Не германски — каза един от гостите на хотела. — Трябва да направим място за истинските германци.

А събеседникът му отпи от бирата си и каза:

— Те и поляците не ги искат. Отказали са да ги приемат.

После се чу трети глас, докато нож и вилица шумно режиха пържола.

— Ако Хитлер смята, че може да се отърве от евреите, като ги принуди да напуснат, ще се наложи да размисли. Никой не ги иска. Никой не иска да замърсява с тях страната си.

Хана си помисли, че тези полски евреи сега са в нещо като чистилище, чакат да бъдат приети в Полша и не могат да се върнат в Германия.

Застрахователните плащания след погромите над евреите бяха конфискувани от държавата и дори бяха наложени допълнителни такси. Всичко това тя научи от гостите на хотел „Белвю“, които бяха единомисленици, че евреите трябва да си платят.

— Хер Гьоринг е категоричен, че евреите няма да докопат застраховките — каза един мъж, докато се наслаждаваше на десерта си. — Те започнаха всички тези неприятности и не бива да бъдат награждавани за тях.

Хана си спомни за срещите си с Гьоринг, докато той оглеждаше и после подбираше картини като изискан джентълмен.

— Той е наложил глоби за всички погроми. Ако не беше еврейската алчност, нищо толкова нямаше да се случи — отвърна друг. — Справедливо е те да понесат отговорност. Ако това означава да се отървем от цялата пасмина, така да бъде.

Хана и Гюнтер се спогледаха, тя се извини и се качи в стаята си. Нима вече можеше да има съмнение колко опасен е животът на евреите в Хитлерова Германия? Нима останалият свят не виждаше какво се случва?

Тя си легна трепереща и се замоли да оцелее, за да иде при дъщеря си.

Вече знаеше, че много евреи са арестувани и изпратени в лагерите на Хитлер след нощта на девети ноември, и се опасяваше, че Якоб и Хелене може да са сред тях. Или да са мъртви.

На следващия ден, докато пътуваха към склада, помощникът ѝ съобщи тъжно и неохотно, че намерил информацията, която искала. Якоб Кауфман бил мъртъв, убит при погромите в нощта на девети ноември.

Сълза се търкулна от окоето на Хана, но тя изпита по-скоро гняв, отколкото мъка.

— А жена му Хелене?

— За нея не знам.

— Трябва да отида при нея.

Младият мъж кимна.

— Утре.

На следващата сутрин, когато слезе за закуска, Хана разбра, че Гюнтер е освободен от задълженията си и вече има нов помощник.

Тя често вадеше снимката, която Кати ѝ беше изпратила — децата ѝ се усмихваха пред камерата. Вили беше млад мъж, но все пак още дете. Той вече си беше отишъл, а Изабела беше на единайсет, а не малкото момиченце от тази снимка. Хана знаеше, че някак трябва да се върне при нея.

Имаше развитие по планирания търг в Швейцария. Той щеше да се проведе на 30 юни 1939 година, като щеше да има предварителни изложби в Цюрих и Люцерн преди разпродажбата. Бяха изпратени писма до евентуални купувачи — хора, които бяха ходили в Берлин да купуват картини, колекционери и търговци, проявили интерес, и представители на музеи. Много от тях не искаха вече да идват в Берлин. Хана нямаше никаква връзка с чужбина, но вярваше, че след погромите в онази ноемврийска нощ, наречена Кристалната нощ — нощта на строшените стъкла — светът може би най-сетне е разбрал какви ужаси се случват в страната ѝ.

Нямаше никаква вест от Йохан Келер.

Един ден, докато внимателно съставяше текст за каталога, с който описваше 126 творби, които лично препоръчваше за търга, списък, който щеше да бъде прегледан много внимателно от Хофман, Циглер и Гьобелс, дори от Хитлер, Хана осъзна, че краят приближава. След търга творбите, сметнати за лишени от стойност, творби, които бе принудена да не включи в търга, и картини, които не бяха харесани от клиенти в Берлин, щяха да бъдат унищожени.

През следващите няколко дни тя обмисляше възможността да изнесе няколко по-малки творби от склада — рисунки, акварели, офорти и графики. Картините бяха твърде големи. Един следобед, в един от редките моменти, когато оставаше сама, тя скри малък офорт между полата и бельото си и като по чудо успя да го изнесе от склада вечерта. Два дни по-късно успя да вземе малък акварел, а на следващия ден — рисунка. Страхуваше се, че може да я разкрият, но при 16 000 творби трудно щяха да установят липсите. Всяка вечер тя пъхаше по някоя спасена творба под леглото, в бюрото си или в дрешника.

Сред тези, които успя да изнесе от склада, бяха малка картина на Кандински в зелено, синьо и златисто, взета от държавната галерия в Щутгарт. Тя все още съдържаше елементи от ранния му период — може би кон и ездач, планина — но вече бе много близо до абстрактното.

Тя си спомни за първата си среща с Кандински, Руския принц, на когото сервира вечеря в дома на Флайшман скоро след пристигането си в Мюнхен. После дойде образът на студента от Академията. Цветовете на „Композиция II“ просветнаха в ума ѝ, картината, която тя и Мозес винаги наричаха „Цветовете на Вили“. Представи си как Кандински излиза от галерията, вратата се затваря след него, а после влиза един млад художник, Адолф Хитлер. Имаше нещо печално символично в този разстройващ спомен.

Хана не беше виждала Кандински повече от двайсет години, но като че ли животът и работата им отново се пресичаха.

Сред картините, които успя да измъкне от склада, бе и един малък Клее с цветни риби, конфискувана от музея в Дрезден, и една рисунка на Ото Дикс от държавната галерия в Щутгарт, която изобразяваше ужасите на Голямата война в черно и бяло. Творба на

Макс Бекман от държавната галерия в Манхайм — две преплетени фигури, вероятно отвратителни в очите на Хитлер — също беше изнесена от склада. Някак щеше да ги освободи, макар още да не знаеше кога и как. Но беше решена, че поне тези четири малки картини ще оцелеят.

Щеше ѝ се да беше спасила много повече, защото скоро хиляди творби, които не бяха закупени или избрани за търга в Швейцария, бяха извадени от склада и той вече бе почти празен. Хана знаеше, че ще ги унищожат.

На 20 март 1939 година, много по-скоро от очакванията ѝ, тя видя как изгоряха 1004 картини и 2825 рисунки, акварели и графики — да, знаеше точният им брой, защото сама беше описала и каталогизирала всяка от тях. Бе успяла да спаси толкова малко, а знаеше, че това е само началото на чистката. Гледаше как пламъците, чиито цветове я ослепяваха и оглушаваха, облизват картините, пращят и ги поглъщат.

Теодор Фишер, строен човек с гъсти черни вежди, надвиснали над очилата му, пристигна от Люцерн през април, за да прегледа картините, избрани за търга в Швейцария. Скоро стана ясно, че той не обича изкуството. Виждаше в него само бизнес и нищо повече, затова Хана също се държеше като търговец. И работеха лесно заедно.

— Може ли да предложи нещо? — попита тя дръзко.

Фишър откъсна поглед от една картина на германския художник Емил Нолде. И кимна.

— Може да сложим на картините подходящи рамки, за да изглеждат по-привлекателни за купувачите.

Фишер отново не каза нищо.

В галерия „Флайшман“ никога не излагаха картина без рамка и Хана сама избираше материалите и цветовете, като се водеше по хармонията на звуците.

Накрая Фишер каза:

— Мисля, че сте права. Говорете с началника си за доставката на необходимите материали. Трябва да направим всичко възможно да разкрасим този боклук.

В деня след като Теодор Фишер си тръгна от Берлин, Хана научи, че е помолил тя да отиде в Швейцария, за да помага в

подредбата на предварителните изложби в Цюрих и Люцерн, тъй като показала ефективност и отдаденост, които много го впечатлили.

За нейна изненада пътуването ѝ беше уредено. Щеше да отиде в Швейцария.

ГЛАВА 28

Изабела и Лорън

Ню Йорк

Август 2009 г.

Изабела взе снимката, на която беше с брат си Вили, и я отнесе в кухнята. Извади чифт очила — един от многото из цялата къща — и малка отвертка от едно чекмедже, издърпа кофата за боклук към масата и седна.

Вили ѝ се усмихваше под напуканото стъкло. Момичето гледаше втренчено и Изабела усети силна болка, защото се чувстваше странно далечна и едновременно свързана с това свое по-малко аз. Държеше тази снимка в чекмеджето на бюрото си в спалнята и не я бе поглеждала от години. Беше крила и чувствата си много, много дълго.

Да видим дали Лорън О'Фаръл наистина ще донесе ново стъкло утре, помисли си тя и обърна снимката. Докато се опитваше да развие винтчето, което придържаше рамката, отвертката се изплъзна и раздра основата на палеца ѝ. Тя усети остра болка. Ръцете ѝ трепереха. Остави рамката настрана и сложи ръце една върху друга, притискайки кожата около грозната драскотина.

Когато прокара пръсти по сините вени на покритата си с петна ръка, която изглеждаше много по-стара, отколкото тя се чувстваше, Изабела отново си спомни, че трябва да вземе важни решения. Пак се запита дали постъпи добре, като покани тази жена в дома си. След обаждането ѝ беше заключила, че Лорън О'Фаръл е разбрала за картината на Кандински и идва да оспори законността на нейния произход. Изабела вярваше, че има необходимите документи и преди смъртта ѝ трябваше да бъдат извършени още няколко подробности по идентификацията. Но дали можеше да се довери на тази млада жена? След като прекараха следобеда заедно, като всяка мереше внимателно думите си, Изабела все още не бе напълно сигурна. Предположи, че и Лорън се чуди дали може да ѝ вярва.

Но Изабела беше абсолютно сигурна в едно — тази жена беше дошла да отпрати обвинения срещу майка ѝ. Начинът, по който все настояваше за информация за Берлин. Да, тя беше дошла да отпрати обвинения.

Понякога Изабела се питаше дали майка ѝ *наистина* е помагала на нацистите. Дали е откраднала картини. Ами ако парите за нейното образование и за издръжката ѝ през ранните години в Америка бяха дошли от други източници, а не оттам, където майка ѝ твърдеше? Все пак в дома им в Мюнхен и в галерията имаше много картини — а те бяха изчезнали. Изабела знаеше, че са ценни, макар и вече доста обезценени заради случващото се тогава в Германия. Но със сигурност е имало някакви семейни пари. Флайшман бяха много богати.

И все пак една мисъл още я преследваше — страхът, че онова, което господин Келер ѝ каза преди толкова години, е лъжа. Че е излъгал, за да защити Хана.

Изабела стана и отиде до хладилника. Чувстваше се слаба, стомахът ѝ беше празен и едновременно с това ѝ се гадеше. Трябваше да хапне нещо. Отвори чекмеджето със зеленчуците и извади маруля, домати, броколи, гъби и пресен лук. Да, хубава салата. Добави и малко консервирана риба тон. Отиде до кутията за хляб и взе от нея една франзела. Може би щеше да пийне и чашка вино.

Докато миеше марулята и режеше домата, не можеше да се отърве от мисълта, че скоро ще трябва да реши, и цялата тази история с госпожа О'Фаръл ѝ напомни за необходимостта от това.

Андрю все казваше, че тя трябва да реши какво да прави с Кандински. По закон и вероятно емоционално, картината принадлежеше на нея. Тя дори не беше спомената в завещанието на Андрю. „Флечър Ентърпрайсис“ се управляваше от племенник на Андрю и беше разделена сред останалите членове на семейството, но Изабела все още държеше контролния пакет. След смъртта ѝ акциите щяха да бъдат разпределени по същия начин и членовете на семейството знаеха, че това ще е единственото им, макар и много щедро, наследство. Тя имаше доста голям годишен приход и повечето пари отиваха за благотворителни каузи, най-вече в помощ на деца и за изкуството. Тези дарения щяха да продължат и след смъртта ѝ. Неколцина от по-възрастните Флечър знаеха за Кандински, макар че никога не бяха показвали някаква склонност към този вид изкуство, и

по някакво чудо съществуването на картината не беше станало публично достояние. Тя притежаваше много репродукции и гостите ѝ винаги смятаха, че и тази творба е имитация.

Тя не я показваше на никого след смъртта на Андрю, държеше я само за себе си. Повечето от доверените ѝ приятели бяха починали, а и те не бяха много. При толкова много тайни ѝ беше трудно да се доверява на хората. Андрю беше най-добрият ѝ приятел. Единственият ѝ приятел, както ѝ се струваше понякога.

Ако умреше днес, картината най-вероятно щеше да бъде продадена, за да се платят данъците, и без съмнение щеше да отиде в частна колекция. Но тя не искаше това. Криеше я от толкова много години. Вероятно бе дошло времето „Композиция II“ на Кандински най-сетне да бъде представена пред света.

Изабела взе консерва с риба тон от шкафа, като почти очакваше Мити да влезе в кухнята и да започне да мърка, щом види отварачката и ѝ замирише на риба. Тази стара, дебела котка бе нейно другарче повече от дванайсет години и я загуби само преди три месеца. Запита се дали да си вземе друга, но на нейната възраст това щеше да е така нелепо, както да си вземе нов съпруг.

Седна сама и си изяде салатата, като отпиваше от виното и до безкрай превърташе една и съща мисъл в главата си.

По пътя към метрото Лорън се обади на Патрик и му каза, че се прибира.

— Да започвам ли с вечерята? — попита той.

— Има малко пилешко, което се размразява в хладилника. Мога да го сваря, когато се прибера. — Тя знаеше, че ако остави на Патрик, той ще го изпържи. — Ти започвай салатата. Но домати да са отделно. — Знаеше, че Адам няма да яде домати, а точно сега нямаше сили да го придумва да опита поне малко. — Може би и консерва грах. — Странно, но синът ѝ обичаше малките зелени грахчета от консерва. Щеше да спре в пекарната на една пресечка от дома, за да купи чабата с маслини, която Патрик много обичаше.

— Значи тя наистина се съгласи да се срещне с теб — каза той с известна гордост в гласа. Той винаги смяташе, че Лорън влага много нерви и кураж в работата си. — Научи ли повече за Хана Флайшман?

— Няма да повярваш какво научих — каза му тя, като веднага си спомни за молбата на госпожа Флечър. Не можеше — не биваше — да му казва за Кандински. — Утре пак имам среща с нея.

Лорън чу как Адам говори нещо на баща си и Патрик рече:

— *Синът ти се нуждае от внимание.* — Засмя се. — Няма търпение да се прибереш.

Докато бързаше към метрото, Лорън си помисли за смущението на госпожа Флечър, за очевидното ѝ притеснение, когато спомена, че майка ѝ е чакала в Берлин да получи документите си за Америка. И все пак през целия следобед емоциите на тази жена бяха подкачали от пълно самообладание към гняв, тъга и изтощение и обратно. Дали все пак не бе видяла нещо в реакцията ѝ при споменаването на Берлин.

Влакът пристигна, тя се качи, намери си място и извади бележника си. Прелисти на страницата, където беше написала размера на рамката, и записа информацията, датите и фактите, разкрити ѝ от госпожа Флечър, като подчерта онези, които искаше да провери. Затвори изморено очи. Образи от апартамента на госпожа Флечър се появиха в ума ѝ — картините, красивите мебели, рисунката на младата Хана, снимката на Изабела и брат ѝ Вили. Спомни си за онова, което Изабела ѝ беше разказвала. Осъзнавайки, че техните истории — нейната и на Изабела — се сливат по очевиден и странно неочакван начин, Лорън се запита защо не се е сетила за тази възможност.

Още когато откри, че Изабела Флечър вероятно е дъщерята на Хана Флайшман, знаеше, че баща ѝ е евреин. Но не успя да види отвъд онова, което мислеше за майка ѝ — че е крадец и сътрудник на нацистите, ако не и предател на собственото си семейство. Вече не беше сигурна в нищо.

Снимката на децата на Флайшман се трансформира в ума ѝ в друга черно-бяла снимка, направена в края на трийсетте в Лондон. Баща ѝ като съвсем малък, петгодишната му сестра Мими и майка им, Мириам Розентал. Лорън я беше намерила в бюрото на баща си, когато беше на седем. Знаеше, че не бива да рови в нещата му, но знаеше и че в тези чекмеджета има тайни. Жената от снимката имаше странен поглед. Като на луд човек.

Лорън знаеше, че тази снимка е направена малко преди германските бомбардировки да разрушат голяма част от Лондон.

Няколко дни по-късно тя се осмели да попита майка си.

— Баща ти, сестра му и баба ти Розентал — каза тя. — Баща ти казва, че имаш очите на баба си. — Тогава Лорън се запита дали и нейните изглеждат така безумни.

— Какво е станало с тях? — попита тя.

— Вече ги няма — отвърна майка ѝ.

Изабела свали картонения гръб на рамката и разкри гърба на самата снимка.

В горния край майка ѝ бе написала — не, приличаше на почерка на леля Кати — датата, 1936, Изабела на девет, а Вили на двапет и пет.

Отдолу имаше няколко реда с почерка на майка ѝ, явно бяха добавени по-късно. Приличаха на дати, инициали, имена на германски градове, думи на немски. Изабела се вгледа в буквите и цифрите, сякаш четеше някакъв код. *St. Galerie. Galerie N. M.* Сърцето ѝ потрепна и се сви, стомахът ѝ се преобърна. Тя ахна.

След няколко мига разклати рамката и изтърси строшените стъкла в кофата за боклук. Взе чашата с вино, която стоеше на кухненската маса до празната чиния от салатата. Отпи и се вгледа в думите, написани от ръката на майка ѝ.

Нима това беше информацията, която бе търсила толкова години?

Дали майка ѝ е знаела, че един ден тя ще я открие?

И все пак сама по себе си тя нямаше смисъл. Ако не се съчетаеше с онова, което господин Келер ѝ беше казал.

Лорън седеше на леглото, Адам, изкъпан и с пижама, се гушеше до нея. Лаптопът ѝ и надрасканите по пътя към дома бележки, както и купчина с книги за изкуство, лежаха на покривката на леглото.

Тя тъкмо беше прегледала внимателно снимките на телефона си и съжаляваше, че не бе имала възможност да направи повече. Чувстваше лека вина. Госпожа Флечър я бе помолила да не води бележки, а когато си тръгваше — да не споделя с никого за разговора им. Лорън беше казала на Патрик на вечеря, че е обещала на Изабела да не казва за какво са говорили. Той беше разочарован, но прояви

разбиране. Лорън нямаше да покаже снимките на никого, дори на Патрик. Засега.

Една от книгите за изкуство лежеше отворена на раздела за експресионистите. Адам много харесваше тези картини — особено онези с *най-хубавите цветове и петна*, както ги наричаше той.

Той отиде в стаята си, за да вземе цветните си моливи и да нарисува своя картинка, въз основа на същата онази картина на Кандински, която Лорън изучаваше — „Композиция II“. Докато рисуваше с изплезено езиче, той я помоли да му разкаже приказка за картината.

Това беше техният малък ритуал, който често провеждаха, докато Лорън проучваше художник, на чиято творба беше попаднала в работата си. Когато на картините имаше различни изображения, приказките бяха за хората и образите на тях. Понякога бяха основани на истински история, но цензурирани като за дете. Друг път Лорън просто си ги измисляше. Адам като че ли предпочиташе измислените. Харесваха му историите, в които добрите и лошите лесно се различават. А ако имаше и едно-две чудовища, той беше най-доволен.

Лорън започна:

— Имало едно време една красива млада жена, която чувала музика в цветовете.

— Принцеса ли е била? — попита Адам, като я погледна с големите си любопитни сини очи. Имаше очите на баща си и сладко чипо носле. Косата му беше тъмна, като нейната и на Патрик, но беше наследил нейните къдрици.

Лорън се усмихна, стори ѝ се интересно, че Адам не каза нищо за цветовете, които правят музика. Интересуваше се дали е била принцеса.

— Да, била е принцеса и се казвала Хана.

— Като Хана от училище?

— Почти — отговори Лорън, спомняйки си красивото тригодишно синеоко русо момиченце от предучилищната на Адам. Синът ѝ може би малко си падаше по нея. — И тя била много красива. Но тази Хана имала яркочервена коса.

— Не, не червена — засмя се Адам и заклати глава, а тъмните къдрици заподскачаха. Вече бяха водили подобен разговор за

червената коса. За Адам червеното беше цветът на ябълка. Хората нямаха *червена* коса.

— Червеникавокафява — съгласи се Лорън през смях. — Добре червеникавокафява. — Тя взе моливче от кутията, макар да знаеше, че не е точно същият цвят. Беше твърде кафяво. Как бе описала Изабела косата на майка си — *великолепно, смайващо червена*? Лорън се зачуди дали не нарушава обещанието си пред Изабела Флечър — тя мислеше точно за Хана Шмид Флайшман, докато разказваше на Адам историята за жената, която чувала музика в цветовете.

— И тогава — рече Адам драматично и вдигна ръце — един лош човек дошъл и взел всички цветове. И цялата музика. — Напоследък започваше да се включва в приказките, като добавяше свои драматични елементи. — Всички били много тъжни.

— Да, лошият човек дошъл и ги взел.

— И кралството било тъжно, мрачно и самотно — каза Адам. Погледна я с усмивка. — А как се е казвал този лош човек?

— Адолф — изплъзна се името от устата ѝ.

— Много смешно име — каза той, бърчейки нос.

— Приказката се развива в Германия — отвърна Лорън, като в същото време си казваше — не, все още не.

— Какво е Германия?

— Едно далечно място.

— Отвъд океана?

— Да.

— Има ли замъци и чудовища?

— Германия е пълна с прекрасни замъци — каза Лорън.

— Може ли да идем там?

— Някой ден, може би. — Тя си помисли за красивия, вълшебен замък „Нойшванщайн“, който беше разгледала преди години в Бавария. Замъкът на Спящата красавица в Дисниленд беше направен по негово подобие и той наистина приличаше на замък от вълшебна приказка. Адам щеше да го хареса.

— И тогава дошъл добрият — продължи момченцето, — намерил цветовете и музиката и ги върнал на земята.

— Да — каза Лорън, като се питаше какво ѝ става, че разказва такава история на едно малко дете, че превръща ужасна реалност в

приказка. Скоро той щеше да научи истината за лошия човек в Германия, който беше отнел на хората музиката и цветовете.

— Време е за сън, миличък — каза тя, събра шепя моливи и започна да ги слага един по един в кутията. Адам ѝ помогна, като ги слагаше бавно, с върха нагоре, както му беше показала.

— Но аз искам да довършим приказката — каза той. Тя виждаше, че той се бави с моливите с надеждата да отложи лягането. — Искам да ми разкажеш за онзи мъж, който спасил цветовете и музиката.

Напоследък използваше толкова сложни думи — *спасил*?

— А защо мислиш, че е мъж? — попита тя през смях. — Може пък да е била жена?

— Майка? — попита Адам и на лицето му се разля усмивка от смайване.

— Да — отвърна Лорън и го взе в прегръдките си. В предучилищната трябва да наблягат повече на равенството между половете, помисли си тя. — Да, майка.

Докато го носеше в стаята му и го слагаше в креватчето, целуваше го по челото и го завиваше, тя бе завладяна от тези моменти на чиста, истинска обич.

Излезе, после спря на прага и погледна назад, като се питаше на какво бе готова тя, за да защити детето си. На какво не беше готова. Можеше ли да го изпрати далеч, ако се наложи? И какво би направила, за да оцелее, ако бяха разделени? През какво би минала, за да намери пътя си към него?

ГЛАВА 29

*Хана
Берлин и Вайтнау
Май 1939 г.*

Един ден, когато се върна в хотела, Хана откри писмо от брат си Фридрих. Запита се как е разбрал къде да я намери. Не се бяха чували повече от година.

Писмото беше кратко, с нестабилен почерк, почти нечетливо и отначало Хана се усъмни, че е от него. Винаги жена му пишеше писмата, но тя беше починала преди години и Хана не помнеше да е виждала писмо, написано от брат си.

*Много време мина, откакто идва във фермата — пишеше той.
— Моля те, ела да ме посетиш.*

Лаконичността, характерна за него, я убеди, че той е написал писмото, но думите ѝ се сториха странно официални. Сигурно искаше да ѝ каже нещо, което не можеше да напише в писмо.

Тя поиска отпуск да посети семейството си, преди да замине за Швейцария. Не вярваше, че ще ѝ позволят, макар че задачите ѝ по търга бяха изпълнени. Картините бяха готови за опаковане и транспортът до Швейцария бе уреден. Тя трябваше да замине следващата седмица, за да ги разопакова и да подреди първата предварителна изложба. Понякога се питаше дали наистина ще ѝ позволят да отиде в Швейцария. Хитлер имаше шпиони навсякъде. Сигурно някой от тях знаеше, че тя отчаяно иска да замине за Америка. Но дори да можеше да избяга от Швейцария, нямаше нито пари, нито необходимите документи.

За нейна изненада ѝ дадоха кратък отпуск. Младият ѝ помощник, третият поред, щеше да я придружи.

В деня на пристигането ѝ Фридрих, тя и помощникът ѝ, младеж на име Клаус, седяха в кухнята и пиеха кафе.

— Как са децата? — попита Хана.

— Добре. — Фридрих не знаеше, че тя е загубила сина си, но Хана не искаше да му казва. Подобен разговор щеше да доведе до разговор за Изабела, която сега беше на сигурно място в Америка.

Хана огледа стаята и осъзна колко малко се е променил родният ѝ дом — същата печка, където тя, майка ѝ и Кати, а по-късно мащехата ѝ, приготвяха храната. Дъсченият под, покрит с износени черги, на които малкият Петер често спеше, а Лени играеше с куклите си и вероятно мечтаеше един ден да стане майка.

После тя погледна към младия Клаус, който стана да допълни чашата си за втори път, и осъзна колко много се е променил нейният живот, откакто напусна дома на детството си.

— Внуците? — попита тя брат си.

— Отидоха с Фриц и жена му при нейните родители преди жътвата. — Беше отслабнал. Тя знаеше, че не е добре, защото ръката, с която държеше чашата, трепереше. Спомни си и за разкривения почерк на писмото му, докато Фридрих обясняваше, че най-малкият му син и двамата от внуците му служат в армията на Хитлер.

— Позволили са на Фриц да остане?

— Хитлер смята, че фермерите са не по-малко важни от армията за възстановяването на силата на Германия.

Младият Клаус седеше тихо и пиеше кафе. Той отново напълни чашата си и вдигна празната кана. Хана стана да направи още. Клаус прекоси стаята и погледна през прозореца, докато чакаше.

Скоро след това, когато кафето беше готово и Хана наля на всички, поговориха още малко и тя каза нещо за топлото време, младежът се извини. Вероятно искаше да се отърве от скуката и да изпразни мехура си, помисли си Хана.

— Отивам в Швейцария — каза тя на брат си.

Фридрих кимна, но не попита за сегашната ѝ работа. Нейният придружител с червено-бяла свастика на ръката не оставяше никакво съмнение, че тя работи за партията или за правителството, а вече нямаше голяма разлика между тях. Фридрих със сигурност разбираше, че тя не е приела доброволно този пост.

— Хелене идва — каза той.

Хана ахна от изненада.

— О, слава богу, че е жива. — И не е в лагер, добави мислено и благодари на бог. Благодарността ѝ беше придружена от облекчението, че Хелене не се беше опитала да се свърже с нея или да я посети с тъжната новина за смъртта на Якоб. След събитията в нощта на девети ноември животът за всички евреи в Хитлерова Германия бе станал много опасен, а Хана сега живееше сред нацисти. Но защо Хелене бе дошла при Фридрих? Доколкото Хана знаеше, тя никога не беше идвала във фермата и не бе общувала с Фридрих.

— Значи знаеш за Вили? — прошепна тя и усети как в очите ѝ се събират сълзи.

— Да — отвърна той, но не срещна погледа ѝ. — Съжалявам, Хана. — Погледна предпазливо към вратата.

Тя знаеше, че нямат много време, преди Клаус да се върне.

— Тя защо дойде? — попита тихо Хана.

— Остави ти малко джобни пари. — Той се усмихна, въпреки че тя знаеше за какво мисли, мисли, които не можеха да изрекат на глас.

— Джобни пари? — Тя осъзна, че той има предвид нещо в старата ѝ стая, в средното чекмедже, между чекмеджето на Кати и Лени. Не беше подозирала, че братята ѝ знаят къде държи съкровищата си. Усмихна се, като си помисли, че вероятно всички са знаели.

— И нещо в хамбара — добави той тихо. — Ще ти го пазя, докато се върнеш от Швейцария.

— Какво е то? — прошепна Хана. Не му каза, че няма да се върне, макар че го усещаше още откакто започнаха приготовленията за пътуването. Не му каза, че всяка нощ сънува своето спасение, сънува Йохан, но тези сънища винаги свършваха с кошмари. Не му каза, че след търга вече няма да е нужна на Хитлер и че тези ужасни нощи са изпълнени с образи на собствената ѝ смърт.

— Хелене го нарече *Цветовете на Вили* — отвърна той.

— Картина? — попита тя шокирана.

— Да.

— От Бото фон Гамп?

— Не знам, тя каза, че ти ще разбереш, защото и двамата с Вили сте я обичали.

Хана отчаяно искаше да отиде до хамбара да погледне, но скоро Клаус се върна. Нямахше представа как Хелене е успяла да се сдобие с

картината на Кандински. Когато се разделиха за последно, тя се страхуваше, че Хелене я мрази, задето е изоставила сина си да умре в Америка и работи за Хитлер.

Късно тази нощ, докато бе сама в старата си стая, но вече без Кати и Лени, които бяха далеч, Дора бе изчезнала безследно, а дъщерите на Фридрих отдавна вече имаха семейства, Хана откри в стария очукан скрин под купчината чаршафи малка кесийка. Развърза връвта и изсипа съдържанието ѝ на леглото. Те заблестяха със звука на лед и сняг. Диаманти! Подаръкът от Хелене. Може би беше решила, че това ще осигури бягството ѝ.

В дъното на чекмеджето намери и два листа хартия. Хана взе поголемият и го отвори. Фактура за „Композиция II“ на Кандински, продадена от Бото фон Гамп на Хелене! Той бе отказал да я продаде на Хана, може би защото знаеше, че тя няма какво да му предложи. Сега тя се питаше дали не е осъзнал, че картината може да бъде унищожена или конфискувана от нацистите и е по-добре да се отърве от нея.

А после прочете на по-малкия лист бележката от Хелене.

Скъпа моя Хана,
Когато получиш това, аз ще съм мъртва. Не мога повече. Моля те, почети паметта ни, като се завърнеш при Изабела.
Съжалявам.
С обич:

Хелене

Хана седна на леглото, цялата трепереше. Не можеше да заплаче, сякаш сълзите ѝ бяха пресъхнали.

Тази нощ разши подгъва на полата си и в тишината на стаята, където се беше смяла, спорила и сънувала със сестрите си, тя скри подаръка на Хелене. После намери игла и конец в малка кутийка в долното чекмедже и заши фактурата и бележката от Хелене в джоба си.

Изчака до среднощ, после отвори вратата и слезе на пръсти по стълбите с надеждата да се добере до хамбара. Надуши дим и щом надникна зад ъгъла, видя, че Клаус стои в коридора и от устата му виси цигара. Хана се върна в стаята си.

Рано на следващата сутрин, щом отново останаха сами, тя помоли Фридрих да ѝ опише картината.

Той примигна нервно и прошепна:

— Хитлер върна силата на Германия, но на каква цена... с цената на голяма несправедливост. — Поклати глава. — О, сестричке, светът ще ни осъди сурово. Не съм съгласен с Хитлер, но тази картина... Може би представите ми за изкуство съвпадат с неговите. Аз също бих искал да знам какво има на нея. — Той започна да я описва: — Ярки цветове, кон, или може би жираф, в центъра. Жени от едната страна, но не истински жени. Месят хляб или пък перат на камъни. — Той пак поклати глава, клепачите му още потрепваха.

— Намираш я за неприятна? — попита тя.

— Доста — отвърна той с бавна, предпазлива усмивка.

— Нямахте ли да е прекрасно, ако отново живеехме в свят, в който можем да изразяваме несъгласието си? В който всеки може да реши какво му харесва и какво не.

Усмивката на Фридрих сега се изпълни с мъка и съжаление и той отвърна само:

— Да.

Хана си тръгна от фермата, без да има възможност да отиде до хамбара и да разгледа картината от Хелене. Но от описанието на брат си и от фактурата знаеше, че е „Композиция II“, нарисувана от Василий Кандински.

В Берлин тя се зае с последните приготовления по пътуването за Швейцария. Нощта преди да тръгне, внимателно свали подплатата на двата куфара за пътуването. В по-големия сложи малките картини и рисунки, които беше спасила от склада. А в по-малкия — фактурата за картината на Кандински и рисунката, която ѝ бяха направили преди толкова години в Академията в Мюнхен. После с професионален шев, на който я беше научила мащехата ѝ Грета преди повече от четирийсет години, заши подплатата. Докато шиеше, си припомняше колко лоша беше с Грета. Още чуваше как настоява с пискливия си детски глас, че няма нужда от помощта ѝ и че нейната майка я е научила да шие. Но сега разбираше, че шевът на Грета ще остане незабелязан, ако някой заподозреше, че госпожа Флайшман се опитва да изнесе картини от страната. Хана си помисли колко не харесваше тази жена. Вече не можеше да използва думата „мрази“, защото сега по света имаше

прекалено много омраза. И мислено каза една благодарствена молитва за Грета.

Тя сгъна внимателно дрехите си и ги опакова в куфарите, като сложи между тях снимката на Вили и Изабела, която Кати ѝ бе изпратила от Америка, в по-големия куфар.

Късно тази нощ, неспособна да заспи, тя си спомни за описите, които успешно беше пренесла от стария си хотел и бе скрила в стаята си. Осъзна, че не може да ги остави тук. Стана. Ако ги сложеше в куфара при дрехите, властите можеха да питат откъде има тази информация. Дали да не ги скрие при картините в подплатата? Погледна към прозореца, слънцето скоро щеше да изгрее, времето изтичаше, а и набързо направеният шеф можеше да личи. А и ако добавеше купчина листи към картините, те вероятно щяха да издуют подплатата. Дали да не ги унищожи? Все пак усещаше, че поне информацията за картините, които бе скрила в багажа си, трябва да бъде спасена.

Извади внимателно снимката на децата си от куфара и свали рамката. На гърба на снимката, със същите съкращения, които използваше в списъците, записа инвентарната информация за скритите картини. Сложи отново снимката в рамката и тогава, възможно най-бързо, накъса листите на миниатюрни парченца и ги пусна в тоалетната, а други скри в пръстта на саксиите в нейната елегантна стая в хотел „Белвю“.

ГЛАВА 30

Хана

Швейцария

Май — юни 1939 г.

Хана тръгна за Швейцария с влак, придружена от младия си помощник — новоназначен, четвърти поред — който заедно с представителите от галерия „Фишер“ ѝ помогна да нареди първата предварителна изложба, която щеше да продължи десет дни в Цюрих. Тя работеше усърдно и нощем се прибираше в стаята си. Младежът я придружаваше навсякъде, сериозен тип със строго изражение. Казваше се Хелмут и се държеше с нея крайно уважително. Тя беше госпожа Флайшман, специалистът на Хитлер по упадъчно изкуство.

Хана нямаше никаква вест от Йохан Келер и отново се опита да го прогони от мислите си — спомените за първата им среща на кораба и после, когато го видя в Берлин. Но изпълнените с надежда образи продължаваха да изникват в ума ѝ. Щеше да го види отново. Знаеше, че той ще дойде на търга в Люцерн.

Една сутрин, докато разговаряше с известен колекционер на изложбата в Цюрих, тя се обърна да вземе материали от кабинета и го видя — зад нея стоеше Йохан Келер. Не беше сам, а с друг мъж, един от хората, с които се бе срещнала в двореца „Шьонхаузен“.

Те се спогледаха за миг, през нея премина огън и тя се изплаши, че е пламнала от глава до пети. Този път не можаха да разговарят, но той ѝ кимна, сякаш да каже: *Няма да пропусна тази възможност. Ще те намеря, Хана.*

Тази нощ тя спа малко, нямаше търпение да разбере какво ще се случи на следващия ден.

На сутринта той пак се появи, този път сам. Тръгна към нея и каза:

— Госпожо Флайшман, срещнахме се в Берлин, когато дойдох с представители от музея в Базел.

— Да, радвам се да ви видя отново, господин Келер — отвърна тя съвсем делово, като едва сдържаше усмивката си. — Спомням си, че се интересувахте от една от нашите картини на Франц Марк. Заповядайте, тя е изложена тук.

Придружи го до картината и след кратък разговор за нея те обиколиха цялата колекция. Хана се чувстваше странно лекомислена въпреки напълно сериозната задача и търга, който щеше да се проведе следващия месец в Люцерн.

— О, Хана, трябва да те видя, докато си в Швейцария — каза той тихо.

— И аз много го искам — прошепна тя. — Но ще е трудно. Особено тук, в Цюрих. — Тя кимна към бюрото, откъде помощникът ѝ я наблюдаваше като строг ангел пазител. — Вероятно в Люцерн, където ще е по-разсеян заради подготовката на търга.

— Може да се уреди — каза той тихо. — Нали искаш да отидеш в Америка при сина си?

Хана застина, краката ѝ омекнаха, мълчеше, защото усещаше, че няма да може да запази самообладание, и се молеше да не се разридае неконтролируемо. Той не знаеше, че е изгубила скъпоценния Вили. Но сега определено не беше времето и мястото да му каже. А и той не знаеше за Изабела.

— Да — прошепна дрезгаво тя. Гърлото ѝ сякаш беше изсъхнало и грапаво.

— Виждам, че сте открили госпожа Флайшман — каза един представител на галерия „Фишер“, докато се приближаваше.

— Да, очаквам да се видим отново в Люцерн следващия месец, госпожо Флайшман.

— Да, надявам се да се видя с вас и с колегите ви от Базел.

Тази сцена се превърташе в главата на Хана до края на престоя ѝ в Цюрих. Тя и Йохан щяха да отидат в Америка, за да бъдат с дъщеря си Изабела. Но тя не можеше да мисли за това, без да си напомни, че откакто Йохан се появи в живота ѝ, бе живяла в измама. А сега продължаваше да лъже. Той не знаеше за Изабела. Не знаеше, че Вили е починал. Тя прогони и мисълта, че лъже и самата себе си. Йохан все още имаше съпруга в Швейцария и не ѝ беше предложил да отиде с нея в Америка. Но съвсем ясно ѝ каза, че ще ѝ помогне да избяга. А и не беше ли признал любовта си, когато се срещнаха в Берлин?

Хана знаеше, че ако иска отново да има нещо между тях, трябва да му каже истината.

В края на май картините и скулптурите бяха преместени от Цюрих в Люцерн, където преди търга в грандхотел „Национал“ на езерото Люцерн в края на юли, щеше да се проведе едномесечна предварителна изложба. Хана беше настанена в елегантна стая в хотела. Помощникът ѝ получи съседната. Вратата между тях беше винаги заключена, но тя знаеше, че той я следи внимателно.

Първите дни на изложбата имаше малко работа, в големия салон на хотела идваха по-малко търговци, колекционери и представители на чужди музеи и галерии от очакваното. В някои дни Хана почти нямаше какво да върши, но всяка вечер се връщаше изтощена в стаята си. Носеха ѝ вечерята и тя си лягаше. Помощникът ѝ я проверяваше всяка нощ, питаше я дали има всичко необходимо.

Една сутрин се появи фотограф, придружен от представител на „Фишер“. Той огледа залата, снима няколко от най-важните картини, после помоли Хана да му помогне да нагласи една от тях на статив.

— За да хванем светлината — обясни той. Направи няколко снимки от този ъгъл, после от друг, и помоли Хана да преместят картината на по-неутрален фон. Тя усети леко пробождаване в гърдите, когато осъзна, че той не снима само картината, а насочва обектива право към нея!

Хана чакаше, всеки ден оглеждаше залата и входа, търсеше Йохан Келер.

Тя знаеше, че през деня ще е трудно, защото помощникът ѝ не се отделяше от нея, но се питаше дали вечер не би могла да има известна свобода. Една нощ, след вечеря, тя опря ухо на междинната врата и не чу никакви движения, отключи вратата на стаята си и излезе в коридора. Беше тихо. Ако знаеше къде да намери Йохан, щеше просто да си тръгне, но после се обърна и той беше там — нейният ескорт. Този човек никога ли не спеше?

— Нуждаете ли се от нещо, госпожо Флайшман? — попита той.

— Просто бях неспокойна — отвърна тя и се опита да овладее гласа си. — Реших да се разходя около езерото.

— Хотелът се заключва вечер — рече той с лека усмивка. — Заради сигурността на гостите.

Тогава Хана осъзна, че не би могла да излезе през нощта. Имаше ключ от своята стая, макар че я придружаваха до нея, но нямаше ключ, за да излезе и влезе отново в хотела.

— Аз ще ви придружа — предложи той, държеше ключ.

Беше топла вечер в края на пролетта. Тръгнаха заедно покрай езерото, без да говорят. Тя знаеше, че младежът се казва Хелмут, но не знаеше нищо друго за него, освен че е от Дрезден. Усещаше, че няма смисъл да се опитва да опознае този любезен млад мъж, който бе назначен да я наблюдава. Със сигурност не искаше и да започват разговор за политика, а той едва ли разбираше от изкуство. Запита се дали няма някакъв таен план да ѝ попречат да се сприятели с помощниците си. Спомни си за Гюнтер, за онова пътуване с колата в ранната ноемврийска сутрин и за ужасите, които видяха. После се зачуди какво ли е станало с него.

След разходката Хана бе придружена до стаята си.

— Ще се видим на сутринта — каза сковано Хелмут.

— Да, до утре. — Тя влезе и заключи вратата.

На сутринта излезе, преди да ѝ донесат закуската, и след секунди вратата на Хелмут се отвори и той надникна рошав навън, като потъркваше очите си. Сякаш успяваше да чуе всяко нейно влизане и излизане. Ако Хана беше надарена с допълнително сетиво, което ѝ позволяваше да чува цветовете, то помощникът ѝ без съмнение бе надарен с допълнително ухо. Тя не можеше да влезе или излезе от стаята си, без той да разбере.

— О, ето я — каза тя невинно, щом количката със закуската се появи в коридора. — Много съм гладна. — Задържа вратата пред момчето с количката и осъзна, че дори да успее да напусне хотела, от бягството ѝ няма да има смисъл, ако не е планирала всичко. Някой трябваше да ѝ помогне.

И така, тя всеки ден чакаше Йохан Келер.

През последната седмица на предварителната изложба салонът бе изпълнен с несекваща процесия от възможни купувачи. И госпожа Флайшман трябваше да е там. Франц Хофман щеше да изпрати още един представител от Берлин, за да се заеме със сметките за продажбите, с цените и с успешното наддаване за всяка картина, но той щеше да дойде ден преди самия търг. Хана беше тази, която познаваше колекцията най-добре, както и особеностите на всяка от сто

двайсет и шестте картини и скулптури. И трябваше да е винаги на разположение.

Два дни преди търга тя вървеше с помощника си по коридора към Големия салон, за да се срещне с купувач, когато буквално налетя на Йохан Келер. Тя спря напред крачка, както спря и сърцето ѝ.

— Господин Келер! — възкликна, напълно останала без дъх, сякаш той ѝ бе изкарал въздуха от дробовете — което беше самата истина.

— Госпожо Флайшман — каза Йохан и я хвана под ръка. — Тъкмо отивам към изложбената зала. Може ли да ви придружа?

— Моля — отвърна Хана. Разбира се, тя си имаше и друг придружител, затова тримата тръгнаха заедно.

Щом влязоха в залата, Йохан поиска писалка и хартия и младежът отиде да ги донесе.

— Отседнала си в този хотел, нали? — прошепна Йохан.

— Да.

— Ще дойда при теб.

— Постоянно ме наблюдават — отвърна тя бързо. — Ти имаш ли стая в Люцерн?

— Да, в този хотел.

Хана отчаяно се опита да скрие усмивката си. Не беше нужно да излиза от хотела, за да го види. Само ако...

— Аз ще дойда при теб — рече бързо.

— Писалката ви — появи се младежът. — И хартията.

— Благодаря ви — отвърна Йохан. — Е, тази прекрасна картина от Франц Марк...

Продължиха през залата, разглеждаха картините, а Йохан си водеше бележки. Сърцето на Хана бумтеше от очакване на онова, което може би щеше да се случи през следващите дни. Тя знаеше, че ако ще бяга, трябва да го направи скоро.

— Благодаря ви за помощта, госпожо Флайшман — каза Йохан, когато спряха пред последната картина. Хвана ръката ѝ и преди да я пусне, я покри с лявата си ръка и я стисна леко. Хана усети сгънатата хартия и я стисна в юмрука си, докато не се прибра в стаята си. Отвори бележката и прочете:

Ела при мен, скъпа моя. Стая 408.

Но тази нощ Хана не успя да се измъкне, макар че с Хелмут отново се разходиха около езерото. Беше решена да се добере до Йохан на следващата нощ. Трябваше — времето им изтичаше.

Вървяха тихо, без да разговарят. Езерото беше спокойно, а вечерта приятна, но в съзнанието си Хана водеше шумен, трескав разговор със самата себе си. Тя *трябваше* да каже на Йохан за Изабела. Не, не можеше. Ако той разбереше, че е крила това от него толкова години, може би щеше да се ядоса и да откаже да ѝ помогне. Или пък това щеше да е още една причина да ѝ помогне да избяга и после да отиде при нея.

Когато тръгнаха обратно към хотела, Хана осъзна, че не може да предскаже как ще реагира Йохан на тази новина. След като стигнеше до Америка при Изабела, щеше да реши дали да му каже. Когато съзнанието ѝ не е измъчвано от всички тези тревоги.

Хелмут отключи вратата на хотела и ѝ даде знак да влиза.

На следващия ден Келер се появи отново. Гърдите на Хана се стегнаха, сърцето ѝ запрепуска като на влюбена девойка и тя се зачуди как е възможно да изпитва такива чувства, когато светът около нея е така изпълнен с омраза. Ако наистина го обичаше, трябваше да му каже истината. Да, трябваше да му каже. Йохан трябваше да знае, че има дъщеря.

На лицето му потрепна усмивка, но гласът му беше делови и не издаваше нищо. Той отново изрази интерес да купи картината на Франц Марк с двете красиви котки.

— Мисля, че номер осемдесет и осем — рече той, като имаше предвид каталожния номер, — ще е чудесен момент за покупка.

Хана забеляза употребата на думата „момент“ и се надяваше да има и друго значение.

Трябваше да му каже сега.

Но помощникът, който бе изпратен пак някъде, се появи и те не успяха да довършат разговора си. Хана усещаше, че това загадъчно осемдесет и осем е свързано с нейното собствено спасение, а не със спасението на картината.

Представителят от Берлин, доктор Хопф, пристигна късно този следобед и Хана го покани да вечерят заедно.

Когато се нахраниха, тя му разказа за подготовката и за хората, които бяха дошли да видят картините.

— Господин Фишер твърди, че сте изключително полезна — рече той.

— Благодаря ви — отвърна Хана.

— Вие служихте вярно на фюрера. Служихте вярно на Германия. Раменете ѝ се сковаха, гърбът я заболя, а главата ѝ запулсира. Тя не искаше да води този разговор. Не искаше да вечеря с този мъж и да се преструва, че е една от тях, вярна последователка на Хитлер.

Накрая, след десерта и кафето, тя се извини.

— Чака ме още работа за утре.

— Да, утре е паметен ден за всички ни. — Доктор Хопф кимна на Хана и на Хелмут, който беше мълчал по време на вечерята.

Когато приближиха вратата на стаята ѝ, Хана се препъна, изпусна чантичката си и цялото ѝ съдържание се разпиля. Тя се наведе да вземе малко листче хартия и една фиба, докато младежът се обърна да вдигне една кърпичка и хукна след едно червило, което се търкаляше по пода на коридора. Внезапно ѝ хрумна нещо и тя бързо напъха листчето в ключалката на вратата, за да не изщраква при отваряне и затваряне. Слава богу, Хелмут като че ли не забеляза това, нито че след като ѝ подаде кърпичката и червилото и ѝ пожела лека нощ, вратата се затвори тихо между тях.

Точно след полунощ тя откряна вратата и погледна в коридора, после изчака малко. Не чуваше нищо, освен собственото си дишане. Тихо, като носеше обувките си в ръка, тя тръгна по коридора към стълбището. Изкачи се до следващата площадка, после още една и стигна до четвъртия етаж. Изчака малко и стаи дъх, преди да излезе в коридора, който ѝ се стори невъзможно дълъг, когато се вгледа в безкрайния плюшен килим. Като имаше предвид конфигурацията на стаите на нейния етаж, предположи, че четиристотин и осма трябва да е петата стая вдясно. Все още с обувките в ръка, тя мина тихо покрай стая четиристотин. Чу гласове вътре. Сърцето ѝ подскочи. Погледна по коридора към четиристотин и първа, подмина четиристотин и втора и четиристотин и трета и продължи предпазливо напред.

Когато стигна до четиристотин и осма, почука на вратата и щом видя красивото му лице, се плъзна в стаята и в прегръдките му и се почувства в безопасност, както не се беше чувствала от много години.

Светът отвън изчезна. Всичко отново беше наред, сякаш ужасите в света на Хитлер изчезнаха. Тук, в прегръдката на Йохан, злото вече не можеше да я достигне.

Тя се притискаше жадно и отчаяно в него.

— О, Хана, как съм копнял за теб — каза той.

Взе обувките ѝ, които тя бе забравила, че стиска в ръка. Пусна ги на пода. После бавно започнаха да се разсъбличат взаимно. Недокосвана толкова време от мъж, Хана трепереше, сякаш я очакваше някакво ново и непознато удоволствие. Тялото му бе до нейното, звукът на гласа му, гладките меки косми по ръцете и краката му, усещаше ги така естествени и все пак така непознати. Как бе оцеляла без него и как би могла да продължи да живее, ако не можеха да бъдат заедно?

* * *

След това, докато лежаха в прегръдките си, те мълчаха, сякаш думите щяха да развалят магията. И Хана знаеше, че е така. Имаха само тази нощ преди търга, я тя трябваше да му каже толкова много неща. И все пак не можеше да се накара да заговори за Вили и Изабела. Искаше да задържи този свършен момент възможно най-дълго.

— Какво ще стане с нас след утре? — попита най-сетне тя.

Той я прегърна по-здраво.

— Аз не мога да се върна — каза тя.

— Знаем — отвърна той.

Само да можеше да остане тук с него, в Швейцария, но знаеше, че е невъзможно. В Цюрих той я беше попитал дали иска да отиде в Америка при сина си. И тя беше отговорила, че иска. Ако беше уредил нещо, то бе за бягството ѝ в Америка и тя знаеше, че трябва да се случи до два дни. Връщането в Берлин беше насрочено за деня след търга.

— Няма да се върнеш — каза твърдо Йохан. — Документите са готови. Ще се представяш за швейцарска поданичка. Един шофьор ще те чака до езерото. — Той ѝ описа автомобила и точното място. — Въпреки слуховете за бойкот на търга ще дойдат много хора. Няма да

се отвори друга възможност да купят такива ценни картини и аз мисля, че най-подходящият момент да избягаш, е по време на самия търг, когато ще се случват много неща.

— Номер осемдесет и осем — каза Хана.

— Реших, че ще се наложи да ти предам плана си кодирано, защото можеше да не останем насаме. Но ти си умно момиче — каза той и погали ръката ѝ. — Ще кажа на един мой помощник да отиде при твоя и да попита за каталог, или нещо, което да го разсее за момент.

— И тогава аз ще отида до колата при езерото? И тя ще ме...

— Ще тръгнеш за Франция.

Отново замълчаха. Тя чу как една кола мина по улицата. Дали някой гост на хотела се прибираще? Или пък някой си тръгваше много рано?

— Значи се говори за бойкот? — попита Хана.

— Да, има слухове, че парите от картините ще отидат за военните амбиции на Хитлер. — Той го каза така, сякаш почти очакваше тя да го отрече.

Хана не знаеше нищо за отзвук от това събитие, макар да се досещаше, че има хора, които се тревожат какво ще направи Хитлер с парите от картините. Тя беше инструктирана да казва на купувачите, че с приходите ще бъдат закупени нови произведения на изкуството за германските музеи.

— Ако купувачите бойкотират търга, какво ще стане с картините, ако не се продадат тук? Може да ги върнат в Германия и да ги унищожат.

— Хитлер би ли направил такова нещо?

— Той е зъл човек. Сигурно знаеш, че не му помагам доброволно. Страх ме е от него. Не се съмнявам, че ще унищожи всичко, което не се продаде. Освен това се страхувам, че и аз вече няма да съм му потребна.

Тя разказа на Йохан за първата си среща с Хитлер преди много години, за посещенията си в планинското му имение и как я покани на голямото откриване на Дома на изкуството, а после и на изложбата на „упадъчно изкуство“ и как ѝ бе наредено да отиде в Берлин, за да помогне в каталогизирането. Описа кладата в берлинската пожарна, унищожаването на хиляди произведения на изкуството. Каза му и на

какво бе станала свидетел през ноември, за убийството на Якоб и че се страхува, че Хелене също вече е мъртва.

Сенките по стената се бяха променили и Хана знаеше, че се съмва, че слънцето скоро ще се издигне и ще озари небето. Времето им бързо отлиташе. Тя трябваше да се върне в стаята си.

— Ще се видим ли пак, Йохан? Или съдбата ще продължи да диктува бъдещето ни?

— Хана, знам, че някак ще бъдем заедно, но първо трябва да отидеш при сина си.

Хана усети как я облива гореща вълна — разпалена от измамата ѝ. Тя разбра, че и Йохан го усети, сякаш напрежението беше протекло от нейното тяло в неговото. Той присви очи и бръчиците около очите му станаха по-дълбоки. Тя знаеше, че ако иска някога да живеят заедно, трябва да му каже истината. Трябваше да му каже истината сега.

— О, Йохан... — Трепереше. Сигурността и топлината на присъствието му вече не я успокояваха.

— Планът ще проработи, уверявам те. — Той я притисна закрилнически в прегръдката си. — Не се страхувай.

О, тя можеше да остане вечно в тази прегръдка, но се насили да се откъсне от нея. Седна и го погледна:

— Вили си отиде.

— Да, в Америка. — Той говореше тихо, с потъмняло от тревога изражение. Явно мислеше, че тя е твърде изплашена, за да се опита да избяга. А после объркването в очите му стана по-дълбоко, докато нейните молеха за разбиране.

— Не — каза тя. — Вили... Вили си отиде. Беше много болен. Тялото му не беше достатъчно силно... — Гласът ѝ трепереше. — О, Йохан, той... — Устните ѝ трепереха. — Той е мъртъв. — Йохан отново посегна към нея, но тя не можеше да му позволи да я прегърне, докато не му е казала всичко, което трябваше да знае.

— Кога? — попита той.

— Хелене дойде при мен в Берлин. Скоро след като се видяхме с теб. Каза ми, че Вили бил много болен в Америка. — Хана отчаяно се опитваше да се овладее, за да му каже истината. — Изгубихме го. В Америка. И аз не бях до него. Не бях до него. — Вече плачеше, неспособна да се сдържи.

— О, Хана, скъпа, много съжалявам. — Той я прегърна и тя вече не можеше да устои на утехата от прегръдката му. — Как понесе тази огромна загуба? — попита той тихо, като я галеше по косата. Цялото й тяло пулсираше, докато той я люлееше напред-назад.

— Трябва да изпълним плана си — каза той накрая. — Ти не бива да се връщаш в Германия. Трябва да отидеш в Америка. И някой ден...

— Може да се открием отново? — прошепна тя.

— О, Хана — започна той колебливо, — аз...

— Знам, знам — прекъсна го тя. — Разбирам — добави, като преглътна сълзите си. — Не очаквам да напуснеш семейството си. — Не можа да каже „съпругата си“. Просто не можеше. — Аз никога не бих наранила децата си.

— Децата?

— Да — рече тя, думата беше излязла сама като признание.

Той бавно я пусна и се вгледа в очите й. Вече и той плачеше.

Тя сведе засрамена поглед.

— О, Йохан. Аз... аз имам дъщеря. — Погледна го в очите и добави: — Ние имаме дъщеря.

На лицето му се изписа смесица от неверие, гняв и тъга. Никога не беше виждала очите му така напрегнати, а устните му така стиснати и осъзна, че увереността й, че се познават добре, е вероятно най-голямата лъжа. Нима не знаеше само онова, което любовник разкрива в първите пристъпи на любовта, в пламъците на страстта и в близостта на телата потискайки реалността и истината? Тя не познаваше истинския Йохан Келер. Той също не познаваше истинската Хана.

Йохан стана от леглото и отиде до прозореца. Вгледа се към езерото и светлината на зората.

— Защо, Хана? Защо не знам за това? Защо не ми каза?

— Нали се разбрахме.

— Но това е дъщеря — каза той, повишавайки глас. — Дете. *Мое* дете.

Той седна на стола до малка масичка пред прозореца.

Утринната светлина влизаше косо в стаята и подчертаваше ъгловатите му черти. Хана си спомни за нощта, в която се срещнаха, как си помисли, че това е най-красивият мъж, когото е виждала. Той сведе глава и покри с ръце лицето си, мълча много дълго.

— Кажи ми — рече тихо той, без да я поглежда. — Разкажи ми за нея.

— Казва се Изабела.

— Име, което и аз бих избрал — отвърна Йохан с лека усмивка. — Красиво име.

— Тя е красиво момиченце с дълга руса коса и нежни сини очи. — Хана си я представяше осемгодишна, от времето, когато тръгнаха за Америка. Сега Изабела щеше да стане на дванайсет и Хана осъзна, че не знае как точно изглежда. — Много е умна — продължи тя. — Много умна и много добра и грижовна към брат си. — И сега не можеше да си я представи без Вили. — И е доста опърничава, понякога не е способна да признае грешките си.

— Като баща си.

— Да — отвърна тя, но мислеше за Мозес, не за Йохан. Отново се разплака. Чувстваше се толкова сама. — Моля те, Йохан — изстена тя и протегна ръце към него.

Той дълго мълча, после стана, приближи се и седна на леглото с гръб към нея.

— Трябва да се върнеш в стаята си, Хана.

Щом се върна в стаята си, тя се изкъпа. Очакваше, че това ще я успокои, но не стана така. С трескави пръсти и треперещи ръце се облече за закуска, но хапна малко. Когато придружителят ѝ я извика, беше сигурна, че не е разбрал за бягството ѝ през нощта. Не беше толкова сигурна, че ще успее да стигне до Америка, защото вече се опасяваше, че Йохан няма да продължи с техния план. Все го виждаше как стои с гръб към нея и се визира през прозореца, и се разтреперваше при мисълта, че може да я изостави и да я върнат в Германия. Но и по-голям страх се промъкваше в ума ѝ — сега той знаеше, че има дъщеря, и можеше сам да отиде в Америка и да ѝ каже, че е баща ѝ. Как ли щеше да се отрази това на Изабела?

Тази сутрин не го видя, както и ранния следобед, но знаеше, че ще е на търга.

Хана пристигна рано с помощника си в Големия салон, за да помага за последните приготовления. Беше петък, 30 юни, 1939. Търгът щеше да започне в три следобед.

Когато представителят на Хофман, доктор Хопф, влезе в залата, Хана го поздрави и той я помоли да се присъедини към него. Тя му обясни, че трябва да е на разположение на господин Фишер, и той бе придружен от един представител на Фишер до място на първия ред.

Хана застана с Хелмут в дъното, като оглеждаше бъдещите купувачи, които влизаха в залата — швейцарски, френски, британски и американски колекционери, търговци от Париж и Ню Йорк, представители на музеи от Антверпен, Брюксел и Лиеж. Повечето познаваше и знаеше към кои картини са показали интерес. Но имаше и други, които никога не беше виждала, и тя предположи, че ще наддават за клиенти, които желаят да останат анонимни.

Чакаше нетърпеливо групата от Базел, чакаше Йохан Келер.

Залата с кристални полилеи и извити прозорци с гледка към спокойното езеро Люцерн бе опасана от скулптури, които щяха да бъдат предложени на търга. Картините щяха да бъдат представяни една по една по реда, в който бяха вписани в каталога. Страници се разлистваха тихо, докато купувачите оглеждаха произведенията и разговаряха шепнешком.

Накрая пристигна и групата от Базел, те минаха покрай нея и тръгнаха към дъното на залата. От мястото си Хана можеше да среща погледа на Келер по време на търга и той можеше да ѝ даде сигнал с кимване или с леко смигване. Но той не поглеждаше към нея. Дори не се опита да види къде е тя в залата, докато говореше с човек от неговата група.

В предната част още имаше празни столове и няколко минути преди три един от помощниците на Фишер придружи хората от Базел до местата на първия ред. Докато Йохан се настаняваше, Хана се опитваше да види изражението му, някакво потвърждение, че ще продължат по план.

Нищо.

Като преброи редиците и извади празните места — а те бяха повече, отколкото очакваше — Хана предположи, че в салона на грандхотел „Национал“ са се събрали към триста вероятни купувачи. Тя знаеше, че ако този търг се беше провел по друго време и при други обстоятелства, залата нямаше да може да побере тълпата. Купувачите щяха да стоят по пътеките, до стените и прозорците и щяха да се изливат в коридора. Явно много колекционери и музеи бяха отказали

да участват в търга в знак на протест. Докато други бяха дошли с намерението да спасят картините. Имаше и купувачи с не толкова благородни намерения, те просто съзнаваха, че това е уникална възможност да наддават без конкуренцията на онези, които бяха решили да бойкотират търга.

Господин Фишър влезе в стаята и огледа събралите се. Нагласи очилата си и се качи на подиума.

Наддаването започна с малка картина на цветя, наречена „Хризантеми“ от Куно Амие, за която очакваха да вземат две хиляди и петстотин швейцарски франка, но беше продадена едва за осемстотин и петдесет. Тя беше последвана от скулптура от Александър Архипенко, която им донесе едва половината от оценката.

Хана се питаше дали така ще продължи. Вероятно, защото още картини и скулптури бяха продадени на много по-ниска цена от очакваното, а някои дори не предизвикваха интерес. Гоген отиде в Музея за изящните изкуства в Лиеж срещу петдесет хиляди швейцарски франка, с тринайсет хиляди под оценката. Автопортрет на Ван Гог, една от най-желаните картини, беше купен от американски колекционер за сто седемдесет и пет хиляди швейцарски франка, които се равняваха на малко повече от четирийсет хиляди долара.

Спасена, мислеше си тя при всяка продажба на картина. Ами аз?

Йохан не я поглеждаше, нищо не показваше, че е забелязал присъствието ѝ в залата, а тя следеше всяко негово движение. Дали се опитваше да прикрие плана им? Може би просто искаше да я защити? Или бе решил, че тя не заслужава да бъде спасена?

Музеят в Базел купи две картини на Шагал на два пъти по-ниска цена от очакваното. Всеки път, когато един от помощниците на Йохан наддаваше, тя се опитваше да го зърне. Но той не се обръщаше.

Докато търгът продължаваше, Хана чувстваше как вълнението и тревогата се гърчат дълбоко в нея. Усещаше подобно напрежение и у останалите — потни чела се попиваха на последната редица, в средата нервни пръсти усукваха каталози, някой нервно потропваше на предната редица. Без оспорваното наддаване, каквото трябваше да се случи на подобен търг, част от тези картини буквално бяха подарявани.

Щом стигнаха до номер 85, „Куче в снега“, първата от осемте картини на Франц Марк, Хана се почувства така, сякаш изтичаха

последните секунди от живота ѝ. Умът ѝ се изпразни и тя не осъзна, че картината е продадена и е изнесена следващата.

Номер 86. „Диви свине“.

Фишер започна от хиляда швейцарски франка, като се опитваше да задържи ентузиазма си от последната картина, която, както Хана сега осъзна, беше продадена за повече от очакваното. Но господин Фишер не можа да ги изкуши с тази и тя остана непродана.

Номер 87. „Три червени коня“. Хана усети как се сгорещява, вероятно Фишер също, ако се съдеше от лекото раздражение в гласа му и влагата по челото.

— Пет хиляди, десет хиляди? — питаше той. — Петнайсет, двайсет? Сигурен съм, че ще чуя двайсет за тази прекрасна картина на Франц Марк... — Огледа стаята и Хана усети как се втрени в нея, сякаш знаеше, че когато следващата картина се появи, тя самата ще изчезне. — Последно петнайсет хиляди — рече рязко той, сякаш и на него му беше дошло до гуша.

Когато номер 88, „Две котки, синя и жълта“, се появи, Хана вече се потеше силно и ръцете ѝ трепереха, докато се опитваше да зърне Йохан на първия ред. Видя профила му, когато прошепна нещо на помощника си. И тогава, за част от секундата, той погледна към нея, очите им се срещнаха и той кимна. Младият мъж се приближи до нейния помощник и го помоли да донесе още един каталог за групата от Базел. Хана се беше погрижила да няма допълнителни каталози в залата.

Още щом Хелмут се отдалечи, тя забърза по задния коридор, влезе в стаята си и грабна багажа си. Погледна коридора и осъзна, че не може да се върне по същия път. Отвори вратата на балкона и внимателно хвърли двата куфара на земята. Вдигна полата си, прекрачи перилата и тронаво се търколи на земята. Усети как глезенът ѝ се изкълчи.

Изправи се замаяна и трепереща. Посегна към малкия куфар, после към големия и се огледа. Скри се зад един храст заради приближаваща се двойка. Те не я видяха и продължиха покрай сградата към входа на хотела. Тя тръгна към езерото. Глезенът я болеше.

При всяка стъпка куфарите ставаха все по-тежки, сякаш бяха пълни с камъни. Дали да не остави единия? Да го хвърли тук? В по-

големия бяха спасените картини, а в по-малкия нейната рисунка и фактурата за „Композиция II“ на Кандински, която Фридрих щеше да пази до завръщането ѝ. Хана обаче се питаше дали някога ще се завърне, а после — дали изобщо ще успее да стигне до колата. Досега Хелмут сигурно вече бе докладвал за изчезването ѝ на доктор Хопф.

Като бързаше с всички сили покрай езерото, сърцето ѝ бумтеше, бузите ѝ пламтяха от тревога, а глезенът ѝ пулсираше, като че ли вече не беше достатъчно стабилен, за да поддържа тялото ѝ.

Както се надяваше, колата, която Йохан ѝ беше описал, чакаше на точното място. Шофьорът стоеше отвън, крачеше нервно и поглеждаше притеснено часовника си. Вдигна объркан глава, защото Хана вече влачеше куфарите и единия си крак. Изтича да я посрещне, грабна единия куфар, после и другия, хвърли ги на задната седалка, после я хвана за ръката и я набута в колата. Всичко ѝ се струваше нереално, всичко се случваше много бързо и в същото време сякаш животът ѝ беше застинал.

Когато се отдалечиха достатъчно от града, шофьорът ѝ подаде документите. Швейцарски паспорт на името на Хана Шмид — моминското ѝ име — сякаш се беше върнала назад във времето. Всичко беше наред, имаше и необходимите документи за пътуване до Америка. Трябваше да потегли от френското пристанище — Бордо. Усецаше кожата си настръхнала и влажна. Глезенът ѝ пулсираше, а от челото ѝ капеше пот. Вгледа се в снимката на паспорта и осъзна, че е направена от младежа, който бе дошъл да снима картините, и предположението ѝ, че е снимал и нея, се оказа вярно. Питаше се дали тези фалшиви документи ще успеят да я отведат в Америка. Дали не постъпи глупаво?

Прекосяха бързо страната и стигнаха до френската граница. Митничарят провери документите, погледна към Хана, после към снимката и пак към нея. Тя преглътна с усилие, сърцето бумтеше в ушите ѝ. Той им даде знак да минават.

По пътя Хана направи нещо, което не беше планирала. Взе големия куфар, разкъса подплатата и извади четирите малки картини и рисунки, конфискуваните творби. Беше ги покрила с картон, за да се запазят, и те наистина не се бяха повредили. Бързо откъсна напълно подплатата и огъна с нея картините. После издърпа панделка от една нощница в багажа си, намери писалка и хартия и натъпка всичко друго

обратно. Внимателно завърза с панделката покритите с хастара картини, сякаш опаковаше подарък. После написа следното:

Скъпи мой Йохан,

Трябва да ти призная още една истина. Това са картини и рисунки, които взех от конфискуваните творби в Германия. Опасявам се, че ако се опитам да ги отнеса със себе си, ще бъда разкрита. Затова реших да ги оставя тук, при теб, защото вярвам, че ти ще ги опазиш. Бих искала някой ден да бъдат върнати на законния им собственик, на германския народ. Надявам се и че някой ден ще можем да бъдем заедно, с Изабела. Но най-голямата ми надежда е един ден всички да живеем в свят, в който никой няма да диктува живота ни. Пази ги внимателно до завръщането ми.

Моля те, прости ми.

Хана

Шофьорът, който със сигурност беше чул разпарянето на плата и драценето на писалката ѝ, не погледна назад и не я попита нищо.

Когато пристигнаха на пристанището в Бордо, тя му подаде пакета.

— Моля ви, трябва да го предадете на господин Йохан Келер.

Той кимна, но не каза нищо.

Внезапно си спомни за скритото във втория куфар — нейната рисунка и фактурата от продажбата на „Композиция II“. От Германия за Швейцария бе пътувала като част от изпратена от правителството група и не бе имала никакви проблеми на френската граница, но какво щеше да стане сега, ако митничарите на пристанището прегледат багажа ѝ и видят, че двата подобни куфара са вече различни — единият с подплата, а другият не? Какво ли щяха да си помислят? Дали щяха да станат подозрителни? Дали това щеше да ги накара да прегледат по-внимателно документите ѝ? Хана хвърли по-малкия куфар в ръцете на шофьора, сърцето ѝ биеше бързо.

— И това също.

Той я погледна стреснато и рече:

— Бог да е с вас.

Прегледаха документите ѝ. Служителят отвори куфара ѝ и погледна бързо вътре. Дрехите, които беше нахвърляла вътре, след като откъсна подплатата, бяха разхвърляни, а сред тях беше и полата, в която бе скрила диамантите от Хелене. Хана се молеше той да не започне да ги проверява, а да приеме този безпорядък като знак, че митничарят на границата вече е проверил куфара ѝ. Служителят като че ли не забеляза, че подплатата е свалена. Дори не погледна снимката на децата.

— Добре — рече той и ѝ даде знак да минава.

Хана се качи на кораба, сега пулсираше не само глезенът ѝ, но и целият ѝ крак, беше така изпотена, че бельото лепнеше по кожата ѝ. Озърна се назад. Шофьорът вече беше заминал.

Тя стоеше, стиснала перилата, и гледаше как корабът се откъсва от пристанището и постепенно сушата се превръща в тънка линия на хоризонта. Бриз с дъх на море обливаше лицето и косата ѝ и сгорещеното ѝ тяло сега мръзнеше. Кожата по ръцете и краката ѝ настръхна.

Вече пътуваше за Америка.

ГЛАВА 31

Хана

Ню Йорк

Август 2009 г.

На следващата сутрин, след като остави Адам в занималнята, тя си купи кафе от „Старбъкс“ и тръгна към магазина за рамки, за да изрежат стъкло за снимката на Изабела. Трябваше да вземе Адам в единайсет и половина, да го нахрани — беше му обещала да го заведе в „Макдоналдс“ — после да го остави в целодневната забавачка. Той ходеше на предучилищна три дни седмично и много му харесваше, затова тя се опитваше да съобрази графика си. Но често, като вчера, а и днес, се налагаше да насрочва срещи следобед. За щастие днес можеше да го остави в забавачката, но Адам не беше много доволен от това. Оплакваше се, че там не било забавно и го карат да спи. Изпълнена с чувство за вина, тя обикновено го подкупваше с детското меню в „Макдоналдс“, за да избегне спора с тригодишния си син.

Тя обаче не би отказала следобеден сън. Не спа много през нощта, умът ѝ бе изпълнен с мисли за казаното от Изабела. Задрямваше, сънуваше и се събуждаше. Цветовете и формите от Композицията на Кандински се появяваха и изчезваха — насън или наяве, не беше сигурна.

Вечерта, след като сложи Адам в леглото, тя се върна в своето и се настани под завивките, облегната на няколко възглавници. Отново премисли информацията, която беше записала в бележника си, и добави още бележки и описания на картините, които бе видяла в дома на Изабела Флечър, онези, които може би бяха истински и вероятно взети от конфискуваните произведения в нацистка Германия. Прегледа още книги и сайтове в интернет, като сравняваше стила на художниците. Намери няколко картини, които бяха подобни на картините на Изабела, но не и същите. Те бяха в музеи и тя

предположи, че жената ѝ е казала истината, като твърдеше, че повечето от нейните са копия.

Доколкото знаеше, пълен опис на картините от онзи склад в Берлин не съществуваше. Но бяха възстановили каталога от търга в Люцерн. Имаше и снимки на картините, взети от архивите на галерия „Фишер“ в Швейцария, както и от други източници, които се смятаха за надеждни. Лорън не видя сред картините от търга, срещу които бе изписано ужасното — *местонахождение неизвестно* — някоя от картините в дома на Изабела.

Тя знаеше, че творбите, които не бяха продадени в Люцерн, са изчезнали безследно в Германия. След войната беше решено, че са били законно притежавани и продавани от официалното германско правителство и поради това към тях не може да има претенции. Картини за милиони, принадлежали на държавата, сега висяха в музеи и частни колекции по целия свят. Законно придобитите творби не можеха да бъдат върнати, но откраднатите? Изкуството, откраднато от нацистите и повторно откраднато от Хана Флайшман? Както и, разбира се, конфискуваните картини, които не бяха стигнали дори до Люцерн. Вероятно някои от тях бяха продадени по-рано, бяха унищожени или изгубени.

В интернет потвърди това, което знаеше за картината на Кандински — като провери името на собственика на „Композиция II“. Бото фон Гамп.

— Какво търсиш? — попита я Патрик, когато се мушна в леглото до нея. Беше седял до кухненската маса цяла вечер, за да прегледа едно предстоящо дело.

— Не мога да ти кажа — рече тя леко закачливо. — Благодаря, че взе Адам.

— Ей, той е и мое дете. Ще приключваш ли?

Тя сви рамене, знаеше, че е твърде изморена, за да продължи.

— Не съм сигурна какво точно търся.

Да, какво всъщност търсеше?

Изгубена картина на Кандински?

Упадъчно изкуство? Конфискувани творби? Творби, които по право принадлежаха на кого? На германския народ?

Или пък търсеше богатство, което може би беше придобито по незаконен път чрез продажба на крадени картини? Изабела Флечър

живееше в красива къща в район, в който дори при тази криза апартаментите се продаваха за милиони. И все пак Лорън трябваше да признае, че тези пари може да са дошли от напълно законни източници. От бизнеса на Андрю Флечър. От неговия дял при продажбата на семейната ферма в окръг Онондага. Фирмата „Флечър Ентърпрайсис“ беше частна собственост и тя нямаше достъп до финансовите данни.

Какво точно бе търсила през всички тези години? Отмъщение заради предателството на Хана?

Остави лаптопа си и телефона на нощното шкафче, взе купчината книги от леглото и ги сложи внимателно на пода. После изключи лампата.

— Приятни сънища — каза Патрик, докато я целуваше за лека нощ.

Но още тогава, докато лежеше и се взираше в мрака, Лорън знаеше, че сънищата ѝ няма да са приятни.

Мъжът в магазина за рамки обърна табелата на „отворено“ точно когато тя пристигна. Лорън допи кафето си, хвърли чашата в коша отвън и влезе.

Каза му размерите на стъклото и му обясни, че е за много стара снимка, семейна ценност, и иска най-качественото стъкло.

— Семейна ценност? — попита той. — Ако я донесете, мога да направя стъкло и рамка, за да си пасват добре и да я предпазват.

— Не е от моето семейство. На приятел е. — *Приятел ли?* Нима с Изабела Флечър бяха станали приятелки? — За нещастие не нося снимката.

— Ще ви отрежа стъкло — каза мъжът и избърса ръце в престилката си, — но ще е много по-добре да се направи подходяща рамка, особено за стара снимка. Заради влагата и промените в температурата. Ако рамката не е добра, не мога да гарантирам.

— Колко време ще ви отнеме да отрежете стъклото?

— Трябва да довърша нещо отзад. Да кажем от четирийсет и пет минути до час.

Лорън погледна към часовника на дисплея на телефона си. Имаше почти три часа преди срещата с госпожа Флечър и час и

половина, докато вземе Адам. Но ако това отнемеше час, времето може би нямаше да ѝ стигне.

— Чудесно — рече тя. — Ще се върна след половин час. — Надяваше се така да го накара да побърза.

Намери едно кафене на улицата, но уцели смяната на персонала и се наложи да почака с поръчката. След като си намери място отвън, отпи от второто си кафе с надеждата, че то ще я ободри. Беше толкова изморена. Потърка очите си, после се опита да масажира слепоочията си. Затвори очи, чувстваше се замаяна. В ума ѝ просветваха цветни образи.

После всичко ѝ се стори безцветно, защото отново си помисли за черно-бялата рисунка на младата Хана Шмид. Невинно момиче. *Невинно*. Тази дума не спираше да се върти в ума ѝ.

Клаксон на такси, група шумни младежи — туристи с раници на гръб — вървяха по тротоара.

Госпожа Флечър не искаше да говори какво е правила майка ѝ в Берлин, докато е чакала документите. Може би не знаеше. Възможно ли е?

Лорън погледна колко е часът на телефона си.

Майката на Изабела, Хана Флайшман, беше изгубила съпруга си, децата ѝ бяха в Америка при сестра ѝ и дори изкуството, което толкова бяха обичали с Мозес, ѝ е било отнето — *продадено*. Нямала е избор — тази думи не излизаха от ума ѝ. *Нямала е избор. Оцелявала е. Бягство. Невинна*.

Сега се запита дали истинската история на Хана Шмид, историята, останала неразказана, не е много по-различна от онази, която тя се опитваше да ѝ припише?

ГЛАВА 32

Хана

Америка

Юли — август 1939 г.

На 10 юли 1939 година Хана пристигна в Америка. Не беше потърсила помощ за глезена си на кораба от страх да не бъде разкрита. След като първите дни не спря да се пита дали не е направила ужасна грешка, отокът спадна и тя разбра, че е само изкълчен. Нямаше счупено и като че ли щеше да се оправи от само себе си, макар че целият ѝ крак беше посинял.

Въпреки лятната жега в деня на пристигането си Хана сложи черни чорапи, за да скрие синината. Обу обувката си, което все още беше болезнено начинание, и слезе от кораба, с високо вдигната глава, като отчаяно се опитваше да не куца, защото се страхуваше, че това ще притесни служителите на пристанището.

Слава богу, успя да мине през митницата без проблеми и да стъпи на сушата. Нестабилната ѝ заради дългото пътуване с кораб походка, подсилена от не съвсем читавия ѝ глезен, я принуди да върви бавно през тълпата. Чайки пищяха и пляскаха с криле над главата ѝ, цветните им писъци се смесваха с оживените разговори на другите пътници, които бяха посрещани от близките си. Един потен младеж подаваше куфари и трупаше сандъци и кутии по количките. Хана имаше само един куфар, който бе задържала при себе си по време на пътуването.

Високо в небето, слънцето прежуряше силно и тя вдигна ръка над очите си, за да види познато лице, макар да усещаше, че оттук ще трябва да продължи сама. Беше казала на Йохан за сестра си и зет си в Америка, но не мислеше, че той знае достатъчно, за да се свърже с тях. Трябваше да намери начин да стигне до Кати и Ханс сама. И до Изабела.

Тук, в Ню Йорк, можеше да продаде диамантите на Хелене за американски долари. А после щеше да хване влак към сестра си.

Докато вървеше и се чудеше накъде да тръгне, чу един женски глас:

— Хана.

Обърна се и видя красива, висока, стройна руса жена.

— Аз съм Елза — каза жената.

Хана се вгледа онемяла в нея. Очевидно това беше сестрата на Йохан.

— Ти ли си Хана? — попита жената тихо и любезно, гласът ѝ бе с цвят на розово полско цвете.

— Да, аз съм Хана. — Чу треперенето на гласа си, обгърнато от дрезгаво стържене, сякаш гласните ѝ струни бяха ръждясали от липсата на употреба през последната седмица и половина.

— Аз съм сестрата на Йохан Келер — обясни жената. — Опасявах се, че няма да те намеря. — Въздъхна с облекчение. — Но ти си точно каквато Йохан те описа.

Хана се зачуди какво ли е казал за нея. Със сигурност не и че...

— Само един куфар ли имаш? — попита Елза.

Хана кимна и жената го взе от ръката ѝ. Хана си спомни за другия куфар и за онова, което беше скрила в подплатата му. Дали шофьорът беше отнесъл пакета и малкия куфар на Йохан?

— Ела — махна ѝ Елза. — Съпругът ми чака в колата.

Тръгнаха, без да говорят. Когато стигнаха до колата, жената ѝ представи съпруга си като Робърт. А Хана — просто като Хана. Тя предположи, че Йохан не им е казал фамилията ѝ, за да скрие самоличността ѝ. Осъзна и че паспортът беше направен за Хана Шмид, името, с което бе вписана и при пристигането си. Официално тя вече не беше Хана Флайшман.

— Как мина пътуването? — попита мъжът.

— Добре — излъга Хана.

Елза седна отзад до нея и я попита:

— Отиваш при семейството си в Онондага, нали?

Хана кимна. Йохан знаеше това, че близките ѝ имат ферма южно от Сиракуза. Питаше се дали ще я закарат дотам. Фермата не беше близо, на няколко часа с влак.

— Те знаят ли? — попита бавно Хана, като изговаряше английските думи внимателно и неумело.

— Йохан реши, че е добре да се изчака — отвърна Елза.

Хана не разбра какво точно означава това — може би, в случай че тя не успее да се добере до Америка?

Пътуваха покрай високи и ниски сгради, а между прозорците се проточваха възета с пране, което съхнеше на лятното слънце. Деца играеха бейзбол на улицата.

— Искаш ли да хапнеш нещо? — озърна се към нея Робърт.

— Не, благодаря. — Беше твърде притеснена, за да яде. — Може ли да ви помоля нещо?

— Какво? — попита Робърт.

— Нямам никакви американски долари...

— Ние ще ти помогнем с пари — прекъсна я Елза.

— Аз имам — поколеба се Хана. — Аз имам диаманти... които искам да разменя, ако ми помогнете.

— Робърт? — попита Елза съпруга си.

— Да идем у дома да обядваме и ще се обадя тук-там.

Те живееха в хубав апартамент с големи прозорци с изглед към тревист участък, който напомни на Хана за Английската градина в Мюнхен, и за миг я обзе носталгия по дома. Запита се дали някога ще се върне в Германия. А после си помисли за Йохан. Какво ли би било да живее с него в такъв хубав апартамент тук, в Ню Йорк? Той можеше да започне работа в някой музей или в галерия; вероятно тя също. Изабела щеше да учи тук. О, Изабела, помисли си Хана, дали изобщо ще ме познаеш?

Елза ѝ поднесе сандвич с бял хляб, сирене и шунка в красива порцеланова чиния с растителен мотив и малка купичка плодове. Хана яде бавно, докато Робърт говореше по телефона в коридора. Не можа да чуе какво казва. Елза сложи плоча на грамофона и двете седяха, без да има нужда да разговарят. Музиката беше приятна — цигулки, Брамс, приспивна песен, цветовете бяха успокояващо пастелни.

Хана се чудеше какво ли им е казал Йохан за нея и какво изобщо знаят американците за управляваната от нацистите Германия.

Спомни си разговорите си с Кати и Ханс при последното си посещение тук. Те не знаеха много за Хитлер. Но това беше преди четири години. Дали да не попита Елза?

Точно тогава обаче Робърт влезе в стаята.

— Имаме среща в осем сутринта, което означава, че не можеш да тръгнеш днес, освен ако не приемеш ние да ти купим билета. Ако

желаеш, можеш да останеш тук тази нощ и да хванеш влака сутринта.

Хана се запита дали не трябва да приеме пари от тях, но се съмняваше, че ще може да продаде диамантите другаде, освен в Ню Йорк. Затова реши да го направи сега. Нямаше търпение да види Изабела, но...

— Моля ви, ако няма да ви притеснявам, бих искала да направя размяната.

Рано на следващата сутрин Елза ѝ поднесе закуска, пожела ѝ всичко най-добро и Робърт я откара в по-стара част на града. Спряха пред висока тухлена сграда и се качиха с асансьора до четиринайсетия етаж. Хана беше благодарна за това, защото глезенът още я наболяваше.

Слаб, хубав мъж, който ѝ напомни на младия Якоб Кауфман, разпръсна диамантите по бял лист хартия. Прокара поддържаните си ръце по тях и после разгледа всеки с бижутерска лупа. Не каза нищо, докато не претегли всеки на везната, сякаш думите можеха да променят теглото им.

— Много са хубави — рече накрая. Не попита откъде идват, но направи предложение.

Хана нямаше представа дали цената е справедлива, но вярваше, че този човек, също като Робърт, се опитва да ѝ помогне. Не му каза, че има още няколко диаманта. Щеше да ги запази за по-нататък. Сега ѝ трябваша пари да отиде при Кати и да преживява, докато реши какво ще прави.

Докато се спускаха с асансьора, тя попита Робърт:

— Може ли да изпратя телеграма на сестра си?

— От гарата — отвърна той.

Когато пристигнаха там, Хана купи билет и изпрати телеграмата:

ПРИСТИГАМ СИРАКУЗА 3:45 ВЛАК ОТ НЮ ЙОРК ХАНА

Нямаше никаква представа какво ще си помисли Кати. Бяха минали почти две години, откакто ѝ беше писала за последно. Освен ако не се бе свързала с Лени или Фридрих, тя не знаеше какво е правила Хана през последните две години. Но дори Лени и Фридрих

не знаеха защо е отишла в Берлин, макар че, разбира се, брат ѝ се бе досетил, че тя работи за правителството, когато се появи във фермата с младия нацист.

Робърт седна да чака с нея в оживената и шумна чакалня. Хана се опита да си представи как изглежда Изабела сега. Може би като малката Лени, която беше много красива на тази възраст. Щеше ѝ се да носеше някакъв подарък за дъщеря си. От една малка количка, пълна с цигари, вестници и бонбони, купи шоколад „Хършис“ за пет цента, но ѝ се искаше да беше немски. Когато извади десет долара от чантата си — нямаше по-дребни — продавачът каза нещо бързо и тя не можа да го разбере. И все пак по смръщената му физиономия разбра, че не иска да ѝ връща ресто за такава дребна покупка. Тя огледа вестниците и импулсивно грабна един брой на „Ню Йорк Таймс“ и още две шоколадчета.

Продавачът бързо отброи рестото, плесна го на дланта ѝ и каза нещо ядосано. Тя пхна шоколадчетата в джоба си, а вестника под мишница и се върна при Робърт.

— Съобщиха твоя влак — каза той и ѝ подаде ръка. — С Елза ти пожелаваме всичко най-хубаво.

— Благодаря ви — рече тя. — Моля те, предай отново благодарностите ми на жена си.

Във влака тя прегледа вестника, като се питаше дали споменават за случващото се в Германия. Изяде цели две блокчета от шоколад, докато се опитваше да си преведе статия със заглавие: „Чембърлейн противодейства на преврат в Данциг. Залогът е огромен.“

Доколкото успя да разбере, статията потвърждаваше онова, което беше чула в хотел „Белвю“ през последната си седмица в Берлин — намерението на Хитлер да си върне свободния град Данциг, който беше под опеката на Обединените нации по силата на омразния Версайски договор. Британците явно нямаше да допуснат това. Очевидно светът отново отиваше към война. Хана знаеше, че Хитлер няма да се уплаши от британците.

Опита се да прочете статия за дебатите в американския Сенат за Закона за неутралитет^[1]. Главата ѝ пулсираше, беше изморена от усилията да чете на английски и изтощена от пътуването. Предната нощ не беше спала много. Глезенът я болеше. Шоколадът се преобърна в стомаха ѝ.

Накрая се унесе в неспокойна дрямка, като главата ѝ подскачаше всеки път, щом влакът спираше. На всяка гара четеше внимателно табелите, защото се страхуваше да не пропусне своята спирка.

Щом влакът най-сетне спря в Сиракуза, тя огледа хората по перона, някои с багаж, други с нетърпеливи изражения, явно чакаха да посрещнат близките си.

Ето ги!

Кати стоеше с Ханс и високо слабо момиче. Хана не беше сигурна, че щеше да познае дъщеря си, ако тя не беше с леля си и чичо си. Очакваните сълзи от радост не потекоха. Хана беше ужасена.

Тя грабна куфара си и тръгна с другите пътници, които задръстваха пътеката, докато сваляха багажа си и взимаха децата си и торбите с обяда си. Хана беше толкова притеснена и изплашена, че щеше да припадне. Питаше се защо просто не изпитва огромно щастие.

Щом слезе от влака, Кати хукна към нея, като бършеше с една ръка сълзите си и влачеше Изабела с другата. После спря и внимателно побутна момичето напред.

Изабела подаде на Хана букет.

— Добре дошла в Америка, майко — каза тя сковано, докато ѝ подаваше малката китка. Цветът на гласа ѝ беше станал по-наситен.

Хана сграбчи дъщеря си в непохватна прегръдка и сълзите рiekнаха от очите ѝ, прималяваше ѝ, страхът се превърна в радост, в ликуване.

Времето застина, после тя вече прегръщаше Кати, а след това Ханс я обгърна закрилнически с огромните си ръце.

Хана отново прегърна Изабела, а след това отстъпи назад с ръце на раменете ѝ. Изабела вече не беше дете, а девойка на дванайсет, повисока и много по-слаба, отколкото си я беше представяла. За ужас на Хана тя бе отрязала косата си, която вече беше по-тъмно руса и едва стигаше до раменете ѝ. Беше облечена с бледозелена лятна рокля, опъстрена с жълти лалета, и Хана видя, че гърдите ѝ вече са напъпили.

— Мислехме си, че няма да те видим повече — проплака Кати.

Ханс държеше куфара ѝ, макар че Хана не помнеше кога му го е дала. Той даде знак на всички и каза усмихнат:

— Да се прибираме.

Докато вървяха, Хана не се отделяше от Изабела, потните им длани бяха преплетени. Кати беше от другата ѝ страна. Хана се взираше в дъщеря си и осъзна, че много прилича на красивата жена, която я посрещна в Ню Йорк — сестрата на Йохан.

— Пораснала си — каза Хана на немски.

— Минаха четири години — отвърна Изабела на английски.

— Колко се радваме, че си отново при нас — каза Кати. — Каква прекрасна, прекрасна изненада беше твоята телеграма. — Тя отново избухна в сълзи и трябваше да спре, за да прегърне отново сестра си. Внезапно двете сестри започнаха да се смеят и да бършат сълзите си.

Хана се озърна към Изабела, която стоеше сковано, сякаш не знаеше какво да стори.

Продължиха към колата.

Още щом се настаниха в автомобила, Хана и Изабела на задната седалка, а Кати и Ханс отпред, Ханс каза:

— Гладна ли си? Да вземем ли нещо за ядене?

— У дома има много храна — отвърна през смях Кати. — Не забеляза ли, че цяла сутрин бях до печката? Всички деца ще дойдат да поздравят Хана.

Ханс също се засмя и Хана си спомни как те все се шегуваха и се зачакаха, смеейки се на грешките на другия, като млади влюбени.

Хана се обърна към Изабела. Не знаеше откъде да започне. Погледна надолу и осъзна, че още стиска цветята. Деликатните маргаритки бяха започнали да вехнат. Тя си спомни за шоколада и бръкна в джоба си. Извади го и усети, че пръстите ѝ потъват в него. Беше омекнал от лятната жега и от топлината на тялото ѝ. Ако свалеше кафявата опаковъчна хартия, той вероятно щеше да потече от станиола като сироп от сребърна кана.

— Донесох ти шоколадче — каза Хана, — съжалявам, но е... — Започна да търси думата.

— Разтопено? — Изабела погледна смръщено надолу, после добави: — Може да го сложим в хладилника, когато се приберем.

— Да — каза Хана.

Бяха вече извън града и минаваха през местност, която бе едновременно позната и нова — полета с пшеница, коне, пасящи под сянката на самотно дърво, прясно боядисан червен обор до избеляла от слънцето къща.

Накрая Хана каза:

— Какво учите в училище? — изричаше бавно и внимателно английските думи. Сякаш говореше с непозната на чужд език, с момиче, което току-що е срещнала, с нечие друго дете.

— Сега сме в лятна ваканция — отговори момичето.

— А на теб кой предмет ти харесва — попита Хана, — когато ходите на училище?

— Английска литература и история.

— Обичаш ли да четеш?

— Да.

— Браво — каза Хана и погледна към мекото шоколадче в ръката си. Не можеше да се сети какво да каже сега.

Топлите аромати на кухнята на Кати, както и трите ѝ по-големи дъщеря, съпрузите им и най-малкият ѝ син, Херман, който все още живееше при тях, посрещнаха Хана. Деца на всякаква възраст тичаха из къщата. Някои тя разпозна, други не — внучета, които се бяха родили след последното ѝ посещение тук.

Масата преливаше от леки закуски, пържени картофи, картофена салата, зелева салата, щрудел със сливи и пресни хлебчета, все ястия от родината, които Кати беше научила от майка им, от мащехата им и от готвачката в Мюнхен.

Децата ѝ бяха много по-големи от Изабела, но няколко внучки бяха почти на нейната възраст. Хана видя как тя отиде при момичетата и започнаха да се кикотят и да си шушукат като сестри. Изабела почти не ѝ проговаряше, освен когато отново представи братовчедите си и ѝ занесе чиния с храна, сякаш Хана беше инвалид. Кати беше забелязала куцането ѝ и я попита какво ѝ има на крака. Хана отвърна, че е добре, просто е изморена.

Изабела изглеждаше възпитано, разсъдливо младо момиче. Докато седеше тихо и я наблюдаваше, Хана знаеше, че няма голям принос за това. Кати и Ханс бяха отгледали дъщеря ѝ през последните четири години.

Бяха приготвили стая с две легла за нея и Изабела. След като децата и внуците си тръгнаха, Хана беше изтощена. Тя се качи бавно в стаята си и заспа дълбоко, преди Изабела да си легне.

На сутринта момичето още спеше, когато Хана стана и се приближи до нея. Вгледа се в дъщеря си, както правеше, когато тя

беше бебе. С лека болка наблюдаваше как гърбът ѝ се издига и спада при всеки дъх. Спомни си за първите месеци след раждането ѝ, когато тя самата се въртеше неспокойно в леглото, изплашена от истината — че Изабела не е дете на Мозес. И все пак беше дар, детето, за което копнееха. Хана отново си помисли: „Бях благословена.“

Облече се тихо и слезе в кухнята. Кати печеше хляб и пиеше кафе, докато работеше. Ханс седеше с вестника си и ядеше пържени яйца, картофи и шунка. Той вдигна поглед, сякаш това бе съвсем обикновен ден.

— Добро утро — рече на немски Кати и посегна към шкафа да вземе чаша.

— Добро утро — отговори Хана. Беше решила да говори само на английски. Защото с дъщеря си щеше да говори така.

Кати наля кафе, подаде ѝ го и я покани да седне.

— Добре ли спа? — попита Ханс.

Хана кимна. Сигурно. Помнеше как се качи в стаята, облече нощницата и легна, а после вече беше сутрин. Не беше сънувала.

— Леглото удобно ли е? — Кати сложи чиния с препечени филии, масло и домашен конфитюр на масата пред съпруга си и сестра си.

— Да, много. — Хана добави сметана в кафето си и лъжица захар. Разбърка го, отпи, после отново. — Благодаря и на двама ви за... празненството. — Дължеше на сестра си и на Ханс много повече от благодарност за празненството. Те се бяха грижили за Изабела четири години, бяха я приели като член на семейството им. — Семейството ви е станало по-голямо. Много хубави деца и внуци. Изабела е много добре при вас.

— Тя е добро момиче — каза Кати.

— Не знаех — рече тихо Хана, — че ще е така трудно. — И все пак трябваше да очаква тази неловкост между нея и дъщеря ѝ.

Кати не каза нищо, но Хана знаеше, че тя, като майка, разбира за какво говори. Кати седна и ѝ подаде чинията с филийките.

Хана поклати глава и отпи от кафето.

— Тя преживя много — рече накрая Кати. — Баща ѝ, Вили.

— Обвинява ли ме? — попита Хана. — Задето не бях тук да се грижа за Вили?

Кати сви устни и каза тихо:

— Мисля, че по-скоро вини себе си.

Хана си спомни деня, в който тръгна за Германия, за да се грижи за Мозес. Беше казала на Изабела да се грижи за Вили. Какво ужасно бреме за едно осемгодишно дете. И ѝ беше обещала, че ще се погрижи баща ѝ да оздравее. Как изобщо Изабела би могла да ѝ се довери отново?

Хана не можа да спре сълзите. Сведе глава и заплака в шепите си.

— Нужно е време — каза простичко Кати и сложи ръка на рамото ѝ. Това се стори много несправедливо на Хана. Тя беше прекарала последните шест години в очакване. В очакване живота в Германия да се подобри, а после и в очакване да се събере с Изабела.

— Благодаря ти, Кати, благодаря ти, Ханс, задето се грижите за моето малко момиченце.

Ханс кимна, но като че ли беше притеснен от този разговор. Взе вестника си, извини се и стана.

— Може ли? — попита Хана, като посочи вестника.

— Да, разбира се — подаде ѝ го той. — Желая ви хубав ден, дами. — Излезе от кухнята, а после и от къщата. Вратата с мрежата се разлюля след него.

Очите на Хана пробягаха по първата страница на вестника и тя видя, че това е същият брой на „Ню Йорк Таймс“, който беше купила на гарата.

— Какво ще кажеш за една голяма, хубава американска закуска? — попита Кати, като се опитваше да звучи ведро.

Хана поклати глава.

— Не, може би ще взема филийка. — Взе една от чинията. Намаза я със сладко и отхапа. Преглътна трудно, отпи от кафето, после отново. Погледна вестника, като си спомни статиите, които се бе опитала да прочете предишния ден. — Какво знаете в Америка за случващото се в Германия? — попита тя сестра си.

— Четем всичко, свързано с Германия. А иначе... — Тя махна с ръка. — Депресията се отрази много тежко на мнозина, но сега животът е по-добър и хората просто се опитват да преживяват. Ако не ги засяга лично, американците не ги е грижа.

— А какво знае Изабела?

— Опитвахме се да я предпазим. — Кати стана и си наля още кафе. Върна се до масата и напълни чашата на Хана. — Ти още беше там и нямахме вест от теб, не искахме да си мислим, че... ами... — Кати се върна до печката и сложи кафеварката на котлона. — Би трябвало да е очевидно за всеки, който чете вестници и слуша новините по радиото, че Хитлер има намерение да си върне отнетото след Голямата война и че светът е в навечерието на поредната война. Понякога всичко е заровено на втора страница. — Тя взе чинията на Хана и я отнесе в мивката. Пусна водата и я изми. — Но всички виждат какво се случва с евреите — събитията от нощта на девети ноември стигнаха до първа страница. Да, ние знаем. — Тя се вгледа през прозореца над мивката, после се обърна към Хана. — Да, светът знае, но както казах...

— Якоб беше убит — прошепна Хана, — в нощта на девети ноември. Страхувам се, че и Хелене е мъртва.

Кати кимна тъжно, после преглътна с усилие, сякаш вече се бе досетила за това.

— Имаш ли писма от Лени? — попита Хана. — От Фридрих?

— Не често. Нали я знаеш Лени? — Кати седна до масата.

Кати и Лени никога не се бяха разбирали.

— Жената на Фридрих преди ни пишеше — каза Кати, — но той не е човек, който ще седне да пише писма.

Жената на Фридрих беше починала преди повече от двайсет години. О, как минаваше времето... Майка ѝ си бе отишла преди четирийсет години, а баща ѝ — преди трийсет. Тя си помисли за писмото на Фридрих, което я намери в Берлин, посещението ѝ във фермата и картината на Кандински в хамбара. Видя в ума си цветовете и звуците, макар че не беше мислила много за нея по време на пътуването към Америка.

— Кога ще свърши това? — попита Хана, но знаеше, че още много предстои. Знаеше го от чутото в хотел „Белвю“, където се хранеше с някои от най-верните последователи на Хитлер.

Дните продължиха така, Хана ходеше при Кати всяка сутрин, обсъждаха шепнешком новините, когато Хитлер тръгна към Полша, а Великобритания реагира.

Хана чистеше кухнята. Помагаше с прането и гладенето, с домакинската работа.

През деня Изабела помагаше на леля си Кати в работата по двора, с храненето на животните и събирането на яйцата. С майка си говореше малко и след като приключеше със задачите си, се качваше на колелото, без да се сбогува с Хана. Понякога молеше да отиде до града с Ханс, до библиотеката или да посети приятели от църквата и училище. Когато си беше у дома, седеше тихо и четеше книга.

Прави всичко възможно да ме избягва, мислеше си Хана.

Кати я увери, че така се държат всички момичета на възрастта на Изабела. Приятелите им бяха най-важни за тях. Кати бе отгледала пет дъщери и сигурно знаеше.

— Но ние не сме се виждали от четири години — възрази Хана.

Кати не отговори, но Хана знаеше, че това е направило нещата още по-трудни.

— Дай ѝ малко време — предложи Кати.

* * *

През август за Хана пристигна телеграма. Кати я пъкна в ръката ѝ, без да пита нищо, макар че Хана видя напрегнатите мускули около устата и очите ѝ и бръчката на челото ѝ, и разбра, че в главата на сестра ѝ има хиляди въпроси.

Хана прочете наум:

Пратките са доставени. Изабела трябва да знае истината.

Йохан Келер

Беше толкова лаконично, но нали така се пишеха телеграми — всяка дума повишаваше цената. А защо не писмо? — запита се тя, когато я пъкна в джоба си.

Той ѝ беше ядосан, че не му е казала за дъщеря му. Но беше получил картините. Беше написал *пратките*. Това със сигурност означаваше, че е получил и по-малкия куфар, както и опакованите в

хастара картини от по-големия. Дали знаеше, че рисунката и фактурата от продажбата на картината на Кандински са скрити в куфара?

Той искаше Изабела да знае истината, но Хана не можеше да понесе мисълта какво може да причини това на дъщеря ѝ, която обожаваше Мозес, своя баща. Истината щеше напълно да прекъсне крехката нишка, която ги свързваше. Тя беше готова на всичко, за да си върне Изабела. Дори да се откаже от Йохан Келер.

И все пак той знаеше къде е тя, ако решише да я намери. Робърт ѝ бе помогнал да изпрати телеграмата от гарата, а после я качи на влака. Сега Йохан ѝ изпращаше телеграма. Да, той знаеше къде е тя.

Беше проявила слабост, но вече нямаше да е такава.

Не отговори на телеграмата.

* * *

Един ден покани Изабела на сладолед. Искаше да поговори с нея някъде насаме. Ако бяха заедно сами, без никой от семейството да влиза и излиза, както правеха децата и внуците на Кати, може би щяха да се опознаят по-добре. Имаха нужда от време насаме. А Хана имаше нужда да отиде някъде, където няма да я намерят.

Ханс ги откара в града и ги остави в една дрогерия, за която Кати ѝ бе казала, че предлага прекрасен сладолед и сода.

Изабела помоли да седнат на дългия бар на кръгли въртящи се столчета, макар че Хана предпочиташе сепаре. Изабела поръча шоколадов сладолед, Хана си взе ванилов.

— Сладолед „Кьоблер“ — каза с усмивка Хана, като посочи табелата.

— Да — отвърна Изабела, без да вдига очи.

— Имаш много приятели — опита отново Хана, като се обърна към дъщеря си.

— Да — отвърна Изабела, взирайки се в огледалото зад жената с бялата престилка, която току-що бе загребала сладоледа от дълбоките контейнери в открития хладилник.

Само да можеше да не ми отговаря така едностранно, помисли си Хана с нотка на гняв.

— Много съм щастлива, че имаш приятели в Америка. —
Опитваше се да не показва раздразнението си.

— С какво се занимаваше в Германия? — попита Изабела, докато
разбъркваше сладоледа си. Още не го беше опитала.

— С баща ти имахме галерия — отговори объркана Хана.

— Не, след като татко умря, когато си била сама.

— Работих. — Хана се втренчи в чашите с газирани напитки и
купите със сладолед по плота под огледалото. Погледна собственото си
отражение, а после и лицето на дъщеря си, която се взираше в
сладоледа си и бавно въртеше лъжичката.

— Къде? — настоя Изабела. Вдигна рязко глава и се втренчи в
образа на майка си в огледалото.

Хана се поколеба.

— В една галерия.

— Значи изкуството е било по-важно за теб от мен и Вили. —
Изабела се извъртя със стола към майка си. Не се опитваше да скрие
гнева си. Дори не го каза като въпрос, а като изявление.

— О, Изабела — проплака Хана и докосна ръката ѝ, която беше
студена като купичката със сладолед. — Опитвах се да дойда при вас,
постоянно. Отчаяно се опитвах да дойда при теб и Вили.

— Малко закъсня — каза Изабела, избута сладоледа си и скочи
от столчето. — Аз приключих. Искам да се прибирам.

Хана слезе от столчето и я последва навън, осъзнавайки, докато
се опитваше да настигне дъщеря си, че глезенът ѝ е напълно оздравял.
Де да можеха и раните в ума и сърцето ѝ да се излекуват толкова
лесно.

Продължи така, говореха рядко и колебливо. Хана почти не
можеше да накара дъщеря си да говори с нея. Когато го правеше,
Изабела все искаше някаква информация. Хана се опитваше да ѝ я
даде, макар че доста премълчаваше. Тя каза на дъщеря си, че е живяла
при леля ѝ Лени, че братовчедите ѝ са добре, макар да не знаеше дали
е така. Каза и че е ходила до фермата при чичо ѝ Фридрих, че е
останала известно време при Хелене и Якоб. Не можеше да ѝ каже, че
Якоб е убит и Хелене вероятно също вече е мъртва.

Всеки ден след вечеря жените разтребваха кухнята. Хана миеше чиниите, Изабела ги подсушаваше, а Кати почистваше масата, изхвърляше остатъците и метеше пода. Хана реши, че това е най-подходящият момент да разговарят — когато бяха заети с нещо ежедневно и атмосферата бе непринудена, тогава разговорите бяха поестествени. Тя питаше Изабела за приятелите ѝ, какво обичат да правят, като се стараеше да не изглежда твърде настойчива.

— Днес с Тереза карахме колело и минахме покрай езерото — каза една вечер Изабела. — Онзи Андрю Флечър се перчеше пред другите момчета и се гмуркаше.

— Андрю? Най-големият син на Флечър? — попита Кати. Хана бе научила доста за малката им общност от разговорите на вечеря и при миенето на чиниите. Кати като че ли познаваше всички и можеше да каже кой на кого е роднина. Хана знаеше, че Флечър притежават едно от най-големите стада млечни крави в окръга, че Кьоблер бяха много уважавани, а мандрата на Ханс подкрепя много малки ферми в окръга.

— Андрю е на четиринайсет — отвърна Изабела, докато подсушаваше една чиния. — Сестра му Мери е в моя клас.

— Мери е високото момиче с тъмната коса, нали? — попита Хана.

Изабела кимна.

— Тереза мисли, че Андрю е много хубав.

— А ти? — попита небрежно майка ѝ.

— О, изглежда доста добре — отвърна срамежливо Изабела, но като че ли щеше да се усмихне.

За Хана тези кратки разговори бяха скъпоценни. Постепенно щеше да си върне Изабела.

Но след два дни, докато миеха чиниите, Изабела явно не беше в добро настроение. Тя можеше да се превърне от срамежливо момиченце в нацупена млада жена по-бързо, отколкото Хана успяваше да изплакне чиния.

— Защо не носиш фамилията на татко? — попита Изабела.

Водата за чиниите беше изстинала. Хана тъкмо щеше да добави още гореща вода, когато тези неочаквани думи излязоха от устата на дъщеря ѝ. Усети как цялата се разтреперва.

— Видях паспорта ти — каза Изабела. — Използваш моминското си име, а не Флайшман. — Тя взимаше измитите чинии от поставката и ги подсушаваше, без да спира. Хана едва успяваше да задържи хлъзгавите чинии. Продължаваше да ги мие и плакне и не каза нищо. Изабела взе друга чиния, подсуши я и я сложи в шкафа с такъв гняв, че Хана се изплаши, че ще я счупи.

Накрая тя попита:

— В чекмеджето ми ли? — Чу остротата в гласа си, макар че тя се бе появила от усилието да го овладее.

— Да — отвърна предизвикателно Изабела, без да се опита да скрие факта, че е ровила в личните вещи на майка си.

— Не можех да използвам моята фамилия — отговори Хана.

— Защото сме евреи?

Но ние не сме евреи, помисли си Хана. Твоят баща всъщност не е евреин. Тази мисъл я накара да се разтрепери още повече.

— Слушам радио — каза Изабела. — Понякога виждам и вестници или списания, когато чичо Ханс не успее да ги изнесе достатъчно бързо от къщата. Знам, че Хитлер не харесва евреите.

Кати бе казала, че се опитват да я защитят, но Хана знаеше, че Изабела е любопитна и дори чичо ѝ да изнася вестниците и списанията от къщата, тя често ходеше в библиотеката и вероятно четеше или говореше за тези неща в училище.

Може би беше най-добре дъщеря ѝ да знае. Но това любопитство към личните ѝ неща плашеше Хана.

— Ти не разбираш, Изабела — каза тя, — колко беше трудно в Германия, колко трудно беше да си тръгнем. Първо Хитлер искаше да прогони всички, които не харесваше, но после... казваш, че си чела вестниците. Сега много евреи не могат да си намерят друг дом. В безизходица са. Не могат да напуснат.

— Е, щом Хитлер се е опитвал да се отърве от евреите, ти защо не дойде по-рано при нас в Америка, когато още си можела?

Образът на убития в галерията Йозеф проблесна в ума на Хана и тя чу цвета на кръвта, а после видя и себе си — как рови из изгорелите документи и картини, как проверява банковите сметки на Мозес и чака на опашка пред посолството в Берлин. Само ако беше успяла да избяга тогава, точно след смъртта на Мозес. Но как би могла да го обясни на Изабела?

— Какво си правила в Швейцария? — попита Изабела.

Хана се вгледа през прозореца над мивката. По двора имаше петна жълта, изгоряла от слънцето трева и смесените цветове създаваха несъвместими звуци. Едра котка се прокрадваше бавно през двора, готова да скочи към една кокошка, която изглеждаше по-голяма от нея.

Изабела изсумтя.

— Усещам, че криеш нещо.

— Бела — прекъсна я Кати, като използва името, с което я наричаха американските ѝ приятелки, — не виждаш ли, че на майка ти ѝ е трудно да говори за това? — Тя донесе останалите чаши и чинии от кафето на мивката. — Просто не я разпитвай. — Хана за първи път чуваше сестра си да говори така строго на Изабела.

— Ами онези *пратки*? Да не си шпионка на нацистите, майко? И кой — макар да знам, че няма да ми отговориш — е този Йохан Кеплер? Това ли е истината, която не искаш да ми кажеш? — Тя хвърли кърпата на плота и излезе от стаята.

Хана остана пред мивката, потопила ръце във водата. Тя беше още топла, но на нея ѝ стана така студено, че зъбите ѝ затракаха. Изабела беше видяла телеграмата в чекмеджето ѝ. Трябваше да я изгори още когато я получи.

— Тя не разбира. — Кати вдигна кърпата и взе една чиния от сушилника.

Ти също, помисли си Хана. Дори сестра ѝ не знаеше за Йохан Келер. Не знаеше за конфискуваните картини в Берлин. Колко още можеше да понася това бреме от лъжи и тайни? Вероятно трябваше да каже на Кати за Йохан, за картините, за Хитлер, за търга. Но как да признае, че е работила с нацистите, че е живяла в удобство в елегантен хотел в Берлин, че е пиела вино и е яла пържоли, докато избиваха евреи по улиците? Заля я гореща вълна от срам. И какво щеше да каже, ако Изабела я попиташе защо просто не си е тръгнала? Заплашена ли е била? Имало ли е решетки на вратите и прозорците? Можеше ли да оправдае стореното само като твърди, че се е опитвала да спаси картините? Спомни си дните в онзи склад в Берлин, как си позволи да забрави за външния свят, за Хелене, за Якоб и за собствените си деца.

И какво значение имаше изкуството сега, когато светът бе изправен пред още една война? Когато евреите в Германия бяха

изпращани в лагери, а някои, като Якоб, бяха убивани?

Кати прибра и последната чиния в шкафа. После сложи ръка на рамото на Хана и я прегърна.

— Толкова се радваме, че най-последно си при нас.

— Жалко, че Изабела не изпитва същото.

— И това ще стане — увери я отново Кати.

---

[1] Закони, приети в Конгреса през трийсетте години на XX век, в отговор на нарастващия смут в Европа и Азия, който накрая води до Втората световна война. Тези закони по-късно ограничават възможностите на американското правителство да помогне на Великобритания и Франция срещу нацистка Германия. — Бел.прев. ↑

ГЛАВА 33

Хана

Америка

Август 1939 — май 1940 г.

В края на август Кати получи писмо от снахата на Фридрих. Фридрих беше починал. Той беше последният от братята им. Най-големият му син щеше да наследи фермата. Хана се питаше какво ли ще стане с картината в хамбара, ако никой не знае за нея. Тя нямаше да може да се върне скоро. Вероятно никога.

Дни по-късно армията на Хитлер нахлу в Полша. След два дни Британия и Франция обявиха война на Германия. Втората световна война започна.

Хана, която от доста време не беше сънувала, беше измъчвана от кошмари.

Седи на масата до Хитлер. Той тъпче устата си с торта, но тази торта не беше покрита със сметана, а с трупове — малки почернели телца, изгорели трупове, каквито беше видяла на десети ноември. Той ги тъпчеше в устата си, мляскаше и сумтеше, а после избърса устата си с ръкав, по малкия му мустак беше останала сметана. След това каза на Хана:

— Вие, госпожо Флайшман, сте следващата. — Сините му очи я пронизваха. — Вие ме предадохте.

Хана се събуди, покрита с пот, имаше чувството, че усеща миризмата му, а после усети и вонята на изгоряла плът, вонята от онзи ноемврийски ден. Хукна към банята и вонята се примеси с миризмата на собственото ѝ повръщано. Тя усещаше присъствието на Хитлер. Той беше решен да превземе целия свят. Дори тук, в Америка, не бяха на сигурно място.

И все пак Америка като че ли почти не забелязваше това. Хана виждаше, че хората просто продължават да живеят живота си — когато ходеше на пазара с Кати или на църква в неделя с цялото семейство, когато спираше с Ханс и Кати да пийнат сода в дрогерията. Както бе

казала сестра ѝ, ако не ги засягаше пряко, американците не ги беше грижа. И Хана си помисли: *Нима и в Германия не беше така през първите години?*

Те наблюдаваха войната отдалече. Макар че във вестника имаше статии, които питаха дали Америка ще гледа безучастно, докато Германия поглъща страна след страна, Хана се чудеше дали някой, освен хората, които имат близки отвъд океана, изобщо четат тези статии.

С парите от диамантите на Хелене Хана купи автомобил на старо. Дори не знаеше защо го направи — може би, за да изкуши Изабела, която често молеше чичо си Ханс да я научи да шофира. На момчетата на нейната възраст беше позволено да карат из фермата.

Хана предприемаше дълги обиколки из страната, за да остане сама и да помисли. Често канеше Изабела и един ден тя се съгласи. Докато дъщеря ѝ се качваше в колата, Хана си спомни за първия път, когато тя самата се качи в автомобил, как по момчешки горд беше Мозес и колко щастлива беше тя тогава.

Поеха по алеята и после по пътя към мандрата. И двете мълчаха, докато Изабела не каза:

— Снощи пак имаше кошмар.

Хана нямаше представа, че дъщеря ѝ знае за кошмарите.

— Трябва да имаш собствена стая — каза Хана. — Можем да вземем апартамент с две спални.

— Не искам да се местя — каза Изабела, но в гласа ѝ не се усещаше непокорство. Звучеше много пораснала, когато ѝ обясни причините си: — Имам приятели тук, тук е училището ми, леля Кати, чичо Ханс и братовчедите.

Хана и преди беше говорила за Ню Йорк, където лесно можеха да изчезнат, но скоро от реакциите на Изабела разбра, че няма да се получи. Затова не беше повдигала пак въпроса.

— Може да сме наблизко — рече тя. — За да ходиш в същото училище.

— Съжالياвам, майко. Просто не съм готова.

Това предполагаше, че в някакъв бъдещ момент все пак ще е готова, и Хана се обнадееди. Засега щеше да спре да настоява. Вече разбираше, че отношенията с дъщеря ѝ изискват време, както бе казала Кати.

Няколко дни по-късно Хана откара дъщеря си до библиотеката в града и Изабела попита:

— Какво стана с картините?

Изненадана от този въпрос, за секунда тя си помисли, че я пита за конфискуваните картини, и неволно завъртя волана. Бързо изправи колата, но чу изплашеното ахване на Изабела.

Не, помисли си Хана, Изабела не бива да знае за това. Кати също още не знаеше. Продължиха, без да разговарят.

— Защо си живяла при Хелене и Якоб, а после и при Лени? — попита накрая Изабела, макар че Хана още не беше отговорила на първия ѝ въпрос. — Самотна ли беше?

— Да — отговори Хана, — но имаше и други причини. — Вгледа се през стъклото. Дърветата започваха да напъпват, приятно звучащо зелено никнеше по тънките клони. Снегът си беше отишъл преди седмици. Хана бе в Америка от почти десет месеца. — Беше трудно. Бизнесът не вървеше добре.

— Защото татко беше евреин?

— Да, това направи нещата много трудни. — Хана се питаше дали Изабела си спомня бойкота, който всъщност положи началото на края на техния бизнес. После тръгнаха за Америка, а когато Хана се върна, галерията изгоря и Йозеф беше убит. Изабела вече знаеше, че Йозеф, Хелене и Якоб са мъртви, но Хана не ѝ беше обяснила подробностите около смъртта им. Момичето като че ли най-сетне бе разбрало, че има неща, за които тя не иска да говори. Вероятно Кати ѝ беше казала нещо и Хана бе едновременно благодарна и разстроена от това. Искеше тя да е така близка с дъщеря си, но знаеше, че не може да говори свободно с Изабела за толкова много неща.

— Наложиха се да продадем галерията — обясни Хана, — а после и къщата.

— Къщата? — попита Изабела, сякаш това дори не ѝ беше хрумвало.

Хана кимна.

— Ами картините в галерията?

— Бяха продадени.

— Колко жалко. — Изабела се загледа към хълмовете. Херман ги наричаше планини и това размиваше Хана. Алпите бяха планини. Това бяха просто хълмове.

— Баща ти успя да изпрати част от средствата на чичо ти Ханс — обясни Хана. — Той инвестира парите за твоето образование. — След като пристигна Ханс говори с нея по този въпрос. Каза ѝ, че са сложили парите на Мозес в спестовна сметка за Изабела.

И двете не продумаха отново, докато не стигнаха до главния път за града.

— А картините от дома ни в Мюнхен? — попита Изабела. — Трябваше да продадеш всичко, за да избягаш?

За първи път използваше думата „избягаш“, макар че Хана не беше споделяла с нея подробности около спасяването си.

— Да, трябваше да продадем всички картини.

— Понякога — каза Изабела и облегна замечтано глава на седалката — виждам картината от музикалния салон. Помниш ли как с татко я наричахте „Цветовете на Вили“? — Тя се обърна към майка си и Хана видя, че се усмихва. — Помниш ли как танцуваше той на музиката от картината?

Хана също се усмихна, когато си представи как Вили скача с голяма усмивка на лицето. Изабела сигурно виждаше същото. Беше хубаво, че пак можеха да говорят за тези неща, за общите си спомени.

— Кой беше художникът? — попита Изабела.

— Василий Кандински.

— Не е германец?

— Руснак.

— Ти познаваш ли Василий Кандински?

Хана кимна. Още не ѝ беше казала, че Хелене е купила картината и тя е скрита при чичо ѝ Фридрих. Брат ѝ беше починал и Хана се питаше дали и с картината е свършено. Понякога си мислеше, че тя е още в онзи хамбар и чака завръщането ѝ.

— Помня — каза тихо Изабела, — че когато бях много малка, ходех в галерията с татко. Той ми показваше картините и ми разказваше за художниците. Понякога ми харесваха — особено онези с цветните животни — но някои ми се струваха глупави и ужасни. — Изабела се усмихна. — Той все казваше: „Не е нужно да харесваш всички.“ Един ден стояхме пред една картина в галерията и татко ми прошепна: „Тази и на мен не ми харесва особено.“ — Изабела се засмя и Хана си помисли, че никога не е чувала такъв прекрасен звук, звук, който бе смятала за загубен завинаги.

Тя също се засмя, но знаеше, че споменът на Изабела не е истински. Всъщност тя стоеше тогава до нея в галерията и прошепна това ухото ѝ.

През май дойде писмо. Кати ѝ го подаде, без да каже нищо, макар че Хана отново видя въпроса в очите ѝ.

— Благодаря ти — отвърна тя, взе писмото и погледна плика. Адресът беше изписан със стабилен почерк, който тя лесно разпозна, макар че го беше виждала само веднъж — на малка смачкана бележка, пхнатата в ръката ѝ в грандхотела в Люцерн. Адресът на изпращача беше в Базел, Швейцария.

Хана излезе навън, усещайки как любопитният поглед на Кати я следва, докато вървеше бързо покрай обора. Стаи дъх и отвори писмото.

Хана,

Както знаеш, положението в цяла Европа продължава да се влошава, докато алчната ръка на Хитлер се протяга все по-надалече. Моля се отново да настъпи мир. Моля се също и за личен покой. Трябва да поговорим за нещата, които са важни и за двама ни — семейството и изкуството. Изкуството, което ти спаси, ще бъде върнато в галериите, от които е отнето, но събития, върху които нямаме контрол, ще определят кога ще се случи това. Моята страна и твоят нов дом запазват неутралитет, но пътуването вече е невъзможно. Трябва да се срещнем отново след края на тази ужасна война. Не искам да те наранявам, искам само да видя Изабела. Моля те, пиши ми, за да знам, че си добре.

Йохан

Хана знаеше, че трябва да унищожи писмото. Какво щеше да обяснява, ако Изабела го види? Трепереше, докато вървеше обратно към обора. Намери кибрит на перваза на прозореца и драсна клечката на един стар варел, в който Ханс гореше отпадъци от фермата. Поднесе писмото към пламъка и загледа как почернялата хартия пада къс по къс във варела.

Докато се връщаше към къщата, вдигна очи и видя, че Изабела се взира в нея от прозореца на стаята им на горния етаж. Погледите им се срещнаха за миг и дори от това разстояние Хана видя как дъщеря ѝ присви очи и стисна устни. Изабела се обърна и се отдалечи от прозореца.

ГЛАВА 34

Хана

Декември 1941 — октомври 1942 г.

Спортният коментатор крещеше от радиото във всекидневната на Ханс и Кати.

Хана и Изабела се бяха отбили след службата, както правеха всяка неделя, откакто се преместиха в свой апартамент. Изабела беше във всекидневната с мъжете и братовчедите си и слушаше коментатора на футболния мач — странен американски спорт, който Хана не разбираше. Тя седеше с Кати и две от дъщерите ѝ в кухнята и пиеше кафе.

Беше 7 декември 1941 година.

— Стига до двайсет и петия ярд и удря, удря силно — повиши глас футболният коментатор.

— Може ли да го намалите? — извика Кати.

— Точно така, момче! — извика един от братовчедите във всекидневната.

— Удари го силно! — присъедини се друг.

Кати поклати глава и понечи да стане.

— Прекъсваме предаването — обяви говорителят — заради важен бюлетин от Юнайтед Прес.

Хана и Кати се спогледаха.

— Последни новини... Вашингтон... Белият дом съобщи за японска атака над Пърл Харбър.

Жените хукнаха към всекидневната.

Ханс вдигна ръка, притиснал пръст към устните си. Кати и Хана застинаха като парализирани. По-младите жени седнаха на пода пред радиото.

Говорителят каза нещо за военноморска база в Пърл Харбър, но думите стигаха до Хана на пресекулки, в хаос от звуци и цветове, които подскачаха с ритъма на сърцето ѝ.

— Пърл Харбър? — попита Херман. — Къде е Пърл Харбър?

Изабела скочи и хукна към лавиците с книги.

Когато се върна с атлас, отново предаваха футболният мач, сякаш нищо не се беше случило, и стана ясно само, че има атака над САЩ. Хана се запита дали *наистина* се е случило, дали е чула правилно. Тя огледа лицата на племенниците си, широко отворените очи, посивелите лица, празните погледи, сякаш всички бяха в шок. Никой не продумваше.

Ханс отгърна на индекса на атласа. Футболният коментатор продължаваше да каканиже.

— Пърл Харбър? — мърмореше Ханс едва чуто.

Хана също не знаеше къде е Пърл Харбър, но знаеше, че Япония е на страната на Германия в тази война, в която вече се бяха включили всички световни сили, с изключение на Съединените щати. Тя се взираше в Херман, който седеше до баща си. Пръстът му се плъзгаше по страницата на отворения атлас. Херман беше на двацет години, с лунички по лицето. Изглеждаше толкова млад и толкова приличаше на брат й Петер, който не беше доживял до двацет и една. Останалите се събраха и занадничаха над рамото на Ханс.

— Това е остров в Тихия океан — каза едно от момичетата.

— Част от Хавайските острови — добави Херман.

В ума на Хана се появиха образите на по-малките й братя, Петер и Карл, които бяха загинали във войната. Озърна се към Кати и видя, че и тя мисли за същото. Дали и нейният син щеше да бъде призван да се бие за Америка, страната, в която бе роден, и може би щеше да срещне германските си братовчеди на бойното поле?

На следващия ден Америка обяви война на Япония. На последващия Херман получи повиквателна. Две седмици след Коледа Германия и Италия обявиха война на Съединените щати.

Кошмарите на Хана станаха още по-страшни. Вече не можеше да затвори очи, без да види Хитлер. Първо той беше лакомото чудовище от предишните й сънища, а после се превърна в див звяр, който нападаше всичко живо в гората и джунглата. Една нощ й се присъни като Сатурн от картината на Гоя — чудовище, което поглъща собствения си син.

Германия беше превзела Франция и нападаше Великобритания по въздух. Хана се опасяваше, че подпомаган от Япония и Италия, Хитлер накрая ще превземе целия свят.

Настроенията в Америка се промениха. Семействата изпращаха синовете си в непознати земи. Правителството издаваше военни бонове. Заводите за самолети и муниции наемаха хиляди нови работници, много жени заеха мястото на заминалите мъже. Граждани даряваха кръв, събираха стара гума и докладваха за забелязани самолети.

Изабела беше вече в гимназията. Учителите ѝ казаха на Хана, че тя има нужда от по-големи предизвикателства, защото е надарена, особено в езиците, и малкото училище не може да ѝ предложи достатъчно разнообразие от курсове. Хана писа за информация до няколко частни училища в Ню Йорк, макар че Изабела не искаше.

Но това лято, след като Америка се включи във войната, Изабела започна да говори, че е готова да се премести.

— Бих искала да уча по-засилено езици — каза тя на майка си. — Говоря френски по-добре от господин Реймънд. Може би в по-голямо училище ще мога да запиша и история на изкуството като свободноизбираем предмет. Сигурно градът ще предложи повече възможности и за теб, майко. Може да си намериш работа в някоя галерия в Ню Йорк.

Хана знаеше, че това не са истинските причини за промененото мнение на дъщеря ѝ. Изабела никога не би признала, че иска просто да изчезне. Момичето се притесняваше от акцента на майка си, по който ясно личеше, че е германка.

Изабела нямаше акцент, нищо не показваше, че не е истинска американка. Но всички в училище го знаеха. Тя беше част от голямото семейство Кьоблер, което беше дошло от Германия. Хана подозираше, че вероятно са започнали да я тормозят в училище и да говорят зле за германските семейства, макар че Изабела не споменаваше нищо. В Ню Йорк можеше да започне на чисто в ново училище. Там никой нямаше да знае.

Кати ги умоляваше да останат.

— Ако ни нападнат, ще ударят големи градове като Ню Йорк. В провинцията е по-безопасно. Моля те, не отивайте.

Хана мислеше за близките си у дома — особено за Лени и нейното семейство в Мюнхен. Знаеше, че синът на Фридрих и

семейството му вероятно са в по-голяма безопасност в провинцията. За миг цветовете на картината на Кандински просветнаха в ума ѝ и тя се засрами, че мислите ѝ отново се насочиха към безопасността на една картина. А после, неканен, дойде и образът на Йохан, след това на малките картини и рисунки, които той пазеше в Швейцария — все още неутрална, за разлика от САЩ. Дали щеше да ги види някога — близките си, картините, Йохан Келер?

В Ню Йорк Хана се опита да си намери работа. Записа Изабела в частно католическо девическо училище под името Изабела Смит. Каза ѝ, че вече са американки, и дъщеря ѝ не възрази. Хана продаде колата си и останалите диаманти, за да плати обучението ѝ. Но трябваше да изкарва пари, за да преживяват. Нямаше да докосне парите от картините, които Мозес беше изпратил. Те бяха за университетското образование на Изабела.

Хана отиде в малка галерия, но не искаше да дава резюмето си. Как би могла да обясни, че е работила в галерия в Мюнхен? Попълни документите от името на Хана Смит.

— Вие сте германка? — попита собственикът.

Тя не отговори, но знаеше, че мълчанието ѝ е достатъчно.

— Не мисля, че имаме свободно място.

Колко съм глупава — помисли си Хана, когато излезе и тръгна по улицата. *Глупачка* — скастри се мислено. Никой нямаше да наеме германка, дори да се казваше госпожа Смит.

На следващите интервюта каза, че е швейцарка. Нали имаше и паспорт, с който да го докаже? И все пак той не показваше, че има опит в галерия. Можеше да излъже отново. Можеше да каже, че е работила в музей или в галерия в Швейцария, вероятно в Музея за изящни изкуства в Базел.

Но дори лъжите не дадоха резултат. Тя имаше акцент.

Накрая си намери работа, приемаше дрехи за поправка от едно химическо чистене. Работеше от дома, на шевна машина на старо, която намери в един вехтошарник. Работата не беше постоянна и тя едва успяваше да изкара за наема и храна. Установи, че в града е много по-скъпо, отколкото в провинцията. Но нямаше да посегне на парите за обучението на Изабела.

Изабела не водеше приятелки от училище у дома и Хана с тъга се питаше дали изобщо има такива.

— Липсва ли ти музиката? — попита я една вечер Изабела, докато приключваха скромната си вечеря — супа и хляб. Откакто въведоха купонния режим през пролетта, Хана се беше научила да готви много икономично. Зеленчуците идваха от градината, която жената на хазяина беше устроила на покрива. Тя се бе сприятелила с Изабела, която често ѝ помагаше в градината след училище.

Момичето духна леко горещата супа в лъжицата си и пак попита:

— Музиката, липсва ли ти?

— Картините ли? — попита Хана. Цветовете и звуците идваха в сънищата ѝ. Офицери от СС с черни униформи и лъскави черни ботуши и каски разрязваха платната, пробиваха с ритници дупки в тях или ги хвърляха в огъня. Тя прогони тази мисъл от главата си и осъзна, че вероятно дъщеря ѝ не пита за това.

— Пианото — обясни Изабела. — Помня колко хубаво свиреше на пиано.

Във фермата Кати и Ханс имаха старо пиано в салона, но никой не свиреше. Хана предполагаше, че са го купили за децата, но те вече се бяха изнесли от къщата и бяха изгубили интерес към него. Вероятно един ден някое от внучетата щеше да поиска да свири. Веднъж, докато бяха още във фермата, Хана седна и се опита да посвири. Пианото беше ужасно разстроено. Тя се засмя, но с горчивина. Тогава ѝ се струваше, че целият ѝ живот е така нехармоничен.

— Може би някой ден ще можем да си вземем пиано — каза Хана. — Би ли искала да се научиш да свириш?

— О, не мисля, че имам твоя талант, майко. Но бих искала да те чуя да свириш отново.

Странно, но Хана все пак усещаше някакъв покой, макар че целият свят бе въвличен във война. Вече заедно и сами, с Изабела разговаряха. В тази принудителна и едновременно с това доброволна изолация тя си беше върнала дъщерята.

— Картините ти липсват, нали? — попита Изабела, докато отнасяше купата си на мивката.

— Да — отвърна Хана. — Липсват ми.

— Може да отидем в музей „Метрополитан“ — предложи Изабела. — Ходихме с класа. Някой ден може да отидем заедно.

— С удоволствие — отвърна майка ѝ с усмивка.

Изабела харесваше новото си училище, особено разнообразието от курсове, на които можеше да се запише. Избра и курс по история на изкуството, което много зарадва Хана.

Един ден след училище Изабела заговори с ентузиазъм:

— Попитах сестра Мери Люк дали ще изучаваме модерно изкуство, абстрактно изкуство, и тя каза, че чак втория срок. Но ако се интересувам, може да ми даде няколко книги.

На следващия ден Изабела се върна у дома в много добро настроение. Хана тъкмо разпаряше шева на една пола и я остави настрана.

— Искаш ли да хапнеш нещо? — попита тя дъщеря си, като я последва в малката кухня.

Изабела отвори ученическата си чанта и извади две големи книги. Отвори едната, прелисти я до отбелязана с листче страница и я сложи на масата.

— Погледни.

Хана застана до нея и погледна една картина на Сезан.

— Нямахме ли картина от този художник в къщата ни в Мюнхен?

Хана кимна, а Изабела прелисти на друга страница.

— Виждала съм една подобна на тази... — Изабела се вгледа в репродукция на картина на Пикасо — група жени, нарисувани в стила на кубистите. — Мисля, че беше в галерията.

— Да, а в коридора на втория етаж имахме една малка картина от този художник.

— Понякога, докато изучавам изкуството, мисля за татко. Нямам търпение да започне втория срок.

Хана наля чаша мляко за дъщеря си и сложи няколко бисквитки в чиния. Беше променила рецептата заради недостига на захар и масло, като си мислеше за разкошните десерти, на които се наслаждаваха в Мюнхен в добрите години. Седна на масата и започна да разглежда книгата с Изабела.

— Никога не бих казала: *Татко познаваше този художник* — Изабела я погледна. — Никога не бих казала: *Имахме картина от този художник в дома си в Германия. Този художник беше изложен в галерията в Мюнхен.* Защото това ще е самохвалство, нали?

Хана знаеше, че повечето съученици на Изабела са от богати семейства и вероятно в домовете на мнозина от тях висяха ценни картини. Но да, вероятно щеше да е голяма изненада за тях да научат, че Изабела познава работата на тези художници лично, че родителите ѝ са имали такива картини в галерията и в дома си.

— И без това никой няма да ми повярва — добави Изабела и Хана усети леко подръпване в сърцето си. Може би Изабела щеше да се почувства равна на останалите, ако те разберяха, че някога е живяла в голяма къща на една от най-хубавите улици в Мюнхен. Но Хана знаеше, че дъщеря ѝ никога не би разкрила това. Съмняваше се, че някое момиче в училището ѝ знае, че е родена в Германия. Че майка ѝ, която си стои у дома и работи на стара шевна машина, е избягала оттам преди по-малко от три години.

— Хубаво ми е да си спомням за картините — каза Изабела.

Хана се запита колко ли помни всъщност. Тя беше на шест, когато затвори галерията, на осем, когато дойде в Америка, достатъчно голяма, за да има някакви спомени, но оттогава бяха минали почти седем години.

Изабела отхапа от една бисквитка.

— Благодаря ти, че ме изпрати тук, в Америка, преди да натрупам лоши спомени.

Хана беше трогната, че Изабела като че ли разбира. Тя беше на петнайсет, но в много отношения изглеждаше доста по-голяма. Никога не я попита отново за Йохан Келер, нито настояваше да научи в подробности какво е правила, преди да дойде в Америка. И все пак, когато Хана разкриваше нещо малко от живота си в Германия, Изабела притихваше и слушаше така внимателно, сякаш запаметяваше всяка дума.

Изабела говореше само за хубави спомени от Мюнхен, от Германия. Понякога споменаваше и колко забавно е било във фермата на чичо Фридрих с братовчедите, за разходките с Лени и семейството ѝ, за посещенията на Мариенплац, за пикниците в парка с Вили и Саша.

Хана се питаше дали Изабела си спомня деня, в който хукна след пеперудите и обяви така високо, че да я чуе целият свят, че е еврейка, също като баща си.

— Голямата картина в музикалния салон — каза Изабела, — беше на Василий Кандински. — Погледна в книгата една картина от Руснака, една от цветните му Композиции. — Продадохте ли я? — Отново се обърна към майка си. — Знаеш ли кой я е купил? Може би ще можем да си я върнем след войната.

— Тази е една от поредицата, която художникът нарече Композиции — каза Хана, като бавно движеше пръсти по ярките цветове. Внимателно притегляше думите в ума си. Дали да сподели още едно парченце истина с дъщеря си? — Искам да ти кажа нещо, Изабела — рече тя бавно.

Изабела вдигна рязко глава.

— Преди да дойда в Америка, ние наистина продадохме картината, за която говориш. На един човек в Берлин. Но... точно преди да почине, Хелене я купи от него. За да я спаси от Хитлер — защото Хитлер мразеше модерните картини. — Хана осъзна, че говори за него в минало време. — Тя я занесе на чичо ти Фридрих във фермата. За да я пази.

— Но какво се е случило с нея? — Очите на Изабела блеснаха от изненада и надежда. — Защо не си ми казала за това? — Тонът ѝ внезапно се промени и Хана се запита дали Изабела смята за предателство това, че ѝ е разказала само част от историята.

— Опасявам се... че вече я няма... — Думите излизаха в груб, несигурен ритъм. — Сега чичо ти Фридрих е покойник, но фермата... надявам се, че още е на семейството. Не зная.

— След войната може да отидем там — каза развълнувано Изабела. — Може да я намерим. Цветовете на Вили.

Хана докосна лицето ѝ и махна малка трохичка от бисквитата от ъгълчето на устата ѝ.

— Би ли искала? След войната да се върнем в Германия?

Изабела взе още една бисквитка и я натопи в млякото си.

— Да, на гости може би. Но не и да живеем пак там. Татко го няма, Хелене, Якоб и Вили също. Домът ни го няма. Не, не да живеем, но бих искала да видя Мюнхен отново, преди да умра.

Тя беше само на петнайсет, а говореше за смъртта. Това много натъжи Хана, но в същото време тя за първи път усети, че тази война ще свърши, че те ще оцелеят.

По-късно лежеше, неспособна да заспи, защото се страхуваше от кошмарите, които я навестяваха всяка нощ, и се питаше дали може да каже на Изабела за картините, които беше спасила от чистката на Хитлер. Може би трябваше просто да ѝ каже истината за стореното от нея. Изабела беше показала голяма зрялост, откакто войната започна, и беше достатъчно голяма, за да разбере, че майка ѝ е сторила това, което е трябвало да стори. Но ако попиташе къде са тези картини сега? А това щеше да доведе и до темата за Йохан Келер, за баща ѝ, мъжа, който пазеше спасените картини.

ГЛАВА 35

Лорън и Изабела

Ню Йорк

Ден втори, август 2009 г.

— Тя така и не ми обясни как е успяла да стигне до Америка — каза Изабела на Лорън, — но аз знаех, че е пътувала с швейцарски паспорт под моминското си име. Скоро след като пристигна, войната в Европа започна, а после и Америка се присъедини към Съюзниците. Мама ставаше уклончива и предпазлива, когато я питах какво е правила сама в Германия. Знаем много малко за живота ѝ тогава. Преместихме се в Ню Йорк, където се записах в частно училище. Мама кърпеше и преправяше дрехи. Можете ли да си представите? Тази красива, интелигентна германка, която бе живяла в красив дом в Мюнхен сред Пикасо, Сезан, Ван Гог и Кандински?

Лорън поклати глава — не можеше да си го представи.

Но можеше да си представи защо една германка би искала да се отърве от еврейското си име. А една американка с германски произход би искала да се отърве от германското си име.

Днес Изабела Флечър беше с ментовозелен костюм, диамантени обици и диамантена висулка на платинена верижка. Лорън предположи, че диамантът е почти един карат. Тя се чувстваше много зле облечена до нея, макар че беше с пола и блуза, а не с широките панталони, които обикновено носеше. Дръпна леко ръба на полата си, за да покрие коленете си. Отново седеше на дивана, а Изабела — в креслото.

— Но ние бяхме щастливи заедно. Разговаряхме — каза Изабела.

Днес беше сервираха студен чай, като отбеляза, че времето е топло, макар че не беше по-топло от предишния ден. Изабела взе чашата си и отпи.

— Годините, които прекарах при леля, чичо и братовчедите Кьоблер, ми носят противоречиви спомени. Там беше красиво и спокойно. Все едно бях с братовчедите си в баварската ферма. Когато

бях малка, често ходехме при чичо Фридрих. Макар че американската ферма не беше толкова красива — каза тя тихо, сякаш някой можеше да се засегне. — И все пак майка ми не беше там. Тя се върна в Германия при баща ми. И после не успя да се добере до Америка.

Те повтаряха познати неща, които Изабела вече ѝ беше споделила предишния ден. Лорън отново се запита как да продължи разговора, без да я засегне.

Погледна към масата, към опакованото в предпазен найлон с мехурчета стъкло. Беше го дала на Изабела още щом пристигна в апартамента ѝ този следобед. Тя ѝ благодари и нищо повече. Лорън искаше да ѝ предложи помощта си да го монтира на рамката, но реши да изчака.

На масата имаше и голям кафяв плик. Той стоеше там още от пристигането ѝ. Лорън усещаше, че е нещо важно, защото Изабела все поглеждаше към него, докато говореше. Още снимки? Или още картини?

— Разговаряхте ли за Германия? — попита тя накрая. — Майка ви говореше ли за Германия, когато отново бяхте заедно в Америка?

— Да — отвърна Изабела с лека усмивка, — говорехме, но само за хубавите спомени, никога за лошите. Но както ви казах, моите спомени за Мюнхен са все хубави. Когато бях малка, наистина няхах представа колко ужасен е станал животът. Но после татко умря, а след това и Вили.

Тя го каза някак спокойно. Предишния ден в края на разговора им Лорън бе усетила колко е развълнувана възрастната жена, но днес, дори докато говореше за смъртта на брат си, тя оставаше спокойна.

Лорън си помисли колко много мъка е преживяла Изабела. Като дете е била разделена от родителите си, изгубила е баща си, а после е гледала как брат ѝ умира мъчително от пневмония, като през цялото време се е питала защо майка ѝ не е до тях. Как изобщо бе могла да подозира, че Хана Флайшман е помагала на нацистите, за да напълни собствените си джобове? Отново си каза, че Изабела вероятно не знае за това. Беше напълно възможно. Може би възрастната жена, не знаеше какво е правила майка ѝ в Берлин и Люцерн. Но... знаеше за швейцарския паспорт.

Лорън огледа стаята, като мислено отделяше картините, за които знаеше, че са копия, от онези, за които подозираше, че са оригинали.

После мислено излезе в коридора, мина покрай трапезарията и влезе в банята, като добави още картини. Само малка част от тях може би бяха автентични и предния ден Изабела беше казала, че може да представи документи, че са закупени законно. Може би те нямаха нищо общо с конфискуваното от нацистите изкуство.

— Накрая се наложи да приема, че има неща, които майка ми просто няма да сподели с мен — обясни Изабела. Нещо в тона ѝ и в начина, по който погледна Лорън — спокойно, със стиснати устни — като че ли казваше: *А има и неща, които аз няма да ти кажа.*

Тя знае, помисли си Лорън.

— Накрая — каза Изабела, — майка ми ми каза, че Хелене е купила картината на Кандински в Берлин и я е занесла във фермата при чичо Фридрих.

— Заради цензурата на нацистите? — попита Лорън.

— Да, отчасти. Мисля, че просто е искала майка ми да я притежава. Тя беше нейната картина, нейна и на Вили. Беше окачена в дома ни в Мюнхен. В музикалния салон. — Изабела поклати глава. — Да, мисля, че ви казах това вчера.

Лорън кимна. А къде ли е сега, изкуши се да попита. Но вместо това каза:

— После, след войната, са я изпратили на майка ви?

— Да. Всъщност не, не стана точно така. Но, както виждате, накрая се върна при семейството ни.

Както виждате? — учуди се Лорън. Тя все още не беше видяла доказателство, че Изабела Флечър притежава тази картина.

ГЛАВА 36

Хана

Америка

Септември 1945 — юни 1946 г.

На 1 септември 1945 година Хана се събуди с ужасни спазми и откри, че чаршафите са подгизнали от кръв. Месечният ѝ цикъл беше спрял преди години, макар че понякога имаше болки и кървене. Това беше много по-силно. Тя стана, отиде в банята и взе една от превръзките, които Изабела държеше в аптекката. Изабела беше заминала за през седмицата и излизаше рано, за да учи в училищната библиотека. Бяха я приели във Васар, престижен колеж за жени в щата Ню Йорк.

Хана свали чаршафите и ги сложи във ваната да се накиснат. А по-късно щеше да ги отнесе в пералното помещение на сградата. Направи си кафе, както всяка сутрин, взе вестника и седна да го прочете.

Според заглавията на първа страница войната в Тихия океан на практика беше приключила. Японците още не се бяха предали, но през август Япония бе съкрушена, когато САЩ хвърлиха атомните бомби над Хирошима и Нагасаки — нещо толкова ужасно, че Хана дори не можеше да си го представи. Светът знаеше, че войната в Азия скоро ще приключи, отново с победа за Съюзниците, макар че Хана не виждаше победители в тази война.

Войната в Европа беше свършила през май, когато Германия капитулира. Показа се, че Хитлер не е доживял до капитулацията.

Хана ясно помнеше първия ден на май. Беше студено и валеше, в сивите цветове и тонове нямаше и намек за пролетта. Тя тъкмо беше приключила поръчка и взе метрото, за да я достави в химическото чистене и да вземе още работа. При купонния режим и липсата на всякакви стоки, включително и на дрехи, тя беше много заета и трябваше да отнесе голям вързоп. Тръгна към метрото, като се бореше с вятъра, с една ръка стискаше пакета, а с другата се опитваше да

затвори чадъра си, когато наближи входа. Един възрастен човек, подгизнал от дъжда, но ухилен като безумец, спря да ѝ помогне. Откакто Америка се беше включила във войната, като че ли всички си помагаха. Внезапно той затанцува по улицата и после закрещя така, че всички да го чуят:

— Той е мъртъв! Хитлер е мъртъв!

— Значи се свърши? Войната свърши? — попита една майка, която водеше две малки дечица.

— Що повярвам, когато видя трупа му — каза един младеж. — Ако това идва от коварните германци, няма да повярвам, докато не видя трупа му.

Хана слезе на спирката си, като все още се чудеше дали е истина. През войната имаше всякакви невероятни слухове. Хитлер бе умирал вече десетина пъти.

Управителят на химическото чистене беше чул същото, а по пътя към дома Хана купи един вечерен вестник. Германия наистина беше обявила смъртта на Хитлер. Фюрерът, според германското радио, се борил смело до самия край.

Хана беше изтръпнала. Странно, но не се радваше за смъртта на този човек.

Статиите, които се появиха през следващите дни, потвърждаваха смъртта на Хитлер, но тя се оказа не толкова геройска — беше се самоубил в бункер в Берлин.

Хана сгъна вестника и стана да измие чашата си. Почувства се замаяна. Трябваше да хапне нещо. Седна отново. Телефонът иззвъня.

— Мамо — каза Изабела, — свърши се. Войната свърши. Японците са капитулирали.

Силна топлина обля в тялото ѝ. Кръвта нахлу в главата ѝ и запулсира силно в основата на черепа. А после почувства, че се свлича на пода.

Следващото, което усети, бе, че я качват на носилка. Госпожа Семпъл, хазяйката, стоеше до нея, докато я вкарваха в линейката. Хана знаеше, че кръвта ѝ е избила през превръзката и по покривалото на носилката. Надушваше я. Загриженият поглед на госпожа Семпъл ѝ подсказа, че положението никак не е добре.

— Изабела се обади — каза ѝ госпожа Семпъл. — Каза, че е говорила с теб по телефона и внезапно ти си млъкнала. Затова се качих

в апартамента ви и... Тези мили младежи ще те отведат в болницата. Аз ще се обадя на Изабела.

— Войната свърши — каза Хана.

— Да — отвърна госпожа Семпъл. — Чудесна новина.

Новините от лекаря, който я прегледа в болницата, обаче не бяха чудесни.

— Имам някои опасения — каза ѝ той, след като Хана му обясни, че и преди е имала нередовно кървене, но не така силно.

— Реших, че е част от промяната — каза тя, като сама усети отбранителната нотка в гласа си. Трябваше да се досети.

— Ще ви изпратя на гинеколог — каза той делово и ѝ записа информацията.

Когато Изабела се обади ужасена и каза, че се прибира у дома, Хана я увери, че просто е припаднала от щастие, че тази ужасна война най-сетне е свършила.

През ноември, както правеше всяка година, Хана отиде във фермата да празнуват Деня на благодарността с Кати, Ханс и семейството. Изабела щеше да я чака там. Хана си беше записала час при специалист, но реши, че може да го отложи за след празника. Не искаше да безпокои никого.

В сряда вечерта, в деня на пристигането ѝ, тя помагаше на Кати да извади хубавия порцеланов сервиз и кристалните чаши за обяда на другия ден. Къщата кипеше от оживление още от ранния следобед, дъщерите на Кати сновяха из кухнята. Всички се бяха събрали за Деня на благодарността. Две от момичетата, които живееха извън щата, и семействата им щяха да пристигнат късно вечерта.

След като помогна за пайовете, Изабела посети семейство Флечър. Беше си писала с Андрю Флечър, откакто той отиде на фронта, и Хана предполагаше, че когато се върне, той ще ѝ предложи брак. Дъщеря ѝ бе само на осемнайсет години. Хана се надяваше да изчакат, докато тя завърши колежа.

— Едно писмо пристигна за теб тази седмица — каза Кати. Вече ѝ беше казала по пътя от гарата, че има писмо за нея от снахата на Фридрих, Ана Шмид. То бе пристигнало скоро след като тя бе писала и на Кати, че е изгубила и двамата си сина във войната.

— Да, от Ана ли? — попита объркана Хана. Кати се беше качила на табуретка и ѝ подаваше чинии. Хана предположи, че в писмото си до нея Ана съобщава същите лоши новини и не бързаше да го прочете. — Нали каза, че е на леглото ми?

— Друго писмо. От Швейцария — отвърна Кати, но с въпросителна интонация. — И двете са на леглото ти горе.

Ханс беше качил багажа ѝ по-рано. Дали Изабела беше влизала в стаята? Хана остави чиниите на кухненската маса и хукна към стаята си. Взе писмата, облегни на възглавницата. Първото беше от Ана, а под него — писмо от Йохан Келер.

Хана се взираше в името си, написано с характерния му почерк. Зави ѝ се свят. Гърдите ѝ се стегнаха. Седна на леглото и започна да прехвърля писмата в ръцете си като тесте от две карти. Сложи писмото от Ана отгоре и бавно го отвори.

Скъпа моя Хана,

Преди да се спомине, татко Фридрих ни каза, че в хамбара има една картина за теб. Доскоро не знаехме, че си в Америка при Кати. Фридрих съзнаваше, че не можем да ти я върнем тогава, но беше непреклонен, че ти знаеш, че тя е тук. Имам лоши новини. И двамата ми сина загинаха на фронта. Може би ще се наложи да продадем фермата. Фриц няма сили да продължи. Германия сега трябва да лекува дълбоки рани. Картината беше свалена от гредите и можем да ти я изпратим. Моля те, пиши какво искаш да направим.

Ана Шмид

Хана знаеше, че Германия отново трябва да се възстанови и че много млади мъже са загинали. Фактът, че картината е оцеляла, почти не я зарадва. Тя остави писмото настрана и взе това от Йохан. Отново огледа плика. Адресът на изпращача бе същият адрес в Базел, който бе написал и на писмото преди повече от пет години. А оттогава животът ѝ много се беше променил. Тя отвори писмото.

Скъпа моя Хана,

Най-сетне се свърши. Започнах с опитите да върна картините, но може да се окаже по-трудно от очакваното. Германия претърпя огромни загуби. Там няма никакъв ред. Каналите, по които обикновено бих върнал картините, вече не съществуват. Ще дойда в Ню Йорк през лятото, за да посетя сестра си. Бих искал да се видим и да ти върна рисунката, както и фактурата за продажбата на твоята картина на Кандински. Надявам се да се запозная и с Изабела. Осъзнавам, че е вече на осемнайсет. Моля те, Хана, пиши ми. Преживях твърде много години, без да имам вест от теб. Разбирам, че не искаш Изабела да разбере, че аз съм нейният баща, а не Мозес. И двете сте преживели толкова много. Може би е егоистично да искам тази дъщеря, която не съм отгледал, но не аз избрах да стане така. Моля те, пиши ми. Не искам да навредя нито на теб, нито на Изабела. Искам да поговорим какво ще правим сега. Вероятно краят на тази ужасна война може да се превърне в ново начало за всички ни.

Йохан

Хана прибра писмото в плика, стана и го пъкна в джоба си.

На сутринта след Деня на благодарността Хана седеше с Кати, пиеше кафе и ядеше остатъците от един пай за закуска. Ханс вече беше излязъл заедно с младия Херман, който се беше върнал жив и здрав от Европа. Всички други още спяха. Двете говореха за края на войната и за загубите на близките им в Германия. Хана се чувстваше изтощена, сякаш лично се беше сражавала в тази война. Мислеше за младия Андрю Флечър и бе благодарна, че е оцелял, за разлика от толкова много други младежи, които заминаха на война.

— Надявам се, че Изабела и Андрю ще изчакат — каза Хана. — Тя е твърде млада.

— Тя е влюбена — каза Кати и се засмя тихо.

— Понякога любовта трябва да почака — каза Хана.

Утринната светлина рисуваше меки шарки по стената, създаваше тиха, приглушена мелодия. Хана се вираше през прозореца. Когато се обърна отново, видя, че Кати я гледа. Стана да си налее кафе и се върна на мястото си.

— Писмата от онзи мъж в Швейцария? — попита Кати.

— Един познат... отпреди... след като... — започна да заеква Хана. — Преди да дойда в Америка.

— Ти заслужаваш някакво щастие — каза Кати, като я гледаше право в очите. Сестра ѝ се беше досетила, че с Йохан са били любовници. Вероятно и само това трябваше да знае.

— Аз вече преживях много щастие — каза Хана. — Детството ни в Бавария, преди мама да умре, живота с Мозес в Мюнхен, когато бях свидетел на невероятен творчески подем в Германия. Бях толкова близо до него, познавах художниците, ходихме на много места, открихме красиви картини. Вили, сладкият Вили, и моята безценна Изабела. Аз бях много щастлива, скъпа Кати.

Горе се чуха стъпки, шум на вода в тоалетната, някой пусна душа. Останалите се събуждаха.

— Хана — каза Кати и сложи ръка върху нейната. — Отслабнала си.

— Заради дажбите — отвърна нехайно Хана.

— Ти не си добре — каза Кати.

Хана мълчеше.

— Ходи ли на лекар?

— Да. Имам час при специалист в Ню Йорк.

— Изабела знае ли? — попита Кати.

— Ще изчакам. Трябва първо да ида при лекаря. Сега няма нищо за казване. Няма нужда да я тревожа. — Хана чу леки стъпки по стълбите и тънките гласчета на внуците.

— Малките явно слизат — каза Кати с лека усмивка, докато ставаше.

Хана посегна към нея.

— Той не бива да разбира — каза тя тихо. — Йохан не бива да разбира къде сме с Изабела. Моля те.

Кати кимна.

— Ако трябва да уреждате някакви дела — каза ѝ лекарят, — предлагам да го направите скоро.

— Колко? — попита Хана.

— Шест месеца... може би година.

Хана взе такси до дома. Седна в кухнята и огледа малкия апартамент. Всичко беше чисто и подредено. Различните тигани и тенджери, които Кати им беше дала, когато се преместиха в града, бяха в чекмеджета и под фурната. Порцелановият сервиз за четирима — макар че им трябваше за двама — беше прибран в шкафовете. Три кутии, със захар, брашно и кафе, стояха на плота. Тя стана и отиде във всекидневната. По стените нямаше картини. Когато искаше да види картини, ходеше в „Метрополитан“. По масите нямаше книги; взимаше ги от библиотеката. Отиде бавно в спалнята и седна на леглото. Дрешникът беше миниатюрен; тя нямаше много дрехи. Лекарят бе казал да уреди делата си и Хана осъзна колко малко има за уреждане. Взе писалка и хартия от долното чекмедже на нощното шкафче, върна се до кухненската маса и написа:

Скъпи мой Йохан,

С Изабела си изградихме нов живот в Америка. Моля те да приемеш това. Моля те да ми простиш, но не желая да получавам повече писма от теб. Моля те, върни картините в германските музеи, когато условията там се подобрят. Прилагам списък с описание на всяка картина и на музеите, които са я притежавали преди войната. Бих желала, ако е възможно, това да стане анонимно. Ще съм ти вечно благодарна. Няма да ти пиша отново. Помолих сестра си да унищожава всякаква бъдеща кореспонденция.

Искрено твоя:

Хана

После написа и списъка, като ясно си спомняше всяка подробност за четирите малки произведения на изкуството. Пъхна го в писмото и залепи плика. Щеше да го изпрати, когато отидеше във фермата за Коледа.

Хана знаеше, че умира, но дъщеря ѝ пишеше, все едно пред майка ѝ имаше цял живот. Дори Изабела да беше забелязала влошеното ѝ здраве по време на Деня на благодарността, с нищо не го показваше в писмата си, които винаги бяха ведри. Нямаше смисъл да я тревожи сега. Щеше да ѝ каже по-късно, след празниците.

С Изабела бяха говорили вече за Кандински и си пишеха, че трябва да отидат в Бавария да я вземат. Но Хана знаеше, че дори да беше добре, щеше да ѝ е трудно да пътува до Германия. Страната беше разрушена. Не искаше да я вижда такава. Не искаше и Изабела да я вижда.

В деня след Коледа у Кати Изабела каза на Хана:

— Бих искала да ида, майко. Ще идем заедно във фермата в Бавария, за да вземем картината на Кандински, а после в Мюнхен.

— Това преди или след сватбата? — попита Хана. Андрю се беше прибрал у дома два дни преди Коледа и на Бъдни вечер подари на Изабела годежен пръстен, макар че още не бяха избрали дата. — Преди или след като се дипломираш?

— И двамата ще се дипломираме. Вече ти обясних. — Изабела се вгледа в искрящия диамант на лявата си ръка и вдигна очи към майка си: — Андрю може да дойде с нас.

Но Хана знаеше, че не би могла да се върне в Германия.

— Да — каза тя и посегна към ръката на дъщеря си. — Да, ще идем заедно.

В светлосините очи на Изабела имаше сълзи. Разбира се, помисли си Хана, тя знаеше, че майка ѝ не е добре, но и двете не искаха да говорят за това, сякаш плановете за завръщане в Германия, за да вземат картината на Кандински, щяха да я поддържат жива.

През юни Хана разбра, че краят приближава. Беше постъпила в болницата. Изабела си беше у дома за лятната ваканция и се грижеше за нея. Двете се подготвиха за неизбежното.

— Ти трябва да се оправиш — каза Изабела с треперещ глас и треперещи устни. Хана знаеше, че дъщеря ѝ често говори с лекаря и знае, че тя няма да се оправи. — Трябва да отидем да вземем картината на Кандински.

— Да, ще се върнем у дома — каза Хана, макар че вече беше уредила да изпратят картината, която Ханс Кьоблер щеше да съхранява за Изабела. Трябваше да ѝ каже, но всичко ставаше някак мрачно и неясно. Умът ѝ се замъгляваше. Понякога ѝ се струваше, че си е въобразила, че картината е оцеляла през войната и ще бъде изпратена в Америка. Дори, че войната е свършила. — Да, ще се върнем у дома — каза тя отново.

Тази нощ Хана се върна. Беше с братята и сестрите си на зелените пасища под сянката на покритите със сняг планини. Изтича към къщата, майка ѝ и баща ѝ я чакаха на прага. Усети аромата на здравеца, който преливаше от сандъчетата на прозореца, на кравите, които пасяха зелената трева, усети и аромата на майка си, която я погали по косата. Звукът и цветът на гласа ѝ, музиката на детството. А после беше в Мюнхен, седеше с красивата златоока Хелене до прозореца в спалнята ѝ, който гледаше към града. Хелене наля топъл чай и ѝ предложи ароматно хлебче. После стоеше с Мозес пред картината на Сезан, дълбокият му глас я успокояваше. Бяха хванали Вили за ръце. А след това всички се усмихваха на това красиво дете. Изабела, неочакваният дар за всички тях.

Тя чу гласа ѝ:

— Обичам те, мамо. Всичко вече е наред. Да вървим, мамо. Да вървим. Обичам те.

ГЛАВА 37

Лорън и Изабела

Ню Йорк Август 2009 г.

— Значи майка ви не е доживяла да види завръщането на картината на Кандински в семейството? — попита Лорън.

— Да — отвърна Изабела. — Когато тя пристигна в Ню Йорк, изпратена от леля ми в Германия, вече всички от семейството ми бяха мъртви — татко, Вили, майка ми. — Тя отпи от чая си. Ледът се топеше, но малките кубчета още тракаха лекичко в чашата. — Тогава бях в колеж. И нямаше къде да я окача. — Тя остави чашата на масата. Толкова много спомени бяха свързани с тази картина...

— С Андрю се оженихме. Аз завърших колежа и започнах да преподавам в девическа гимназия, докато Андрю се дипломира. Върнахме се във фермата на баща му, която той наследи заедно с братята си. Андрю беше най-големият и известно време живяхме там. Той предложи да окачим картината в трапезарията, макар че все казваше, че тази модерна картина няма да изглежда на място в старата къща, като плисирана пола на крава. — Засмя се и погледна към снимката на съпруга си. — Тя беше навита на руло за транспортирането ѝ от Европа и по-късно Андрю извика двама работници от фермата да му помогнат да развие платното и да му сложи дървената рамка. Сцената беше доста комична — онези мъже се опитваха да разберат какво, по дяволите, е нарисувано на тази картина. Един от тях, май се казваше Ралф, реши, че е много хубава. Хенри каза, че и животът му да зависи от това, не би могъл да каже какво е изобразил художникът. — Изабела пак се засмя, а Лорън не успя да потисне усмивката си, когато си представи как двамата мъже с работни гащеризони разтварят картина на Кандински.

— Откога живеете в Ню Йорк? — попита тя.

— Купихме апартамента през седемдесетте, но преди това живеехме под наем. Андрю знаеше, че ми е по-добре в града. След като с майка ми се преместихме в Ню Йорк, а после и след войната,

всичко като че ли се промени. Бях близка с някои от братовчедите си — всъщност с децата на братовчедите ми, втори братовчеди, защото децата на Кьоблер бяха много по-големи от мен. Имах и други приятели, но... Е, нали знаете как понякога тези приятелства от младостта... Хората продължават напред, променят се...

Лорън кимна в съгласие.

— Андрю все казваше на всички, че сме се преместили в града благодарение на мързела му. Омръзнало му да дои толкова много крави! Той изобрети машини, които направиха доенето по-ефикасно и по-бързо, а някои от тях още се използват при преработката на мляко и млечни продукти. Той се справяше много добре. Племенникът му сега е президент на „Флечър Ентърпрайзис“, а семейството продаде фермата преди години. Голяма корпорация купи мандрата „Кьоблер“, както и повечето от малките семейни ферми в областта, които доставяха мляко за производството на млечни продукти. Във фирмата от години няма хора от рода Кьоблер, макар че компанията все още произвежда по оригиналните рецепти. И, разбира се, със семейното име.

Лорън знаеше, че компанията не е собственост на семейство Кьоблер от много години. Спомни си как преди няколко месеца отиде в окръг Онондага, за да търси някаква следа от Хана, и откри съвсем малко хора, които помнеха семейство Кьоблер. Единствените, които можеха да познават Изабела Флайшман Смит Флечър, бяха възрастна двойка. Жената като че ли си спомни за братовчедка на Кьоблер, която се бе омъжила за син на Флечър. А съпругът, който изглеждаше няколко години по-възрастен от нея, каза, че бил сигурен, че Андрю Флечър се е оженил за една от сестрите Кьоблер.

Накрая това наистина доведе Лорън до Ню Йорк и госпожа Андрю Флечър.

Изабела поклати глава:

— Не е за вярване, че вече сме на толкова поколения от първоначалните семейства, които основаха бизнеса в Америка. На моята възраст става така — когато навършиш осемдесет, целият свят вече е минал през много ръце. Франклин Д. Рузвелт беше президент, когато пристигнах в Америка. За повечето хора това е древна история. Аз видях десетина американски президенти. Знаете ли, че има млади

хора, които почти не знаят какво се случи по време на Втората световна война? Трудно ми е да го повярвам.

Лорън пак се съгласи. Тя беше учила история и заедно с това история на изкуството, но наистина се изненадваше колко много хора на нейната възраст и по-млади не виждат смисъл в изучаването на миналото.

— Върнахте ли се някога в Германия? — попита тя.

— О, с Андрю говорихме за това... но толкова неща се бяха променили. Домът ни го нямаше, галерията също. Не, никога не се върнах.

И двете замълчаха, Лорън усещаше, че историята на Изабела е към края си — а с нея и историята на Хана. Тогава госпожа Флечър посегна към плика на масата и ѝ го подаде.

Очите им се срещнаха, Изабела кимна, сякаш ѝ даваше разрешение да го отвори.

Отгоре имаше документи, явно фактури за продажбата на оригиналните картини, които висяха в дома на Флечър. Лорън ги прегледа внимателно, като сверяваше информацията с картините, които беше видяла по стените. Разпозна имената на галерии в Ню Йорк, една в Чикаго и една в Лос Анджелис. Имаше документи и за няколко творби, които не беше видяла, но тя не бе успяла да влезе в спалнята, а вероятно имаше и трета спалня. Всички документи изглеждаха съвсем законни — описваха подробно датите, предишните собственици и галериите, където са били изложени картините.

В големия плик имаше и по-малък. Изабела отново ѝ даде знак да го отвори.

Първият документ беше писмо от Ана Шмид. На немски. Макар и да не го владееше свободно, Лорън можеше да чете на този език. Ана пишеше, че е изпратила в Америка картина, която е била оставена във фермата за Хана. Писмото беше от септември хиляда деветстотин четирийсет и пета година, а мастилото вече бе избледняло. Лорън не се съмняваше, че е изпратено от Германия преди повече от шейсет години, малко след края на Втората световна война.

Вторият документ беше товарителница с подробно описание на пратката: много голяма картина, размерите бяха обозначени в сантиметри и съответстваха на предполагаемите размери на „Композиция II“ на Кандински.

Третият документ беше фактура за продажба от Бото фон Гамп на името на Хелене Кауфман за една картина на Василий Кандински, наречена „Композиция II“. Датата бе 15 март 1939 година. Лорън прокара пръсти по подписа. Документът изглеждаше автентичен. Оригинал, не копие.

— Мисля, че тук е всичко необходимо — заяви Изабела Флечър. — Всички нужни документи, които доказват, че оригиналите в дома ни са придобити съвсем законно. Мисля, че и документите за Кандински са достатъчно доказателство, ако са възникнали някакви съмнения относно законния ѝ собственик. Хелене Кауфман ми беше полусестра и няма други наследници. Не вярвам, че някой би оспорил, че аз съм законният собственик. — Изабела се прокашля и каза: — Тъй като сте специалист в тези неща, реших, че бихте могли да напишете доклад или каквото е необходимо, за да удостоверите всичко това. Ще ви платя, разбира се. — Усмихна се. — След като си отида... Много е важно да се погрижа за това сега.

Ето защо съм тук, помисли си Лорън. Ето защо Изабела Флечър я беше поканила в дома си.

— Трябва да видя картината — каза Лорън.

Изабела се изсмя тихо.

— Да, мисля, че това е съвсем в реда на нещата. — Стана и Лорън я последва по коридора, подминаха трапезарията, банята, една затворена врата и стигнаха до друга. Изабела извади от джоба на ментовозеленото си сако ключ и отключи вратата.

Влязоха в стаята, която беше много по-голяма от спалнята, в която Лорън бе надникнала предния ден. Голямата спалня. Над огромното легло висеше голяма пъстра картина, която заемаше значителна част от стената.

„Композиция II“ на Кандински.

Смаяна и останала без дъх, Лорън се приближи до картината и я разгледа внимателно. Цветовете, все още ярки, жълто, синьо, зелено, червено, очертани с черно. Подскачащи, подобни на животни фигури. И други, които смътно приличаха на човешки. Подписът беше в долния ляв ъгъл: КАНДИНСКИ, с големи букви, а долната част на Сто бе издължена като опашката на змия. Датата бе от 1910 година. Лорън беше сигурна, че това е оригинал.

Няколко секунди в стаята беше много тихо.

Накрая Изабела каза:

— Ще потвърдите ли, че всичко, което ви споделих, е истина?

— Беше ли оценена? За застраховката, може би? — попита Лорън, когато се обърна към нея. Не можеше да си представи как Изабела е държала тази картина в тайна всички тези години.

Лицето на възрастната жена се зачерви от смущение.

— Не е застрахована? — попита невярващо Лорън.

— Когато пристигна от Германия, изобщо не се сетихме за подобно нещо. Андрю беше много проникателен бизнесмен и да, накрая ми каза, че трябва да я застраховаме. Отчасти защото цените на картините на тези художници продължаваха да растат. Сигурно е глупаво, но аз не исках никой да знае, че я притежаваме. Просто... — Поклати глава, явно осъзнала, че тази картина, това късче история, е трябвало да бъде защитено. Не погледна към Лорън, взираше се в картината. — Не знам. С Андрю спорихме понякога по този въпрос. Той все казваше нещо от рода на: *Ами ако някой крадец влезе тук и я открадне? А аз отвърщах: Никой не знае къде е, но ако я дадем за оценка и я застраховаме, всички ще разберат.* Той казваше: *Ами ако сградата изгори? А аз: Губила съм я и преди, а и какво ще получим, ако бъде унищожена? Пари?*

Тя се обърна и погледна Лорън право в очите.

— Била съм богата. Била съм бедна. И после отново богата. Какво значение имат парите? — Докосна диамантената висулка и се засмя тихо: — Е, трябва да призная, че се наслаждавам на красиви неща, но когато погледна назад — с майка ми бяхме щастливи в Ню Йорк, когато няхме нищо, и най-хубавите времена с Андрю вероятно бяха онези първи години след брака ни, когато не притежавахме кой знае какво. Не, парите не са всичко. А и какво ще правя с тях? Ще накарам отдавна един мъртъв художник да ми нарисува друга картина? Ако имах деца, вероятно щях да мисля иначе.

— Все пак ви предлагам да я застраховате — каза Лорън, като се опитваше да не прозвучи осъдително.

— Да, сигурно сте права. Може да ми помогнете с това. Сигурно работите със застрахователни компании, които са специализирани в подобни полици.

— Да, мога да ви препоръчам такива.

Изабела посочи към вратата и те се върнаха във всекидневната.

— Мисля, че получихте това, за което дойдохте — каза тя, когато седнаха и започна внимателно да подрежда пак документите в плика. Допи чая си и Лорън осъзна, че начинът, по който изрече това и после сложи чашата си на подноса, подсказва, че разговорът им е към края си.

От самото начало той беше под контрола на Изабела Флечър.

Лорън се чувстваше изцедена, празна като чашата от чая. Извади бележника си и записа имената на няколко застрахователни компании, защото знаеше, че малко работят с подобни полици.

— Те ще ви предложат оценител, с когото можете да се свържете — каза тя и подаде листа на Изабела.

— Не можете ли вие да го направите? — попита Изабела. — Да оцените картината?

— Това не е точно от моята компетентност.

— Но вие ще потвърдите, че имам всички необходими документи?

— Нека първо оценителят удостовери автентичността ѝ и получим застрахователната оценка, после ще продължим нататък.

— Да, права сте — каза госпожа Флечър. — Благодаря ви.

Тя стана, сякаш да я изпрати до вратата.

Лорън също стана и погледна към плика, а после и към опакованото стъкло.

— Сигурна ли сте, че не искате да ви помогна да сложите стъклото в рамката? — попита тя отново. Просто не можеше да си тръгне сега. Още не беше чула цялата история на Хана.

— Да, няма проблем — отвърна госпожа Флечър. — Сигурна съм, че ще се справя. Благодаря ви.

И двете мълчаха и не помръдваха. Лорън знаеше, че не може да си тръгне.

— Вчера, когато дойдох — каза тя накрая с тих и овладян глас, — казахте, че искате да ми разкажете истинската история на майка ви.

Изабела мълчеше. Напрегната, овладяна усмивка се появи на лицето ѝ и Лорън се досети, че тя няма да ѝ каже нищо повече за Хана Флайшман. Възрастната жена беше приключила с този разговор.

— Така е — каза Изабела след дълго колебание — и вие казахте, че не се страхувате от истината.

— Да.

Сега Изабела се взираше в масичката. Вдигна очи към Лорън и нещо в тях се беше променило. Това вече не беше контролираната уверена фасада, а изражение, в което се усещаше и някакво облекчение.

— Вероятно всъщност бихте могли — рече Изабела, — вероятно бихте могли да ми помогнете.

Тя се върна в спалнята и донесе снимката, на която беше с брат си Вили. Лорън забеляза, че е махнала счупеното стъкло и е сложила снимката обратно в рамката, незащитена. Изабела я остави на масата до новото опаковано стъкло и се взира в нея известно време, преди да каже:

— Вие знаете, че това не е цялата история. Историята на майка ми. — Очите ѝ не се откъсваха от снимката.

— Да — отвърна Лорън.

— След смъртта ѝ, след като освободих апартамента ни в Ню Йорк онова лято, аз се върнах във фермата при леля и чичо и... — погледна към Лорън — тогава дойде едно телефонно обаждане.

ГЛАВА 38

Изабела

Щат Ню Йорк

Август 1946 г.

След като прегледа вещите на Хана в апартамента в Ню Йорк, Изабела осъзна колко малко бе останало след майка ѝ — нищо, което да запази като спомен, нищо от живота им в Германия. Няколко писма. Една снимка, направена в Америка — усмихнатият Вили и малката Изабела, която се взираше несигурно в обектива. Няколко износени рокли и поли. Хана беше дошла в Америка с един малък куфар и бе оставила след себе си още по-малко.

През последната седмица на август Изабела седеше в кухнята във фермата с Кати, когато телефонът иззвъня. Леля ѝ Кати вдигна.

— Не — каза тя колебливо, — сестра ми почина през юни.

Кати кимаше, като слушаше известно време. Мълчеше, но Изабела усети напрежението ѝ в начина, по който прокарваше пръсти по телефонния кабел. Гърбът ѝ беше скован, щом се извърна от племенницата си и погледна през рамо към нея.

— Да — каза накрая и ѝ подаде телефонната слушалка с несигурно изражение. — Един господин иска да говори с Изабела Флайшман.

Изабела взе слушалката.

— Ало, аз съм Изабела Флайшман. — Не беше използвала истинското си име вече няколко години и то ѝ прозвуча странно, но все пак естествено.

Отсреща мълчаха и за миг тя си помисли, че са затворили. Но връзката не беше прекъснала.

— Съжалявам — каза накрая мъжът — за загубата на майка ви.

Странно, но гласът му много приличаше на гласа на баща ѝ, Мозес Флайшман. Той говореше английски с акцент. Беше красив, успокояващ глас.

— С кого говоря? — попита тя.

Но още преди той да отвърне: „Казвам се Йохан Келер“, Изабела вече знаеше. Винаги бе знаела, че някой ден ще говори с Йохан Келер. Сякаш този човек беше ключът към разгадаването на цялата мистерия. Всичко около майка ѝ най-сетне доби смисъл.

— С майка ви бяхме приятели — каза той, гласът му прекъсваше.
— Приятели в... — Пак тишина. — Бих искал да ви дам нещо, нещо, което майка ви би искала да имате. Ако ми кажете как...

— Бих искала да се срещнем — прекъсна го Изабела.

— Отседнал съм тук, в Ню Йорк, при сестра си... Може да...

— Близо до музея „Метрополитан“ има едно кафене — каза тя, като веднага се сети за едно от любимите места на майка ѝ. — Утре. Мога да бъда там утре сутрин.

— Учите в университет? — попита мъжът.

— Да — отвърна Изабела. Той беше дошъл преди десет минути, с официално на вид куфарче, и тя предположи, че е възнамерявал да я чака. Но тя беше пристигнала петнайсет минути преди уреченото време. Когато той влезе в кафенето, не се огледа, за да я открие, а тръгна без колебание право към нея и каза: „Изабела“.

Беше красив мъж, висок и слаб. Изглеждаше в началото на шейсетте. Косата му беше бяла, а очите много сини. Имаше нещо успокояващо и уверено във външния му вид, както и в гласа му, когато говори с него по телефона. Дали този човек щеше да ѝ разкрие истината, която Хана бе крила от нея? Дали беше нацист? И тогава в ума ѝ изникна още един въпрос: *Дали майка ми и Йохан Келер са били любовници?*

— Какво учите? — попита той. — В университета.

— Току-що приключих първата година — отговори тя, като се питаше дали трябва да поговорят на общи теми от любезност, преди да го попита защо всъщност е дошъл. — Още не съм решила какво ще специализирам. Винаги съм имала склонност към езиците.

— Да — каза той, сякаш знаеше това.

Погледна към лявата ѝ ръка:

— Омъжена ли сте? — изви той белите си вежди. Дали мислеше, че е твърде млада.

— Сгодена съм. Обещах на майка, че първо ще се дипломирам.

Той кимна одобрително.

Сервитърът се появи с кафето, което бяха поръчали.

— Американско кафе — усмихна се господин Келер и поклати глава в престорен ужас. Добави сметана и захар и взе лъжичката си, за да го разбърка. Очите му оглеждаха помещението. По стените висяха репродукции на картини от „Метрополитан“. — Обичате ли изкуството?

— Да, и майка ми го обичаше. Често идвахме тук. Тя обичаше да ходи в „Метрополитан“.

Той пак кимна и тя видя, че това го е зарадвало. Не каза нищо повече за мястото, което беше избрала за срещата им.

Изабела се взираше в кафето си, но стомахът ѝ се свиваше от притеснение и знаеше, че няма да може да го изпие.

Накрая той каза:

— Не знам колко ви е казала майка ви. — Разбъркваше кафето си и тя отново си помисли, че гласът му ѝ действа успокоително.

— Има неща, които не можеше да ми каже — отвърна Изабела, — не искаше да говори за тях. Аз в много отношения приех, че има части от живота ѝ... — Погледна го право в очите. Той не примигваше. Изучаваше я така, както тя изучаваше него. Дали виждаше нещо в нея от Хана? — След войната — продължи тя, — след като войниците откриха какво е ставало в концентрационните лагери, колко много евреи са избити, тя като че ли стана още по-мълчалива. — *Тя знаеше, че ще умре* — помисли си Изабела — *и дори това не ми каза. Нима си е мислила, че може да ме защити от съществуването на смъртта?* — Знам, че е страдала и че е избягала. Изгубихме баща ми, после Хелене, по-голямата му дъщеря — моята полусестра — и съпруга ѝ Якоб. — Някак усети, че този мъж знае кои са тези хора, че той знае повече за живота ѝ от нея самата.

И все пак като че ли се колебаеше да заговори. Седяха в мълчание.

След малко той вдигна куфарчето си от пода и извади някакви документи. Подаде ги на Изабела.

Тя ги разгърна на масата. Бяха написани на немски. Очите ѝ бързо пробягаха по страницата. Това беше фактура за продажба на „Композиция I“ на Кандински, издадена на името на Хелене Кауфман от Бото фон Гамп, на 15 март, 1939 година, в Берлин, Германия.

— Откъде я имате? — сопна се тя. Наскоро беше получила писмо от Ана Шмид, в което се казваше, че Хана е поискала картината да бъде изпратена в Ню Йорк.

— Майка ви нищо ли не ви каза?

— Съвсем малко. Каза ми за картината, как Хелене я е купила и как са я скрили във фермата в Бавария. Но нищо повече. Защо този документ е у вас? — Тонът ѝ все още беше рязък.

Той запази спокойствие, извади навита на руло хартия и ѝ я подаде. Тя я разви и я задържа с едната си ръка, а той прихвана другия край и го притисна към масата. Това беше рисунка на млада жена.

Бавно, докато разглеждаше фигурата, едрите гърди, гъстата, сплетена на плитка и увита на главата коса, избягалите къдрици, които падаха по раменете, Изабела осъзна, че това е рисунка на майка ѝ, на една много млада Хана. Нима това бе една от тайните ѝ — че като млада е била модел?

— Откъде взехте това? — попита тя отново, объркана, сега остротата в гласа ѝ бе заменена от любопитство. Тя вдигна очи към господин Келер.

— Когато майка ви напусна Германия, знаеше, че няма да се върне — започна той. — Тя носеше със себе си няколко важни за нея неща. Страхуваше се, че пристанищните власти ще ги намерят и може да я разкрият.

— Защото е пътувала с фалшиви документи? — Тя отново се вгледа в рисунката.

— Да, затова ги изпрати на мен.

— На вас? — Изабела вдигна рязко глава. Господин Келер не каза нищо. — Вие познавахте ли майка ми, когато е била модел?

— Не, не — каза той. — Точно тази рисунка е била подарък от баща ви. Това бе една от малкото творби, която тя притежаваше, когато беше принудена да избяга.

— Била е модел — рече Изабела повече на себе си, отколкото на него, докато пак разглеждаше рисунката. — Изглежда толкова млада и толкова... Не знам — може би свенлива — но в същото време много смела и уверена. Как седи на стола, с изпънати рамене и ръце в скута. Сякаш може да превземе света. И няма нищо между нея и... — Изабела се засмя, после усети, че се изчервява. Седеше тук с един

непознат и обсъждаше гол портрет на майка си. Погледна към господин Келер. — Знаете ли как мисля за майка си?

— Кажете ми.

— Не такава. — Тя докосна рисунката със свободната си ръка, прокарвайки бавно пръсти по извивката на рамото на младата жена. — А предпазлива и изплашена. Ето как я виждам.

— Войната — каза той, сякаш беше очевидно.

— Тя е преживяла две.

— Както мнозина други — отвърна Келер.

— Толкова много загуби — татко, Вили, Хелене, Якоб, Йозеф...

— И много други, за които сигурно още не знаем, помисли си Изабела. — Тя ми каза, че е трябвало да продадат картините, за да оцелеят в нацистка Германия и за да избягат. — Изабела се вгледа в лицето му и за кратък миг ѝ се стори, че гледа в собствените си очи. В очите на човек, който е преживял огромна загуба. Пак сведе поглед, изплашена, че може да се разплаче.

— Нищо ли не ви е казала за бягството си? — попита Келер.

— Не. — Изабела поклати глава и пусна рисунката. Келер пак я нави на руло.

— Нищо за това, което работеше в Берлин? — попита той.

— Не.

— А за търга в Люцерн?

— Не.

Той се поколеба, като внимателно обмисляше думите си. Изабела виждаше колко напрегнати са тънките му устни, както и очите.

— Моля ви, бих искала да зная.

— Преди войната — каза той бавно, като добави още сметана в кафето си.

— Да — рече тя, окуражавайки го предпазливо.

— Хитлер се отвращаваше от всичко модерно в изкуството.

Изабела кимна.

— Всичко, което беше обявено за отвратително — по неговото собствено определение — беше конфискувано от държавните музеи. — Келер си пое дълбоко дъх, все още замислен, и Изабела си даде сметка колко неща не знае. — След смъртта на баща ви... Майка ви беше много компетентна, особено по отношение на модерните художници, които Хитлер така ненавиждаше. Всъщност тя беше

изключителна — каза той с усмивка. — Не познавам друга такава жена... — Поколеба се и добави: — Жена, която може да чува цветовете.

Думите му я сепнаха. Майка ѝ бе споделила това с малцина и сега като че ли се появи между тях, тук, в кафенето, и каза на дъщеря си: *Аз вярвах на този човек, вярвай му и ти.*

Да, помисли си отново Изабела, те са били любовници. Странно, но това не я притесни. Колко ли самотна е била майка ѝ след смъртта на баща ѝ. Ако този мъж ѝ е донесъл утеха, защо да я отхвърля?

Но защо не беше дошъл тук при нея? Заради войната? Нима майка ѝ се беше отказала от него — от мъжа, когото е обичала — за да дойде при дъщеря си?

— Хитлер също го видя — продължи господин Келер. — Нейните знания имаха стойност. Изкуството, което той твърдеше, че ненавижда, имаше стойност. Той се възползваше от всички и от всичко, взимаше каквото искаше, за да постигне целите си, и захвърляше останалото. Той използва майка ви. Тя беше принудена да работи в един негов склад в Берлин, за да каталогизира картините.

Изабела ахна. Това ли беше тайната, която майка ѝ бе крила от нея всички тези години?

Нейният срам? Че е помагала на Хитлер?

Господин Келер продължи:

— Тя участва и в един търг в Люцерн, на който се продаваха тези конфискувани картини.

Но защо, питаше се Изабела, не ѝ се беше доверила, нима се бе опасявала, че няма да разбере, че не е имала избор?

— Хитлер е ненавиждал това изкуство — каза тя, — и все пак е знаел, че то може да увеличи богатството на Райха?

— Да — отвърна Келер.

— Преди много години видях една телеграма, изпратена до майка ми. — Тогава смело повтори точните думи: — „Пратките доставени. Изабела трябва да знае истината.“

Той примигна веднъж, после отново, и тя видя, че губи самообладанието си, макар и само за секунда.

— Това ли е истината, която тя е искала да скрие? — попита Изабела. — Че е помагала на нацистите?

Устните му отново се стиснаха и по лицето му премина напрежение. Той вдигна чашата си, но Изабела знаеше, че е празна. Тя още не беше отпила от своята. Сервитьорката дойде, напълни неговата и попита Изабела дали иска да стопли кафето ѝ. Тя поклати глава.

— Докато е била в Берлин, тя е успяла да скрие, да спаси, няколко картини — каза господин Келер. — Знаете ли колко картини са изгорени в Берлин?

— Не — отвърна тя бързо, искаше той да продължи.

Той отново като че ли обмисли думите си и рече:

— Тя се страхуваше, че това ще е съдбата и на картините, които не бяха избрани за търга в Швейцария. Че и те ще бъдат унищожени. Остави спасените от нея при мен и аз в момента се опитвам да ги върна на германските музеи, от които са конфискувани. Когато е тръгнала от Берлин за Швейцария за търга, тя ги скрила в подплатата на кюфара си, заедно с тези неща. — Ръката му посочи рисунката и документа на масата, върху който Изабела беше сложила дланта си.

— И диаманти — каза Изабела и забеляза още едно потрепване в спокойната фасада на лицето му. Той беше изненадан. Тя си помисли, че те двамата някак ще разкрият цялата история на Хана. — От Хелене. Майка ми ги скрила в подгъва на полата си. Изпрати ме в частно училище благодарение на диамантите на Хелене и Якоб.

— А вие възползвахте ли се добре от тази нейна саможертва?

— Питате дали съм добра студентка?

Той кимна.

— Да, добра съм.

— Родителите ви щяха много да се гордеят с вас — каза той с усмивка.

— Благодаря ви — отвърна тихо тя, страхуваше се да не се разплаче.

— Мисля, че трябва да знаете какво стори майка ви — каза той, — защото по някое време може да свържат името ѝ с търговията на изкуство в Германия и да се появят обвинения, че тя, заедно с други германски посредници, се е възползвала и е натрупала богатство чрез тези сделки. Мисля, че с времето ще се окаже, че голяма част от картините са откраднати, скрити или за жалост унищожени преди, по време на войната и дори след нея. Тази история тепърва ще бъде

разказана. А когато това стане, историята на Хана Флайшман трябва да бъде разказана правдиво.

— Благодаря ви, че споделяте това с мен — каза Изабела.

— Картините ще бъдат върнати. Майка ви пожела това да стане анонимно. Но нейната история не бива да изчезва със смъртта ѝ.

— Няма — увери го Изабела. — Ще ме държите ли в течение за връщането на картините?

— Да, разбира се.

Те поседяха известно време, като се гледаха предпазливо и мълчаха. Келер отново изпи кафето си. Той посегна към куфарчето си. Изабела не искаше този разговор да свършва. Искаше да знае повече.

— Господин Келер. — Тя посегна и докосна ръката му. Усети как той се напрегна. — Кога се запознахте с майка ми?

Отново усети предпазливостта му, ръката му стисна по-здраво куфарчето.

— Аз работех за един музей в Базел — каза той, докато бавно връщаше куфарчето на пода. — Отидох в Берлин, където работеше майка ви.

— Вие сте швейцарец?

— Да.

— Моля ви, продължете.

— Бях представител на музея за изящни изкуства в Базел. Искахме да купим няколко картини. Смятахме, че ги спасяваме, макар че наистина ги искахме за нашата колекция. Срегнахме се отново на търга в Швейцария. Там беше уредено пътуването на майка ви до Америка.

В ума си Изабела виждаше портрета на майка си, сякаш все още беше отворен пред нея, младата жена, която тя не познаваше.

— Тя беше прекрасна, смела жена. — Йохан Келер извади кърпа от джоба на самото си и попи потта по горната си устна. Сгъна я внимателно и я прибра. — Ето защо трябва да знаете истината. Майка ви беше добра, смела жена. Забележителна жена. Нейната история не бива да бъде изгубена.

ГЛАВА 39

Лорън и Изабела

Ню Йорк

Август 2009 г.

— Значи картините са върнати в германските музеи? — попита Лорън.

— Честно да ви кажа, госпожо О'Фаръл, не знам със сигурност.

— И оттогава не сте се чували с господин Келер?

— Никога. Няколко години по-късно му изпратих писмо, адресирано до музея в Базел, където ми беше казал, че е работил. Питам дали има някакво развитие след разговора ни в Ню Йорк.

— Но той не ви отговори?

— Получих отговор от директора на музея. Информираше ме, че Йохан Келер е починал преди година и че той можел да ми помогне, ако е по делови въпрос. Ако въпросът бил личен, можело да се свържа с вдовицата му.

— Вдовицата му?

— Да, той беше женен. Изглежда, майка ми е имала връзка с женен мъж.

Известно време Лорън мълча. Какво да каже на една осемдесет и две годишна жена, която току-що бе признала, че майка ѝ е имала любовна връзка преди повече от седемдесет години? Нямаше нужда и не беше редно да казва нищо. Накрая попита:

— Опитайте ли да се свържете с музеите, за да разберете дали част от тези конфискувани картини са били върнати?

— Лорън, знаете ли колко много музеи има в Германия и колко много картини, рисунки и други творби са били складирани в онзи склад в Берлин?

Госпожа Флечър за първи път се обръщаше към нея с малкото ѝ име.

— Между шестнайсет и седемнайсет хиляди — отвърна Лорън. Изабела се усмихна.

— Да, предполагам, че човек с вашата професия е запознат с фактите.

— Да — усмихна се Лорън.

— Нека ви покажа нещо — каза Изабела. Гласът ѝ остана спокоен, но в него се усещаше и някакво вълнение. Нима и последният защитен слой от недоверие падаше?

Изабела бавно извади снимката от рамката и свали картонения гръб.

— Какво е това? — попита Лорън, като се вгледа в нея.

— Мисля, че е списък. Според мен е описание на картините, които майка ми е спасила от онзи склад.

— Еха... — Лорън не може да каже нищо друго. Взираше се в написаното. Дати, германски градове, думи на немски — някои очевидно бяха имена на музеи и вероятно инициали на художници. — Тя е записала описанията, художниците, музеите в Германия, от които са взети картините?

— Да, така мисля.

— Може би той наистина ги е върнал — помисли си Лорън, осъзнавайки, че е изрекла думите на глас и че и нейната предпазливост и резерви са изчезнали.

— С тази информация — каза Изабела — можем да проследим картините. — В гласа ѝ отново се усещаше напрежение, леко колебание. — От години избягвам този проблем, знаех, че майка ми наистина е работила за нацистите, знаех и това, което господин Келер ми каза, и все пак се питах дали той не крие нещо, винаги съм усещала, че в тази история има още нещо. Имах чувството, че той се опитва да защити майка ми, вероятно дори ме излъга. Беше толкова очевидно, че я е обичал. И аз продължих да се чудя какво е станало с тези картини. Ако не са били върнати, това няма да изчисти името на майка ми, ако бъде обвинена в престъпления срещу Германия. Когато се срещнах с господин Келер, той каза, че в някакъв момент може да се появят обвинения. Мисля, че остави на мен да я защитя. И все пак усещах, че ми спестява важни факти, които ще са ми нужни, за да направя това. И така, аз чаках, повече от шейсет години. Никой не обвини майка ми в кражба или в сътрудничество на нацистите, и аз реших, че това никога няма да се случи, че няма да е нужно да говоря за това. И просто го оставих настрана. Но после се появихте вие... —

Изабела се взираше в Лорън, сякаш питаше: *Какво ще правим оттук насетне?*

— Бих искала да помогна — каза Лорън.

— Може да пишем на тези музеи — отвърна предпазливо Изабела — и да питаме дали тези конкретни картини са върнати. — Лорън виждаше, че тя иска да разкрие всичко. Исква да продължи напред.

— Може — отвърна Лорън. — Но имам идея как може да стане много по-лесно и по-бързо. Поне ще е някакво начало. Като използваме този списък, имената на музеите, градовете, художниците... Да, нека започнем с имената на музеите. Много от тях имат описи в уебсайтовете си, както и служители за връзка и телефонни номера. Говорите ли все още добре немски?

— Да, разбира се — отвърна Изабела.

Лорън бръкна в чантата си и извади телефона си.

— Е, да започваме с проверката.

ГЛАВА 40

Лорън

Ню Йорк

Две години по-късно

— Ще ми се госпожа Флечър да присъства — каза Лорън на Патрик, когато завиха по Пето Авеню.

— Сигурен съм, че ще присъства духом — отвърна той. — Ако здравето ѝ позволи, ще дойде.

И Хана, помисли си Лорън. Ще ми се и Хана да беше тук. Щеше да е доволна. Тя погледна към двете деца на задната седалка, бебето беше закопчано добре в седалката си, Адам — в своето столче. Петмесечната Мелани си смучеше биберона, а пухкавата ѝ брадичка беше опряна на лигавничето, което Лорън ѝ бе сложила, за да предпази новата рокличка, поне докато стигнат до музея. Беше красив есенен ден, дърветата в града тъкмо бяха започнали да пожълтят. Циганско лято, ярко слънце, синьо небе. Лорън не би могла и да мечтае за посъвършен ден, макар че презентацията щеше да се проведе на закрито.

Тя бе помолена да говори. Беше с нов костюм — тясна черна пола и бродирано цветно сако. Рядко обличаше такава пъстра дреха. Беше преглеждала бележките си отново и отново, искаше всяка дума да си е на мястото. През изминалата седмица всеки ден ходи при Изабела, добавяше и съкращаваше, а госпожа Флечър кимаше одобрително или клатеше глава в отрицание. Понякога дори продумваше, макар че ѝ беше трудно да говори. Бяха я изписали от рехабилитационния център само преди четири месеца и според терапевта се справяше прекрасно. Изабела вероятно нямаше да се съгласи с тази оценка.

През месеците след първата им среща преди повече от две години Лорън и Изабела работиха заедно, като използваша информацията, която Хана бе записала на гърба на снимката на Изабела и Вили. И установиха, че всички картини, които Хана беше взела от Берлин, са върнати преди много години в законния си дом.

Това бе направено анонимно. Чрез директора на един от музеите Лорън научи, че един швейцарец, изтъкнат специалист по изкуството от началото на двайсети век, на име Петер Келер — странно, но Лорън беше използвала негово изследване при дипломирането си — е помагал на баща си за връщането на картините. Сега той беше почти деветдесетгодишен и бе познат на директора. Бащата на Петер Келер, Йохан Келер, беше починал преди и последната картина да бъде върната и синът му така и не знаеше коя е жената, която беше изнесла картините от склада в Берлин и бе помолила Йохан да ги върне в музеите, от които са били конфискувани.

След като завършиха проекта си, Лорън бе доволна, че Хана не е задържала нищо за себе си и че семейството ѝ не се е облагодетелствало по никакъв начин. Всъщност огромната ѝ грижа към изкуството беше спасила картини, които иначе щяха да бъдат унищожени.

Лорън продължи да се отбива при Изабела, но с течение на месеците посещенията ѝ ставаха все по-редки.

След около година получи обаждане от адвокат, който бе оставил съобщение, че би искал да се срещнат по въпрос, свързан с госпожа Андрю Флечър. Сърцето на Лорън се сви, когато разпозна името на фирмата. Тя беше помагала на дядо ѝ и баба ѝ Голдман за уреждане на имотни въпроси.

— Пристигнахме — обяви Патрик, когато спряха на паркинга на музея. — Готова ли си?

— Да — отговори Лорън с притеснена усмивка.

Изабела бе поискала Лорън да присъства на семейната среща, на която щяха да бъдат адвокатът и племенникът ѝ Ричард Барбър, който наскоро се беше пенсионирил от „Флечър Ентърпрайсис“ и сега фирмата се ръководеше от праплеменник на Изабела. По въпросите, които щяха да се обсъждат, ставаше ясно, че Андрю и Изабела са били много добри към останалите членове на семейство Флечър. Изабела седеше мълчаливо, докато обясняваха условията по завещанието ѝ и желанията за разпределение на имуществото. Картините щяха да бъдат дарени на различни музеи в града.

Адвокатът описа всяка от тях и реципиента, избран от Изабела.

— Една рисунка с молив — четеше той от списъка — на гола жена, седнала на стол. Шейсет на четирийсет и пет сантиметра.

Картон. Датирана между хиляда и деветстотната до хиляда деветстотин и десета година. Художник неизвестен. На Лорън О'Фаръл.

Лорън погледна към госпожа Флечър и осъзна, че това е рисунката на Хана. Какъв прекрасен подарък, помисли си трогната тя. Знаеше колко е ценен. Кимна с благодарност на напълно овладяната Изабела, докато вътрешно се бореше със сълзите, а адвокатът продължаваше да чете.

„Композиция II“ на Кандински щеше да бъде дарена на музей „Метрополитан“, и то възможно най-скоро. Лорън, която познаваше историята на картината, бе помолена да координира това.

Ричард Барбър не показва никаква емоция по въпроса и Лорън предположи, че леля му вече го е информирала за желанията си и че тази среща се състои всъщност заради нея самата.

Докато Патрик паркираше колата, тя отново погледна бележките си, макар че знаеше наизуст всяка дума от речта си. Всяка дума, беше одобрена от Изабела. Тя пхна бележките си в малката си чантичка. Патрик помагаше на Адам. Лорън взе Мелани от столчето. Тя беше заспала по пътя. Може би щеше да спи по време на презентацията. Сините очи на бебето се отвориха широко.

— Нали ще си послушна, докато мама говори? — попита Лорън. Мислеше да наеме детегледачка, но реши, че този ден е твърде важен. Днес се създаваше история и Лорън искаше децата ѝ да присъстват, дори да нямат спомен от събитието. Когато погледна Патрик, усети как сърцето ѝ бумти и дразнещото потрепване зад лявото ѝ око отново се появи. Сигурно бе луда да води бебе и петгодишно дете на такава важна музейна презентация.

— Не се тревожи за нас — успокой я той. — Твърде късно е да размислиш сега. Ако започне да хленчи, ще я изнеса.

— И аз ще я изнеса — предложи Адам.

— Благодаря ти, скъпи. — Лорън хвана сина си за ръка и попита Патрик: — Носиш ли апарата?

Той го извади от джоба си и я снима, както държеше Мелани на хълбока си и стискаше ръката на Адам.

— Изглеждаш чудесно — каза той.

— Благодаря ти. — Радваше се, че избра пъстра дреха, нещо, което и Хана, и Василий Кандински без съмнение щяха да сметнат

подобавашо за случая.

Когато влязоха в галерията, Патрик взе Мелани и посегна към ръката на Адам. Очите на Лорън веднага бяха привлечени от „Композиция II“ на Кандински. Тук, в музея, под специално приготвената за картината система от светлини, цветовете бяха смайващи. Група хора вече се бяха събрали пред нея. Директорът тръгна към Лорън, но беше спрял от жена, която бе един от най-щедрите дарители на музея. Лорън огледа стаята, за да види дали Изабела не е променила решението си.

Когато ѝ се обади вечерта, тя каза категорично не. Лорън предполагаше, че е твърде горда, за да се покаже в такова състояние. Едната страна на тялото ѝ бе частично парализирана и макар че беше красиво облечена, когато Лорън я посети — благодарение на сестрата, която се грижеше за нея — за нея ставаше все по-трудно да излиза от дома си. Лорън вече знаеше, че Изабела е горда, но може би и твърде срамежлива. Лорън предполагаше, че вероятно и преди инсулта е излизала рядко. Доставяха ѝ хранителните продукти у дома, а една жена идваше да чисти всяка седмица. Изабела никога не говореше за излизанията си навън и един ден, когато Лорън я покани на обяд, тя отвърна: „О, по-удобно ми е тук, у дома.“

Лорън забеляза кмета на Ню Йорк, а после и губернатора. В „Таймс“ се бяха появили няколко статии за това дарение. То беше голяма новина. Тя се запита дали някой от роднините на Изабела ще се появи. Можеше да разпознае единствено Ричард Барбър, а не го виждаше никъде.

Погледна разочарована Патрик, после се обърна и смаяна видя как майка ѝ, баща ѝ, брат ѝ и съпругата му, и двете им деца влизат в залата.

— Каква прекрасна изненада! — възкликна Лорън и хукна към тях, целуна майка си по бузата, прегърна баща си, а после награби останалите в групова прегръдка, докато сърцето ѝ бумтеше от вълнение и притеснение.

— О, виж се само! — възкликна майка ѝ, като взе бебето от Патрик. — Виж колко си пораснала.

— Аз също — обади се Адам.

— Да, ти растеш много бързо — каза баба му, а дядо му разроши леко косата му.

— На колко си станал, на петнайсет? — попита закачливо дядо му. Адам се засмя и Лорън забеляза, не за първи път, че баща ѝ се отнася много по-свободно и сърдечно с внуците си, отколкото навремето с нея и брат ѝ.

— Много се гордеем с теб — каза майка ѝ и баща ѝ кимна. От него не можеше да очаква повече, но и то беше достатъчно. Те бяха тук.

Долетели от Калифорния през нощта, обясни майка ѝ, и отседнали в обичайния хотел. Никога не оставаха при Лорън и Патрик, когато пътуването беше планирано. Майка ѝ все повтаряше: „Нали знаеш, възрастните хора имат нужда от лично пространство, а и баща ти става поне десет пъти през нощта.“

Директорът се приближи и Лорън представи близките си, но без да спира да оглежда залата. Изабела още я нямаше. Нямаше и представител на семейството ѝ.

Директорът представи пред събралите се неколцина от важните гости и дарители на музея и доста от присъстващите. Покани всеки на приема в Залата за клиенти в музея след презентацията и изрази искрената си благодарност за щедростта на госпожа Изабела Флечър, която даряваше „Композиция II“ на Кандински, едно от най-великите открития в света на изкуството през този век.

После представи Лорън, която щеше да говори от името на госпожа Флечър, която не можела да присъства поради здравословни причини.

— Всяка картина — започна Лорън — има история — историята на художника, времето и мястото на създаването ѝ, история за онези, които са ѝ се наслаждавали, които са я притежавали. — Тя опря ръка на катедрата. Сега беше още по-притеснена заради присъствието на родителите ѝ. Погледна към бележките си. Когато вдигна очи, я видя в дъното на залата, хванала под ръка племенника си, с другата ръка стискаше бастуна си. Беше с красив вълнен костюм в червеникавокафяво. Една жена, вероятно съпругата на Ричард, стоеше вляво от него; млада двойка, може би праплеменникът и съпругата му, ги следваха.

Изабела вдигна гордо глава с лека усмивка и извъртя очи към племенника си, за да покаже, че той е причината за тяхното закъснение.

Лорън се усмихна на Изабела, беше много доволна, че е тук, чувстваше, че този ден вече е станал съвършен. Знаеше, че тя не би искала да я представят или да става причина за прекъсване, затова замълча само за миг, докато малката групичка се настани на столове в дъното на залата.

— Искам да ви разкажа историята на една млада жена — продължи Лорън, — която през хиляда и деветстотната, на шестнайсет години, е напуснала семейната ферма в Бавария и е тръгнала за Мюнхен. Вероятно е търсила приключения и вълнения, но аз съм сигурна, че тогава не е имала никаква представа какво я очаква. Намерила си работа в дома на изтъкнат търговец на изкуство и се появила искрата на любовта — към този човек, който накрая станал неин съпруг, и към изкуството. — Лорън срещна отново погледа на Изабела и видя одобрение, което ѝ помогна да успокои треперещите си ръце и гласа си. — Страст, която щяла да остане до края на живота ѝ и която след време хвърлила Хана, неволно, в свят, в който всяка стъпка и всяка мисъл били контролирани. — Лорън замълча за миг и си пое дълбоко дъх. — Тази жена се казва Хана Флайшман, майката на Изабела Флечър. А търговецът на изкуство е бащата на госпожа Флечър, Мозес Флайшман.

Изабела кимна. Лорън отново погледна към хората в залата: Патрик, Адам — слава богу, беше кротък — брат ѝ, снаха ѝ, децата им. Майка ѝ държеше бебето на коляното си и леко го подрусваше. И двете я гледаха много внимателно, Мелани явно разпознаваше гласа на майка си.

— Тази картина — Лорън се обърна и посочи към „Композиция II“ на Кандински — сега нямаше да е тук, ако не бяха героичните усилия на Хана и семейството ѝ. — Лорън обясни как картината първоначално е купена от Мозес Флайшман като подарък за жена му по случай раждането на техния син, и как после са били принудени да я продадат, а след това е върната отново. Разказа как е крита в семейната ферма в Бавария по време на опустошителните години на Втората световна война. — Но историята отива далеч отвъд тази картина.

Тя заговори за цензурата на Хитлер и за прочистването в изкуството, как Хана е била принудена да изготви каталог в Берлин,

далеч от децата си, и как е спасила и скрила няколко картини от склада.

— Хана е усещала, че правото на творческо изразяване — каза Лорън, — което и според Кандински е идвало от душата, е така жизненоважно, както и самото право на живот. — Тя разказа как тези спасени картини накрая са се върнали в германските музеи. — Те може и да не са смятани за така значителни като картината на Кандински пред нас, но са били важни за Хана, която е рискувала много, за да ги спаси, и това не бива да се забравя.

Лорън отново се обърна към голямата картина.

— „Композиция II“ на Кандински е означавала толкова много за госпожа Флечър през годините, колкото и за майка ѝ, Хана Флайшман, за баща ѝ, Мозес Флайшман, и за брат ѝ Вилхелм. С известна тъга и все пак с радост тя я дарява на музея на изкуствата „Метрополитан“.

Лорън отново срещна погледа на Изабела. Не видя сълзи, но ги усети — голямата радост и задоволството в очите на Изабела, защото истината за стореното от майка ѝ най-сетне бе извадена наяве, защото историята на Хана беше разказана и светът бе разбрал за нейната смелост. Тогава Лорън срещна и погледа на баща си и беше сигурна, че очите му блестят от влага.

— Тази картина е символ не само на детството на Изабела Флайшман Флечър в Мюнхен и щастieto на семейството ѝ, но и символ на борбата на Хана, на нейното оцеляване. Вероятно дори по-важно е, че картината е символ на свободата на твореца, и Изабела помоли да ви кажа колко щеше да се радва Хана, ако можеше да сподели този миг с всички нас. — Тя пак погледна към дъното на залата. Тънките устни на Изабела трепереха, докато оформяха думите „благодаря ти“. Лорън кимна, пое си дълбоко дъх, за да овладее чувствата, издиша и продължи: — Елате отново някой ден с вашите близки и приятели и докато гледате тази картина, споделете с тях историята на Хана Флайшман.

Лорън се обърна и се вгледа в „Композиция II“ на Кандински. Спомените, които Изабела бе споделила с нея, просветваха в ума ѝ и тя имаше чувството, че наистина вижда тази картина в музикалния салон в Мюнхен, а после, само за миг, ѝ се стори, че може да ги чуе — трептящите, ликуващи звуци на цветовете.

Издание:

Автор: Кели Джоунс

Заглавие: Жената, която чуваше цветовете

Преводач: Боряна Даракчиева

Година на превод: 2017

Език, от който е преведено: английски

Издание: първо

Издател: СББ Медиа АД

Град на издателя: София

Година на издаване: 2017

Тип: роман

Националност: Американска

Печатница: Ропринт ЕАД

Редактор: Златина Пенева

ISBN: 978-954-399-244-7

Адрес в Библиоман: <https://biblioman.chitanka.info/books/7964>

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.